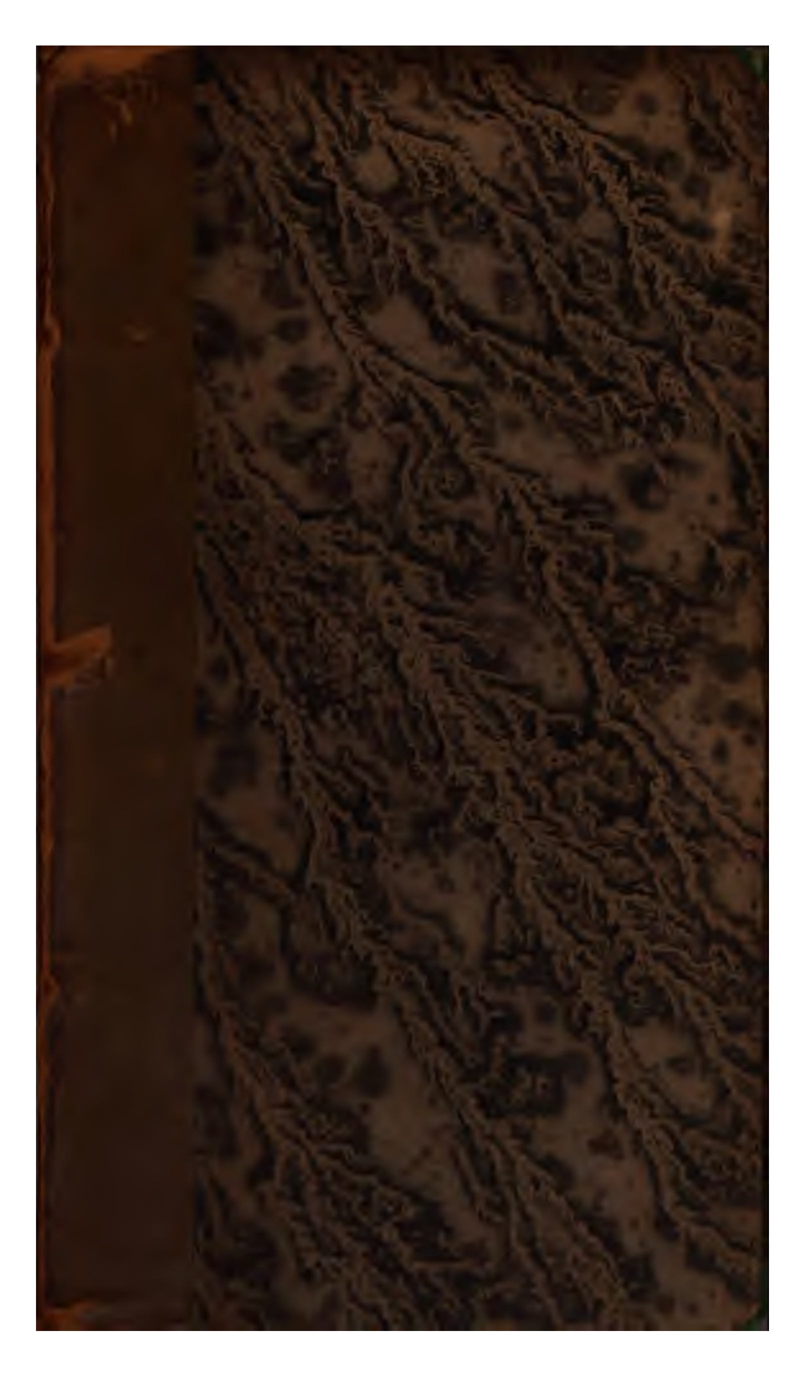
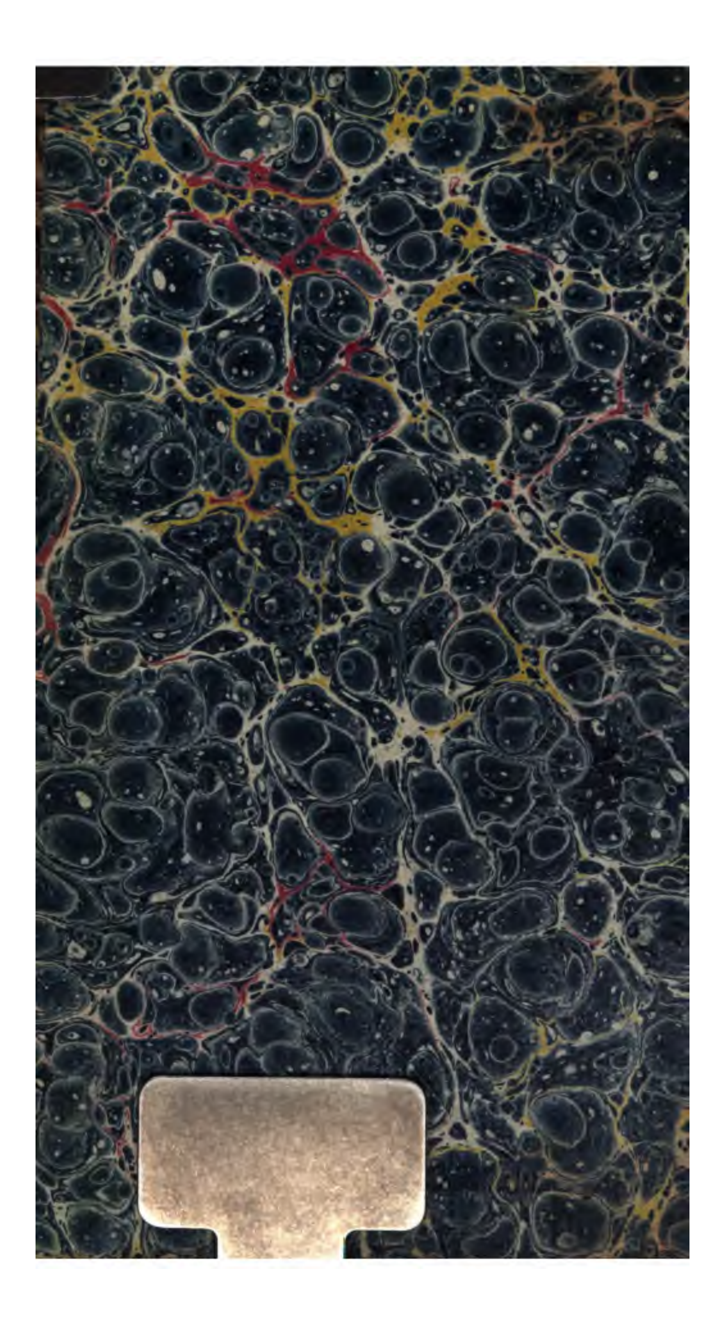

JACOBI

VANIERII

PRÆDIUM RUSTICUM;

NOVA EDITIO

CÆTERIS EMENDATIOR.

H. Gravelot. del. *De Longueil. Sc*

JACOBI VANIERII PRÆDIUM RUSTICUM;

NOVA EDITIO

CÆTERIS EMENDATIOR,

CUM

INDICE LOCUPLETIORI.

ACCEDIT

VITA AUTORIS

NUNC PRIMUM

IN LUCEM EDITA.

PARISIIS,
Ex Typographiâ Jos. Barbou,
viâ Mathurinensium.

M DCC LXXXVI.

ILLUSTRISSIMO VIRO
NICOLAO LAMONIO
BAVILLÆO.

VIDES *quàm obsequentem me habeas*, Vir Illustrissime, *qui Musas, atque intermissam agrorum culturam non resumam modo, quod suaseras; sed opus aggrediar, quod universam fere ruris disciplinam complectitur: id enim oneris imposui mihi, ut* Prædium Rusticum *conficerem sexdecim Libris, quorum argumenta subjicio, ut fide tibi semel obligatâ, nulla me negotia, nullus scribendi labor a suscepto consilio deterrere deinceps possint. Primo quidem libro do-*

cebo quomodo fundum emi, ac reparari oporteat. Deinde servorum delectum, & varia singulorum in excolendis agris ministeria persequar. Tertio laboriosissimum hominis in Agricultura socium bovem aliasque informabo pecudes; quæ vel in consortium operum, vel reditûs, & custodiæ causâ nutriuntur. Et quoniam empto prædio, comparatisque ad illius culturam servis, & pecoribus, statim conserendum censent rusticarum rerum periti; colendarum arborum rationem tradam in quinto & sexto libro. In septimo & octavo annuas agrorum operas summatim sequar, ut quid quâque tempestate ruri peragendum sit, uno velut intuitu conspiciatur. Tum plenius tractandas aggrediar delicatiores rusticationis partes, hortos scilicet, vites, optimamque vini conficiendi rationem. Adjiciam denique aves chortales, columbas, apes, & piscinam;

quæ ad rem familiarem non minus quàm ad villæ ſplendorem pertinent. Ultimum domeſtico lepori librum deſtinaveram, ut ruſticis conviviis eas quoque adderem epulas non pecuniâ, non venantum ſudore partas: ſed intellexi placere tibi ut venationis voluptati magis indulgerem, neque leporem unum, ſed ſilveſtrem quoque capream, aprum, damam, aliaſque fulvas (ut vocant) feras meo vivario includerem. Cujus argumenti amœnitatem eo libentiùs ſequar, quòd me a propoſito non receſſurum puto, ſi traditâ totius Agriculturæ arte, id demum appoſuero quod magnopere invitet, rurique quàm diutiſſimè teneat dominos, quorum præſentia in operibus ruſticis tantùm pollet, ut nullo terra lætamine pinguior fiat quàm ſi frequentibus domini veſtigiis proculcetur.

Habes, Vir Illuſtriſſime, *ſeriem to-*

tius operis, quod confidentiùs exsequar, si tuo judicio comprobatum intelligam. Is enim es quem artium omnium ac scientiarum non patronum modò, sed & magistrum veneramur. Jamque apud oratores constat, non habere illos unde meliora eloquentiæ documenta sumant, quàm si te dicentem in publicis Provinciæ comitiis audierint. Quantùm in pertractandis negotiis, rebusque publicis administrandis proficiunt qui te propiùs intuentur, declaravit æquissimus rerum æstimator Ludovicus Magnus, qui Cursonium filium tuum præfecturâ donavit amplissimâ, non tam perpendens ejus annos, quàm exemplorum tuorum vim, præclaramque illius indolem faustis sub penetralibus enutritam. Et quamquam usus togæ tranquillior te a gerendis bellis amoverit, ubi tamen Provinciæ salus te ad arma capessenda compulit, per-

specta animi tui magnitudine, reique bellicæ peritiâ, non longis experimentis, sed mirâ ingenii sagacitate partâ, exercitatissimi bellatores te, non consiliorum modò, sed & armorum Ducem sequebantur. At ne cætera intempestivè commemorem, quanto mihi ad rem poëticam adjumento futurus es, jam probè novi ex frequentibus tuis litteris, iisque uberioribus, quàm ab occupatissimo viro sperare debueram: nec possum quin gratuler ipse mihi, qui in Provincia reperim præsidium, quale Parisiis habuere maximum Rapinus, Comirius, Ruæus, aliique celeberrimi Vates, quorum acuebat industriam LAMONIUS *Pater tuus, Senatûs Parisini Princeps illustrissimus, nec fortunarum magis, quàm famæ arbiter. Tu apud illum in Musarum quasi domicilio educatus, & paternarum virtutum æmulator, studia mea non adhor-*

tando tantùm, ſed erudiendo quoque promoves; caveſque conſiliis tuis, ne quid e manibus in publicam lucem elabi ſinam, quod tuo nomine indignum videri poſſit. Perge & depoſitâ bonitate quâ ſoles ad te adeuntes excipere, duram nunc primum ſeveritatem adhibe; verſuſque quos ad te mitto liberè redargue. Quantùm enim alii tuâ apud Regem gratiâ ad honores & dignitates enituntur, tantùm ego in ſcribendo præſidium ſpero ab acutiſſima illa ingenii vi, quæ tibi non minus apud litteratos, quàm apud politicos commendationis affert.

Dedititiſſimus J. VANIERIUS.

VIE
DU P. VANIERE.

JACQUES VANIERE, l'un des meilleurs Poëtes Latins entre les Modernes, naquit dans un village du Diocèſe de Beziers, nommé Cauſſes, en Languedoc, le 9 Mars 1664. Son pere étoit un honnête Bourgeois qui aimoit beaucoup les travaux de la Campagne, &qui juſtifia tous les éloges qui lui ſont donnés à la fin du cinquieme Livre du *Prædium ruſticum* ; ce court Epiſode ne fait pas moins d'honneur au fils qu'au Poëte.

Envoyé dès ſa plus tendre jeuneſſe à Beziers, il y fit ſes études au College des Jéſuites. Le P. Joubert ſon Régent racontoit une choſe aſſez ſinguliere : les premiers vers latins qu'eut à faire le jeune Vaniere, le rebuterent : il pria ſon Régent de le diſpenſer d'une ſorte de devoir claſſique qui lui coûtoit une peine inutile. Le P. Joubert n'eut garde d'y conſentir ; il fit par des ſoins particu-

liers, ce que malgré des obſtacles étrangers, la nature ſe hâte communément de faire par elle-même, c'eſt de développer un talent extraordinaire. Sa Rhétorique achevée, le jeune Vaniere ſouhaita d'entrer dans la Compagnie de Jeſus, & il exécuta ce deſſein l'an 1680, âgé de ſeize ans & demi.

Après avoir ſoutenu l'épreuve de deux années de Noviciat, il alla faire ſa Philoſophie au College de Tournon, où ſon talent rare & ſingulier pour la Poëſie Latine ne tarda pas à ſe manifeſter; car dès la premiere année de ſa Régence, le P. Vaniere s'annonça par le Poëme intitulé *Stagna*, qui l'année d'après fut ſuivi de celui qui a pour titre *Columbæ*, imprimé à Toulouſe où ſes Supérieurs l'avoient appellé, pour continuer ſa Régence. Ce ſecond ouvrage parut un phénomene qui étonna le Parnaſſe Latin, & qui mérita au P. Vaniere, de la part du célebre Santeuil, cet éloge flatteur, *que nouveau-venu ſur le Parnaſſe il y avoit dérangé tous les Poëtes Latins-modernes*. Le Poëme intitulé *Vites* & celui qui a pour titre *Olus* ſe

ſuccéderent, & furent accueillis avec les mêmes applaudiſſements : le dernier fut donné au Public à Montpellier, où l'Auteur étoit Profeſſeur de Philoſophie. C'eſt-là que ſes talents n'échaperent pas au goût de M. de Baſville, Intendant de Languedoc : héritier du génie du grand Lamoignon il excita par ſes éloges, & plus heureuſement encore par de judicieux conſeils, notre Poëte à pourſuivre la carriere où il étoit entré ; c'étoit acquérir des droits légitimes à la Dédicace du *Prædium*, qui en effet parut ſous les auſpices de l'illuſtre Magiſtrat. L'agrément des Fables que le P. Rapin a ſi bien maniées dans ſes Jardins, n'y répare pas un excès de prodigalité : le P. Vaniere étoit jeune ; l'exemple devenoit dangereux. Les avis de MM. de Baſville & Flechier, Evêque de Nîmes, qu'il ſe fit un devoir de ſuivre, le rendirent plus ſobre dans l'uſage de cette eſpece d'Epiſode : & peut-être cette ſobriété a-t-elle été pouſſée trop loin.

Quoique ſon eſprit fût d'une trempe à ſe plier heureuſement aux ſciences

abſtraites & élevées, ſes Supérieurs ſe hâterent de le rappeller au College de Toulouſe, pour le mettre à la tête de la maiſon des Penſionnaires.

Le P. Vaniere n'étoit pas borné au talent de faire des vers. Eclairé par une raiſon ſaine, toujours guidé par un grand ſens, plein de zéle pour l'utilité publique, il enviſageoit les choſes ſous leur vrai point de vue; auſſi capable de former des plans, que propre à les exécuter, il ſavoit ſe roidir contre les obſtacles : jamais Maître n'eût peut-être ni plus d'art ni plus de méthode pour mettre à profit tous les talents des jeunes éleves confiés à ſes ſoins.

L'emploi de Principal qu'il remplit pendant ſix années, prenoit trop ſur la compoſition qu'il ne pouvoit ſe réſoudre d'abandonner : la Providence le rendit à ſon goût & à ſon génie; il lui fut permis de ſuivre plus tranquillement le plan d'un ouvrage qui embraſſât les travaux & les agréments de la vie champêtre. La place d'Ecrivain qu'il occupa dans le College de Toulou-

ſe, le laiſſa maître de diſpoſer du temps néceſſaire pour élever l'édifice du *Prædium ruſticum.*

Mais il eſt peu de Poëtes que ne ſéduiſe l'attrait dangereux de s'eſſayer ſur plus d'un genre de Poéſie ; le P. Vaniere s'y laiſſa prendre, & commença un Poëme dont le héros étoit S. François Xavier. Il traça ce plan poëtique après l'impreſſion de quelques livres du *Prædium*, & il le communiqua au célebre P. de la Rue, qui crut devoir arrêter les progrès d'une tentation capable de faire prendre le change au vrai talent du P. Vaniere.

Cependant l'Auteur du *Prædium* jugea qu'il pouvoit, ne fût-ce qu'à titre de délaſſement, ſe partager entre les charmes de la Poëſie, & le travail d'un *Dictionnaire poëtique latin ;* & c'eſt à des heures comme perdues que la Littérature eſt redevable de ce Dictionnaire, le meilleur ouvrage que nous ayons en ce genre. Il étoit preſqu'impoſſible qu'un Auteur qui connoiſſoit ſi bien les Poëtes, & qui étoit lui-même

un bon Poëte, ne fît point en ce genre quelque chose d'excellent. On a fait un Abrégé de ce Dictionnaire pour la commodité des jeunes Etudians.

L'impression de cet ouvrage qui parut à Lyon chez Briasson en 1710 en un vol. *in*-4°. (& qui depuis y a été réimprimé aussi *in*-4°. en 1722 chez les freres Bruyset) obligea le P. Vaniere de faire un séjour de deux années dans cette Ville, où le Prince d'Harcourt lui marqua une estime singuliere, jusqu'à lui fournir par lui-même sur la chasse du cerf des connoissances qu'il a employées habilement dans le seizieme livre du *Prædium*.

Dès 1706, le P. Vaniere avoit formé le dessein de réunir en un Corps de Doctrine tous les préceptes qu'il avoit assemblés sur les travaux & les agrémens de la Vie Champêtre. En effet nous voyons que les deux premiers Chants du *Prædium* parurent cette année à Toulouse chez Antoine Colomyez en un volume *in*-12. En 1707, ces deux premiers Chants reparurent accompagnés de huit

autres dans l'édition donnée à Paris chez Jean le Clerc, en un volume *in-12*. L'ouvrage étoit donc divisé en dix livres, & l'Auteur sembloit alors borner à ce nombre, toutes les parties de son sujet: *id oneris imposui mihi, ut Prædium rusticum decem conficerem libris*, est-il dit dans l'Epître Dédicatoire à M. de Lamoignon de Basville. Il traitoit tout de suite, du lieu qu'il faut choisir pour un établissement de Campagne; du Laboureur, du Berger, & des autres Serviteurs; du gros Bétail, & du menu, ainsi que des chiens qui les gardent; de la culture des Arbres; & du soin que demandent le Potager, la Vigne, le Vin, la Bassecour & le Colombier.

Le P. Vaniere ajouta en 1719 au *Prædium* quatre nouveaux Chants qui furent imprimés à Toulouse chez Jean Guillemette en un volume *in-12*, & précédés d'une Epître Dédicatoire, la même à peu de chose près, que celle qui est à la tête des dix Chants dont nous venons de parler. Le léger changement qu'on y remarque, se borne à mettre *quatuor-*

decim libris au lieu de *decem*, & à donner l'annonce des nouveaux livres & de l'ordre dans lequel on doit les ranger dans le Poëme, lorsqu'on le réimprimera. Les deux premiers nouveaux Chants apprennent ce qu'il faut faire à la Campagne dans chacune des quatre Saisons de l'Année. Les Etangs & les Viviers, font la matiere du troisieme. Le P. Vaniere avoit d'abord résolu de ne parler dans le dernier, que du Lapin domestique, mais ayant appris que M. de Basville désiroit qu'il fît entrer dans ses Chants les Animaux qui dans les forêts font l'agréable objet de la chasse, il se conforma au goût de ce grand homme. Il expose donc dans ce quatrieme Chant ce qui regarde le Cerf, le Chevreuil, le Sanglier, le Loup, le Taureau sauvage, & les autres Bêtes fauves. A la suite de ces nouveaux Chants paroissent le texte du Poëme des *Colombes*, accompagné d'une traduction en vers françois, & une excellente Piece intitulée : *Serenissimi Delphini Burgundiæ Ducis Tumulus*, aussi traduite en vers françois. Le

volume finit par une *Lettre* en vers ; adreſſée à M. de la Berchere, Archevêque de Narbonne, par les livres de la riche Bibliotheque, qui demandent à être rendus publics.

Le P. Vaniere étoit perſuadé que les meilleurs ouvrages ont beſoin d'être maniés à pluſieurs repriſes, & que la correction eſt un travail néceſſaire pour arriver à la perfection. C'eſt ce qui le détermina à revoir avec l'œil d'un Cenſeur ſévere les Poëmes qui compoſoient le corps du *Prædium*. Il y fit des changemens & des augmentations conſidérables, & y ajouta deux nouveaux Chants, l'un ſur les Maladies des Arbres & l'autre ſur les Abeilles : ce dernier avoit été imprimé ſéparément à Toulouſe dès 1727. Ces changemens & ces agmentations parurent en 1730, dans l'édition du *Prædium* que l'Auteur donna lui-même à Toulouſe chez Pierre Robert en un volume *in*-12, & qui eſt ſans contredit la meilleure. Elle a ſervi de type à toutes celles qui ont été publiées depuis ſoit à Paris, ſoit en Hol-

lande, ou à Toulouse. Dans notre premiere Edition du *Prædium*, donnée en 1774, nous avons cependant jugé à propos de mettre des Sommaires à la tête de chaque Chant, & de rejetter dans *l'Index* que nous avons considérablement augmenté, toutes les notes qui dans les Editions précédentes occupoient les marges ou le bas des pages, avec l'attention toutefois de les y indiquer par un astérisque*, & quand la chose a été nécessaire, par un renvoi au Vers & à la page auxquels elles appartienent. Nous avons fidelement suivi l'Edition de 1774 dans cette seconde, revue avec soin, que nous offrons aujourd'hui au public. Les augmentations que nous avons encore faites dans *l'Index* & la vie de l'Auteur du *Prædium* que nous publions pour la premiere fois, lui prouveront de nouveau combien nous nous efforçons de mériter de plus en plus sa bienveillance.

Le Poëme du P. Vaniere comprend tout ce qui a rapport aux travaux & à la vie de la Campagne, comme le dit

l'Auteur lui-même dans ſon Epître dédicatoire à M. de Lamoignon de Baſville. C'eſt peut-être l'ouvrage qui approche le plus de Virgile, & de la perfection en ce genre. L'Auteur ſi judicieux du *Spectacle de la Nature*, en fait un grand éloge dans le tome deuxieme de ſon ouvrage, au commencement du cinquieme entretien, & tous les connoiſſeurs en ont toujours parlé auſſi avantageuſement. « Les perſonnes de goût » qui poſſedent la Langue Latine, dit » M. Titon du Tillet dans ſon *Parnaſſe* » *François*, admirent non-ſeulement la » beauté & la fécondité du génie du P. » Vaniere, la juſteſſe & le naturel avec » leſquels il peint tous les ſujets qu'il » traite, mais encore l'élégance & la » pureté de ſon ſtyle, dignes du Siècle » d'Auguſte; en quoi il l'emporte preſ» que ſur tous nos Poëtes Latins, au » jugement des meilleurs connoiſſeurs.

Le P. Vaniere qui ne croyoit jamais avoir acquis des droits au repos, s'étoit apperçu que la République des Lettres, ſi heureuſement fournie de Dictionnaires,

manquoit d'un ouvrage en ce genre, qui fût comme un trésor abondant & varié de la Langue des Césars. Il avoit donc formé dès 1720 ou environ le plan d'un *Dictionnaire François & Latin*, qui renfermât tous les sens, toutes les expressions de notre Langue, & les termes des Arts & des Sciences. Des personnes aussi distinguées par leurs lumieres que par leurs places, furent consultées sur ce plan, dont elles approuverent le goût, la méthode, & l'étendue. Ceux qui s'intéressoient au progrès de la Langue Latine, & par-là peut-être au dépôt du bon goût, encouragerent le P. Vaniere à servir la Littérature par une sorte de travail qu'on n'apprécie jamais ce qu'il coûte; & on l'a vu redoubler de zéle dans un âge fort avancé, jusqu'à mettre au rang des plus grandes pertes les moments qu'on lui déroboit.

Ses Supérieurs, attentifs à ménager quelque sorte de délassement à ses occupations, lui proposerent vers 1726, le Rectorat du College d'Auch : l'espérance d'y trouver de nouveaux se-

cours pour hâter sa pénible entreprise, fut un des motifs qui déterminerent l'homme de Lettres à se prêter à leurs instances.

C'est ici l'époque de la connoissance que le P. Vaniere fit du P. Lombard, qui entroit alors dans la carriere de sa Régence. Il l'appella auprès de lui, dirigea ses études, l'associa pendant une année au travail du Dictionnaire, comme s'il eût prévu qu'il dût un jour être chargé de le continuer & de le donner au public.

Au bout de trois années le P. Vaniere fut rappellé à Toulouse, où un événement littéraire le força d'interrompre son ouvrage. M. de la Berchere, Archevêque de Narbonne, légua par son testament aux Jésuites de Toulouse, la belle Bibliotheque qu'il avoit formée à grands frais. Cet illustre Prélat, dont la mémoire sera toujours chere, avoit annoncé ce présent à l'Auteur du *Prædium*, en lui ajoutant que la beauté de ses vers avoit beaucoup influé sur la destination qu'il faisoit de ses Livres. Ce-

ſtyle, la même ſimplicité & la même élégance. A en juger par une note relative à un Vers de l'Epître Dédicatoire du Traité ſur l'Amitié, adreſſé à Louis XV, qui n'avoit alors que ſept ans, la premiere édition de ſes *Opuſcules* doit être de 1717.

Après l'événement du procès, qui fut bien triſte pour les Lettres en général, puiſque la Bibliotheque de M. de la Berchere fut miſe en vente, pour n'être déſormais que les membres épars & ſéparés d'un grand corps, le P. Vaniere revint à Toulouſe. Il reprit ſes occupations avec une ardeur fort au-deſſus de ſon âge, ſans pouvoir achever ſon Dictionnaire; & encore avertit-il ſon ſucceſſeur, dans un mémoire qu'on a trouvé parmi ſes papiers, de ne pas regarder comme fini ce qu'il laiſſoit de l'ouvrage: & en effet des Lettres preſque entieres étoient à faire.

Voila l'état où étoit ce Dictionnaire lorſque le P. Lombard dont nous avons parlé plus haut, fut chargé par ſes Supérieurs de le continuer & de l'achever. Il étoit

bien capable de remplir une pareille tâche. A une profonde connoiſſance des Langues Latine & Françoiſe, il joignoit un grand amour du travail ; ce qui faiſoit eſpérer que ſous peu d'années le grand ouvrage du P. Vaniere ſeroit imprimé. Une choſe qui ſembloit encore mieux fonder cette eſpérance, & que nous devons publier, c'eſt l'attention que Monſeigneur le Cardinal de Fleury voulut bien donner au Dictionnaire du P. Vaniere. Après avoir honoré ce Savant de ſes bienfaits, en obtenant pour lui une penſion du Roi, ſon Eminence fit paſſer juſqu'au Pere Lombard la même grace, pour accélerer l'ouvrage, en augmentant les ſecours. Mais par quelle fatalité ce Dictionnaire n'a-t-il pas encore été publié ? & ſeroit il à craindre que le public ne jouît jamais du fruit de tant de veilles ?

Il falloit bien que le P. Vaniere eût reçu de la Nature un tempérament robuſte, pour fournir à un travail qui occupoit conſtamment ſes journées d'un bout à l'autre. Sa ſanté commença à ſe déranger par

se. M. Titon du Tillet, si zélé pour la gloire de la Nation, & lié, depuis quelques années avec l'Auteur du *Prædium*, lui a marqué une place sur son Parnasse François, & a fait exécuter en son honneur, en 1730, un beau médaillon, sur le revers duquel sont représentés plusieurs sujets des travaux & des plaisirs de la Campagne, avec ces mots pour légende : *Deliciæ & ruris opes*. Cette marque d'estime étoit due à un homme qui dans ses Poësies s'est fait un devoir de témoigner la sienne à tous ceux qui s'étoient distingués dans les Lettres, & avec qui il avoit eu quelque liaison, ou à qui il croyoit devoir de la reconnoissance. M. des Forges-Maillard, connu par ses Poësies françoises, a honoré la mémoire de notre habile Jésuite par une Ode, adressée à M. Titon du Tillet, & imprimée dans le Mercure de France, 2e. vol. du mois de Septembre 1739.

Le célébre Ravasini, Poëte Latin & Italien, a invoqué dans un de ses Poëmes la Muse du P. Vaniere ; il l'invite à venir l'inspirer sur les bords du Mencio, où

la Muse de Virgile la regarderoit moins comme étrangere, que comme sœur. Il étoit donc permis au P. Vaniere de dire :

> Seram vel denique famam
> Non audituro cineri post fata relinquam.

En 1743. le sieur Petit, Graveur, a fait le portrait du P. Vaniere, au bas duquel on lit ces Vers Latins de M. Vaniere, neveu de notre Poëte :

> Aspice quem Gallis alium Natura Maronem,
> Ingeniumque dabant, nec non labor, omnia vincens,
> Dum pietas, mores, vultus virtutis amorem
> Spirabant. Flemus qui flebilis occidit orbi.
> Abstulit hunc oculis, animis non invida tollet
> Sors. Vivet dum vivet amor, dum rura manebunt.

Le *Prædium rusticum* a été traduit en françois par M. Berland, de Rennes, en Bretagne. Cette traduction aussi élégante que fidelle, a été imprimée à Paris, sous le titre d'*Économie rurale*, chez MM. Etienne en 1756, en 2 volumes *in*-12.

DAPHNIS.

Non ſibi Daphnis oves, pueri, lacrymatur ademptas;
Soſpes ab igne domus; ſegetum ſpes certa colonos
Exhilarat; Mopſum, heu! Paſtores, fata tulerunt.

THYRSIS.

Proh dolor! occubuit Mopſus, tutela coloni,
Gentis honos, pagi columen! ſpes, gloria ruris
Ergo jacent tumulo.

TITYRUS.

Potuit mors atra ſub umbris
Præcipitare dies Mopſi? nec Apollinis iram
Atropos extimuit? divini, Mopſe, Maronis
Æmule, tu noſtræ ſummum decus urbis, alumne
Pieridum, Phœbi comes inclyte, fata fuerunt
Ut caderes! ergo ſupereſt nox omnibus una.

DAPHNIS.

Qui pleno libatis aquas Parnaſſidis ore,
Dicite funereos, Mopſi præconia, verſus.

THYRSIS.

Silva gemat: noſtro doleant hîc cuncta dolore;
Ipſaque ſaxa pias referant ſuper aſtra querelas.

TITYRUS.

Aonidum ſociata cohors, ſi triſtia tangunt
Fata Deas, ſi carmen amant, e pectore mœſtos
Effundent gemitus; flebunt ſacra culmina Mopſum.

DAPHNIS.

Incipe, Thyrſi; prior Mopſum lacrymabere verſu;
Bucolico docuit Mopſus te ludere plectro:
Tu noſtros modulis forſan ſolabere luctus,
Carmina ſi tantas poſſint depellere curas.

THYRSIS.

Sum numeris impar, nisi Delius annuat ausis.

DAPHNIS.

Annuet; hic vatum Deus est; dabit apta dolori
Carmina: dum canimus Mopsum, celebratur Apollo.

THYRSIS.

Quantùm Romuleo se Mantua jactat olore,
Gallia se tantùm Mopso jactabat alumno,
Et tamen interiit! crudelia numina tantum
Quæ sunt ausa scelus! Lachesin feralia nentem
Stamina non potuit Phœbeo vincere cantu,
Carmine qui potuit tenebrosum Acheronta movere.

TITYRUS.

Proh Superi! Mopsus periit! neque Numinis iram
Avertit pietas; puræ neque candida mentis
Simplicitas, neque recta fides, & castus aviti
Relligionis amor, neque virtus inscia fuci;
Aurea nec morum species, & blanda senectus;
Nec potuit probitas, culti neque gratia versus
Invisas retinere colos, & flectere Parcas?

DAPHNIS.

Heu! memori redeunt animo prænuncia luctûs
Omina: funereo crocitarunt gutture corvi:
Non solitis turtur fidos deflevit amores
Planctibus; Agricolæ medio sub vespere nostras
Dixerunt ululasse canes; in culmine bubo
Incubuit ferale dolens.

THYRSIS.

Quid laurea vati
Profuit? Ecce, uno qui tactus ruris amore,
Pindi Sceptra tenens, velatus tempora lauro,

Ruricolis præcepta dedit male cognita priscis
Vatibus, ecce perit! compto sed carmine vivet,
Vivet, & ad seros venient mellita nepotes
Carmina quæ cecinit; vivet, post funera sacris
Musarum fastis inscribet fama poëtam.

TITYRUS.

Ante Pyrenæum caput ipse Garumna reviset,
Tectosagumve suis urbem non alluet undis:
Ante suo Zephyrus nodosas flamine quercus
Diruet, aut Boreas spirabit amabile frigus;
Ante leves piscis torquebit in æthere pinnas,
Aut volucres rapidis sulcabunt æquora pennis,
Quàm teneros Mopsi versus obliteret ætas.

DAPHNIS.

Umbra minus pecori, minus agnis læta placebant
Pratula: melliferis apibus neque florea tantum
Serta placent: fessis neque dulcior unda juvencis,
Quam Mopsi versus avido placuere colono.

THYRSIS.

Idalias volucres quantâ dulcedine cantûs
Edidit! alituum mores quâ voce locutus!
Quàm blando versu! primæ prolusio Musæ
Eximiæ fuit artis opus; palmamque tulisset
Judice Virgilio, nostris si prisca redirent
Sœcula temporibus, vel Apollinis aurea Mopsus
Tempora vixisset.

TITYRUS.

Permessidos ebrius undâ
Ingenii nova deproperat miracula: Pindi
Regia miratur, decernit præmia; Mopsi
Laudibus urbs omnis resonat: vivum ære * Menalcas,

* *D. Titon du Tillet.*

Et vatum cultor, decus & Parnassidis aulæ,
Vatibus adscribit quos Gallia parturit, ævo
Judicii monumenta sui miranda relinquens.

DAPHNIS.

Tollite, Francigenæ vates, super astra Menalcam,
Pieridum si tangit honor, si gloria vatum.

THYRSIS.

Ruris amatores, vestrum super astra poëtam
Tollite: quæ cecinit, vos quantum Prædia ditant!

TITYRUS.

Germina nunc olerum vates concludit in horto,
Et pigras sensim lymphâ juvat ubere plantas.
Inde secutus agros nascentem graminis herbam
Luxuriare jubet.

DAPHNIS.

Nunc stagna virentia pisces
Rure parat: socias nunc jungit vicibus ulmos;
Edocet & nimiæ resecare tenellula vitis
Brachia falciculâ, succumque fovere Lyæi.

THYRSIS.

Singula commemorat; nihil inferius: explicat artem
Quâ possis curare greges, terramque sativis
Arboribus decorare; boves submittere; ramos
Falciferâ resecare manu; pecorique cavere
Arboribusque luem, Cereremque reposcere terris.

TITYRUS.

Chortalem pingit volucrem; nec mellea versu
Dona silet; describit apum primordia, mores;
Admonet & timidos claustris recludere cervos.

DAPHNIS.

Mellifluo vatis cantu Natura movetur :
Olli bruta favent ; solitam truculentior iram
Ponit aper, rabiemque leo : lepus ipse timorem
Exuit, & modulos arrectâ combibit aure.

THYRSIS.

Alter & Amphion commutat arundine saxa,
Et dociles silvas fidibus trahit Orpheus alter :
Thebanam citius struxisset versibus urbem ;
Indomitas melius lenisset carmine tygres.

TITYRUS.

Vidimus, ah ! quoties, tenui dum pectine molles
Tentabat cytharæ nervos sub tegmine fagi,
Tellurem pulsare leves faunosque, ferasque ;
Naïadas in fluviis, Musas Helicone, Napæas
Saltibus, alterno doctos pede fingere motus.

DAPHNIS.

Vidimus æquoream sensim colludere gentem ;
Nunc caudis agitare lacum, nunc alite saltu
E mediis præceps tentare emergere lymphis.

THYRSIS.

Ludere subsultim pratis, cytharæque choream
Lene pecus miscere juvat, balatibus agni
Luxuriant, plauduntque levi per gramina saltu.
Pavus inexpertis inflatus laudibus, alas
In varios, fastu revolubilis, explicat orbes :
Altior incedit gallus ; gallina tumescit :
Terram scalpit anas, tremulo quin stridulus anser
Obstrepit alarum motu : cessantque volucres
Alterno vernare modo ; Pastoris avenæ

Lenior arridet Zephyrus, garritibus ægre
Dum volvit querulis illimes rivulus undas.

DAPHNIS.

Nec tantùm lauro Mopsus Parnasside cingi
Carminibus meruit: Phœbeæ industrius arti
Erudit ætatem teneram, indigitatque recessus
Aonii montis: si quis per devia rupis
Culmina tentat iter, dextram protendit amice
Castalidumque sacros latices de fonte propinat.

THYRSIS.

Uberiora tui monumenta laboris adessent,
Si non, Mopse, tuos Erebi rapuisset ad umbras
Invida Parca dies, majoris & ipse dedisses
Molis opus, Latiæ modulamina singula linguæ.

TITYRUS.

Impia mors! ah Parca ferox! crudelia fata!
Sic Latiæ præruptus honos & gloria linguæ!

DAPHNIS.

Lustrorum quatuor lux abstulit una labores,
Verborumque perit doctis pretiosa supellex.

THYRSIS.

Falleris; immemori * Corydon e mente recessit?
Flos vatum Corydon noster, qui prima Minervæ
Dona tulit toties; quo nunc sedet ipse ** Lycæo.

TITYRUS.

Collige relliquias Mopsi; citus ede volumen;
Hæc, Corydon, te cura manet; tot scripta tenebris
Erue splendidius; majori Gallia plausu

* *R. P. Theodorus Lombard.*
** *Tolosano.*

Excipiet : nomenque tuum cum nomine Mopsi
Ibit ad extremos, summâ cum laude, nepotes.

DAPHNIS.

Vatis adorandi celebres ignoscite Manes ;
Parcite, si tenui præconia diximus ore :
Quos flens Virgilius fundebat Daphnide rapto,
Hos simili in luctu modulos heu ! Musa negavit ;
Attamen hoc liceat tumulo superaddere carmen.

EPITAPHIUM.

Hic Mopsus jacet Ausoniâ celeberrimus arte,
Quem peperisse, tibi, Blittera, multus honos.
Artis Apollineæ solers arcana retexit,
Et pleno cecinit carmine ruris opes ;
Scripsit amicitiæ leges & opuscula : versus
Esse, Maro, velles ; esse, Tibulle, tuos.

Cecinit ISAAC-JOANNES BADON.

ARGUMENTUM

ARGUMENTUM

LIBRI PRIMI.

INVOCATIO. *Argumentum totius operis. Dedicatio lausque Lamonii Bavillæi. Quæ in emendo fundo consideranda sint: Aer; Situs; Fertilitas; Salubritas; Aquæ; Ornamenta; Reditus; Via; Ædificia; Agri feracis indicia; Prædia inter se distantia; Vicinitas urbis, fluminis; Viæ militaris. De bono maloque vicino. Reparatio empti prædii: Elapidandi agri; Renovanda prata; Restituendæ arbores; Siccandæ paludes, ubi de Alveo Regio Occitaniæ, & de Riqueto ejus auctore. Aquæ, ubi de aquarum scrutatoribus. De origine fontium, ubi de subterraneis ignibus. Villæ ædificatio. In ædificationem quæ providenda: Cæmenta, Materies, Sabulum, Lateres, Calx.*

ARGUMENTUM.

Domus : Fundamenta, Proſpectus, Feneſtræ. Villa ruſtica : Stabula ; Culina, ubi de ruſticæ familiæ ſerotinis laboribus ; Diverſoria taberna ; Area ; Lacus compluvius ; Sterquilinium. Diſtributio fundi ; Frumentarium ſolum ; Vineæ ; Oliveta ; Prata ; Silvæ. Campanicæ Silvæ prope Toloſam luctuoſa extirpatio, ubi de ludo Trudiculorum, & de auctoris ſodalibus, ſcilicet P. Cleric, P. Campiſtron, P. Belot, P. Mourgues. Prædii Bavillæi deſcriptio.

PRÆDII RUSTICI

LIBER PRIMUS.

Quomodo fundum emi ac reparari oporteat.

Me quoque Parnassi per lubrica culmina raptat
Laudis amor : studium sequar insanabile Vates,
Ausus non operam, non formidare Poëtæ
Nomen, adoratum quondam, nunc pæne procaci
Monstratum digito, feram vel denique famam
Non audituro cineri post fata relinquens.
Haud tamen arma meis male congrua moribus ausim
Imbelli tractare manu : dat maximus amplam
Materiem Lodoix, victo clarissimus orbe.
Sed jam trita nimis laudum seges ; atque Poëtis
(Ausint cuncta licèt) vix tantum fingere, quantum
Efficere huic promptum est : Heroum fabula veris
Vincitur historiis ; stupefactaque fama triumphis
Jam silet, & longo plausus prope concidit usu.
Nec tenui vacat in Socco, grandive Cothurno

Vel fletum populis ; vel inanem extundere risum ;
Et mea cum nullo doleat mens percita casu,
Non gemitus ultro quæram, causasque dolendi,
Tristibus illacrymans Elegis : non quemque canino
Allatrans studio Satyras sectabor amaras.
Secreti tacitâ capior dulcedine ruris :
Quod spectare juvat, placuit deducere versu.
Dulcis enim vetat ingratum sentire laborem
Materies ; & me, solers si forte negabit
Ingenium, facient amor & natura Poëtam.
Vana Deûm simulacra, Ceres cum patre Lyæo,
Cedite : fœcundat vero qui Numine terras,
Christiadis colitur toto Deus unicus orbe.
Humanæ pater & rector sanctissime gentis,
Tu morbo procul & lethi formidine, ruris
Inter opes, hominem quondam melioribus ortum
Auspiciis, blandos dederas sine crimine soles
Ducere, dum veteres ultro deponeret artus ;
Et vitæ pertæsus, humum mutaret olympo.
Unius en ! culpâ excidimus ; pomumque nefastis
Morsibus absumptum cunctis decussit honorem
Arboribus : non jam segetes injussa merumque,
Sed steriles tribulos, & gramen inutile tellus
Parturit, & læsi juvat ultrix Numinis iras.
Paremus taciti, luimusque paterna volentes
Crimina ; nec petimus natas sine semine messes
Educet ut tellus, hominemque in prima reponas
Fœdera ; sed jusso victum sudore paranti
Ut faveas clemens, & quos felicior olim
Nescierat Natura, juves nunc arte labores.
Aggrediar, duce te, mores habitusque locorum
Explorare ; suos partis accersere fundis
Agricolas ; curare greges, sociosque laborum

Informare boves; & agrestibus, atque sativis
Arboribus vestire solum: tum prata secutus
Et segetes, operasque omnes quas annua ruri
Cura refert; olus, & vites, vinumque resumam;
Et constabit honos cultis ubi debitus agris,
Chortales addam volucres, mollemque columbam.
Melliferas nec apum cellas & regna silebo:
Æquoreo dein stagna gregi, leporique fugaci,
Et capreæ, & timido ponam vivaria cervo.
Lamonidûm decus & columen, quem publica rerum
Cura tenet, tibi ne qua forent infecta, Colonis
Hanc quoque me dare cogis opem: tibi cætera debent
Agricolæ; duro tutas a milite fruges,
Et quæ vel medio regnarunt otia bello:
Te prohibente, suos usu pejore ligones
Lethiferum nunquam conflavit Arator in ensem;
Disjunxitque boves, & lamentabile flenti
Uxori, & pueris opera imperfecta reliquit.
Hæresis antiquos quamquam meditata furores
Vicino de monte viros in bella vocaret,
Oppidaque armorum fremerent excita tumultu;
Pax aluit segetes: nec agrestes ulla Colonos
Sollicitos habuit festi quàm cura triumphi.
Hinc Regem juvat usque novis Provincia donis
Prodiga: namque tibi quid deneget illa petenti?
Si non obsequio, si non cedamus amori,
Vincimur eloquio, teque hortatore volentes
Quidquid opum est bello dudum impertimur; & urbes
Pro Patria, pro Rege, viris spoliamus & auro.
Quare agite Agricolæ, duris & ut excita rebus
Adsit humus, mecum proprios expendite cultus.
Immensos alii tractus, & vasta requirant
Prædia, centenis quæ vix subigantur aratris:

Cui placet utilitas & amœni gratia ruris,
Quo potiatur emat, non unde gravetur; agrorum
Non faciem tantùm, sed aquas observet & auram;
Explorans non multiplici quàm ludicra jactu
Lympha fluat, sed quàm facilis, quàm largior hortum
Irriget, ac dites late fundatur in agros.
Sit clemens cœlum, mollesque frequentiùs auras
Quàm ventos habeat: pluviales pinguis ad Austros
Pendeat exigue tellus, depressior imâ
Non convalle latens, non montibus aspera nudis,
Nec torpentis aquæ diris infesta venenis.
Arduus ad Boream mons tempestatibus horret,
Et cererem planis imber suffocat in agris;
Villaque demissis in vallibus abdita, cœli
Prospectu caret, obruitur stagnantibus undis;
Atque frequens vapor in nubem concretus aquosam
Spicatæ segeti nocet, & florentibus uvis.
Non cupide visumque semel mercabere fundum;
Sæpe soli facies quoque fallit: amicus agerque,
Quos vis esse tuos, longo noscantur ab usu.
Quæ bona sunt, propriâque valent virtute, placebunt
Usque magis. Raræ fruges, virgultaque passim
Nec procera satis, neque succo plena, docebunt
Si quod inest terræ vitium: sed tabida cœli
Si fuerit plaga, signa dabunt manifesta senectus
Rarior, informi macies pallorque colentûm
Ore sedens, oculorum acies offensa, laborans
Pectus, & infirmo segnes in corpore mentes.
Lene fluens cœlo consentiat unda salubri:
Optima quæ saxis præceps aqua volvitur, illi
Proxima quæ puteis facili deducitur haustu;
Tertia cisternæ, pigro teterrima lapsu
Quæ tacitis irrepit agris: immota palustres

Si jaceat cannas inter, det pocula tantùm
Queis præsens suprema dedit in fata venenum.
Non odor in lymphis, ut in aëre, non sapor ullus
Quæritur; anguillis si quæ scateat, atque bibentûm
Pallida liventi non inficit ora colore,
Vasa nec obducit crustis, neque lenta legumen
Excoquit, & facilis subjectos concipit ignes;
Nec longum post dein tempus nativa resumit
Frigora; qualis erit vulgò quæ montibus altis
Dejicitur, levis, & cursus tenuata per ipsos;
Corporis hæc recreat vires, acuitque salubri
Ingenium potu, ductis arentia rivis
Temperat, & lætis fecundat messibus arva.
Ne placeant procul accitis quæ splendida lymphis
Sæpe gravant Dominos operoso prædia cultu.
Naturæ, non artis ama decus: elige villam
Quam nemora & fontes, longoque virentia tractu
Prata, situsque loci, non quam labor improbus ornet,
Quæque suos luxu fructus absumat inani;
Ne qui debuerat te pascere fundus, alatur
Ipse tuis opibus: paleas, olearia vasa,
Iliceosque cados spectans & torcula, villæ
Conjiciat reditus, neque prædia finibus emptor
Censeat, agrorum sed fertilitate; merique
Et cereris modios numeret, non jugera campi.
Nec modò ruris opes, sed vectigalia norit;
Et sciat expensis superet quæ copia factis.
Cuncta minutatim quærens, interroget ipsos
Agricolas; videat saturis an læta juvencis
Prata virent; domibusne trabes, urendaque ligna
Fumosis dat silva focis; e fonte perenni
Num riguas bibit hortus aquas, vel hiantibus haustos
E puteis situlæ fundunt, aut antlia rivos:

An facilis via, quâ fruges vectentur in urbem;
Quæ Dominum ad villam si non invitet, acerbis
Nec salebris saltem neque cœno absterreat alto.
Ne levia attendas, ut matutinus euntem,
An radiis oculos sol obliquare jubebit
Vel reducem labente die; num simplice ritu
Structa domus, crassis dum mœnibus arceat æstum
Frigoraque, & tenui non irreparabilis ære,
Laxior, ac veteri quoque majestate superba,
Belligeram simulet fossis & turribus arcem.
Si domus est fundo major, potiere prioris
Stultitiâ Domini; modò non gravioribus ædes
Impensis tueare: frequens rus namque revises,
Nobilis excipiat caros si villa sodales.
Nec refert quòd terra situ sordescit inerti,
Horrida neglecto squalet quòd vinea cultu,
Lymphaque silvestres fluit infecunda per hortos,
Omnia quæ facili reparat labor annuus arte.
Hunc eme quem modicis meliorem sumptibus agrum
Efficias; ubi cuncta vigent, ubi grandia felix
Progenerat virgulta solum, folioque tenaci
Luxurians hiemi vix arbor cedit, & altâ
Sub nive servat adhuc rami frondentis honorem;
Pinguis ubi se terra brevi reparata quiete
Restituit, passimque sinus fecunda virentes
Graminibus tegit injussis, facilisque moveri
Nec pluvium tenet humorem, neque finditur æstu.
Sed ne prima soli facies imponat; ab alto
Erue: nam veluti, quibus est obnoxia, morbos
Ægra parens cum lacte suis transmittit alumnis;
Sic humus ingratos non nunquam exspirat odores,
Quos referunt tristi fruges & poma sapore.
Prædia nec ventis nec tempestatibus iisdem

Subdere plura velim : fundos si jungere pulchrum,
Rustica damnose casu res omnis ab uno
Pendet ; & interdum Domini variare, novoque
Dissita sub cœlo gaudent loca visere, tritas
Ire nec usque vias, & eosdem cernere colles.
Elige vicinos magnis aut urbibus agros
Aut grandi pago, vel (quò ratis ambulet) amni :
Ditat enim villam facilis vectura ; colendo
Nec desunt operæ ruri, nec agrestibus armis
Artifices, nec prompta tuis obsonia mensis,
Nec Medicus, tibi qui subitis in casibus ægro
Præsentem nisi præstet opem, solantia saltem
Verba ferat : sic urbe tamen distabit ab alta
Fundus, ut hospitio non infestere perenni.
Imprimis fugienda tibi via lata, Cohortes
Quæ solet armigeras aliò deducere : nubes
Ignibus horrificis & grandine fœta minorem,
Quàm Peditum globus aut acies frænata Colonis
Pulvereâ fert nube metum : non Villica, milvo
Circumeunte, suos revocat magis anxia pullos,
Nec Pastor veniente lupo gregibusque sibique
Plura timet, quàm cùm tremulos procul audit equorum
Hinnitus, longamque videt fulgere micanti
Ære viam : prædator enim per devia Miles
Obliquans iter, occultis vel fraudibus aufert
Obvia quæque rapax, aut vi grassatur apertâ.
Villicus arva colens, ab aratro avulsus, acerbis
Cogitur imperiis lassæ comes ire Cohorti,
Auxiliumque viæ, curru subjungere tauros.
Amissum flent sponsa virum natique parentem
Quem credunt in bella rapi, quem tela gerentem
Pro stimulo, fingunt animis trepidantibus ire,
Rura revisurum nunquam dulcesque penates.

Te quoque vicini juvat explorare Coloni
Et studia & mores : neque enim est sapientis iniquam
Sponte parare sibi sortem, litesque perennes
Vicino cum fure suis transmittere natis.
Nam rivos modò subductos sitientibus herbis,
Aggere nunc contrà facto demersa videbis
Fluctibus arva, novo nunc pervia tramite, fructu
Vel spoliata suo, vel decrescentia rosis
Finibus, & saxo quod dividit arva revulso.
Nunc impune terunt alieni prata juvenci;
Et tuus incertæ si quid grex attigit herbæ;
Ambiguo si tollis agri de margine quercum;
Lis oritur, sua quam Judex in commoda ducit,
Atque tuos habet ante greges, quàm pascua dicto
Jure tibi cedant : inimicaque messibus ilex
Utiliùs staret; tanto victoria constat!

Prætereo raptos furtim de vite racemos,
Avulsas cum fronde nuces, & poma, vagisque
Abductos clam fraude malâ cum matribus agnos,
Atque bovem; qui si pereat, vicinia furti
Sit suspecta tibi : neque enim solet ille remotos
Errabunda procul vestigia ferre per agros.

Quàm miseros condes soles hæc inter! Ubique
Dulcis amicitia est; sed fidus rure sodalis
Utilis imprimis, ut tædia gratus amico
Diluat alloquio, convivia mutua curet,
Auxiliumque ferat bonus accipiatque vicissim.
Quæ tibi si ruri deerint, animumque vacantem
Et volucres tantùm pascant, tacitique recessus,
Nec nisi cum stupidis tibi sint commercia servis;
Urbanos repetes neglecto rure penates.
Atqui non alio tantùm lætamine tellus
Quantùm oculo Domini gaudet; modò rure laborum

Utilitas placeat, non desidiosa voluptas,
Otiaque ad gelidos fontes, & ad arboris umbram.
Idcirco quantùm præsens fortuna vel agri
Nobilitas patitur, tibi commodiora domorum
Exstrue membra; dabis tamen otia prima serendis
Arboribus, postrema domo stabulisque parandis.
Incipe, & Agricolæ quod inertia longa prioris
Perdidit, in melius felici corrige curâ.
Namque parens hominum, æternam sortita juventam;
Non senio tellus, non deficit ubere partu;
Sed facili vires, & fertilitatis honorem
Restituit cultu: nos contra, cum semel annis
Invasit nullâ reparabilis arte senectus,
In pejus ruimus; nec habet natura regressum.
Expediendus erit saxis & gramine campus
Et silice, & junco: silicem satione fabarum
Interimes; juncos vinces & gramen aratro:
Sed lapides manibus removè, mediosque per agros
Altiùs accumula; vel grandibus obrue fossis.
Sæpe tamen cupidos humus exossata Colonos
Decipit; amotis seu jam durata lapillis
Parciùs enatam succos immittat in herbam;
Sive repercutiens solem, radicibus imis
Calculus auxilio est, & iniquos temperat æstus.
Horrida si musco vel inerti obducta senectæ
Prata situ, fœnum pariunt ignobile; stercus
Ingere vel cineres: quæ si cui pigra videntur
Auxilia, effossum frumentis exaret agrum;
Atque novis ne fortè soli prior impetus obsit
Messibus, herbosâ nimias farragine vires,
Pubentique fabâ, napoque absumat edaci.
Prædia si fuerint nimiùm nemorosa; revulsis
Arboribus, glandem pingui mutabis aristâ:

Namque habile est segeti quod frumentaria, cæsis
Ilicibus, silvestre solum redigetur in arva.
Ast ubi deficiunt silvæ, quercumque virentem
Et platanum pones, serasque nepotibus ulmos;
Restitues oleas, si quas dejecerit Auster;
Nec steriles vel qui pariunt ignobile pomum
Degeneres patiere solo consistere truncos;
Vindice sed ferro tolles, aut brachia cædens,
Insitione feros coges mitescere fructus.
Sicubi stagnanti seges emoriatur ab imbre,
Absorbere solum neque possit quidquid aquarum
Accipiet, neque vicinos effundere in amnes;
Affer opem, & medio largas duc æquore fossas.
Occultos, ubi terra fluit sabulosa, canales
Obcæcabis agris; neu præcludatur aquarum
Exitus illapsusque, sub os utrumque refixis,
Pilarum vice, ponticulos imitabere, saxis.
O! tibi torpentes si desiccare paludes
Fata darent, cœloque novas ostendere terras!
Semina restituet quanto proh! fœnore campus
Et limo satur, & longo requietus ab ævo.
En Bliteram propter quam pinguia findit Arator
Æquora vomeribus quæ navibus ante secabat.
Namque suâ totum quondam gens Romula mundum
Sub ditione tenens, ne quid deperderet agri,
Quo nullus toto melior sibi patuit orbe;
Fecit iter pigræ longo sub monte paludi:
Grande opus, emensis exhinc nec inutile sæclis.
Altiùs ignoto manabant tramite lymphæ;
Oceanum sed utrumque novo qui fœdere jungit
Alveus, excisi per saxea viscera montis
Dum foditur, patuit ductus; priscosque labores
Opposuit nostris Romana potentia cœptis,

Francigenas certans hàc saltem vincere laude :
Artificum superata manu sed Roma, palustres
Ad mare vicinum duxit cum flumine ranas ;
Gallia dum gemino faciens commercia ponto,
Ignotos ratibus calles tellure sub ima
Effodit ; & longo suspensis fornice lymphis
Quæ medium non inde procul per inane volabant,
Icariam visæ naves timuisse ruinam,
Nunc sub humo mersæ stygii nigra verrere Ditis
Stagna putant : sed mox cum subterranea remis
Æquora sulcarunt : altas ubi Blittera turres
Atque suos oculis aperit mirantibus agros ;
Elysium, loca quæ fortunatissima vestit
Purpureâ sol luce, sibi spectare videntur.
At neque vel cœli facies vel gratia ruris
Dulce movent mirâ captas formidine puppes :
Terribili nam cum sonitu sublimis ab alto
Labitur unda jugo, celsas quo more per Alpes
Auctior imbre ruit saxa inter inhospita torrens,
Stant in præcipiti naves, quas lapsus aquarum
Multisonus subito quassas horrore moratur.
Abruptis tamen unde locis vix ante capellæ
Desiliere leves, operum molimine grandi,
Perque vices varias stratis æqualiter undis,
Descensus habet hinc faciles oneraria navis.
Hæc tua laus, Riquete ; suo tibi Blittera civi
Divitias urbisque decus, tibi Gallia debet
Quo nihil ad regni splendorem grandius, usu
Quo nihil uberius. Mutato flumina cursu
Jussa novas intrare vias, diruptaque saxa
Alcidem vetuere mori. Vicere labores
Herculeos quæ tu, per prodigiosa locorum
Intervalla, mari gemino commercia præbes.

Magnæ mentis opus! quod, si mortalia cures,
Tu quoque nunc cœlo videas miratus ab alto,
Ni foret in terris oculos quo pascere mavis
Lamonia de matre Nepos, cui magna parantur
Virtutum documenta domi; seu clara Parentis
Aut Patrui insistat vestigia; Martia quondam
Seu galea, aut Themidis sacros premat infula crines.
Arida nunc riguis ubi fontibus arva carebunt;
Signaque deprendes lymphæ manifesta latentis;
Gaudentes cœlo latices erumpere, terris
Erue: at indiciis ne decipiare dolosis,
Manè plagam cœli Phœbo nascente rubentem
Pronus humi speculare; levem consurgere nubem
Si videas, tenuesque solo se tollere fumos;
Lympha latet: nova signa dabunt & muscus aquosi
Ruris amans, culicumque globus revolutus in orbem
Desuper, & madidâ gaudens tellure conysa,
Et junci, & salices, & arundiferæ calaminthæ,
Et dulci quotquot frutices humore creantur.
Talibus indiciis, & non interprete virgâ
Flexibili, rimatur aquas, qui judice fontes
Quos oculo novit, mirâ feliciter arte
Prædicat inventas: quasi fons occultus in agro
Curvatum valeat coryli deflectere ramum,
Altus aquis nec possit idem torrentibus amnis.
Sic curvis olim baculis emensus Olympum
Augur aves Romæ spectans; quæ mente sagaci
Viderat, ex volucrum monitu ventura canebat,
Plus avibus quàm consiliis credente popello.
Me præsente suam nuper jactantior artem
In cœlum cum ferret aquæ Scrutator & auri,
Ac rudibus rem pæne viris suaderet, avarâ
Spe lucri faciente fidem: fruticante sub herba

Quem reperit nummum, sub eodem gramine rursus
Miranti similis coram depono; manuque
Inflectente volens, non per se vergere ramum,
Errantes oculos aliò dum conjicit, aurum
Clam tollo: corylum rursus movet ille, manusque
Continet immotas; & virgam cuncta trahentis
Demonstrat flecti deorsum vi solius auri.
Atqui aurum nullum est, aio: risere repertos
Fraude dolos; quos ille fugâ tacitoque pudore
Confessus, tamen auriferam non abdicat artem.
Indiciis, quæ multa dedi, nisi credat aquarum
Indagator, humum fodiat; puteoque cavato
Ardentes oleo lychnos, aut vellera lanæ
Vel crudos lateres, inversaque vasa reponat
Intus; & angustam multo tegat assere fossam.
Si videt extinctas consumptâ nocte lucernas,
Æraque concepto sudore madentia, lanam
Humidulam, & lateres putri tellure solutos;
Quærat aquas, & si quid adhuc dubitaverit, ignes
Admoveat: nam si nebulosos humida fumos
Eructabit humus, suberit fons largus aquarum;
Si tamen hiberno non insidet humor ab imbre.
Jam terræ genus inspiciat: cretosa liquores
Ingratos dabit & tenues, nigriorque saporis
Egregii lympham venâ stillabit egenâ
Exiles, sed præcipuos dulcedine fontes
Glarea promittit: rubra inter saxa repertis
Nulla fides: occulta per intervenia rursus
Dilapsi fugiunt, & spem frustrantur inanem.
Humor ab illimi qui defæcatur arena
Utilior stomacho fluet, uberiorque: salubres
E collis radice, graves de pinguibus arvis
Prosiliunt latices; sed copia major aquarum,

Præcipitesque cadunt altis de montibus amnes.
Seu vacuis intus spatiis, victæque tepenti
Sole nives, pluviiique imbres cogantur: aquarum
Quo velut hospitio fontes & flumina manant.
Seu pelági terràs ambit quæ lympha jacentes,
Occultis fluat usque viis mare subter & agros;
Atque undam premat unda gravis, fluctumque propellat
Fluctus, & occulto juga trudat in ardua ductu;
Humor ut in pannos sursum defertur; ut alto
Fons e monte cadens plumboque receptus, in auras
Emicat; & quantùm primo caput extulit ortu
Monte super, tantùm attollens se valle sub ima
Prosilit, & rapido vacuum petit aëra jactu.
Seu, posito velut igne, meri florumque calentum
Spiritus ad costas hæret frigentis aheni,
In tenuesque fluit guttas; sic abditus imis
Visceribus terræ residem calor igneus undam,
Quam cavus immensi mons continet instar aheni,
Calfacit, & sursum fumos emittit aquosos;
Qui simul ac gelidi tetigerunt concava montis,
Densatus vapor in tenuem se colligit imbrem:
Saxa madent, circumque vagis flent omnia guttis;
Unde oritur rivus, qui montis acerba volutus
Per latera, hinc illinc venas rimatur apertas,
Atque humiles juga per declivia fertur in agros.
Ima vaporiferos intra penetralia terræ
Fornaces ardere docet, qui frigora plantis
Sub nive defendit tacitus calor, atque rubentes
Æthnæo qui monte furens erumpit in auras
Flammarum globus, ignivomo telluris hiatu
Horrida per Siculos spargens incendia campos.
Adde salutiferos fontes, & balnea passim
Terrenis calefacta focis, ærisque metalla,

Quodque sagax Natura cavis sub montibus aurum
Excoquit, humanis opus haud imitabile curis.
Tantus inest terris calor, ut Plutonia norint
Regna, metalliferis qui demerguntur in antris;
Tantaque sulphurei est vis ignis, ut impete vasto
Fundamenta soli quatiat, montesque revellat.
Ænea quas tormenta vomunt, imitamine flammas
Hausimus e terris; nec eas novus intulit orbi
Impia subducens cœlo per furta Prometheus.
Ignis humi gremio latitans se prodit ab ipsis
Oceani ferventis aquis; & nuper ad Indos
Insula nata mari est, partu quam terra fragoso
Protulit; ex imo jaculatis æquore saxis.
Incaluit latè pontus fumantibus undis;
Atque novum pelago dorsum, cæcasque latentis
Prodigii causas avidi cognoscere, flammam
Terrestrem ratibus nimis, heu! sensere solutis.
Plurima jam sub monte cavo quæ cogitur unda,
Fervet ab æterno, tellus quem subjicit, igne.
Ad juga summa vapor levis evolat; unde relabens
Confluit in rivos, qui pronà per arva voluti,
Oceano lymphas, quas accepere, redonant.
Hinc aqua monte fluens levis est, eademque salubris:
Scilicet e tenui levis est concreta vapore;
Et per arenarum manans quasi cola, repurgat
Quod vitii, quod sordis inest pluvialibus undis;
Quæ sursum licet in tenues a sole vapores
Educantur humo, terrenæ semina labis
Insincera tamen retinent; fœtæque venenis
Destituunt medio sitientes æquore Nautas,
Cisternas ubi posthabitis adiere fluentis.
Interea meditare diu quà parte domorum
Fundamenta loces; ut laxa, salubris, & ipso

Pulchra situ sit villa ; suum nec debeat arti
Impensisque decus, nemorum sed dulcibus umbris,
Et rivo, qui prata vagus per amœna, penatum
Æternos modico sumptu tueatur honores.
Vicinos fuge torrentes, & strata viarum
Publica ; planitiem ne depopuletur apertam
Prædonum vel avara manus, vel tristis aquarum
Eluvies. Juvat & tacitas procul esse paludes :
Virus enim, morbosque palus eructat inertes ;
Servatas hiemi fruges & agrestia longo
Inquinat arma situ ; nebulas exspirat, & almas
Interimit segetes ; cœnoque creata tepenti
Armat in humanos stimulis animalia vultus ;
Ranarumque greges limosa educit ab ulvâ
Prisca coaxantes patulo convicia rictu
Quæ recinunt, placidis gens infestissima somnis.
Nec lateat cæcas intra domus abdita valles :
Maluerim patrum ritu super ardua montis
Culmina, suspensos aquilarum more penates
Institui, validisque dari ludibria ventis ;
Quàm curvo sub colle gravi torpere pruinâ ;
Æstivoque, feros cum Sirius evomit ignes,
Sole coqui ; nullis æstum solantibus auris.
Ergo locum capies, qui nec depressior unda
Stagnet in hiberna, nec tristibus horreat Austris
Editior, neque præruptus fluat imbre ; sed imâ
Vel sic valle latens subsidet, ut aëra laxum
Accipiat ; vel sic montem consurget in altum,
Montis ut alterius defensus culmine, ventis
Non rigeat ; sic planitie diffusus, ut imbres
Hibernos fallente queat deducere clivo.
Pinguis ubi molli sensim tumet edita dorso,
Et tepidos tellus modice deflectit ad Austros,

Nec tremulis rivus saliens procul obstrepit undis;
Optimus ille domi situs est: hic atria, cellasque,
Et stabula, & totos sulco describe penates;
Et ne præcipiti quid inemendabile pecces
Consilio; prostent operis primordia, toto
Quo rigidus tecum censor dijudicet anno.
Ne fundus villam, neque fundum urbana vicissim
Villa requirat: agro sit par domus: ardua non tam
Suscepisse juvat, quàm sustinuisse decorum est;
Turpius & cessat quò cœpta superbius, urbe
Indignante, domus: tu laxos rure penates
Ut facili statuas operâ, nec prodigus aurum
Effundas, villæ felicibus utere donis.
Dat lapides muris tellus; dat lucus inemptam
Materiem tectis, operisque fabrilibus; idem
Et virides ramos & cædua ligna ministrat,
Queis lateres calcemque coquas. Vel fossile terris
Eruitur, fluvio vel de propiore petitum
Advehitur plaustris sabulum: quæ cuncta parabis,
Nascentes prius incipiant quàm surgere muri.
Saxa trahant fortes hiberna per otia tauri:
Plurima vicinis in saltibus icta securi
Procumbat platanus, metuendaque pondere quercus,
Atque abies opere in sicco durabilis, altaque
Ornus, & indocilis fagus compage domari.
Populeas, lunâ jam decrescente, bipenni
Aggrediere trabes; atque arbor ad usque medullam
Cùm fuerit propè cæsa, suo patiere minacem
Stare loco; venis ut noxius humor apertis
Diffluat; & plures lignum perduret in annos.
Pinguis ubi regio ducendis saxa negabit
Parietibus; lateres Figulus coquat igne, tenacem
Effodiens cretam, multâ quam maceret undâ,

Iliceisque lutum formis dein molle figurans,
Æthereas plano super æquore siccet ad auras.
Aggrediatur opus, vel cùm jam præterit Æstas
Usque sub Autumni finem, vel rursus abactis
Frigoribus, cùm Ver zephyro laxaverit annum.
Non satis hiberno siccantur sole, figuram
Ut teneant lateres; rimisque æstate fatiscunt.
Tres quatuorve dies solidos calcaria fornax
Non intermissis accenditur ignibus, imâ
Dissiliat dum parte lapis, fumosaque longo
Flamma per obscurum non exeat aëra tractu.
Sunt varii lapides diversos calcis in usus
Quos fornace coques: opera ad tectoria mollis,
Dura silex ad structuras adhibetur. Arena
Egregia est, compressa manu quæ stridet; & albis
Nec maculas pannis, neque sordem excussa relinquit.
Hæc ubi materies fuerit congesta, domorum
Fundamenta solo jacies, cùm denique terra
Ruderis occurrit sine suspicione soluti.
Ast ubi visceribus vel ab imis mollior usque
Eruitur tellus, quartam demergere muri
Sufficiat partem: quernos desigere palos
Tum poteris, lapidumque gravem superaddere molem.
Ad medium spectent obversa cubicula solem,
Altior ut Titan obliquâ luce fenestras
Transcurrens æstate, domum non urat; & idem
Inclinatus humi, gelidam cùm vergit ad Arcton,
Ima per hibernum recreet penetralia frigus.
Quas hodie ruri ponunt & in urbibus ædes,
Perfundunt hac luce, cavas hoc ore fenestras,
Hoc numero faciunt; altis ut tecta columnis,
Non muris suffulta putes; hominemque penates
Nunc intra vitreos jures nec frigora brumæ

Nec curare Notos & vim penetrabilis æstûs;
Transmittuntur enim larga cum luce calores
Æstivi; neque si raucis Aquilonibus atrox
Mugit hiems, duram gelidi vim frigoris arcent
Multa fenestratos quæ munimenta penates
Linea defendunt: placet indulgere tuentum
Deliciis; lætæque foris videantur ut ædes,
Intus acerba pati, magnoque incommoda sumptu
Quærere. Sic usu ratio quoque vincitur inter
Francigenas; quibus in morem si venerit, aurum
Argentumque levi placeat mutare papyro,
Vanaque pro solidis sibi nomina sumere nummis.
Fas sit in urbe novo moliri mœnia ritu,
Auster ubi minus audet, agros quàm nactus apertos.
Tu ruri veterum mores imitare Parentum;
Et modicis, quantùm satis est, admitte fenestris
Aëraque & lucem; nec quære cubicula ponens,
Ordinibus longis pateant ut pervia visu
Omnia; sed liber sit membris exitus: hospes
Ut placidos ducat securus ab hospite somnos.
Stabit ubi perfecta domus; ne fructus agrorum
Depereat, vel amans cultûs Matrona decori
Invitis oculis spectet non rustica tantum
Arma ferosque canes, & ferramenta, sed ipsas
Ruris opes: alias condendis frugibus ædes
Sic statues, ut quæ loca sunt magis humida, vinum
Accipiant; oleum medio quæ sole tepebunt.
Maturos verò fœtus pomique pyrique,
Quos hiemi paleata super tabulata repones,
Siccis claude locis. Rugas Aquilone, vel Austro
Mollitiem ne poma trahant, dissolve tepenti
Frigus & humorem prunâ, crebróque revisens
Insincera manu remove; ne mucor ab uno

Serpat, & in tabulas latè contagia manent.
Horrea Sithonius Boreas inspiret : aquosis
Nec subeat pennis inimicus frugibus Auster.
Ditia Tectosages medio granaria vico
Ædificant, & humo condunt frumenta domorum
Ante fores, pluviæ secura ruentis, & auræ
Omnia perpetuo solventis corpora pulsu.
Curculio farris cumulos ubi rodere cœpit,
Summa tenet, totoque luem permiscet acervo,
Ventilat exesas qui plena per horrea fruges.
Agricolæ sit laxa domus : sua cella Bubulco,
Sit sua Pastori : stabulis non influat imber,
Quo pecorum mollis corrumpitur ungula, murus
Deperit, & tristes ducunt animalia morbos.
Mœnibus aut inclusa cavis, vel pendula sursum
Nullos incutiat fumosa lucerna timores;
Et procul a stabulis sub fornice Villica panes
Excoquat; accensas ne tigna calentia flammas
Accipiant, totisque ferant incendia tectis.
Agricolas juvat inprimis spatiosa culina;
Quâ collecta domus largo brumalia ligno
Frigora dissolvat, lassataque vespere curet
Corpora, nec feros opus interrumpat ad ignes.
Quos etenim de nocte potest urgere labores,
Non sinit hiberno fieri sub sole Colonus.
Post epulas hinc inde sedent & grandis Arator,
Horridus & custos caprarum, oviumque magister,
Atque lacertosus Fossor, durusque Bubulcus:
Avulsis si quæ ramis hæsere, tenaces
Secernunt oleas; detonsaque vellera purgant;
Et findunt, lymphâque domant Amerina calenti;
Vitibus aut acuunt vallos, aut vimine lento
Conficiunt calathos; sua nec jucundius usquam

Agrestes videas decurrere pensa Puellas.
Villicus accensâ nam dum face singula lustrat,
Et clausas invisit oves, numerumque recenset;
Nec Pueros, timidamque Patris præsentia Natam
Continet: illa bonum, quem fingit amare, Menalcam
Dulcibus aggreditur verbis; stolidumque maligno
Illaqueat sermone, suos ut & ipse vicissim
Explicet, & rauco cantu testetur amores;
Speret & hinc laudem, risum quoque ducat honori;
Atque jocos vecors non sentiat inter acerbos
Illudat nigro quòd Thestilis improba succo,
Et faciem conscribat: habent nam pagus & urbes
Hoc hominum genus ad vulgi ludibria natum;
Quos impune pigri bovis instar acumine pungas,
Quique sibi vel aperta inter convicia plaudant.
Æsculeis tectum pilis suspende Coloni
Pro foribus, sua quo defendit tegmine plaustra
Et dolat hibernos currus & aratra per imbres.
Si sit rure frequens iter & solenne, tabernam
Pone viatori; sed egenos excipe tectis
Ipse tuis. Hominum quondam Divûmque parenti
Nomen ab hospitio veteres fecere; suisque
Vilia dum latebris animalia somnus habebat,
Non hominem nudo voluere sub æthere noctes
Ducere; sed tecto donarunt hospite: necdum
Audierant inopum vili sub veste latere
Sæpe Deum, cœloque virûm pia dona reponi.
Ne gravidas procul a villâ terat area messes;
Ut raptim frumenta domi malè trita recondas,
Si subitus nimbis fallentibus ingruit imber.
Eligitur locus & sublimis, & arbore nudus,
Ut lenem accipiat perflabilis area ventum.
Illa vel ingenti tibi complananda cylindro,

Vel saxis (opus æternum) sternenda : flagello
Cedit enim tellus, atque interiore recondit
Mollitie frumenta, levi vel pulvere fœdat.
Sit piscina duplex, ut maceret altera virgas,
Et pecori facilem det purior altera potum.
Purgamenta domûs stabulique, soloque jacentes
Quas silvis decussit hiems aquilonia frondes,
Et limum, fluvii si quem incrementa tumentis
Respuerint, madidæ tectis procul ingere fossæ:
Sic positi tenues non evanescit in auras
Exsucci vis tota fimi; crassâque peremptis
Seminibus lymphâ, non pullulat herbida messis.
Proxima sint villæ pomaria, floreus hortus,
Et quæcumque placent oculis, quæcumque rapaces
Invitant ad furta manus. Aquilonis ab ortu
Silva truces frangat ventos, & frigora tollat
Umbriferis quæ deinde comis æstate redonet,
Atque hiemes eadem nimiosque attemperet æstus.
Humida vallis olus, vivaces collis olivas
Educet : in plano vel fluctuet æquore messis:
Vel longo fundant se prata virentia tractu.
Hinc procul assurgant vites, oculosque morentur
Camporum per aperta vagos. Quot jugera prato,
Quot segeti dabis, aut oleis, vel vitibus almis,
Ex opera redituque simul metire, labori
Componens fructus; & tecum mente revolvens
Quanti vendideris, non quantum innascitur agro.
Quæ cereri visa est humus opportuna serendæ
Sæpe redit manibus versanda; datasque reposcens
Mutuat in semen fruges, neque perfida pactam
Liberat usque fidem; seu messibus obfuit annus
Siccior aut pluvius; steriles seu fudit avenas
Infœcundus ager; fractis seu grandine culmis

Procubuit

Procubuit, fluxisve seges stetit arida granis.
Sumptibus ipsa suos interdum vinea fructus
Devorat: incerto quoque casu pendet oliva;
Et quamquam tenui sese lætissima cultu
Sustineat, tamen & glacie sterilescit & æstu;
Ac nebulis flos vere novo contactus iniquis
Emoritur, tristique solum tegit omne ruinâ.
Non faciunt hos prata metus; secura pericli
Diffusas cœlo nebulas Boreamque, Notumque
Accipiunt; frigus nec curant triste, nec æstum,
Deductus facili rivus quem temperat undâ.
Pratensis minimum desiderat herba laborem;
Et semel orta, suas nullis obnoxia curis
Fundit opes; reditu nec simplice ditat avaros
Agricolas: hiemi nam fœnum atque annua fessis
Pascua dat tauris; armentaque læta tuetur;
Eximiumque decus ridentibus adjicit agris:
Roscida seu flores intermicet herba rubentes
Seu jaceat prostrata solo, mollemque cubanti
Sufficiat thalamum temere congesta; vel alto
Accipiat sitiens ductos e tramite rivos,
Atque novam paret usque novo sine semine messem.
Quare agite & dorso si non decedat iniquo
Præcipites neque fundat ager præruptior undas,
Nec bibat humorem graciles imitatus arenas,
Stagnantes neque contineat depressior imbres;
Jugera quanta patent, medicam, viciasque, boumque
Gramina torpenti non injucunda palato
Spargite, & assiduos pratis inducite rivos:
Ipsa nisi molles uligine pinguior herbas
Nutriat irriguæ tellus non indiga lymphæ.
Sed neque posthabitis oleas an ponere pratis,
Messibus an præstet, vel habendæ incumbere viti,

Definire velim : veteres imitare locorum
Agricolas ; non omnis enim fert omnia tellus.
Ipse Garumna suo populos qui spectat in ortu
Forcipibus massas chalybis tractare liquentes ,
Et montes aperire cavos ; per opima volutus
Pascua , vel pressis solidum lac cogere formis
Agricolas videt , aut pomis instare serendis :
Triticeas posthinc segetes miratur , utroque
Mox conspecturus gravidas in littore vites.
Quidquid erit , quamcumque tibi spem patria tellus
Fecerit ; antiquos ferro ne dejice lucos.
Aspicis effosso terris carbone Britanni
Quàm male dissolvunt frigus , quàm ducitur ægre
Spiritus ; infesto nisi tabescentibus igne
Monspeliensis opem tulerit pulmonibus aër.
Circuitu majore novos , urbs inclyta , muros
Exstrue : divitibus decorata suburbia tectis ,
Et quos Versaliis hospes laudaret in agris ,
Hinc illinc positos amplectere mœnibus hortos ;
Ægra salutifero potiatur ut aëre tecum
Gallia , quæ foculos uno carbone Britannum
Mox struet ad ritum , ligno caritura ; gravesque
Hauriet & fumos , & anheli semina morbi ;
Ni caveant quibus est nemorum mandata potestas.
Victrices pelago naves , ramosa calenti
Ligna foco , domibusque trabes , & aratra juvencis
Sufficiat lucus ; sed Avorum munere natas
Tu quoque silvarum transmitte Nepotibus umbras.
O ! ubi curarum requies , studiique levamen
Frondosum nemus , & veteres quas nostra Tolosæ
Nutrierat sibi contiguas Campania quercus :
Flemus adhuc , atque hospitibus felicia quondam
Monstramus loca , quæ villæ contermina luco

Floruerant, densisque rigent nunc obsita dumis.
Raris amatorem, qui perleget ista, Poëtam
Heu! nimiùm justo sinat indulgere dolori;
Et saltem meminisse, frui nos invida quando
Fata vetant: mihi nam videor spectare, renatis
Arboribus, socios nemorum per opaca vagantes
Secretis alii secum meditantur in umbris,
Atque alto leges divinaque dona revolvunt
Pectore; vel longo decurrunt murmure sacri
Pensa ministerii, pia vota precesque diurnas.
Sub patula multi fessum latus ilice ponunt:
Cantantes ille audit aves, auditur & illis,
Voce suum modulans dulci vel arundine carmen:
Hic gravibus somnos oculis admittit inertes,
Restituens sibi quas studio subduxerat horas.
Trudiculis ludunt alii: locus arbore nudus,
Cui circumpositæ præbent umbracula quercus,
Eligitur; sparsâ tellus solidatur arenâ,
Quæque laborato præcluditur area ligno,
Secta vias patet in quatuor: stat ferreus orbe
Annulus in medio, per quem si buxeus ullâ
Trajicitur sine fraude globus, vel tramite circùm
Quadruplici fixas ultra detruditur oras,
Victor eris; totâ victor celebrabere turbâ,
Sedibus hinc illinc gaudens quæ spectat ab altis.
Ergo levi quibus est animus concurrere pugna,
Brachia ferratis armati fustibus adsunt:
Atque globos, valido sylvis resonantibus ictu,
Percutiunt; animosque levant exercita duro
Membra fatigantes ludo: nec amore legendi
Silva vacat, quamquam recreando nata labori.
Non alibi vates propiori numine Phœbus
Afflat; & ad populum, cui fandi copia, fagos

Agrestes inter, nemorumque silentia, discit
Magna loqui, fontesque tonans inflectere mentes.
Hîc ego te lauro cinctum parnasside vidi,
Clerice, felici meditantem pectine versus,
Quos mirata diu, cùm jam nequit ampliùs auro
(Post exhausta tibi sua munera) laude Tolosa
Donat; & Aoniis ultro te cœtibus addit,
Muneribus reliquos decoret quo judice vates.
Dicentem cupidâ suspensus ut aure bibebam!
Sive Sophocleum nemora inter opaca cothurnum
Indueres; lepidos, positâ gravitate, Terentî
Sive jocos patrio reddens sermone referres;
Eloquiove potens rueres torrentior amne,
Autumno quoties medio dicturus (agrorum
Delicias veluti raperet præcognita fandi
Copia) desertam donabas civibus urbem.
Gaudebas, memini, vel silvam errare per altam,
Castaneâ vel sub veteri considere mecum:
Fons ubi sic tremulam zephyris motantibus umbram,
Castaneasque nuces, & quæ super arbore sidunt
Instabiles imitatus aves, specularibus undis
Exprimit; ut dubites an eamdem fonte sub ipso
Creverit in faciem ramis felicibus arbor;
Hirsutisque latex frondens horrescat echinis;
An volucres alat unda suas, quæ flumina pennis
Ima secent; vitreas an imago supervolet undas.
Hic locus est ubi prima meæ conamina Musæ
Cùm legeres, stimulos dare suetus opemque, jubebas
Carmen ad incudem & limam revocare; tuumque
(Latius effundes proprio quod carmine) nomen
Si taceant quos te fingo censore libelli,
Ingratus videar; mihi nec satis æquus, amicum
A teneris nisi conjunctum te glorier annis.

Tuque Capiſtronides, animæ pars altera noſtræ,
Hîc plauſus, hîc illam inter querceta parabas
Nobilis ingenii famam; quâ ſive cothurnum
Æmulus aſſumis fraternæ laudis; avenâ
Sive canis citharâque, tuo ſeu profluit ore
Majeſtas romana, lepos vel gallus, utroque
Et latio patrioque potens ſermone, Senatum
Purpureum trahis, & populos te cive ſuperbos.
His ego te, quo jam vellem monſtrante doceri,
Inſtitui ſilvis primo, Belote, ſub ævo;
Cum florens ſtudiis, artes ita natus ad omnes
Eſſe videbaris; foret ut dubitabile quali
Ad ſummum decus ingenii famamque placeret
Ire viâ: nam verba ſacras orator ad aras
Seu faceres; noſtras, Muſarum caſtra ſecutus,
Obſcurare tuo velles ſeu carmine laudes;
Plauderet urbs, avidâ nec ſegnius aure canentem
Exciperet, quàm ſacra tenens cùm pulpita ſolvis
Luce tuâ fidei tenebras; cupidoſque ſciendi
Diſcipulos, ad quina virûm centena coactos,
Voce doces vitâque magis pietatis amorem.
O! ubi nunc virides umbræ tacitique receſſus,
Qui tantos aluere viros! inſtaret acerba
Cùm jam pœne dies perituris ultima ſilvis,
Proh! quali tonuit Parnaſſia murmure rupes!
Sed quid inhumanas contra potuere ſecures
Carmina? Threicio quamquam non ſegnior Orpheo
Flebilibus juſtam nervis effuderit iram
Murgius; aoniis jam non aurita Poëtis
Obſequitur quercus; ſed, quod licet, icta bipenni
Congemit; & quâ voce poteſt, quos ſæpius umbrâ
Fovit, ad auxilium vocat emoritura ſodales.
Venimus, ac veluti data poſt certamina, campo

Cùm jacuere duces, atque inclyta nomina letho
Perdita, ſecreto triſtes horrore movemur;
Liventes plagas, fluidoque cadavera tabo,
Oraque cernentes patulo deformia rictu;
Idem omnes nos ſenſus habet, cùm grandia quondam,
Victaque jam ferro, querceta jacentia ternis
Aſpicimus, frondeſque reciſaque brachia trunco
Sepoſitis pallere locis, flammiſque parari.

Heu! quantus nemore avulſo decor excidit arvis!
Quàm ſibi diſſimilis Campania! rebus in arctis
Pauperies urgens quæ vaſtam exſcindere ſilvam
Suaſit, & in belli ſumptus impendere ruris
Delicias; eadem cultûs inimica decori
Cogit agros ſervire lucro: nam vomer avarus
Antiquæ turrita domûs nunc mœnia pulſat;
Et ſeges eſt, ubi ſe ſpectabilis ordine pulchro
Fuderat ulmorum ſeries; quæſitaque longe
Rarior Æſtivis emitur jam ſolibus umbra.

Pampineas vites inter via longa, tegebant
Quam poſitæ quondam ſpatiis æqualibus ulmi,
Ceſpite nunc uno viret, arbore nuda; ſoloque
Si quis adhuc ſtat truncus iners; arbuſcula fatis
Si qua relicta ſuis oritur, premit ægra dolore
Corda novo, veteres revocans ſpatiantibus umbras.

Non buxos humilemque pyrum tonſura coërcet
Annua; ſed fuſis ſine lege per aëra ramis
Ire ſinunt; & qui flores & oluſcula nobis
Sufficiebat, equis nunc hordea parturit hortus.

Repit, & ingenio jam liberiore per omnes
Lympha vagatur agros, quæ preſſa canalibus olim
Altiùs in varios erupit ludicra jactus:
Miris torta modis, nunc ibat ab ore leonum
Phocarumque fluens; nunc ruſtica tota faſelos

Irrigat aut miseros caules ; & in ore leonum
Phocarumque suas vel tendit aranea casses,
Aut intus ponit luteos avis hospita nidos.
Alveus innatas olim felicibus agris
Excipiebat aquas ; & circum picta phaselo
Prata vehebamur, vel edaci subdola pisci
Retia tendentes, vel aquarum frigore & umbris
Vitantes rapidum frondente sub arbore solem.
Cymbula, crediderim ! venalibus addita lignis,
Cum quercu visit tristes urenda caminos ;
Trutaque fluctïcolas inter pulcherrima pisces,
Littora quæ nobis ad nota sedentibus olim
Adnabat, molles fructus, servataque panis
Frustula mendicans oculis caudâque trementi,
Cessit aquis, ranæ linquens cœnosa loquaci
Flumina : gallinis graveolentibus atria pavo
Libera permisit ; villæque nitentis amantes
Excessere simul triplici de turre columbæ ;
Tectaque marmoreis habitans innixa columnis
Aut infesta cohors murum, vel bubo sinister.
Nos procul hinc aliò quoque migraremus ; in illa
Sorde jacens, nisi vicinas Campania villas
Exsuperet : nam mirum ! etiam populata, decorem
Invitis retinet dominis ; cultusque vetustos
Naturâ supplente, merum rus usque placebit.
Hæ sunt, Lamonide, quales desideret emptor
Neglecti decoris villas ; quas una beato
Dives opum fortuna situ, venæque perennis
Fontibus & pingui ditaverit ubere tellus.
Si quem nosse juvat quos & felicibus hortis
Et domibus lymphisque potest ars addere cultus,
Quæ tu Cursonio posuisti prædia fundo
Visat ; opesque soli, flores, pomaria, silvas,

Atque aditus & tecta domûs, operumque magistram
Et moderatricem stupeat per singula mentem.
Seu procul obtutu stet contemplator in uno,
Atque avidis primos oculis delibet honores
Deliciasque loci; sive atria prima domorum
Intret, & incertus naturam laudet an artem,
Nunc ipsas ædes, nunc rura patentia circùm
Prospiciat. Juvat inprimis in imagine vivum
Marmoreâ, dicamne tuum populive parentem
Aspicere; & tacitâ secum pietate vereri
Illius ora, virûm quæ custos optima quondam
Induerat, daret ut Regno Themis arbitra leges.
Auspice te priscos cùm defendisset honores
Quæ docet ars Pario ductos e marmore vultus
Reddere, vel vivo pictos animare colore;
Illa tuam seris faciem transmittere sæclis
Cogitat officii memor: at tu (marmore quamquam
Duratura magis monumentis non eget ullis
Fama viri) tamen hac donari laude parentem
Expetis; ut patrii majestas oris eâdem
Et nati pietas æternùm in imagine durent.
Cætera quid memorem quæ se miracula passim
Objiciunt; pedibus seu rura beata sequamur
Aut oculis: quos ipsa natura vagantes
Ne lasset spatiis, colles utrinque supinos
Objicit aut Baccho virides, vel messibus albos;
Et mediis, quantos possunt lustrare tuentum
Lumina, cogit agris toti quas parcior orbi
In populos partitur opes ditissima tellus.
Non alibi tumido sine fastu tanta domorum
Majestas; non ille nitor cum simplice cultu,
Non querni nemoris par umbra, paresque recessus;
Nec similis decor, ubertas, & gratia tonsis

Arboribus, neque tam belle ficusque pirique
Applicitæ muris; illo non ordine flores
Digesti; reliquis non sic olus emicat hortis:
Te quamvis absente procul, flos omnis & arbor
Luxuriet, niteatque minùs; nam quale locorum
Te desiderium tenet, iisdem prædia votis
Te repetunt. Sint hæc illis solatia, Natum
Quem tua sectantem vestigia munere gaudes
Pœne parem, & meritis non inferiora sequentem,
Cursonium spectare, viri mollire labores,
Et saturare suos in imagine patris amores.
Tuque Parisiaci qui ruris amore teneris,
Desine, blanda licèt, loca velle revisere; Regi
Nec populo furare datum te munus, amico
Divûm consilio: natas in publica mentes
Commoda sepositis scelus est sibi vivere curis.

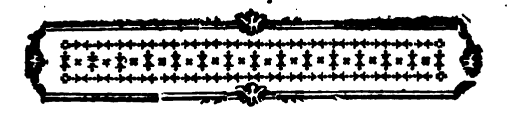

ARGUMENTUM
LIBRI II.

ARATOR. Paſtor ; priſcæ vitæ paſtoritiæ dignitas. Caprarius. Olitor. Villicus : nequam villicus ; bonus villicus. Villici officia, mores. Villicus in urbe infrequens, ubi de urbano luxu. Villici officia erga dominum. De fortunata Agricolarum vita; Agricolarum vita fortunatiſſima. Villica : Villica domum inſtruit ; victum comparat, ubi de conditura uvarum, malorum Cydoniorum & olivarum. De ſalſura ſuillæ carnis. Villicæ labores agreſtes. Ruſticanorum puerorum educatio. Ruſticana puella ; ejus nuptiæ.

LIBER SECUNDUS.

Servorum delectus, eorumque in excolendis agris ministeria.

Nunc age, qui servis melior delectus habendis
Exsequar : & quoniam sulcat qui rectiùs agros,
Utiliùs colit : inprimis tibi quære Bubulcum,
Quem pecudes atrocem habitu, non indole sævum
Formident : nervosa viro sint brachia, vultus
Terribilis, sed blanda manus; plenusque minarum
Verbera difficili non addat dura labori ;
Sed resono terrens clamorum hortamine, vastâ
Voce magis, quàm vel stimulo plagisque juvencos
Imperio dociles habeat. Procerus Arator
Sulcandum stivæ innixus cavat altiùs agrum,
Et duras nisu rumpit leviore novales ;
Incedensque retro proscissa per æquora, tauris
Celsior, extremas oculum collimat ad oras,
Obliquumque brevi gyro deflectit aratrum ;
Si qua solo jaceant, quibus obluctata moveri
Colla boum possint, allisave cornua frangi.

Norit & agrorum mores, & tempus arandi,
Nec duram recludat humum, vel ab imbre lutosam:
Almus enim moto cum pulvere succus in auras
Avolat ; & toto manet intractabilis anno,
Vertitur infractis quæ tellus humida glebis.

Si pluvios cretosus ager vix ebibat imbres,
Vere sub extremo jam siccus agabitur, herbas

Cùm tulit injussas, quarum mala semina nondum
Messis in exitium siliquis fluxere solutis.
Nec mora transversis iterum secet æquora sulcis;
Pendentes eadem neque per vestigia colles
Prosubigat, sed agri nunc in declivia tauros
Dirigat, obliquo nunc vertat in ardua sulco.
Agricolæ concors labor est oviumque magistri:
Et quamvis studia in contraria sæpe ferantur,
Atque Bubulcus amet puros a gramine campos,
Hamatisque rubis fugiens loca consita Pastor
Herbosos sectetur agros; nonnulla laborum
In tam disparibus tamen est concordia votis.
Alter arat; camposque fimo juvat alter ovillo;
Servit agro pecus, & pecori dat molle vicissim
Gramen ager; neque rura vigent armentaque, densi
Sive greges campis, gregibus seu pascua desint.
Romulidæ quondam Proceres quæ fortiter armis
Quæsierant, ipsi subigebant arva; colonos
Nec semel avulsos ab aratro Roma vocavit,
Imperiis gravidam regerent qui legibus urbem,
Ac positis iterum sulcarent fascibus agros.
Subdiderant cui colla Duci famularia gentes,
Lætus aratori taurus parebat ovanti;
Ipsaque laurigero versari vomere gaudens
Terra triumphalis superabat vota coloni.
Si sacros tamen annales, veterumque virorum
Evolvam monumenta; greges servare paternos
Nobilius visum est olim, quàm vomere terras
Exercere graves, sulcisque reposcere fruges.
Aurea namque sub hæc mundi primordia, Regum
Progenies veneranda, pedum (præludia sceptri)
Pastorale gerens, ovium moderamine blando
Subjectos quondam discebat habere benignis

Imperiis populos, nec opes crudeliùs, inftar
Velleris, ad vivum refecare, fuperflua tantùm
Sed leni tondere manu, lac ducere preffis
Molliter uberibus, non immulgere cruorem.
At vacua incultis ut erant tunc omnia terris,
Cuftodes ovium loca per deferta vagantum
Alta fub innubi peragentes otia cœlo,
Non tantùm didicere gregis quæ cura tuendi
Optima, quæ morbos & quæ ferat herba falutem;
Aërias tentare domos, lunæque labores
Et varium cœli placuit cognofcere morem.
Servarunt primi tacito labentia motu
Sidera; tranfverfum mundi revolubilis axem
Et geminos ftatuêre polos, folemque fecuti
Nominaque & numeros fignis fecere, volentes
Ut pecori & ftellis aries dux effet; & idem
Cœlo, qui ftabulis armenta, reduceret annum.
Illi adeo volucres imitati voce canoras,
Dulcibus inter fe primi concentibus auras
Implerunt; calamos etiam fecere loquaces,
Quos pice vel liquidâ plures conjungere cerâ,
Et numeris dare verba, pedefque affingere verbis
Inftituêre: modos paftoralemque cicutam
Nunc etiam vates adhibemus, ut otia ruris
Tranquillofque dies, caftumque canamus amorem.
Omnia proh! quantùm longis mutantur in annis!
Quod regale fuit quondam, quod Apolline dignum,
Vilibus officium fervis mandatur; inerfque
Et ftolidus vir pafcit oves: quæ cura manebat
Ingenuo pueros olim de fanguine natos.
Hac hominum de fæce, virum tibi felige frugi,
Qui magis ingenio placeat quàm corpore, primis
Qui curare greges, & pafcere norit ab annis;

Urbanaſque puer non ſit formatus ad artes,
Atque juventutis primæ tranſcenderit annos.
Non tamen in ſenium vergat proclivior ætas,
Ne pedibus vix ſtare potens, propioribus agris
Inſiſtat piger, aut molli reſupinus in herba,
Non obſervet oves: oculorum namque requirunt
Sublimem veluti ſpeculam, ne ſi qua moretur,
Aut gregibus præcurrat, agris vel deerret apertis,
Involet e latebris Lupus inſidiator; ovemque
Aut collo vehat impoſitam, vel mordicus aurem
Apprendens, ſaltus trepidam deducat in altos;
Atque renitentis clunes, uterumque flagellet
Verberibus caudæ: dum triſtior illa remotum
Longiùs heu! querulo fruſtrà vocat ore magiſtrum.
  Caprigenum qui ſaxa pecus per inhoſpita ducet,
Sit brumæ patiens pluviæque nivalis, & audax
Reptantes ſalebroſa ſequi per culmina capras.
Ingenium faciemque viri trux ipſa locorum
Efferat aſperitas, & linguæ dedocet uſum.
Sed tu nil ſpeciem turpeſque morabere vultus
Paſtoris, dum tenſa ferat grex ubera lacte.
  Lanigeras bene paſcat ovès, ſubigatque peritâ
Ruſticus arva manu: terræ cultura feracis
Vertitur hoc duplici quaſi cardine; cætera ruris
Officia, ulteriùs dein evolvenda, colentum
Villicus ingeniis accommodet atque lacertis:
Namque viro vir ut differt, nec in omnibus idem eſt
Corporibus vigor, aut animis prudentia rerum;
Sic varia eſt agri quoque diſciplina colendi:
Poſtulat hæc validis ſociatam viribus artem;
Hæc plus artis habet quàm roboris; altera mentem
Conſiliumque, meras deſiderat altera vires.
Rejice quæſitos opera ad graviora colonos,

Protinus exhaustis cessant qui viribus; agros
Segnius effodiunt, occultâ fraude relinquunt
Crudi aliquid; terræ nec ad intima viscera tendunt,
Sed pigri leviore movent sola summa bidente.
Nervosos olus Agricolas gnavosque requirit,
Qui variis norint accommoda semina terris,
Arvaque perpetuo renovanda ligone fatigent,
Nata recens cultu foveant arbusta, futuro
Provideant, domini rem curent parciùs, uni
Nec studeant famæ, sed habendis fructibus instent.
Inprimis hunc sperne, novas jactantior artes
Qui sermone magis, quàm re commendat; eorum
Quæ fecere alii nihil approbat, omnia mutat,
Et reficit, nec tam reparat, quàm destruit hortum,
Spe dominum pascens, neque mensam fructibus ornans.
Sed velut in magnis spes & victoria bellis
Pugnantum non stant animis, numeroque virorum,
Ductor ubi nullâ fortis regit arte catervas:
Sic tu rure parum famulorum examine multo
Proficies; nisi dux vires & brachia rectis
Temperet imperiis. Nequam tibi Villicus agros
Emaciat, nocuo silvas arbustaque ferro
Persequitur, malè pascit oves, oviumque magistros:
Incustoditi per mollia prata vagantur
Lætaque proculcant tauri frumenta: rapinis
Arva patent adaperta; manus neque continet ille
Cujus erat fures avertere: poma, nucesque
Clam legit; & domino plùs seminis imputat, arvis
Quàm dederit, totas neque mittit in horrea messes,
Sumptibus extenuat fructus: riget obsita vitis
Sentibus, erranti vel gramine: junior arbos
Deficiente perit lymphâ; siccusque novellâ
Pro platano stat palus humi; vel pendula ramos

Dejicit, & baculo primis non fulta ſub annis
Planta manet contorta, Noto vel læſa procaci:
Hanc flexâ cervice videt nutare, gravique
Verrere fronde ſolum, nec opem dignatur amicam
Ferre laboranti, quernumque adjungere palum,
Qui fragilem trucibus plantam defendat ab Auſtris.
Ipſi adeo, miſeris dudum ſi præſidet arvis,
Depereunt fontes; ſterileſcunt prata; jacentes
Deſtituit colles humus ipſa trahentibus undis:
Atque ubi poſt aliquot villam infamaverit annos,
Litem pro pactâ fundi mercede relinquit.
  Hanc quoque ſæpè dati prior occupat æris acerbus
Creditor, & miſſo ſpoliat lictore colonum.
Servatas hiemi ſegetes & vina, lebetes,
Ac thalamos, & quos alieno Villicus auro
Emerat, ad triſtem videt heu! cum curribus haſtam
Stare boves, vocique novæ parere coemptos.
Nudus opum nudas repetit mœſtiſſimus ædes,
E quibus ægra fames abigit, ſervire coactum
Qui famulis legem dederat: memorabile pigris
Exemplum dein Agricolis, ut amare laborem,
Inque ſuis nummis & parcè vivere diſcant.
  Fortunatus ager longo quem Villicus uſu
Novit, & exercet multâ cum prole; ſuoſque
Ditis avos fundi numerans atavoſque colonos,
Huic patrio quaſi jure præeſt: nec junior ætas
Præcipitem faciat, neque tardum pigra ſenectus:
Namque ſenile licèt tractandis congruit agris
Imperium, juvenumque manus, tamen uſquè repugnant
Obſequio famuli, ſeu junior arva gubernet,
Sive ſenex: alius quòd non bene præcipit, alter
Quod nihil exequitur: nam plus exempla jubentis
Quàm præcepta valent; & ruris in arte colendi

Si ſapiat plus ſervus hero, male juſſa faceſſet.
  Villicus & vitæ mores operumque laborem
Inſtituens, totum curas extendit in annum,
Et quid quâque die peragendum, veſpere jam tum
Præmonet, ante toro famuli quàm membra reponant.
  Ultimus it cubitum, concuſſo cardine poſtquam
Vidit utrum contra nocturnos oſtia fures
Sint munita ſatis, nova num ſtramenta ciboſque
In longas habeant hiberna bovilia noctes.
Impiger ad primos galli conſurgere cantus,
Non patitur lentos ad opus procedere ſervos;
Sed jubet, inſtantis velut ad certamina belli,
Fortibus ire animis: oculos per ſingula volvens,
Urget opus, pigros dictis caſtigat acerbis
Agricolas, laudat fortes, operumque peritos;
Et placito longum recreans ſermone laborem,
Vix operam Phœbumque ſinit ſentire cadentem.
Si quis erit quaſſo languent cui corpore vires,
Succurrens adhibet fomenta, domumque remittit:
Præſtat enim ſoles aliquot requieſcere ſervum,
Quàm ſi dura ferat longos incuria morbos.
  Dat ſine fraude dapes, operique cibaria duro
Reſpondere jubet, nec avarus pocula triſti
Miſcet aquâ, nigro famulos nec furfure paſcit,
Durius eſſe putans & iniquum munera vitæ,
Humanos quæ terra parens largitur in uſus,
Deeſſe viris, quibus ipſa ſuas exercita tellus
Debet opes: ſocios operum cibus unus herumque
Suſtinet: una ſitim communibus amphora menſis
Abluit; utque ſciat cui credere poſſit, abundans
Conſilii, tamen interdum quæ ſemina terris
Optima, quæ vitis melior cultura, requirit.
  Temperat imperium clementia: lentus ad iram

Verberaque ignoſcit famulis, mavultque cavere
Ne peccent, meritis ſontes quàm plectere pœnis.
Injecto nonnulla metu, ſed plurima ſanctis
Moribus emendat: per duros membra labores
Exercens, animam prohibet ſuccumbere culpis.
Latiùs hinc magnas, pagis ignota, per urbes
Graſſatur ſcelerum facies, quòd in urbibus alta
Deſidia eſt, operumque quies; morumque magiſter
Optimus Agricolas curis labor urget honeſtis.
Villicus exemplo præit ipſe; ducemque ſequuntur,
Et morum famuli teſtes ſociique laborum,
Non adjutores ut in urbe libidinis adſunt.
At neque ceſſat opus, ruptis ubi nubibus imber
Largior Agricolas tenet intra tecta: lavari
Dolia, purgari villam frumentaque, funes
Sarciri jubet, & ſtabulo fumoſa caniſtris
Stercora deferri, raſtros & aratra parari,
Lignaque flammigeris findi majora caminis.
Non hominem vano ſermone moratur Aruſpex,
Nec focus aut nugæ fabrorum, quique per urbem
Agricolas ad vina vocant venalia rami.
Non laqueis volucres, non viſco decipit auceps,
Nec canibus ſequitur lepores venator; & almam
Negligit interea ſegetem viteſque colendas.
Oppida rarus adit, cum res & commoda poſcunt
Tempora, ſervatas fruges ut vendat, oveſque
Morboſas, vetuloſque boves, & vellera lanæ;
Ut pueros hiemem contra præmuniat, ipſamque
Utiliter ſponſam non culte veſtiat, auri
Parcus, & urbani metuens contagia luxûs,
Quæque bonos exempla valent corrumpere mores.
Indignatur enim ſegetem quæ jugera centum
Veſtierat, vix Matronæ ſatis eſſe tegendæ.

Obstupet inprimis cùm spectat in urbe Puellas
Et Matres pallâ discinctâ vadere, nudos
Exertare sinus, & (quæ tegumenta pudoris
Repperit afflicti vesana licentia morum)
Purpureis grandes intexere vestibus orbes,
Qualibus ille solet sua cingere dolia vinclis.
Occupat una vias laxosque canephora vicos;
Vixque suas intrat foribus bipatentibus ædes,
Protensis latè tunicis, inflantur in Austro
Carbasa, cùm plenis sulcat ratis æquora velis.
Fabula si qua recens totam vulgata per urbem
Inclyta dedecoret maculosis nomina probris;
Erubeantque viri quòd peccat adultera conjux,
Vel doleant ludo tenuat quos prodiga census;
Miratur Proceres, qui legibus oppida frænant,
Non regnare domi, sed rem famamque mariti
Uxorem penes esse levem. Connubia ruri
Stant ritu meliore: viri dominique jubentis
Imperio paret conjux; oblitaque legum
Et fidei, si quæ blandis sermonibus aures
Credula præbuerit, nullis infamia crescit
Litibus in vulgus sparsis: quo pectore fontes
Castigat pueros, meritas a conjuge pœnas
Clam repetit sponsus, promptoque recidere mallet
Fuste scelus, lento socii quàm fœdera lecti
Solvere judicio; jus imperiumque mariti,
Quod mera rusticitas apud oppida culta vocatur,
Rure pudicitiæ custos & amoris habetur.
Proh! quibus uxores oculis fatuosque maritos
Rusticus aspiceret! festis accumbere mensis
Si videat solas, & nudo vertice circùm
Stare viros, humeris mantilia ferre, nec ullum
Abnuere officium vernæ, nullosque negare

Quos veluti miſerata cibos dat fœmina retro
Stantibus ad menſam ſponſis; his turgida Matrum
Mens epulis alitur, creſcitque ſuperbia formæ:
Inde miniſteriis fungi ſervilibus ultro
Quos vidêre, putant natos ſervire maritos.

Villicus urbani quamquam non ambulet auceps
Rumoris, ſolâque roget de meſſe colonos,
Accerſit quos rure frequens mercatus in urbem;
Noſſe tamen juvat invicti quàm proſpera Galli
Bella gerant; avido referat quæ nuntia pago.
Dein modium ſalis, atque infecti pondera ferri,
Quo faber obtuſi dentem procudat aratri,
Et ſolidam nigræ maſſam picis, atque ligones
Comparat, & curvo lunatam tergore falcem,
Runconeſque, quibus ſequitur vepreta, ſecures
Et cultros, quibus arboreum compeſcere luxum
Poſſit, & arentes trunco reſcindere ramos.
Nil emit illorum quæ vel naſcuntur in agro,
Vel fieri poſſunt, non lento vimine corbes,
Linaque, & agreſtem tortâ de cannabe telam,
Non ſoleas, quas ipſe rudi dolat arte, caprinâ
Non ocreas e pelle, quibus defendat acutis
Crura rubis: vendax etenim diteſcit; emacem
Agricolam contrà miſerabilis urget egeſtas.

Scripturæ rudis & rationum, ſæpius affert
Ad Dominum pactos, quàm ſcripta volumina, nummos;
Atque illo veniente, timor nihil arguit intus.
Diſciplina domi viget inculpata; foriſque
Cuncta nitent bene culta: boves armentaque recte
Paſta: novus limes, nova non fit ſemita campis.
Non hortus, non prata ſiti morientia languent:
Surgit opima ſeges; defenſaque ſepibus arva
Vel ductis circùm foſſis clauduntur; herumque

Villicus agrorum partes deducit in omnes;
Exultatque animis illo laudante, suumque
Nemine vicinos inter culpante laborem,
Vel pravos mores, occultaque furta suorum.
Et quamquam bellis Dominus vel lite molestâ
Implicitus procul abfuerit; non arva colonus
Segnior exercet; nec heri præsentia curas
Acrius exstimulat quàm mens sibi conscia recti.
Hoc absente rei patriæ non parcere Natum,
Sed populatrices comitum rus ducere turmas
Clam dolet; annonam nec cautius abderet omnem,
Si desolandas irrumperet hostis in ædes.
Sic Ithacæ quondam post mille pericula portum
Cùm tetigit senio faciem mentitus Ulysses;
Intravitque suam peregrinus & hospes in aulam,
Omnia contemplans furtim, nec cognitus ulli;
Unus erat qui, res magno turbante tumultu,
Eumæus Dominum tristi sermone requirens,
Sulcandis instabat agris; graviterque dolebat
Quòd fœcunda Procos alerent armenta rapaces,
Atque suo tellus non fertilis esset Ulyssi.
Provisor non multa rogat, ne multa vicissim
Finitimi repetant; aliena negotia vitat;
Nec nisi quæ Domini, sua credit; iniqua perhorret
Furta; suique tenax, alienis abstinet, æqui
Sic rigidus custos, ut famosissima pagi
Jurgia componat judex; ignaraque legum,
Non recti justique, secet prudentia lites.
Ille suos hominum fortunatissimus agros
Diligat, obscuro positus qui rure colonus
Exiguus voti, parvoque assuetus, edaces
Aut curas aut spes animo non pascit inanes:
Non hunc sollicitat dominandi sæva libido,

Ut leges alibi cupiat quàm rure, ſuiſque
Arboribus dare; non amor irrequietus habendi,
Ut medios auri ſit egentior inter acervos,
Uſque novis inhians opibus ſine fine parandis;
Non ſtudium faſtuque tumens doctrina ſuperbo,
Ut quid ſcire velit quàm recte vivere, paſtos
Quàm curare boves, quàm noſſe faventia terris
Sidera, ventorum mores, & tempora meſſis.
Ille nec invidiæ patet, aut livore viciſſim
Carpitur occulto; nec jam popularibus auris
Evehitur; ſummo nec honorum culmine lapſus,
Monſtratur fragilis documentum triſte favoris.
Non metuit lites dubias, ſorteſque ſeveri
Judicis, indomitas animæ non vindicis iras:
Non alios, non ſe timet ipſum: non ſua mœror
Gaudia, non epulas faſtidia lenta ſequuntur.
Agreſtes operas obit indefeſſus; humoque
Semina nunc mandat, nunc debita dona repoſcit.
Inde vigor membris, & neſcia vita podagræ
Morborumque, parit quos deſidioſa voluptas;
Dulciùs hinc ori ſapit eſca, labore diurnam
Obſonante famem; faciles in ceſpite duro
Hinc veniunt ſomni, lecto quos dives ab aureo
Nequicquam profugos invitat, mollia pernox
Strata ſuper vigiles curas & membra volutans.
An præſtat rupto Naturæ fœdere, terris
Quem Deus abſciderat, fragili rate currere pontum;
Et levibus cum re vitam committere ventis,
Atque alio (volucrum ritu) ſub ſole jacentes
Ire redire plagas; animamque impendere lucro?
An cupidus famæ quis fortunatior urbem
Incolit, & circumvolitans ingrata Potentum
Limina, vel ſervis ipſis blanditur, emitque

Imperium misero famulatu : perque pudendum
Dedecus, ad summos iter investigat honores ;
Vel rerum vacuos per mille negotia soles
Condit, & officiis consumit inanibus ævum ?
Vendere num satius clamorem, operâque forensi
Insontes unâ defendere voce reosque ;
Causidici vel ad arbitrium rixantis acerbè
Tristibus affigi foliis, alienaque propter
Jurgia privatis animum subducere rebus ?
Crudeli pietate datis num credere nummis
His etiam invisum quibus auxiliabere fœnus,
Aut ex militia prædam cepisse cruentam,
Et lacrymis luctuque virûm ditescere malle,
Quàm spoliis ab humo sine vi, sine crimine raptis ?
Felices equidem „ruris si commoda norint,
Virgilius canit Agricolas ; at sidera nosse
Mallet, & occultas Naturæ accedere partes.
Egregiam verò sortem ! quâ rebus in usum
Lætitiæ natis animum cruciaret ; & orbes
Anxius æthereos cœli scrutator obiret,
In varias cogens, instar Ducis, astra cohortes ;
Dum fruitur stellis & amicâ nocte colonus.
Hic læto sub sole bôves per prata vagantes
Aspicit ; & terræ florentis imagine gaudet.
Ille acuens vitro speculari lumina, floris
Quæritat in gremio putrive cadavere, nudis
Quæ nequeunt oculis animalia parva videri.
Rusticus herboso residens in littore rivi,
Non caput & cæcas sub humo rimatus aquarum
Ancipiti ratione vias, àccersit ab alto
Perpetuas pelago fontes ; sed concavat ambas
In pateram palmas sitiens, dulcemve liquorem
Ore bibit prono, lympham miratus euntem ;

Seu ſtrepat obſtantes vix eluctatus arenas
Rivus inops, pleno ſive ambitioſior alveo
Inſultet ripis, atque obvia ſaxa laceſſat:
Nam neque quâ pluviæ, quâ ſint ab origine fontes,
Noſſe ſuum eſt, ſed quâ rivos agat arte per hortum,
Et quibus inſtantem ſignis præſagiat imbrem.
Neſcit in humanis quorſum nunc frigore membris
Nunc alternanti febris deſæviat æſtu:
Sed quibus auxiliis, & quâ curabitur arte
Non latet; & quamquam Medicus nihil ampliùs addat,
Poſt ſectas ferro venas, fuſumque cruorem,
Imaque malvarum miſſos in viſcera ſuccos,
Et contra varios eadem data pharmaca morbos;
Ille ſalutiferis febres & vulnera ſanat
Stirpibus aut foliis, neque ſenſu torquet amaro
Labra, nec epotis premit inteſtina venenis.
O! tibi quàm vultu riſit fortuna ſereno,
Ruſtice; ſi vitæ comes obtigit atque laborum,
Quæ ſtudioſa ſuas peragat quoque Villica partes,
Non ſomno pigra, non epulis, non dedita vino,
Maturamque gerens juvenili in corpore mentem.
In commune bonum cum conjuge ſponſus amicis
Conſpirant animis: ſoles & frigora forti
Perpetienda viro, quem rerum ſumma poteſtas,
Quem penes eſt cultura ſoli; ſociata penates
Suſtinet, & curis inſtat levioribus uxor.
Imperat alter agris; regit interiora domorum
Altera: vir operâ ſervos exercet agreſti;
Sponſa fatigatos paſcit; ſata læta maritus
Educat, & multo Cererem ſudore recondit;
Advectaſque domum conſervat fœmina fruges.
Et quia fida metu cuſtodia creſcit ab ipſo,
Idcirco timidam fecit Natura, virumque
Audacem,

Audacem, & duros natum tolerare labores:
Alterius ſic alter eget, ſic ruris opimas
Mutuus auget opes amor & concordia vitæ.
Villica ſtramineos componit rite penates;
Et quamquam nudus paries humiliſque, nitenti
Paupertate placent ædes & ſimplice cultu.
Non ebur aut aurum, ſed penſilis uva lacunar
Contegit: argento non ambitioſa renident
Vaſa, nec inſignes tabulæ. nec ahenea ſigna;
Sed ſcutulæ, vitreuſque calix, & ſtanneus orbis,
Atque faventinæ lances, ſervata ſupellex
Nobilis adventum vel ad hoſpitis; annua pago
Vel cùm feſta dies redit; aut cùm rura reviſens
Incomitatus adeſt Dominus, faſtuque remoto
Gaudet honoratis unà conſidere menſis.
Grandia terga ſuûm, nec non redolentia late
Allia, & in varios cepe religata maniplos,
Rugoſæque nigris pendent laquearibus uvæ;
Villica quo mavult agrorum munere prolem
Paſcere, quàm pictis oculos recreare tabellis.
Linteolo tectam componit veſpere menſam
Ante focum, ſi frigus erit; ſi ferveat ardor
Sirius, igne procul portæque patentis ad auram,
Vel jove ſub nudo, patulæ vel ad arboris umbram.
Quid memorem quantùm mulier ſtudioſa laborat
Ut facili paret arte cibos, nec pinguia deſint
Larda domi, neque caſtaneæ, paſſique racemi,
Quos, hiemis memor, autumno ferventia binos
Vel ternos in ahena manu demittit, & ignem
Suppoſitum tolerare jubet, dum pallida rugas
Uva trahat, cineriſque calens lixivia crudos
Excoquat humores intus: tum dulcis olivi
Inſtillat guttas aliquot de paupere cornu,

Quò guſtu melior, quò pinguior uva niteſcat:
Securam dein a pluviis & rore madenti,
Longâ crate ſuper, muro ſubtendit aprico,
Vimineiſque premit ſiccatam ſole caniſtris.
  Præterea calido, vel mala Cydonia muſto
Incoquit, aut liquidi ſaturat dulcedine mellis;
Et tenui virides cultro decuſſat olivas:
Inciſura ſalem recipit, mixtoſque virentis
Feniculi, menthæque brevis, laurique ſapores.
  Cùm redeunt a glande ſues pinguedine tardi,
Claudit harâ, liquidoque cibo potuque necandos
Atque volutabris, ut ſit caro ſiccior, arcet.
Hora ſaginato cùm fulſerit ultima porco,
Ne longis moriens feſſas grunnitibus aures
Offendat vel dente manus; huic ſpiritus oris
Obſtruitur, jugulumque rubro mucrone reſolvunt.
Stat circumſpiciens rivos mirata cruentos
Progenies, mirata ſuem ſine voce jacentem,
Pulſantemque tamen ſingultibus ilia crebris.
Hirſutas operæ patiens vel dextera ſetas
Detrahit, officio lymphæ ferventis; eaſdem
Abs radice levi vel adurit flammula culmo.
Intima tum calido nudantur viſcera ferro.
Bis quinos eſt cura dies in tergora largum
Infarcire ſalem, & vaſtum ſuperaddere pondus;
Dein pernas lardumque nigris ſuſpendere tignis,
Quò veniant calor, & vicino fumus ab igne.
  Sub placidis ſoles ita condit Villica tectis;
Et niſi votivum domibus procul ire ſacellum
Relligio jubeat, non errabunda penates
Deſerit, ut vanis alibi terat otia nugis.
Blandos uſque lares fovet; & ſi tempora poſcunt
Ut gravibus mutet fuſos & ſtamina raſtris,

Non æstus, non acre gelu deterret euntem;
Sive legenda solo sit pinguis oliva rigenti,
Ignivomo seu flava seges sub sole metenda.
Instanti cùm plena tument quoque viscera partu,
Æquat humum rastris; segetem nascentibus herbis
Liberat; in longos religat sarmenta maniplos;
Et duri patiens ita ruris, amansque laborum est,
Inter ut agrestes operas enixa, marito
Progeniem referat, quam non peperisse, se d agris
Invenisse putes. Proh! quàm sub paupere tecto
Rusticulus fatis alitur felicibus infans!
Non aliena parens sinat ubera sugere prolem:
Gaudet enim cum lacte suos traducere mores
In pueros; & habere domi qui blanda vicissim
Accipere, & dulci velit oscula reddere matri,
Plaudentique patrem redeuntem vespere risu
Noscere, & amplexum cupidis ambire lacertis.
At puer ingenuus qui sub laquearibus aureis
Exoritur, tristi patrios mutare penates
Cogitur exilio; positoque puerpera fœtu
Fœmina dives opum, ventris cum pondere matrem
Exuit; atque boum mugitus inter alendam
Rus aliquò sobolem dominâ procul urbe relegat;
Quæque cani sugenda dabit, negat ubera Nato.
Gibbere, distortis fœdum vel cruribus, annos
Post aliquot, puerum recipit, quem plurima passum
Non oculo novit, non pectoris indice motu.
Susceptam ruri contra pia Villica prolem
Usque domi fovet; & teneris impendit alumnis
Quos Natura sinus implevit lacte tumentes.
Quò se cumque ferat, gremio per oscula circum
Pendet; iterque levat gratissima sarcina: matris
Inter opus, tellure jacet sine fletibus infans;

Et tenero jam tum soles assuescit in ævo.
Naturam sequitur genitrix studiosa magistram:
Amissos videt ut fœtus genus omne volucrum
Defleat; ut rapto vitulo queribunda per altos
Vacca parens saltus erret, mugitibus auras
Impleat, & stabulum jam sole cadente revisens
Grandibus ora riget lacrymis, nec lympida curet
Flumina, nec pinguem, vituli memor unius, herbam.
Audit & absentem quantis balatibus agnum
Mœsta requirat ovis, quàm gaudeat ubera proli
Vespere plena ferens: agnoq; miratur ut inter
Mille, colore pares habituque & voce, tenellam
Agnoscit sobolem mater, sobolesque parentem.
Villica rure videns hæc passim exempla, putaret
Esse nefas in amore feris si fœmina cedat.
Rusticus Agrestes puer informatur ad usus:
Vix pedes ire potest, & jam tractare ligones
Incipit, & patrio assurgit robustus honori.
Nondum operas puer exercet, sed testis in agro
Assiduus versatur; amat discitque videndo
Difficilem ruris culturam; jamque patrissans
Sustinet absentis partes genitoris, & ore
(Brachia si nequeant) opus imperiosus adurget.
Interea, variâ pro tempestate solique
Ingenio, proprias Natum Pater edocet artes;
Multa monens, pluviæ imprimis frugumque datorem
Ut precibus votisque Deum veneretur; & aris
Afferat occulto puram sine crimine mentem;
Imperitet terris, sed pareat usque potenti
Terrarum Domino; tempestatesque serenas
Oret, & adversas contra præmuniat agros:
Festa piè celebret; quod lex vetat, omne dolosâ
Cesset opus sine fraude domi rurique; laborum

Ipse quoque immunis bos prata per herbida festus
Ambulet; & posito vires confirmet aratro.
  Vicinos amet Agricolas, & ne quid eorum
In pecora & segetes committat; ut arva vicissim
Illius & pecudes servent, furesque repellant.
Invideat nulli; sed quas miratur opimas
Alterius segetes tentet superare colendo.
Ambiguas vitet lites, quæ civica bella
Victori victoque parem dant sæpe ruinam.
Officiis quantùm poterit bonus adjuvet omnes;
Sed sibi nec multos neque nullos quærat amicos.
Non in amicitiis quantùm in tellure reponat:
Hanc colat inprimis; hinc spes certissima: vastos
Laudet agros, amet exiguum. Fœcundior, inquit,
Est brevitas culti ruris, quàm millia fundi
Jugera, quæ rerum pauper nec vomere possis
Assiduo versare, fimo nec spargere pingui:
Pugnat enim, sterilesque citans cùm prævalet herbas,
Allidit Dominum tellus; nisi rustica cogant
Arma reluctantem vigili parere colono.
  Parce peregrinos cultus tentare, novasque
Explorare vias: imitare quod approbat usus.
Pone modum votis; nec opum te dira cupido
Pauperiesve doment; obstat virtutibus auri
Sacra fames, scelerique animos inclinat egestas;
Atque ubi res est arcta, suis vel pauper amicis,
Vel sibi paupertas oneri est: hanc inter opesque
Sic medium insistes iter, ut nec pagus habenti
Invideat, neque te rursum miserescat egentem.
  Conductis segetes operis oleæque legantur;
Nec plures alito famulos, quàm rure colendo
Exercere potes. Ne partibus aspera factis

Consurgant odia, & bellum servile; quietos
Elige, nec plures illa de gente ministros,
Quæ patriæ telluris amans popularibus unis
Jungitur, ac misero, reliquis inimica, tumultu
Miscet heri scissas animis discordibus ædes.
Servitia exemplis moderare; magisque silentem
Te famuli metuant, rabidâ quàm voce tonantem;
Crudelemque domus non detestata, severum
Formidet dominum, sed amet magis æqua jubentem.
A famulis ut amere, tuo quasi sanguine natos
Dilige; nec dulci frauda mercede: fideles
Ut facias, confide; manus ad furta rapaces
Cautior invitat custos. Herus omnia norit,
Multaque dissimulet; sanos exerceat, ægros
Sollicite foveat servos: placet omnibus, uni
Quidquid opis datur invalido; stimulusque laboris
Optimus est amor in Dominos studiumque placendi.
Sic puerum instituit pater; & vergentibus annis
In senium, valeat quamquam, nec segnis inersque
Mens sit ad imperium, nec dextra laboribus impar,
Dat tamen agrestum nato moderamina rerum:
Ut quem cura manet rurisque domûsque regendæ,
Consiliis usus patriis, formetur ad artes,
Quas alii discunt peccando multa; quietis
Non ut amans, vitæ genitor se tradat inerti.
Filius exemplis opulentus & arte paternâ,
Ruris in imperium succedit; & ubere tellus
Messe ferax, Dominum non sentit abesse priorem.
Grandior & plenis jam filia nubilis annis
Exercet rigidos unà cum matre labores;
Nec pudet & rastros, durumque movere bidentem.
Purpureâ non veste nitet, non crinibus emptis,

Nec raris Arabum donis, aut divite cultu;
Fœmineoque licet studio formosa videri
Rure velit, faciem nullâ juvat arte; suasque
Prata die festo quærit per florea gemmas,
Ad vitreum crines ornans & tempora rivum.
Simplicitas capiti pro turribus insidet, ori
Pro fuco pudor ingenuus; sociasque laborat
Vincere, non formâ, sed robore corporis: illâ
Quæritat, & ditem reperit sibi dote maritum.
  Dulcis enim cùm jam primos Hymenæus amores
Sollicitat, vineloque parat sociare jugali;
Cùm procus innuptæ, pueroque puella vicissim
Par ætate placet; captent ut tempora fandi
Opportuna, legunt in eadem vite racemos,
Flaventesque secant uno simul æquore messes.
Aggreditur primos, operum dux fœmina, sulcos;
Atque proco placitura suo, præcurrit anhelos
Agricolas: illam tacitâ dulcedine lætus
Spectat amans, gaudetque sequi non posse metentem.
Sæpe nec ingratis ultro remoratur amicam
Questibus, increpitans spicas tellure relictas;
Ut vultus oculosque retro convertat in ipsum.
Messores reliqui somno, sed dulcibus ambo
Colloquiis fractas reparant post prandia vires:
Jamque animo instituunt, quâ lege feracibus agris
Imperitent, placidosque regant in pace penates.
  Cùm jam notus amor patribus, dignique videntur
Conjuge vir conjuxque viro; desponsa parentes
Continuò certis firmant connubia pactis.
Tum vel amicitiâ juncti vel sanguine totis
Undique concurrunt pagis, & agrestia secum
Dona ferunt, tædasque parant celebrare jugales.

Expectata dies ubi jam processit, & albâ
Cunctantes manet impatiens in veste sacerdos;
Ante fores, ipsoque domûs in limine, sponsi
Procumbunt in genua: parens utriusque madentes
Procedit siccans oculos; & amore paterno
Præmia digna, manum tollens cum voce, precatur.
Templa petunt; vittâ sponsus bicolore galerum
Ornatus, virgo vultus dejecta modestos,
Atque novis sudore madet sub vestibus: ambo,
Numine teste, sacro conjungunt fœdere dextras
Sole nigras, quamquam purgatas furfure multo;
Tympanaque & cytharas inter, clamosa juventus
Deducunt, sponsum pueri, nuptamque puellæ.
Tum prisco de more jubent utrumque sedere
Ulmo sub patula, mediis quæ publica pagis
Umbra viret: magnâ spectantum astante coronâ
Junior hinc virgo Cerealia grana refundit
Conjugis in caput, & tacito suffusa rubore,
Votum pro thalamis, & fertilitatis honore
Persolvit, dulcesque refert in corbe placentas.
Inde juventa procax ausit garrire virorum
Sorte super; vocem nisi protinus ære soluto
Comprimat, atque merum vir connubiale rependat.
Intereà structis fumant convivia mensis,
Lauta quidem, nullo tamen exornata macello:
Hædus enim vervexque, fames quo prima domatur,
De gregibus venêre suis; pullosque tenellos,
Gallinas anatesque diu servavit in illam
Parca Colona diem: mensis nec poma secundis
Castaneæque nuces desunt, nec copia lactis.
Quas epulas non vina modò, sed pectine duro
Pulsa chelis, fracti calices, risusque soluti,

Carminaque & varii ductâ pro conjuge cantus
Exhilarant : mensas choreæ, ludique sequuntur ;
Et festum visenda tenent spectacula pagum ;
Quorum finitimos rumor diffusus in agros
Non aliis vacuas sermonibus occupat aures :
Gaudet enim faustam non invida crescere prolem,
Et patribus similes sperat vicinia natos.

ARGUMENTUM

LIBRI III.

EQUUS. Bos. Vacca, ubi de prisca animalium feritate, & de prioribus Americæ incolis. Boum domitura; mutua amicitia. Bos senior. Asinus. Mula, ubi de more Hispanorum qui nunc etiam mulis vehuntur; de prisca Francigenum Patrum modestia, & de fastu recentiori. Boum morbi.: cruditas; febris; claudicatio; scabies; coriago; tumores; hirudo hausta; viperinus morsus, ubi de rutæ aliarumque herbarum vi, & de lapide a serpentibus dicto; pestis, ubi de Peste Massiliensi. Vaccæ, quæ aluntur in Arvernis montibus, ubi de urina vaccæ, (quæ aqua mille florum dicitur).

LIBER TERTIUS.

Pecora majora.

NON satis est terris fortes quæsisse movendis
Agricolas : opus est pecudum quæ vomere scindant,
Et pingui macros saturent lætamine campos.
Qui longas amat ire vias, aut horrida Martis
Castra sequi, tenerâ facilem cervice domari
Fingat equum; doceatque pedes & mollia crura
Composito glomerare gradu, spumosaque frænis
Ora regens, plano vel in æquore cursibus acrem
Calce citet, pressis vel in orbem flectat habenis,
Aut molli placidum jubeat procedere gressu.
Est alios nobis bos instituendus ad usus,
Difficiles aret impulso qui vomere terras,
Luctanti vel plaustra trahat stridentia collo.
Elige qui magnâ moveant se mole Juvencos,
Cornua queis procera, caput deforme, resimæ
Nares & patulæ, compacta torosaque cervix,
Hispida frons, aures hirtæ, palearia mento
Pendula, nervosum corpus densumque, benignum
Ingenium, mitesque truci sub imagine mores.
Torva minùs facies, tactu mollissima pellis,
Crus modicum, breviorque pedum decet ungula vaccam:
Cætera sit tauro propior; sint grandia membra,
Pectus grande, torus sublimis, & ardua cervix,
Fœturæque capax uterus; palearia circum
Genua fluant, & cauda pedes fundatur ad imos,

Frontemque ostentet speciosam cornibus altis.
Bos unum tremat ad stimulum vocemque Bubulci,
Nec vanos metuat strepitus, nullasque recuset
Ire vias : ea sit fiducia roboris, ut nec
Auditu pavidus neque visu, interritus urbem
Et tremulum subeat pontem fluviosque sonantes.
Per virides saltus taurorum libera quondam
Errabant armenta, jugi secura ; priusquam
E patriis humana feras industria silvis
Duceret ; & longo jussas mansuescere cultu
Imperii dociles faceret : tum brachia fossor
Versandis adhibebat agris, neque jungere tauros
Norat adhuc, nec equo ferri, domibusque receptos
Informare canes, vitulosque apponere mensis :
Sed veluti grandes nos in convivia cervos
Et pavidum canibus leporem venamur & aprum :
Sic ove, mactato nemorum sic hospite tauro,
Gens antiqua virûm mensas onerare solebat,
Et nudis informem humeris circumdare pellem.
Quos dederat ritus homini Natura recenti
Servabat fera gens, Asiæ borealis ab oris
Quæ nemorum per opaca novum penetravit in orbem :
Indulgebat enim duris venatibus, arcu
Expediens victum. Primas Hispania postquam
Intulit hæc in regna rates ; equitemque sub armis
Ostendit prior, & junctos ad plaustra juvencos ;
Incola non homines, alto sed ab æthere lapsos
Advenisse ratus Superos, his paruit ultro
Qui dociles ad jussa feras habuere ; virûmque
Exiguæ cessit manui pars altera mundi.
Silvestres stabulis animalia cætera mores
Deposuere : boves aliquid feritatis avitæ
Semper habent ; primisque nisi domitentur in annis,

Stridula vix subeunt collo dein plaustra rebelli.
Jam vitulus palpantis heri consueſtat amicam
Ferre manum, nexasque pati per cornua frondes,
Triste rudimentum pressuri grandia quondam
Colla jugi: tribus exactis post messibus, anno
Nascenti, vernisque prius quàm buculus herbis
Luxuriet, trimum subiges: nam deinde repugnant
Imperio medii vel robur & impetus ævi,
Vel pigra segnities, flectique ignara senectus.
Indomitos animi motus, ac totius iram
Sævitiæ porcinus adeps & vina resolvent;
Et quo mens hominum furit effera, taurus Iaccho
Plenior, innatos dediscit mente furores.
Si vino dapibusque datis, si nomine blando
Compellans nihil obtineas, in vincla rebellem
Conjicies; saturisque bovem præsepibus arcens,
Ingenium per longa ferum jejunia vinces.
Torva tuens, cœlo dum cornua fune revincta
Jactat, & in ventos iras effundit inanes;
Cautior accedes: nam si te calce petitum
Amoveat, mentem successu lætus iniquam
Roborat; atque sui confidentissimus audet
Detrectare jugum, cornuque in vulnera prono
Intentare minas, rigidumque impingere calcem.
Mitia colla gravi postquam submisit aratro,
Nullos deinde negat placidus tolerare labores;
Terribilisque (suas norit si bellua vires)
Vel pueri pavet ad stimulum vocemque minantis.
Ergo ubi pellito jam suppoſuere juvenci
Colla jugo, sint qui retinacula lorea retro
Contineant: præeat domitor, stimuloque fatigans,
Æquali doceat junctos incedere passu.
Pondera prætentet leviora, solumque subactum

Vel ſterilem facili ſulco moderator arenam
Exaret; ignaros operum ne forte juvencos
Terreat, aut molles quaſſet labor improbus artus.
Indocilis cùm taurus agrum deformat arando,
Confunditque vagos ſinuoſo limite ſulcos,
Jam domino validoque bovi conjungitur aſper;
Quem procurrentem retrahit vetus, urget inertem,
Et conferre pedes jubet ac parere Bubulco:
Fumoſis tumidas licèt efflans naribus iras,
Proſiliat tentetque jugum dirumpere taurus.
At ſi forte malo, quod vi non præſtitit, aſtu
Tentet, & in mediis jaceat cerebroſior agris;
Suppoſito non igne latus, nec tergora plagis
Ure; ſed indomitum vinclis conſtringe juvencum;
Ut nec ſtare queat neque veſci: namque periclo
Cautior ipſe ſuo nuſquam dein ſponte jacebit
Inter opus, ſtomacho monitore fameque magiſtrâ.
Hac etiam ignaros operum domat arte Bubulcus:
Conjungit tres una boves ad aratra: duorum
Arbitrio medius, veteranos inter, agreſtem
Molitur patiens operam, paucisque docetur
Verberibus juſſos ultro durare labores.
Ad juga coge pares annis & robore tauros;
Viribus ut juncti ſulcent æqualibus arva.
Conficit invalidum fortis; vel, ut ipſa ferarum
Ingenia in vitium labuntur prona, valentem
Cogit ad ignavos pigrior deflectere mores.
Sublimes ut eant ſpecioſiùs inter arandum
Altâ fronte boves, neque tanto pinguia niſu
Rura ſecent, loro ſeptemplice jungat Arator;
Cervicique jugum, non cornibus illiget: ipſo
Plus etenim collo poſſunt & pectore tauri
Quàm capite & cornu: toto ſic pondere, totâ

Mole lacertosi nituntur ad intima terræ
Viscera, nec tensâ graviter cervice laborant.
Attritos autem manus officiosa Bubulci,
Propellens hinc inde jugum, refrigeret armos;
Ne damnosa tepens invadant ulcera collum.
Supremo quos sole boves disjunxit Arator,
Fontibus & saturis abigat præsepibus, artus
Dum fluido sudore madent: fumantia feno
Colla fricet, costasque manu detergat amicâ.
Unanimes faciunt operum consortia tauros;
Est & amicitiæ sua vis, animalia dulci
Fœdere quæ longo vitæ conjungit ab usu.
Nonne vides socios per pinguia prata juvencos
Carpere communes herbas, ad flumina pastos
Ire simul, mediis unâ decumbere campis,
Et lento sub dente cibos revocare terendos.
Magnanimo quamvis armatam in prælia frontem
Præbuerit Natura bovi; silvisque vagantes
Aut stabulo clausæ pecudes in pace sub iisdem
Vix habitent tectis, & ovi quoque debile cornu
Pruriat in pugnam; convivæ nulla juvenci
Bella movent: animis agitant concordibus ævum:
Oscula quin etiam jungunt, fessúmque soluti
Cùm posuere latus formoso in gramine, molles
Blanditias adhibent, & amicam ferre vicissim
Novit opem grandi dens officiosus hiatu;
Alter ut alterius prurigine liberet armos.
Stridula contentis unà cervicibus ambo
Plaustra trahunt, totâque simul nituntur opum vi:
Officio certare putes, & utrumque sodali
Velle suo gravium solatia ferre laborum.
Jejuno si forte bovem lupus ore lacessens
Terga fero laceret morsu; mugitibus alter

Excitus, auxilio jam non piger advolat, hostem
Fronte petit, vacuoque jubet decedere ventre.
Hos ubi dissociat mors immatura; juvencus
Qui superest tristes amisso compare questus
Ingeminans, lacrymis fraternum funus obortis
Prosequitur; gemituque replens circumvagus auras,
Contristat magis Agricolam nova damna timentem;
Ne dolor hunc etiam absumat, qui nescius herbæ
Dat gemitus tristes, & fletu pascitur uno.
Solve senescentem taurum, qui liber aratri
Pascua læta petens, postquam te juvit arandis
Vivus agris, ipsâ prosit quoque morte, macello
Venditus, & vitæ finem sortitus iniquum:
Namque gravi consors operum qui vomere tecum
Exercebat agros robustus & integer ævi,
Debuerat fatis senior melioribus uti.
Emeritus bos prata terit; permissaque secum
Otia miratus, lætis pinguescit in herbis,
Nescius heu! letho quàm tristi debita cervix,
Cui gravis impendet frangendo clava cerebro.
Non aliter rebus felix qui sæpe secundis
Intumuit, gaudens animis exultat avaras
Inter opes; & fortunæ malè credulus, altas
Spes animo versat, dum mors jam proxima dextram
Extulit armatam crudeli falce; beatum
Ut caput & vanas uno spes abscidat ictu.
Arva colunt & asellus iners, & mula biformis:
At neque difficiles veniunt ad aratra; sed ultro
Accipiunt cervice jugum, versantque solutas
Vomeribus terras, & plaustra gementia ducunt.
Parcior est asini victus facilisque: laborum
Atque famis patiens, foliis herbâque palustri
Vescitur, objecto ramorum fasce, rubisque

Et paleis etiam glifcit ; neque novit inertes,
Qui majora folent armenta invadere morbos.
Non operum tamen ulla quies : nam quidquid in urbem
Vel fub tecta ferant, miferandæ fortis afellus
Semper adeft, omnem qui feffile præftet in ufum
Tergus & immiti duratas verbere coftas.
Mancipiis autem natus licèt ille vehendis,
Geftiat & Dominas, queis nondum prifca parentum
Simplicitas odio eft : ftricto non ora capiftro,
Sed levibus flectunt virgis ; afinufque fuperbus
Auratis phaleris atque ipfo pondere, cœptum
Urget iter, lentas nec jam movet indecor aures.
Sæpe fui tamen oblitus, petulantior abdit
Inter genua caput ; fimul & finuofa retorquens
Membra procax, dorfum movet in fublime, fedili
Excutiens equitem, cœno quem mergit in alto ;
Accitamque rudens vocat ad ludibria plebem.
Interdum mediâ fefforem detinet urbe ;
Et luteos rodit caules frondemque falignam,
Irrequieta parum curans hortamina vocis,
Inflictafque fibi nodofo robore plagas.
Mula Ruthenenfis, mixtum genus, atque biformis
Progenies, ab utroque refert nonnulla parente :
Nam patiens operum eft, & victu parca, pedumque
Mobilitate viget, dorfo nec ferre recufat
Pondera, nec gravibus collum fubmittere plauftris.
Jugera plura colent grandes, par nobile, mulæ,
Quàm juga terna boum ; pinguis nifi gleba requirat
Acre minifterium, natofque ad fortia tauros :
Nefcia difficili nam cedere mula labori
Rumpitur, arentes nequeat fi frangere glebas.
Illa viatorem dorfo phalerata quieto
Accipit, & placidos alacris per acerba viarum

Tendit inoffenso pede gressus. Utile pulchro
Anteferens, veterisque tenax Hispania moris,
Nunc etiam mulâ vehitur; pugnandaque Martis
Ardentes quos nutrit equos ad prælia servat,
Non curans quàm turpe caput, quàm longior auris,
Sed quàm pes agilis, passus quàm mollior, unâ
Quàm pingues paleâ mulæ culmisque nitescant.
O! ubi Francigenûm veneranda modestia Patrum,
Quos ætate graves ad sacrum mula Senatum
Ipsa gravis senio portabat; & inter eundum
Tempora inempta dabant facilesque Clientibus aures:
Atque ministeriis ut pluribus aptior, idem
Servus erat portæ custos, & agaso, coquusque;
Per varias sic mula vices & ephippia gestans
Clitellasque suas, Domino quod sessile tergum
Præbuerat, dabat & ligno segetique vehendæ,
Nunc humilis patiens operæ, nunc læta per urbem
Considente simul cum conjuge ferre maritum.
Non opibus, quas luxus iners populatur, inani
Sed fastu superamus Avos; nec habetur ad usum
Sed magis ad pompam, famulantum turba; gerendis
Quos satius foret aut bellis impendere vires,
Aut patrio duros assuescere rure labores,
Infamare suam quàm longa per otia vitam,
Et Dominis afferre magis quàm demere curas.
Non satis est quòd plus stabulis impenditur auri,
Quàm mensis tribuatur; Herum quòd currus ovantem
Auratus vehit; & Natis ornatior ipsis
Circumstat rhedas utrinque satelles; equorum
Officiis servus successit; & immemor ortûs
Vir hominem collo gerit; humanâque per urbem
Non pudor est cervice vehi, tantumque Deorum
Editæ in effigiem naturæ intendere probrum.

Sed quid ego hanc animis hominum detergere labem
Aggredior; pecorum morbos, usumque medendi
Utiliore sequar curâ: bove discat ab uno
Rusticus, armentis medeatur ut omnibus: ægras
Nam neque fas pecudes, neque casus ire per omnes.
Sæpe cibos fastidit iners, & pinguia taurus
Prata tenens, lætam nec edit nec ruminat herbam,
Se neque deterget linguâ: sed inertia ponens
Membra solo, caput huc tristis convertit & illuc,
Circumagit caudam, cœlum mugitibus implet,
Atque laboranti crebros e gutture ructus
Eluctatur agens: oculos stupor urget inertes:
Grandibus ora madent lacrymis; medicasque reposcunt
Viscera cæca manus longum miscentia murmur.
Tantos efficiunt vel pabula cruda dolores,
Vel qui tortilibus fimus altè induruit extis.
Villicus arva dolens inarata quiescere, taurum
Et miserans ægrum, valido medicamine tentet
Incoctas superare dapes, uterumque tonantem
Torminibus cæcis herbâ mollire salubri.
Compescunt uteri sonitus, sævosque dolores
Sæpe levant vetus austero dilutus Iaccho
Caseus, & gallæ contritaque poma cupressi.
Febris & ipsa boum vastos desævit in artus.
Signa dabunt utriusque oculi compressior orbis,
Manantes lacrymæ, satias morosa ciborum,
Dejectum caput, & vix pectore ductus ab alto
Spiritus: emisso si sanguine febris anhela
Perstat adhuc, cæsos caules, oleumque, garumque
Incoquite, & mixtos in guttura fundite succos,
Pampineâque cibi fastidia vincite fronde.
Accessu facilis medicos stet ut æger ad haustus,
Nec dextram ingratâ bos calce repellat amicam,
Commoda transversis fabricatur machina tignis;

Quâ veluti caveâ clausus ; validisque capistris
Altè substrictâ quadrupes cervice, medentum
Arbitrio succos nolens absorbet amaros.
Claudicat interdum taurus ; nec vulneris ulla
Signa patent : si crura manu palpêre, doloris
Impatiens docet ipse locum, quo sanguis inhærens
Putruit effusus venis ; sævire salubri
Nil dubita ferro, vomicamque aperire latentem.
Ulcus ubi tenet ima pedum, rescinditur unguis
Ad vivum ; & scalpro sanies stupâque bibaci
Detrahitur : tum pes vario medicamine fotus
Induitur soleas ; incinctaque spartea circùm
Fascia lethali plagam defendit ab imbre.
Oceanus scabiem mordacibus eluit undis :
Si medias habites alto procul æquore terras ;
Auxilio veniant, vel aquas imitata marinas
Lympha gravis sale, vel pelli defricta rigenti
Allia vel pingui dilutum sulphur amurcâ.
Pestis inest corio major, cùm forte tepenti
Bos sudore madens gelidâ refrixit ab aurâ ;
Hæreat eminulis ut jam cutis arida costis,
Decoque florentes loros, & sole sub ipso
Terga fovens, superadde fraces fecemque Lyæi.
Solvantur venæ, quoties luctatus iniquis
Taurus agris, sibi contuderit vel colla vel armos.
Si media intumuit cervix, neque sanguis utraque
Missus ab auricula quid profuit ; illine sebum
Hircinum, liquidamque picem, bubulamque medullam.
Hausta cruentatis ubi faucibus hæsit hirudo,
Nec manibus potes infestam detrudere pestem ;
Grandior inseritur diductis fistula malis :
Supposito cimex ita deinde peruritur igne,
Ut tubus acceptos intus transmittat odores.
Nidor enim pronâ stantis cervice juvenci

Liberat obsessas fauces; & ab illius ore
Sponte cadit, quamquam non plena cruoris, hirudo.
Sæpe venenatum premit heu! bos inscius anguem,
Quem prato recubans alta non vidit in herba.
Mole lacessitus serpens in tergora morsum
Imprimit, & totos labem molitur in artus.
Lethiferum si fata dabunt cognoscere vulnus,
Rutam adhibe: membris agit atrum ruta venenum:
Quam tu ne Medicos ne crede Machaonas artem
Induxisse: comas, stirpes, & vana loquuntur
Nomina plantarum; vires usumque medendi
Utiliùs Natura docet genus omne ferarum.
Mustelâ didicit quondam monstrante colonus
Tabificos quid ruta valet serpentis ad ictus.
Illa reluctantem cùm forte lacesseret anguem,
Infectis quoties membris lethale venenum
Hauserat, ad rutam fugiens, tactuque salubri
Occulte medicans, non segnior ibat in host.m.
Rusticus excelso rem demiratus ab agro,
Avulsis, quæ sola fuit, radicibus herbam
Abstulit; exanimis cadit heu! mustela veneno
Turgida: nam toto rutam dum quæritat agro
Intima corda subit jam non medicabile virus.
Pœoniis si nota foret vis insita plantis,
Quos metuat casus vitæ mortalis egestas!
Ingenio nostrum est usuque parare magistro
Quod docuit Natura feras ratione carentes.
His ducibus Medicina suas jactantior artes
Edidicit: longo peregrina ciconia rostro
Prima salutiferos herbarum in viscera succos
Indidit: hippotamus junco sibi primus acuto
Incidit nimio salientem sanguine venam;
Abstergensque cibi fastidia gramine, vires
Excudit herbarum canis, & medicaminis usum.

Eſt lapis Eoo nuper delatus ab orbe
Subniger & levior, ſerpentum nomine dictus,
Quem ſi tecum habeas, ſecurâ innoxius angues
Jam poteris tractare manu. Serpentis ad ictum
Applicitus lapis in ſeſe trahit omne venenum,
Quod revomit vel aquâ merſus vel lacte tepenti.
Quin & mortiferam lapis idem ſugit ab altis
Vulneribus tabem; plagæque tenaciùs hæret,
Ebrius exhauſtâ ſanie dum labitur ultro.
Lethiferæ quid dira loquar contagia peſtis,
Quæ deſolatos tauris cultoribus agros
Præcipiti viduant caſu? per florea paſſim
Arva, per herboſos ſaltus moriuntur, & auras
Latiùs inficiunt: ſtabulis quòs veſpere clauſit
Villicus incolumes, exactâ nocte juvencos
Ad ſaturum perſæpe videt ſuprema gementes;
Nec ſemel incurvo ſubigunt dum vomere terram,
Alter humi cadit inter opus; ſociuſque laborum
Comparis exitium dum flet crudele, trahitque
Extremos ad agri fines exſangue cadaver,
Concidit ipſe ſuper lethi comes, udaque fletu
Claudit in æternam morientia lumina noctem.
Triſtior infixum tellure Bubulcus aratrum
Tollit; & imponens onus illætabile collo,
Nuntius it geminæ mortis, luctuque penates
Nec vanis implet vicina mapalia curis.
Ergo ubi ſæva lues inceſſit; ſola remotos
In ſaltus procul & montes armenta relegans,
Conſerva quæ ſana vigent, & corpora fatis
Ægra ſuis permitte, viam nec quære medendi;
Chriſtiadis quamquam, divo rerum auſpice Rocho
Nil deſperandum: vivus qui profuit olim,
Et peſtem patriis orando depulit oris;
Nobis uſque bonus, precibuſque potentior idem

Mortiferam cœlo labem compescet ab alto :
Jamque patrocinii vim dudum experta Tolosa
Monspeliumque suò posuere altaria civi.
Depulit hic nuper nostris a finibus ortam
Massiliæ pestem, quæ nos formidine mortis
Cinxit utrimque furens : hominum proh ! millia letho
Quanta dedit ! tanti sint hæc solatia luctûs,
Exemplis quòd dira lues illustribus auxit
Antiquum fidei puræ decus ; atque recentis
Hæreseos fraudes, & (relligionis amictu
Quæ tegitur) faciem populis ostendit apertam.
Vidit, & in summis urbs desolata periclis
Horruit absimiles dictis factisque magistros,
Splendida jactantes rigidæ mendacia sectæ,
Indecori victos pestis formidine, vitam
Ignavâ quæsisse fugâ, latuisse vel intra
Tecta domûs ; donec sacer auri corde timorem
Solvit amor, viduosque lares intrare coëgit,
Pestiferis fortes hæredia fœta venenis
Accipere, atque animam generosam impendere lucro.
Interea veteres ritus atque aurea quondam
Tempora Christiadum qui nescivere (Catonum
Ut nova turba canit) qui dogmata laxa sequuntur,
Culcitrulisque jugum Christi mollire laborant,
Devovêre animas populis : utrîmque frequenti
Agmine Massiliam properant, quò sola vocabat
Relligio pietasque viros, & nobile funus.
Præcipites mora nulla tenet : quòd carcere rupto
Sons fugiens timuisset, iter per flumina quærunt ;
Nec dubitant (via quæ sibi visa brevissima) vastos
Amnis inexperti nando perrumpere fluctus,
Et duplici fortes animas committere fato.
Monspelium, petit unde genus mortale salutem,
Massiliæ transmisit opem : venere Medentum

Tres numero tantùm, at Medicinæ totius instar.
Incumbunt alacres operi; propriæque salutis
Immemores, ægro quam civi ferre recusat
Civis opem, natoque pater, certantibus ultro
Dant studiis; nec viva modò sed mortua tractant
Membra manu, causasque luis scrutantur, & ipsâ
Certius auxilium vivis in morte requirunt.
Expertes sparsæ in vulgus formidinis, ægros
Inter anhelantes pestem, minùs ore diserto
Quàm factis spernenda docent contagia morbi:
Quo semel ex animis dempto terrore, cavetur
Præcipiti ne plura fames det corpora letho,
Quàm luis absumat non immedicabile virus.
Quos minimè reris tantæ pietatis amantes,
Spretâ classe Duces venere, necisque ministram
Inter bella manum vitæ admovêre tuendæ,
Afflatam neque peste magis timuere, cruentam
Quàm prius horruerant media inter prælia mortem.
Ipsæ adeo, cùm pestis erat teterrima, Matres
Naturâ timidæ, fortes pietate, virili
Pectore non sponsis solùm natisque, sed ægris
Omnibus astantes, molles servilibus audent
Officiis dextras adhibere, nec ulcera visu
Horrida fomento metuunt curare salubri.
Fecerat hos animos vitæ qui præsul & auri
Prodigus, assiduis animas & corpora curis
Sustinuit, mortem visus calcare metumque,
Intrepido vadens per strata cadavera passu.
Fluxerat unde lues, hinc & generosa per urbes
Finitimas latè manant exempla; sacrosque
Gallia Pontifices stupuit pietatis avitæ
Æmula pro populis opponere pectora letho,
Atque alios quantùm meritis & honore Ministros
Exsuperant, tantùm contemptu vincere mortis.

Hos

Hos inter fuit auditâ qui clade suorum,
Magna sibi velut obtigerant hæredia, longam
Carpit equo cursore viam; dulcemque tuendo
Pro grege non metuens Pastor bonus edere vitam,
Quò properant alii, Dominæ fugit urbis asylum.
Nomina clara virûm, vos ô! subducite letho,
Heroum meritas vestro qui carmine laudes
In longum majore tubâ demittitis ævum:
Nos operis cœpti memores armenta sequamur.
Ruricolas satis est, ubi pinguia pascua desunt,
Nosse boves: pecorum nutrix Arvernia vaccas
Educat, & lacti curas impendit habendo.
Vacca suis hiemat stabulis: nix undique circùm
Occulit albentes agros; armentaque longi
Carceris apposito sustentant tædia feno.
Sed liquidæ simul ac altis e montibus aurâ
Jam tepidâ fluxere nives, longoque soluta
Frigore nascenti tellus se vestiit herbâ;
Tunc veluti cùm signa tubæ cecinere, relictis
Urbibus armigeræ coëunt in bella cohortes;
Haud secus hibernis stabulis grex corniger unà
Funditur & sese montes hortatur in altos,
Assuetasque vias nullo custode capessit.
Herbosos superant montes, & gramine pingui
Luxuriant armenta, dies errantia totos:
At serâ jam nocte lupos, qui montibus illis
Insidias vitulis meditantur, ut agmine facto
Propulsent pavido victos terrore vel armis,
Gramineis quasi castra toris metantur in orbem:
In medio vitulos statuunt, junctisque recumbunt
Tergoribus circùm, quæ propugnacula molis
Corporeæ subita erectis ad prælia vallant
Cornibus, & placidos ducunt in cespite somnos

Securæ ſobolis matres, gremioque parentur
Cui timidum latus applicuit, confiſa juven
Exorto jam ſole lupum bos ſi qua vagan
Viderit, horrendis implet mugitibus auras
Auxiliumque vocat, ſubeuntes undique vacc
Terrificam reddunt vocem; nec gramina lib
Ante recompoſitis quàm fur procul exulet or
Grex autem viridi quamquam laſciviat h
Paſtori tamen, ut primùm lux alma refulſi
Plena refert junctis quæ mulgeat ubera paln
Lac ſale compenſat Paſtor, quo munere va
Invitet notis iterum ſuccedere tectis,
Et preſſis ultro dare lactea flumina mammi
Ergo manè greges ſubeunt magalia circun
Mulgendam propius quam vult accedere va
Evocat, & proprio compellat nomine Paſt
Paret & appoſitis obvertit tergora mulctris
Ne latices premat, & vituli memor, uber
Contineat, primus nato permittitur hauſtus
Interea mulſæ repetunt dum paſcua mat ..,
Paſtores niveæ liquefacta coagula mulctræ
Injiciunt, manibuſque premunt lac molle, ſerumque
Pingue jubent ſudare gravi ſub pondere ſaxi.
Bucera viſuri montes armenta per altos
Si quando Domini veniant ex urbe, calores
Ut nimios vitent, & liberiore fruantur
Aëre; quàm gaudent lentos in gramine molli
Ferre gradus, lactis maſſas numerare coacti
Et nitidum pecus ac pecoris ſpectare magiſtros!
Sive per herboſum grex liber obambulat agrum;
Sive ſolo decumbit iners, & ruminat herbas:
Pinguia tondentes carpunt ſeu paſcua vaccæ;
Plenaque paſcentum vituli circum ubera matrum

Vel ludunt, herbam timido vel dente lacessunt:
Ubera seu pecoris custos lactantia siccat;
Nudatis vel mulctra premit concreta lacertis:
Sive die festo socii de montibus adsunt
Contiguis, largoque hilarant convivia Baccho.
Ipsi adeo dulci foveant ut viscera potu,
Lacte merum Domini mutant; medicosque liquores
Hausturi, fontes spernunt quos terra salubri
Affecit succo, & vaccâ meiente, capaces
Manè syphos implent, multùm ridente Bubulco,
Pocula lactenti non invidiosa juvenco.
Mox ubi jam primis horrens Aquilonibus annus
Deciduis hiemi nivibus præludit aquosæ,
Cogitat herboso grex cedere monte; diesque
Pascitur & noctes, avidoque viatica morsu
Providet; & quamquam reditum non urgeat, ultro
Descendit tamen, & jam frigidiora relinquit
Culmina, ut in stabulis hiemem traducat apricis.
Sic ubi sol nostris decedere cœpit ab oris,
Quas hilari cantu recreaverat hospita Progne,
Jam brumâ pulsante, domos fugitiva relinquit,
Et mites alio quærit sub sidere terras.
Sic lætam quæ manè diem Philomela salutat,
Nocte silet; tristes lugubri voce per umbras
Dum funesta canit mortalibus omina bubo.
Sic domus argento ridet quæ divite, densis
Fervet amicorum gregibus: si nubila surgunt
Tempora, diffugiunt re dilabente sodales;
Alternisque virûm gaudens insistere tectis,
In quoscumque pedem tulerit Fortuna penates,
Instabiles illuc secum transmutat amicos.

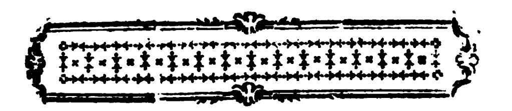

ARGUMENTUM

LIBRI IV.

Oves. Agni : agnorum curæ & educatio. Aries. Impendentis pluviæ ſigna : impendente pluviâ , Paſtor ne paſcat oves. Paſcua. Verveces. Hircus. Capræ. Paſcuorum varietas. Ovium tonſura , ubi de pace , & de D. de Bignon , abbate & Bibliothecario Regio. Lanificium. Diſpertiti greges. Ovis ſuiſque contraria ſtudia. Suum paſcua , morbi. Canum variæ ſpecies : canes venatici ; canis villaticus. Catuli. Amor canum in Dominos. De anima brutorum animalium.

LIBER QUARTUS.

Pecora minora.

Jam pecoris cultus ſequitur memorandus ovilli,
Quo nihil utilius terris hominumque tuendis
Corporibus Natura dedit : Cerealia pingui
Namque fimo juvat arva bidens ; & mollibus agnis
Suſtinet humanos, quos vellere contegit, artus :
Atque ego crediderim tibi, blanda Pecunia, nomen
Lanigerum feciſſe pecus, paſtoria poſtquam
Vita Remum fratremque tulit, pecorumque magiſtros
Ad tantas evexit opes, ut mœnia Romæ
Et populis legem dederint moreſque ſubactis.
Non alias ſtudio pecudes majore fovebunt
Agricolæ : neque enim ſtolidam tenet ulla bidentem
Cura ſui : Deus hanc unâ munivit opum vi,
Qui reliquis dedit arma feris : generoſus in hoſtem
Cornua bos obvertit ; equus ſe calce tuetur,
Ungue leo, morſu tigris, vulpecula fraude :
Exerit ore canis ſtrictos in prælia dentes,
Imbelliſque ſibi pede conſulit alite cervus.
Debilis & ſimplex ovis, indefenſaque, forti
Non animo, non ſepta pedum levitate, luporum
Nec curſu cavet inſidias, nec dente repellit :
Vix celeraret iter jam tempeſtate ſubortâ,
Cum clamore ruens niſi Paſtor fuſte morantem
Admoneat pluviis ſeſe ſubducere nimbis.
Hanc autem Natura licèt magis omnibus unam

Vestierit, tamen invalidam penetrabile frigus
Interimet, stabulum tepidos nisi vergat ad Austros:
Et siccam pecori filicem paleasque cubanti
Opilio substernat; ubi cum matribus agni
Puriùs & teneros deponant molliter artus.
Nam jove sub nudo silvis quæ vixit in altis,
Ventorum patiens hiemisque, domestica nostros
Ad mores deflexit ovis: quò plura saluti
Cavimus, ægra magis tentarunt corpora morbi.
Quare agite & primis agnum curemus ab annis:
Hausit ubi lucem matris delapsus ab alvo,
Erigitur: pressis custos agnina papillis
Ora rigat, primumque inspirat lactis amorem,
Distentis alimenta docens educere mammis:
Sed priùs exiguum mulget lac Pastor, humique
Projicit expressum manibus: nam lacteus humor
Enixâ qui matre recens emittitur, agnos
Tristibus afflictat morbis in limine vitæ.
Dein cum prole parens includitur; illa novellum
Ut foveat partum, condiscat & ille parentem
Nosse suam: tum post biduum vernantia fœtis
Hordea permittant ovibus, stabuloque tenellos
Contineant agnos; quamquam sine fine gementes
Balatu matrem repetant, & ovilia rumpant.
Cùm teneros ætas firmaverit auctior artus,
Florida jam grandis matrem per prata sequatur
Agnus, & in mollem dentes exerceat herbam.
Post ubi maternos tempus saturavit amores,
Absentemque parens sobolem sobolesque parentem
Non feret impatiens, repetant sua pascua matres;
Atque tener puero grex compellente nocentem
Luxuriam segetis prima depascat in herba:
Vel natum Pater agrestes informet ad artes;

Et sibi si qua domi sit filia parva, decoros
Agnorum formosa greges farragine pascat,
Nec saturos claudat stabulis: in gramine molli
Lascivam sinat exsultim colludere prolem,
Linea dum tereti devolvet stamina fuso.
  Ne tamen hanc animis assuesce, puellula, vitam:
Virginibus licuit quondam, cùm sæcla fluebant
Aurea; nec Satyros nemorum per opaca latentes,
Altera nec norant, ovium quàm furta, puellæ.
  Vespere clauduntur pastis cum matribus agni,
Ubera queis illæ referunt potanda, diurni
Supplementa cibi: depulsi lacte, gregales
Inter oves, unà campis pascuntur; & iisdem
Sub tectis cœlove simul stabulantur aperto.
  Sed non longa manet concordia; quique per urbes
Exitio solet esse viris, pecus inter ovillum
Crudelis quoque regnat amor: vix cornibus agno
Frons tumet; insanis cùm jam ferus ignibus ardet;
Sævaque rivales inter se prælia tentant,
Villicus effrenos ferro nisi rumpat amores.
  Cui patris officium nomenque relinquitur, ampli
Procerique habitûs aries, villosus & ipsâ
Candidior nive, nec linguam nec tergora nigris
Interpuncta notis habeat; suscepta paternas
Ne referat fusco maculas in vellere proles.
Plurima cervices, caput, alvum oculosque vel ipsos
Lana tegat. Rostro sint cornua prona: cruentant
Rivales erecta mares; ariesque superbus
Cùm semel armatam sibi frontem intelligit, acri
Percitus invidiâ rixas æternaque miscet
Prælia: pugnaces hac comprimet arte Magister.
Exiguam clavis tabulam transfigat acutis,
Rixosique proci media inter cornua, verso

In frontem mucrone, liget: galeatus in hostem
Irruit, atque pedes aries sublimis in imos
Cervicem ferit impactâ cervice, sed ictu
Saucius ipse suo, fatalibus abstinet armis.
Tu gregibus cornu mutilum præpone regendis:
Ille colet pacem; sociosque quietus inermi
Fronte mares feret. Uxores adjunge marito
Nec vetulas, agnasque meras: senioribus instat
Proxima mors, falletque tuam spem sæpe juventus.
Pastor oves procul a stabulis ne ducat alendas,
Strymoniæ si quando grues atque improba cornix
Aëreâ de nube vocant clangoribus imbrem;
Deductisque graves olfactant naribus auras
Erectâ cervice boves; nec cùm acriùs hæret
Musca cuti; celsasque super volat ardea nubes
Effugiens pluviâ quos impendente vapores
Afflat humus: suspecta etiam sint nubila cœli,
Cùm levior vento frons colludente recurvos
Volvitur in gyros, sinuosaque flamma per auras
Fertur; & æquoreas gemino Thaumantias ore
Ducit aquas, pluvio quas imbre refundat in agros.
Inprimis æstate tonat cùm nubibus æther,
Mortiferis spargens fœtum bufonibus imbrem,
Claude pecus stabulo: neque enim præsentius ullum
Posset edax avido contingere dente venenum;
Et tamen imprudens diras ovis appetit escas.
At neque purpureo reserabis ovilia Vere,
Ante pruinosam quàm sol deterserit herbam:
Post ubi torrentes accendet Sirius ignes,
Lanigerum bis pasce gregem; cùm roscida mane
Dulcius herba sapit, rursumque virentia sero
Gramina cùm gratos ducunt a vespere succos:
Phœbus enim medio quoties furit igneus orbe,

Languidaque exſuccum vix ſuſtinet herbula collum :
Umbriferâ tum valle pecus, pecoriſque magiſter
Icarium vitent patulis ſub quercubus æſtum.
Paſtoris pecorumque canis comes adſit & ultor ;
Paſcentes qui ſervet oves, ſecuraque noctu
Excubitor fidus tueatur ovilia, fures
Atque lupos uno vocis terrore repellens.
Herboſos placide cuſtos lenteque per agros
Ducat oves, ſtimulans pigras, properaſque coërcens.
A grege deerrantes revocet, vel ſtridula fundens
Sibila, vel notas rauco dans gutture voces
Irato ſimilis : partu reſoluta recenti
Si qua ſolo decumbat iners, cervicibus ægram
Suppoſitis matrem ſubeat, mollemque tepenti
Admoveat gremio ſobolem, monſtretque parenti.
Morborum ſciat & cauſas, uſumque medendi,
Et varios cœli mores, & paſcua rura,
Quæ pretium lanæ faciunt, carnique ſaporem
Conciliant : norit quâ tempeſtate reſectis
Velleribus nudabit oves, quo tempore paſtum
Exiget, & fontes ſaturis præbebit amicos.
Paſcendo ſi quem tenues cognoſcere curas
Non piget, occiduum ſtabulis egreſſus ad orbem
Pellat mane greges & veſpere ſolis ad ortum :
Ardor enim nocet armentis, ſi prona vagantum
Sint ovium capita adverſo contraria ſoli.
Eligat inprimis non paſcua læta, bidentes
Quæ ſaturant, ſed amet ſiccis in collibus herbam,
Nobiliore pecus lanâ quæ veſtit ovillum.
Mollior eſt, dulcemque refert in carne ſaporem
Gangeticus, thyma qui carpit fragrantia, vervex.
Autumni ne prima timens ſibi frigora Paſtor,
Imbelles prætexat oves, nudoque recuſet

Sub jove frigidulas ſegnis traducere noctes:
Raro namque fimo pecoriſque tepore cubantis
Lætior eſt, quàm ſi plenis ſatiata caniſtris,
Stercoris ingentes tellus abſumat acervos.
  Præmatura tamen nimio ſi frigore cœlum
Contriſtabit hiems; pecus indormire rigenti
Non patiere ſolo, nec aduſtam ſegniter ipſa
Sub nive rimari gelido pede graminis herbam:
Sed vicias aut vile dabis præſepibus ervum,
Et frondes fenumque; gregem ne tentet ovillum
Dira fames, ſcabieſque famis comes occupet artus.
Hæc ubi lanigerum pecus attigit, arbore coſtas
Impatiens deterget ovis, vel ſcalpit aduncis
Cornibus, aut morſu flexâ cervice cruentat;
Unde cutem late fundit ſe peſtis in omnem.
  Poſt hiemem cùm ſole nives periere, reviſunt
Paſcua læta greges: aries præcedit, & illo
Sub duce gramineis hilares ſpatiantur in agris,
Ductoremque ſequi gaudent; ſeu veſpere Paſtor
Cogat oves, rabidos medio ſeu ſole per æſtus
Compellat pecus in valles nemorumque latebras;
Seu tenues pedibus rivos amnemque phaſelo
Trajicere, aut foſſas opus eſt tranſmittere ſaltu.
Uſque adeo eſt gens illa ſequax, ut ſic ubi torto
Corpore dux aries ſaltu micat altus, ibidem
Subſiliant omnes plano vel in æquore matres.
  Semimares quoque læta petunt ductore ſub uno
Paſcua verveces; gregibus non ille regendis
Præficitur quia nobilior, quia vellere dives,
Aut ætate gravis longoque ſcientior uſu:
Sed veluti dominos inter rerumque potentes
Evehit ad ſummos favor inconſultus honores;
Unum præ reliquis Paſtoris amica voluntas

Non aliter jubet esse ducem : præit ille, viasque
Tentat ; & ut pastum ducit potumque, necandos
Sic agit ad lanium quoque perfidus ; estque benignas
Inter oves proprii generis qui proditor, ultro
Triste ministerium subeat mercede solutâ :
Nam reduci sperata solet dare munera Pastor
Exiguam Cererem, dulcis vel grana cumini.
Per juga reptantes cursu prævertere capras
Muneris, Hirce, tui est ; sed vix tardante podagrâ
Lenta moves properas inter vestigia matres.
Dura voluptatum merces, quas hædus ab annis
Sectatur teneris : mento vix barbula pendet,
Nataque ruperunt teneram vix cornua frontem,
Intima cùm tacitæ gliscunt in viscera flammæ ;
Atque hinc invalidum premit immatura senectus,
Quæ ligat & tetris infestat membra venenis :
Inde piger, morbosus, iners & inutilis ævi
Ingrato fetore greges atque aëra circùm
Inficit, & tristem propero dat funere vitam.
Non eadem loca pascuntur, gracilesque capellæ
Lanigerique greges : nam saxa per aspera tutas
Capra vias agit, & projectos pendula ramos
Ac cytisum rimatur : ovis campestria quærit
Pascua ; nec gaudet juga per dumosa vagari.
Terga secant rigidi vepres, floccosque revellunt,
Queis luteos sternit nidos operosa volucris.
Hircinâ quæ pelle greges Hispania vestit,
Mordacesque rubos crasso defendit amictu,
Et molles lanas habet ; atque, ut prata, quotannis
Pellitarum ovium bis terga feracia tondet.
Omnia morosus longo fastidit ab usu
Pabula grex, nostrisque placent ut fercula mensis
Solerti variata manu ; lætissima siccis

Paſcua ſic mutant pecudes, fruticumque virenti
Fronde levant quæ pingue parit faſtidia pratum.
Inprimis ubi poſt imbres hiememque peractam
Vere novo ſolet herboſos grex viſere montes;
Non mage balantes hac tempeſtate morantur
Prata greges, dulcis comitum quàm cœtus & urbis
Deliciæ retinent pueros apud oppida, ruri
Cùm jam poma refert autumnus & otia Muſis.
Grex æſtate novâ demi ſibi vellera gaudet,
Hibernâ ſub veſte calens: tellure jacentem
Tranſverſoſque pedes nodoſo fune revinctam
Paſtor ovem lanâ ſpoliat; nec ovilia triſti
Balatu reſonant, uno ſed forficis ictu,
Vix querulo gemit ore bidens, licèt altius imâ
Abs radice ſecans ferro, crudelia tonſor
Vulnera det, queis nec dulci dignatur olivo,
Nec liquidâ pice, ſed trito carbone mederi.
Lanigeras tonſurus oves ſolemnia quondam
Feſta parans, veteres menſis adhibebat amicos;
Quæ dulces epulæ flava cum meſſe redibant;
Et gravidâ rurſum deſcendens Bacchus ab ulmo
Læta redonabat feſto convivia pago.
Afflictis Bellona furens nunc gaudia terris
Blanda fugat: ſed mox hilari Pax aurea vultu
Lætitiam & riſus, & fertilitatis honorem
Reſtituet: cœlo Pax en delabitur alto,
Quam ſequitur Pietas & pleno Copia cornu:
Et jam Diva potens hominum componere lites
Alta vagis Regum luſtrat palatia pennis,
Nec fruſtra monet ut populorum parcere vitæ,
Pacatoque velint nunc demum vivere mundo.
Ergo fatigatas triſti non amplius aures
Pulſabunt clangore tubæ, ſed ruſtica paſſim

Fistula Pastorum teneros cantabit amores:
Libera securis decurrent æquora velis,
Solaque ventorum metuent fera prælia Nautæ,
Atque situ gladiis squalentibus, arma nitebunt
Rustica; & uberibus sua messibus arcta colonus
Horrea mutatis secum mirabitur annis.
Florebunt iterum studiis atque artibus urbes;
Castalidumque choris honor & laus prisca redibunt.
Quamquam non sileant longa inter bella Camœnæ
Auspice Bignonio, qui sacri regia Pindi
Sceptra tenens, idem Phœbi Themidisque Sacerdos,
Clarus avis, propriâ major sed laude, Poëtas
Ornat, & ingenuas curis amplectitur artes.
Illius auxilio sese Natura videndam
Detegit in plantis; oculis non invia nostris
Sidera metimur, cæcas scrutamur aquarum
Ventorumque vias, expressos marmore vultus
Reddimus, ac veteri quem Græcia jactat Apelli
Nostra, vetustatem præter, nihil invidet ætas:
Et patriæ novus usque lepos, nova gratia linguæ
Accessit, duce Bignonio; nec latius arma
Quàm sermonis opes toto diffudimus orbe.
Sed nos interea pecudes & rura sequamur:
Purgandum canerem vellus calidisque trahendum
Pectinibus, nec pensa colis deducta silerem,
Quoque modo filum varios glomeratur in orbes;
Insertumque levi radio, digitosque remissum
Mobilibus, plexo densat subtegmina tortu.
Forsitan & potis lanam medicarer ahenis,
Sidonio fulgere docens vel murice, fusco
Vel flavere croco, aut atris nigrescere succis,
Vel ferrugineo violæ pallere colore.

Lanificam ſed non deerit qui mollibus artem
Carminibus celebret vates ; & pectinis unci
Vel Phrygiæ moderator acûs, imitetur agreſtes
Delicias ruris, vel Regum prælia textu
Artifici referat : nobis memoranda ſuperſunt
Multa ovibus ſuper, atque ovium cuſtode Moloſſo.
In varios pecus omne greges diſperge ; remotis
Ut paſcens hinc inde locis, & graminis herbam
Latius abſumat, nec oves via longa fatiget ;
Nec pereant omnes, tractu ſi peſtis in uno
Sævierit, nondum terras graſſata per omnes.
Quæ fragili metuenda magis contagia capræ,
Tu niſi, quem tabes invaſerit horrida, claudas
Intra ſepta gregem ; cannæque paluſtris, & albæ
Radices ſpinæ tritas pluvialibus undis
Immiſcens, ægris potu medeare capellis.
Eſt ubi miſcet agens pecora omnia Paſtor, oveſque
Cum ſuibus junctas uno compellit hibiſco ;
Diſſimiles quamquam ſtudia in contraria ferri
Spectet utroſque greges : ſilvas & opaca ſequuntur
Rura ſues : nemus omne bidens exoſa, virentes
Tondet agros, nec amat fluvialia littora, magnis
Quæ ſcrobibus geſtit foſſor concidere porcus.
Ille volutabris fruitur cœnoque ; lutoſam
Vix ſummis hæc audet humum contingere plantis.
Exertos alterna ſues in vulnera dentes
Semper habent : ovis ingenio nil mitius ; unà
Gramineis paſcuntur agris, glomerantur in orbem
Spiſſius, & medios ubi denſior umbra per æſtus
Defuit, alterius caput altera ſubjicit alvo.
Si cui per campos ſe fertile gramen eunti
Obtulerit, pingues aliis non invidet herbas,

Commoda sola sibi; pleno sed balitat ore,
Palantem meliora vocans ad pabula turbam.
Non rixæ, non bella vigent; vallesque per imas
Si placet adverso committere vertice pugnam,
Fronte licèt frontem quatiant, & rursus in ictum
Pendentes, sublime caput jaculentur in hostem;
Lætior excelsa custos e rupe frequentes
Assultus longamque videt sine sanguine pugnam.
Quòd si forte graves procedant longius iræ,
Non opus est baculo rixam placare sequestri:
De grege nam medium sese bellantibus offert,
Pugnam interposito dirimat qui corpore vervex.
In sue Naturam gula vincit edacior: ipsam
Mater enim, stimulante fame, vorat impia prolem.
Ast ove nulla parens fœtûs studiosior: agnum
Blanda fovet, clausumque domi si deserat, herbæ
Tædet, & absentém balatibus usque reposcit
Progeniem, parilique rumpit ovilia questu.
Illa mali patiens & nescia viribus uti,
Offensas ultura suas; oblita timorem,
Audet in adversos generosior ire molossos;
Si quis in aprico ludentem gramine ludens
Impetit, & vanâ formidine territat agnum.
Quâ quis matre satus (cùm sit color omnibus unus,
Nec facies diversa) licèt dignoscere Pastor
Non valeat; sobolem mater, caramque vicissim
Progenies mirâ novit pietate parentem:
Nam simul ac pastu reduces ad ovilia cogit
Vesper oves, læti plaudunt venientibus agni
Matribus; & caudâ visi gestire trementi,
Balatu tenero dant accipiuntque salutem:
Nec mora, lactanti pendentes ubere, longam

Compescuntque sitim desideriumque videndi.
Sus autem, nisi porcellos signare colore,
Atque alios aliis formis inscribere partus,
Et propriæ sobolem cures affigere matri;
Exporrecta solo catulis dabit ubera notis
Ignotisque, suæ nullo discrimine prolis.
Non illam benefacta movent; altâque Subulcus
Maturam baculo cùm decutit ilice glandem,
Sus ingrata manus nunquam suspectat amicas.
Pastor ovi contra si cui blanditur; euntem
Fida comes sequitur, vel (quod canis invidet) hærens
Custodis caro lateri, requiescit in herba.
Ergo pecus varium & dispar ne Pastor eisdem
Cogat agris, porcoque greges inhonestet ovillos;
Setigeros herbosa sues vel in arva Subulcus
Aut altos agat in lucos; atque inter agendum
Sæpe vocet cornu, sparsumque recolligat agmen.
Sicubi sus avido rimatus tubera rostro,
Sulcat humum, glebasque sagax scrutatur odoras;
I, propera, cave ne raris malus impleat atram
Ingluviem dapibus, queis mensam ornabis herilem.
Transversum si forte gerens obstipa caput sus,
Per medios subitâ vertigine concidat agros;
Sub cauda trepidam Pastor secet illico venam,
Corticulisque liget detracto sanguine vulnus;
Dein trahat ad stabulum, cornuque patentia ternos
Fundat in ora gari cyathos, & pinguia clausæ
Nutrimenta sui tepidis dissolvat in undis.
Vespere ne scrofas, ovium de more, gregatim
Claudat, haræ sed quamque suæ, mundoque cubili:
Namque volutabris fœdissima bellua quamquam
Gaudeat, atque ipsa spurcè versetur in esca,

Sordibus & ſtabulo tamen affli&atur aquoſo.
Struma ſuum infeſtat fauces ; anginaque guttur ;
Lepraque ſquamoſos artus contaminat ; ægrum
Tuſſis anhela latus quatit ; & lactentior alvum
Graminis herba citat : quibus auxiliabere morbis.
Nam fœdo pecori medicas adhibere recuſat
Muſa manus ; & quos amor & cuſtodia fida
Commendant, canibus curas impendere geſtit.
Sed non una canum ſpecies : pars nata domorum
Excubiis, greſſum & menſam ſectatur herilem :
Venandi ſtudioſa feras pars alite curſu
Inſequitur, vel nare ſagax veſtigat odorâ :
Obſequio faciles alii mandata capeſſunt,
Inſiſtunt pedibus recti, plauduntque choreas
In numerum, juſſos agili dant corpore ſaltus,
Et vacuas urbana tenent per compita mentes.
Hic levis ad curſus, abdomine tardior alter ;
Ille rota verubus fixos verſabit ab altâ,
Quos alius laxo lepores venabitur agro.
Eſt quoque deliciis Matrum quæ nata catella
Oſcula vel pendet circum, mellitaque lingit
Labra, vel in molli gremio ſedet, unde procaci
Latratu Dominâ furit iracundior ipsâ.
Jamque canes inter duris venatibus aptos
Pars juga veſtigat, pars militat æquore plano :
Ille coturnici melior, perdicibus alter :
Silveſtres alius cervos in retia trudit,
Provocat & tauros mediâ bellator arenâ,
Intrepido fidens animo, doctuſque tenaci
Prendere dente feram quâ parte facillima vinci.
Horridulus villis alter barbâque, natatu
Stagna levi ſecat ; & plumbo ſi fixit aquoſam

Venator fulicam, cœlo quæ lapſa paludem
Verberet, & rubro fluitans vada ſanguine tingat,
Amne refert alto volucrem, Dominique reponens
Ante pedes, plausâ gaudet cervice, jubamque
Excutit, & late rorem diſpergit in auras.
Eſt humili qui radit humum depreſſior alvo;
Demiſſæ pendent aures; ſurſumque retortâ
Nare ſagax rimatur agros, & odora ferarum
Ac volucrum preſſo ſequitur veſtigia roſtro.
Ille per arentes culmos huc acer & illuc
Circuit; at notos ubi naribus hauſit odores,
Hæret, & immotas volucres immobilis ipſe
Detinet, explicitos donec ſuper æquore caſſes
Viderit: in prædam tunc involat, atque minaci
Latratu proturbat aves: ſub retibus illæ
Serius heu! clauſæ nituntur in aëra pennis;
Venantumque manu, catuli vel dente furentis
Intereunt: perdix, viſu miſerabile, dextrâ
Dum capitur, vitam lacrymis exorat obortis.
Sæpe lepus, ſtipulas inter quem ſomnus habebat,
Præcipiti canis incurſu ſubitoque pavore
Evigilans, agilemque levi dans corpore ſaltum,
Induitur laqueis, & ſe rotat æquore toto;
Sed vinclis ligat uſque novis revolubile corpus.
Arva per & ſaltus canis alter præpete curſu
Inſequitur claris lepores latratibus actos;
Et Domino prædam, quibus exturbavit, eaſdem
Protinus ad ſalebras & vulnera certa reducit.
Pes illi gracilis, longa internodia crurum,
Argutum caput, & levibus vis ignea plantis;
Demiſſumque brevi pectus ſe colligit alvo.
Ruſticus impendens melioribus otia curis,

Venandi ſtudium venatoreſque relinquat
Deſidibus catulos Dominis : ſibi quæritet acrem,
Quo cuſtode domi ſint omnia tuta, moloſſum :
A rabidis pecus ille lupis ſub ſole tuetur,
Excubitorque vigil pernoctat ovilia circum ;
Et fures, ſi qui plenis ſubrepere caulis
Tentabunt, vel voce fugat, vel dente laceſſit :
Olli cauda brevis, breve roſtrum ; turpe vel ipſâ
Mole caput, demiſſæ aures, hirſutaque villis
Pectora, pes, humeri, collum, latus, omnia vaſta ;
Quin etiam vaſto procul intonat ore moloſſus,
Latratuque prius, tum viſu terret, in ima
Terga ſedens, dentes rictu ſi quando trementi
Nudat hians, clauſoque minas obmurmurat ore.
Dat natura quidem, tamen arctior hos quoque mores
Diſciplina facit ; vinctus ſi colla catenis
Ante fores jacet, & latratu ſævit inani,
Supremo dum ſole domos & ovilia liber
Circumeat, lateque metum cum voce profundat.
Ingenium tamen eſſe decet nec mitius, ipſis
Furibus ut parcat ; neque ſævum, ut morſibus ultro
Appetat incautos, & amicum invadat & hoſtem.
Blanda venus canibus non permittenda tenellis ;
Pulchraque furtivo ſi fœmina cedat amori,
Materno primos clam Paſtor ab ubere partus
Amoveat : neque enim recte tiruncula prolem
Educat, & primis infans ubi mater ab annis
Lactavit, vaſtos jam non excreſcit in artus.
Amiſſos quamvis repetat queribunda catellos,
Nil miſerere : breves capit ætas illa dolores,
Nec longum meminit raptos ex ubere fœtus,
Dum liceat ſibi cum paribus colludere, curſus

Exercere vagos, atque indulgere procorum
Blanditiis, aliâ faciant qui prole parentem.
Rursus ubi pariet, catulos tibi selige binos
E numero, vel delectum committere matri
Si placeat, fasces curvum sinuabis in orbem:
In medio statues catulos; matremque vocabis,
Admoto prius igne: parens hortamine vocis,
Sed mage natorum volat accersita querelis:
Hos ut ab igne videt cinctos, auditque gementes
Jam propior, casu tanto perterrita, flammas
Insilit in medias; patuloque celerrima rictu
Nunc illum, mox deinde alium, totamque periclo
Liberat instanti sobolem: quos illa priores
Eripuit, sepone canes; da cætera letho
Corpora missa procul, vel humo mandata, cadaver
Ne referat, gremioque parens gemebunda tepenti
Applicet, extinctum quærens revocare calorem.
Depulsos a lacte cibis jam pasce catellos,
Grandia qui foveant generoso corpora succo.
Providus arcebis rabiem, si dente revellas
Compressum modice nervum, qui ductus ab altis
Articulis spinæ caudam prorepit ad imam.
Dentibus innocuis ludens lasciviat unam
Mordicus in matrem catulus: sed viribus impar,
Non homines, non ore feras invadat inermi;
Mulctatus ne fuste, lupi vel dente, timorem
Concipiat, quem dein plenis non exuet annis.
Interea vigili latratu nuntiet, ætas
Dum robusta sinat morsu prosternere furem.
Qui pecori canis eligitur defensor ovillo,
Acrior & longi sit corporis, atque coloris
Unius albentisque: lupum ne vespere Pastor

Fusto sequens, dubio præceps errore, molossum
Impetat. Ad cursum pariter rixamque paratus
Sit pedibus velox, animisque valentibus audax:
Raptoremque lupum juga per nemorosa secutus,
Excutiat prædam; & laceratum vulnere multo
Furem abigat, saltus ululantem triste per altos;
Atque acie redeat ne saucius, hispida ferro
Colla gerat, quâ parte canes apprendit inermes
Interimitque lupus. Cæco fur impete fertur,
Pastorisque dolos & torquem oblitus aduncum
Læditur, atque suo fauces jam sanguine tingit.
 Lanigeros quocumque greges hirtasque capellas
Pastor agit, lateri comes & defensor amico
Usque molossus adest, & hero famulatur, ovesque
Communi regit imperio, blanditur, amatque
Blanditias Domini, sua gaudia ducit ab illo
Tristitiamque: viri non est vir amantior alter;
Et desertores fractis quæ rebus amicos
Sors adversa fugat; nullis terroribus aufert
Quem Domino canis æternum devovit amorem.
 Obstupuit quondam detrusi in vincla Sabini
Roma canem, nullis abigi de carcere plagis
Qui potuit. Præceps alto de ponte Sabinus
Mittitur in Tiberim, manibus post terga revinctis;
Pronus & ipse canis saltu se jecit in amnem,
Et dorso exanimum sustentans impare corpus,
Maluit in mediis occumbere naufragus undis,
Quàm Domino superesse suo: mirabile visu
Prodigium mœrens populus spectabat, amorem
Infractamque fidem cane demiratus in uno.
 Nec minùs ultorem Galli stupuere molossum.
Æternum facti monimentum Curia pictis

Servat adhuc muris : nudos in imagine dentes
Exerit, & lacero victor canis insidet hosti.
Illius ante oculos Dominus clam vulnere cæco
Conciderat, multo fundens cum sanguine vitam :
Visus deinde cani mediâ Sicarius aulâ
Vindictam stimulat, memoresque resuscitat iras.
Ergo virum sine more feris latratibus urgens,
Indicium ostendit sceleris ; pœnamque reposcens
Irruit ; & quamquam Sicarius iret in armis ;
Solaque protegeret pietas spectanda molossum ;
Hostica vindicibus dens morsibus ilia rupit.

In Dominos peccasse canem quoque pœnitet : ædes
Nuper enim cùm forma viri larvata subiret ;
Insurgit canis ore ferox, & nescius ipsum
Lædit herum, qui detracto velamine tristes
Serius heu ! retegit vultus, & vulnera monstrat
Ignoscenda ; suis ignoscere si quid amantes
Delictis possent : lucem vitamque perosus
Delituit ; certusque mori canis horrea Bacchi
Cæca petit, cupaque gemit sine fine sub alta.
Indulgens veniam Dominus, compellat amicâ
Voce canem ; sed acerbum acuit vox cognita luctum ;
Nec nisi per lacrymas & per tristes ululatus
Respondens, dapibusque negans producere vitam,
Jejunos mœrore dies absumit acerbo.

Ite modò, & quæ vana Sophi commenta loquuntur
Credite, quòd tantos capiunt animalia sensus,
Seque movent sine mente ; suis ut machina nervis
Ducitur huc illuc ; ut acus magnetica miris
Irrequieta modis partes se versat in omnes,
Donec hyperboream tandem respexerit Arcton.

Instruat insidias canis, & per aperta secutus

Arva feram, fpernat veftigia nota viarum,
Et petat obliquo compendia tramite, furtis
Apta fuis! lepus ipfe canes poft terga fequaces
Ludat, & implicitos confundat odora per orbes
Signa pedum, nullofque dolos in pectore verfet!
Expers confilii miras exerceat artes
Simius, & fuftis lateat formidine, culpæ
Infcius ipfe fuæ! capiendis pifcibus aptas
(Magnæ mentis opus) fiber alto in flumine moles
Ædificet! tantâ nidos avis exftruat arte!
Venturæque hiemis memores æftate reponant
In commune cibos apis & formica; nec ullum
Ingenium divina regat molimina rerum!
Hæc ut vera putes, fi quis fuadebit, eifdem
Eripiet verbis humano e corpore mentem:
Et ne plura fequar, fed ab uno exempla catello
Indubitata petam, fidas ad limina cuftos
Excubias agit, & nutus obfervat heriles;
Ut quò juffa vocant velocior advolet: idem
Nunc hilari congaudet hero; nunc triftior ægro
Affidet, & focias vindex affurgit in iras;
Pone fubit comes affiduus, Dominique fepulchro
Immoritur; neque quid fit amor, quid gratia novit!
Hæc agitent fecum vacuæ deliria mentes,
Queis licitum fuit ex uno vel fimplice motu
Materiæ in quadrum fectæ diffundere terras,
Et maria & cœlum, & fpectabile quidquid in orbe eft:
Qui potuere levi de pulvere fingere folem,
Præliaque & noftros ftellis afcribere motus:
Namque aliis alias concurrere, duraque cœlo
Bella movere volunt, regnique extendere fines,
Aut fubigi, alteriufque fequi per inania morem,

Incertafve loci propria fine fede vagari;
Qualis vicino jam turbine victus oberrat,
Dira fuo cafu portendens fata cometes:
Qualis & aftrorum quæ decidit ordine tellus
Lumine caffa fuo, Phœbique abforpta rapacis
Vortice, jam cœlo fequitur victoris ovantes
Solis equos, tentatque in priftina jura redire.
Nam fi vera canunt, fatalibus abdita cruftis
Terra poteft fracto reparare putamine lumen,
Nofque repentinis ardens involvere flammis.
At contra Phœbo metuunt, crefcentibus olim
Ne maculis piceo radios & lumen amictu
Contegat, & mundum tenebris obnubilet atris.
Ludat & in brutis, cœlo qui lufit in alto
Cartefius, novus aftrorum fabricator, & orbis
Egregius fictor. Tu, Ruftice, vana Sophorum
Somnia contemnens, animalibus utere, laudans
Ingenium rerum folers cautumque futuri:
Nec pudeat facti memorem fociumque fidelem
Ingratis catulum famulis, Natoque rebelli
Objectare bovem, pueri qui juffa faceffit,
Debellare potens urfos, torvofque leones.
Incautæ memora triftiffima fata cicadæ,
Quæ matutino canit ebria rore, diefque
Præterit æftivos & tempora meffis, inani
Ut recreet fefe ftrepitu: fapientior almas
Dum fterili fegetes hiemi formica recondit.
His fuper Agricolam carpes, qui gaudia vitæ
Vana fequens, curas extendere nefcit in annum,
Et quem dira fames, brumâ redeunte, fatigat.
Vefpere ad hibernos redeant tibi fæpius ignes
Triftior atque gemens amiffo compare turtur,

Fida

Fida columba viro, patrumque ciconia nutrix,
Quæque diu rimata ſolum gallina, repertis
Abſtinet ipſa cibis, pullos ut paſcat edaces.
At neque melliferæ durique laboris amantes
Prætereantur apes, tectis quæ dulce ſub iiſdem
Unanimes agitant ſtudiis concordibus ævum;
Nec ſibi mella vehunt flores quæſita per omnes,
Communem referunt ſed in horrea publica victum.
Cætera rus oculis quæ paſſim exempla reponit
Proſequere, & varias animantum ediſſere curas:
Gaudentes pueri circùm narrantis ab ore
Pendebunt, tacitumque bibent virtutis amorem.

ARGUMENTUM

LIBRI V.

Lamonius Princeps ſenatûs Pariſini. Olea. Arborum varietas. Nemora : ulmus ; tilia ; cupreſſus ; carpinus. Morus. Viæ publicæ arboribus cingendæ. Reſtituenda nemora. Arbores fluviales : alnus ; ſalix. Buxus. Taxus. Mirthus. Caſia. Populus, &c. Arbores frugiferæ : ſcrobes ; plantarum delectus ; ſeminarium. Arbores ſubſtituendæ ; arborum compeſcenda luxuria, ubi de hirudinibus ærarii. Inſitio : inſitionis utilitas, ubi de almo terræ ſucco ; inſerendi tempus. Plantarum ſatio. Pomus. Ficus, ubi de novorum hominum inſtabili fortuna. Citrus. Nux. Caſtanea. Amygdala, ubi de arborum floribus. Ceraſus. Pirus : piri putatio. Arborum putatio, ubi de auctoris Patre.

LIBER QUINTUS.

Arbores.

Quid moror Arboribus curas adhibere colendis,
Pomorum genus omne solo deponere, montes
Quercubus & colles oleâ vestire supinos.
Cætera sufficiunt labor indefessus & aurum;
Longa sed annorum series pomaria fructu
Nobilitat, celsâque pigros tegit ilice campos.
Quare age si nudo placet umbram accersere fundo,
Pomaque fœcundis olim decerpere ramis
(Dulcis enim ex illa quam severis arbore fructus)
Insta operi, plantasque solo defige feraces:
Elice vel sterili natum de stipite pomum,
Dives adoptivo pariet quod germine truncus.
Huc ades, ignaris mecum succurre colonis;
Quæque domi servas, studii monumenta paterni,
Scripta super plantis in publica commoda profer,
Lamonide: genitor nam cùm tuus alta teneret
Regna fori, sacræ Themidis legumque supremus
Arbiter, ad curas animum demisit agrestes;
Hyssopumque novus Salomon cedrumque secutus,
Arboribus morem imposuit populisque, labores
Urbanos blando recreans moderamine ruris.
Quippe viro requies operum fuit altera semper
Cura novusque labor; vacuasque forensibus horas
Litibus Autumno decorandos scriptor in agros

Contulit; ut legum sua qui frænabat habenis
Tempora, venturis impenderet otia sæclis.
Quæ decreta tulit Pater optimus, illa Senatus
(Judicii normam) sibi servet habenda, gravesque
Hac trutinâ causas & jus examinet anceps;
Nosque Bavillæo quas idem rure serendis
Arboribus leges dabat & præcepta, sequemur.

Nostras interea quas prætermisit olivas [quam
Hinc canere aggrediar: neque enim est quæ pallida quam-
Blandiùs Agricolis arbor spectetur avaris;
Sive racemato faciat spem flore, nigrantes
Prodiga seu fœtu curvaverit ubere ramos.

Qui tepidos exilis ager conversus ad Austros
Nec sabulo macer est, glebâ nec pinguis opimâ,
Ille ferax olearum: illum concide cavatis
Ante hiemem scrobibus. Vicino e colle petitam
Sponte suâ dabit ipsa parens in semina prolem,
Quæ fruticat passim sub amica junior umbra;
Et teneram radice suâ dotabit olivam.

Parce senescenti matrum de corpore plantas
Tollere: longævum vexat stirps eruta truncum.
Enatos primo frutices corrodat in ortu
Grex ovium; soboli nisi forte placebit habendæ
Devovisse oleam veterem; truncoque reciso
Vivaci de stirpe novas educere virgas.

Eruat, & brumæ sub frigora prima colonus
Radicata ferat truncis plantaria ramis:
Sed caput ante luto velet muscoque virenti,
Et vinclis constringat; hiems ne frigore venas
Occupet, & totâ desæviat arbore pestis.

Gaudentem clivis oleam ventoque feraci
Ordinibus serito laxis; ut utrinque patentes

Explicet, & late quondam protendat in orbem
Grandis oliva comas : nam quæ caput ardua cœlo
Coniferum tollit, raris se fructibus arbor
Induit, & solâ foliorum exuberat umbrâ.
Altior emineat truncus, ne pondere curvas
Grex avido possit frondes depascere morsu.
Erecto viden' ut collo sublimis in imos
Attollit se capra pedes ; si forte diebus
Æstivis humiles inter stabulatur olivas.
Dilue fœda boum cœnosis stercora lymphis ;
Quasque suus per se satis haud defendit amaror,
Ingrati tutare comas aspergine roris.
Si nimiis agitetur iners arbuscula ventis,
Vel flecti facilis dorso decedat iniquo ;
Quercus opem propè fixa dabit, rectamque docebit
Acres stare Notos contra Boreamque furentem.
Tempestivus ubi nimbis se fuderit imber,
Aut oleas fodito circum, vel totus aratro
Proscindatur ager ; quibus arbos excita curis
Tarda tamen veniet, sed duratura per ævum.
Nam veluti crescit sensim, multosque per annos
Perficitur, subito nec prodit ab impete mentis
Plurima durando vincat qui sæcula fœtus
Ingenii ; sic terra breves ficusque pirosque
Præcipitans, ubi vel tilias vel in altera quercus
Cogitat aut oleas transmittere sæcla, morarum
Jam patiens, longo post tempore brachia fundit,
Prævalidis postquam truncus radicibus hæsit.
Lactea dum teneris adolescit frondibus arbor,
Et primis oleæ incipiunt nigrescere baccis ;
Durior ah ! fragiles ne rumpat pertica ramos :
Carpe manu quos a terra contingere fructus

Arboris hac ætate potes : cùm deinde ſonoros
Ferre flagellantum poterit jam fortior ictus ;
Ruſticus adverſam feriens ne cædat olivam ;
Sed quatiat gravidos obliquo verbere ramos ;
Excipiens baccam telis, quam veſpere ſero
Jactet in oppoſitos ſpatium per longius Euros ;
Triticeas levibus ſegetes ut ventilat auris.
Arbore jam nimiùm reliquarum oblitus, in una
Demoror ; & patriæ ſtudio percuſſus olivæ,
Non video quantam verſu decurrere ſilvam
Et quàm diſſimiles habeam vel fingere ferro,
Fœcundare novo ſteriles vel germine plantas.
Halanti pars flore micat : pars utilis umbrâ
Luxuriat ramis : pars nobiliore graveſcens
Pondere, curvatur pomis. Juvat ire per omnes
Arboreos fœtus ; quoniam fert omnia dives
Quæ colitur nobis placido ſub ſidere tellus.
Principiò nemoris quæ forma, moduſque ferendi
Expediam : neque enim villis accedere major
Poſſit honos, denſâ quàm nubilus arbore lucus.
Silvarum ſtudioſa, ſuos cùm Gallia quondam
Vix aleret cives, patriâ migrare relictâ
Atque peregrinos aliò deferre penates
Maluit, exciſis victum quàm quærere ſilvis.
Hæc ubi jam nemorum reverentia tanta, bipennes
Ut teneat ? noſtros ubi grandior ulla per agros
Quercus ad annoſam, ferri ſecura, ſenectam
Durat ? inacceſſis niſi conſita montibus, ipſo
Se defenſa loco tueatur ; ſi qua ſuperſunt
A patribus nemora ad ſeros tranſmiſſa Nepotes,
Illa nec æſtivo frondent impervia ſoli,
Nobile nec cœlo caput abdunt, qualia quondam

Vulgus adorabat truncis procera verendis:
Sed veteri de ſtirpe, novo ſurgentia ramo,
Et quatuor poſt luſtra nigros viſura caminos,
Vix lepori hoſpitium præbent, ſilveſtribus olim
Quæ timidos latebris damas urſoſque tegebant.
Ecquis honos ruris, nemorum ſi gratia deſit;
Obſeſſuſque domi maneas, cùm Sirius ardens
Debacchatur agris; viridique ſub ilicis umbra
Irriguo poſſis nec tradere feſſa ſopori
Membra, nec æſtivos ramorum frigore ſoles
Frangere, nec taciti per amica ſilentia luci,
Multiſonos avium concentus inter, ad aptos
Sponte ſuâ veniens numeros, contexere carmen.
Quare age & extendens ventura in ſæcula curas,
Silveſtres ſerito quercus: ſi pronior ætas
In ſenium vergat, nec jam tibi vita ſuperſit
Quanta ſat eſt, blandis tenebroſa receſſibus olim
Ut nemora aſpicias; frutices gaudebis opacis
Exultare comis, tenueſque aſſurgere in auras,
Atque peregrinam tecto invitare virenti
Luſciniam vernis mulcentem cantibus aures:
Quæ ſi non animum ſilvæ naſcentis imago
Moverit; at dulces non obliviſcere Natos,
Nec tibi ſed retro venturis conſere ſæclis.
O! mihi Loiolidæ juvenes, in noſtra recepti
Caſtra recens, ô ſi veterem fas reddere lucum,
Fletibus avulſum dolui quem nuper amaris!
Ipſe labore manum tererem, noſtramque levarent
Triſtitiam caris proviſa ſodalibus olim
Gaudia. Præcipites cœli quâ parte procellas
Molitur Boreas; domibus contermina noſtris
Vomere proſcindens ter vel quater arva, ſativam

Obruerem glandem ; quæ nata cacumine molli
Cùm primum inciperet maternam findere terram ,
Jamque ſolo frondere, greges procul inde repellens ,
Confuſas ultro paterer ſilveſcere plantas.
Junior effuſis cùm dein arbuſcula ramis
Laſciviret agro , naſcentes fronde levàrem
Ante gelu quercus ; & ſemina pauca relinquens
Eruerem male nata , tegens loca nuda coævis
Ilicibus , procera prius quàm ſilva comantes
Altius aëreas truncos efferret in auras.
Nam Proceres ut in urbe , tenent qui culmina rerum ,
Obſcurant humilemque vetant aſſurgere plebem :
Sic numquam ſe parva nigris in ſaltibus arbor
Tollit humo grandes inter , quæ vertice celſo
Aſtra petunt , umbrâque premunt graviore minores.
Ac demum ſpinis imâ de ſtirpe reciſis ,
Horridulum purgare nemus plantaſque tenellas
Aggrederer formare , comas & brachia ferro
Dejiciens , primo labor opportunus in ævo :
Quercus enim per ſe ramos jam grandior imos
Exuit in ſilvis ; & quæ ſpatioſa per agros
Funditur , ingentem paſſis dans frondibus umbram ;
Arboribus circùm creſcentibus , æmula cœlo
Fert ſublime caput , ſolemque affectat amicum :
Huc totas profundit opes , nec curat alendis
Vitales terræ ſuccos impendere ramis.
Si placet arboribus primos ornare domorum
Introitus ; triplici tendant umbracula verſu
Ulmus opaca , leves tiliæ , vel tonſa cupreſſus
Parietis in morem , vel carpinus ire per omnes
Obſequioſa modos , hortiſque virentibus addens
Grande decus ; ſeu tonſa comas curvamine pulchro

Flectitur, & longos imitatur fornicis arcus:
Seu labyrinthæo non observabile flexu
Turbat iter; quod si tenebris quis captus amœnis
Ingreditur, vix se dubiarum ambage viarum
Expediet; sed per calles errabit eosdem,
Ambiguos referens sua per vestigia gressus.
Jucundam vicina domo quoque sufficit umbram
Morus; at illa comæ longum non servat honorem:
Namque renascentes ubi misit in aëra frondes,
Dura puellarum manus instat, & arbore vernas
Tollit opes, avidis dulcem bombicibus escam.
Triste quidem, sed non tamen irreparabile damnum;
Si reduci cum fronde decens quoque forma rediret:
Sed lacera sicci pendent ex arbore rami,
Quos properæ verno fragiles humore puellæ
Decussere manu. Vos o! dein parcite summis
Frondibus, & lævâ capita indetonsa tenentes,
Flexibiles ductâ virgas abradite dextrâ;
Ne præcisa comas scabrum caput horrida morus
Exerat, & turpi reprimens hastilia nodo,
Indecorem rarâ truncum vix contegat umbrâ.
Quod domibus quæro, toti decus addere regno
Lege datâ voluit Princeps: cùm strata viarum
Arboribus cingi positis hinc inde jubebat;
Grande viatori quondam solamen in æstu,
Nec modicum, ligno jam deficiente, caminis
Auxilium: sed quid leges sine moribus? arbor
Consita si qua fuit, manibus positoris avari
Vellitur, aut tacito perit interfecta veneno,
Triticeis noceant olim ne messibus umbræ.
Insta operi, Lodoix, si mulcta levissima, pagi
Vectigal minuens, legem firmaverit; annos

Poſt aliquot fatis creſcet melioribus arbor
Ornatura vias; & te ſi digna futuri
Cura movet, totam nemorum, quæ pauca ſuperſunt,
Anteveni cladem: facilis labor; arva novellis
Ilicibus pinuque recens veſtita, tributi
Libera ſint, paſſimque novas mirabere ſilvas.
  Fluminibus gaudent ſalices & populus alba:
Lætior hinc amnis facies labentis in umbra;
Hinc pecori frondes, domibus tabulata, caminis
Arida ſufficies alimenta; ſolumque tenebis
Arboreis vinctum radicibus, amnis adeſos
Illabens ne rodat aquis mordacibus agros.
  Sæpe tibi fluvius ſalices tellure revulſas
Auferet, & teneras ſecum trahet auctior alnos:
Nil minus incœptos iterabis Vere labores,
Et nova gramineis figes plantaria ripis.
Si ſemel hæſit humi radix firmata, ſuoque
Continuit ſe lympha diu tranquillior alveo;
Indomitos & lenta ſalix & vilior alnus
Frenabunt curſus; & inexſuperabile flumen
Quod late premit arva ſonans, & gurgite moles
Diruit oppoſitas, volvitque rotantia ſaxa,
Nequicquam littus feriet nemorale, ſuoque
Defenſos numero truncos: torrentibus ultrà
Perget aquis, immane fremens; teſtemque furentis
Diluvii ſpumam limumque in fronde relinquet.
  Pratorum quoque glauca ſalix non indecor oras
Cinget, & epotis creſcet ramoſior undis,
Lentaque præbebit frenando vincula Baccho.
Humenti figenda ſolo cuneatur, & (ortu
Non moroſa) citat ramos; ac ſæpe revulſus
Exſucco palus ſalicum de faſce, tenellis

Detur ut arboribus custos tutorque, renatâ
Fronde viret, plantamque gravi premit improbus umbrâ.
Atque ut cæca rapit mors optima quæque; salignum,
Extinctis tiliâ aut ulmo, mirabere palum
Fundere vicino pallentes funere ramos.
  Perpetuum buxus servat quæ frondis honorem,
Saxosos olim montes inculta tenebat:
Hortorum nunc crispa vias distinguit, & errat
Mille modis rubeos inter viridissima flores;
Jussa vel in muri speciem consurgere, clausum
Ornat & hirsutis vallat pro sepibus hortum:
Dat thalamos eadem mollique sedilia fronde;
Et teneros longo flectens curvamine ramos,
Exhibet æstivis impervia solibus antra;
Tonsaque forficibus, rabidi nunc ora leonis
Exprimit, aut arcu jaculantem tela Dianam:
Nunc turrita viret; longi nunc torta colubri
Prosilit in faciem: passas nunc explicat alas
Instar avis, superas quæ visa tenere volatu
Velle plagas, hæret pedibus tellure refixis.
  Ad quascumque voles magis ingeniosa figuras
Taxus in irriguis crescet formosior hortis:
Sive rotundatur ferro, terrisque jacentem
Orbiculata globum reddit, ductisve per artem
Frondibus æthereos imitatur flexilis arcus,
Vel solis radios, gracilis vel cornua lunæ:
Seu detonsus apex in acumen desinit, altæ
Pyramidis ritu; seu gnavus in ora ferarum
Aut hominum ramos Olitor jubet ire sequaces.
  Quid loquar aut mirthos humiles, aut præmia Vatum
Pierias lauros, aut flexile vimen acanthi,
Hirsutamque comis pinum tristesque cupressos?

Quid platanum & ripis lætam declivibus alnum,
Vosque peregrino casiæ quæ nuper ab orbe
Venistis, murum dociles vestire, domorumque
Atria Vere novo scenâ decorare virenti;
Teque susurranti quæ, popule, contremis umbrâ,
Et te abies quæ passa truces in montibus Austros,
Ad mare descendes alios visura tumultus?
Invitant aliò pomis nos dulcibus horti.
Hic labor, hinc operum merces speranda colonis:
Ergo novo jam Vere manus adhibere cavandis
Edicam scrobibus, vitium telluris ut Æstas
Percoquat; & salibus gravidet sola fertilis aër.
Scrobs autem cono similis fodiatur, ut agri
Interiore sinu radix diffusa vagetur
Laxius; & nimios humus extima respuat imbres.
Semina recta leges, nullis deformia nodis
Ulceribusque: tripes arbor tria brachia pandet,
Ut mediam teneat se firmiùs, atque comantes
In patulum ramos spatiosior explicet orbem.
Venali ne crede nimis: nam sæpe per urbem
Vendibilis jactata, solo deponitur arbor
Jam prope sicca, diu nimiùm quia pabula tellus
Nulla dedit; spem sæpe tuam frustratur, agrestes
Ingratosque ferens mentito nomine fructus.
Semen agro dabis ipse tuo; primamque parabis
Arboribus segetem: si desint semina, mollis
Arbore detrahitur ramus, claususque lagenâ
Ad tepidos alitur soles pluvialibus undis.
Si fontes bibat usque novos; jam mense peracto
Truditur ex imâ brevior radicula parte:
Robustis tum planta cibis nutritur, humusque
Trita manu miscetur aquæ: mox cortice rupto,

Cùm teneras meditatur hians arbuſcula frondes,
Deponenda ſolo eſt, tractandaque molliter; acri
Ne brumâ torpeſcat iners, aut ſole ſitive
Ardeat, immodico vel palleat ebria potu.
Arborei porrò fœtus non omnibus æque
Proveniunt agris: neque enim nutritius idem
Humor ubique ſubeſt; radice nec unus in omni
Contextus ſimileſque viæ, queis pabula terræ
Omnia ſuccedant. Hinc ſemina mutat Arator,
Et milium ſparſamque ſolo committit avenam,
Triticeis alimenta negant ubi meſſibus agri:
Namque novas novus inſinuat ſe ſuccus in herbas.
Interiit quibus antè locis vetus arbor, eiſdem
Altera vix oritur; vitalem ſive ſuperſtes
Præripiat ſuccum radix, ſeu tabida labes
Imbelli funeſta ferat contagia plantæ.
Attamen ut paribus ſpatiis ſtent ordine longo
Arborei trunci, vacuis ubi ſedibus hæres
Reſtitui debet, vaſto telluris hiatu
Foſſa diu pateat: tum ſtirpibus igne peruſtis
Purgatoque ſolo, terram de valle petitam
Et putribus pinguem foliis ſupplere memento.
Sic cùm peſtivero quis funere polluit ædes;
Omnia contactu fœdo temerata feneſtris
Ejiciunt procul, & (diræ purgamina peſtis)
Nuda ſalutiferis inodorant mœnia fumis.
Obſervare polos juvat, & quo cardine cœli
Conſtiterant, eidem molles opponere plantas;
Pabula ne ſubeant ægre: ſi reſpicit Arcton
Quæ ſteterat pars ante Notis obverſa (minores
Nam Boreæ de parte latent ſub cortice venæ),
Parcius hinc ſuccum ſol è radicibus imis

Evocat: ecce vides ut in ilice plurimus ovi
Circulus in faciem truncis inscribitur, Austros
Crassior ad tepidos, gelidamque exilis ad arcton.
Hâc ratione plagas cœli (cùm forte per altos
Devius errasti saltus) & quà sit eundum
Invenies, plano ramum si demetis ictu:
Aspice quà cortex propior sit parte medullæ;
Frigidus hinc oritur Boreas: contrarius Auster
E regione venit. Si terga obverteris axi,
Occiduo tibi dexter erit flans Caurus ab orbe,
Lævus ab eois Eurus qui nascitur oris.
Junior in frondes si se profuderit arbor,
Radices oblita suas defigere terris,
Falce recide comas; ut stirpem succus ad imam
Defluat, & primo truncum confirmet in ævo.
Frugiferis sic Vere greges immittimus arvis,
Ut seges assurgat tonsâ generosior herbâ,
Nec culmus gravidæ quondam succumbat aristæ.
Pinguior è media cùm prosilit arbore ramus,
Dulcia præripiens reliquis alimenta, fameque
Conficiens; ferro tolles, succumque docebis
Permutare vias & in omnes partibus æquis
Ire comas, virgæ nimis indulgere nec uni.
Atque utinam novus è populo cùm civis ad amplas
Sic emergit opes, spectans ad publica vulgi
Commoda Rex, premat indecori quod in aëra fastu
Altius erigitur caput; & quas subtrahit unus
Divitias regni, populum diffundat in omnem;
Nec ferat exitio reliquorum crescere vilem
Obscura de plebe virum, nostræque superbis
Ædibus & luxu dapis insultare ruinæ.
In teneris quamquam melius respondeat annis

Insitio; si quos tamen emendare placebit,
Aut uno varios trunco confundere fructus,
Non simplex modus est alienum immittere germen.
Fissus enim scalpro cortex aperitur acuto:
Non tamen (ut Vatum princeps monstrabat) in ipso
Quà tunicas oculus rumpit, fit rimula nodo;
Sed potius quà se nullum de cortice trudit
Germen, ubi nitidus locus est, & nulla cicatrix;
Ex alia tener huc includitur arbore ramus.
Vel cæso in scuti faciem cum cortice, gemmam
Felici natam tollit de stirpe colonus,
Deque maritanda decorticat arbore, quantùm
Abstulit ex alia corii: tum fœdere miro
Germen adoptivum spatiis æqualibus aptat.
Commissura luto tegitur; constrictaque lento
Vimine gemma, novis inolescit sedibus hæres.
Arboribus demum superat cùm mollibus humor,
Eligitur teres, & solidus, gemmâque frequenti
Surculus; hunc acuunt ferro, cuneique figurant
In speciem: ramis dein infelicibus arbor
Exuitur, vertex resecatur; & ante subactis
Quàm mediâ cuneis via finditur arbore, truncum
(Ne nimium procedat hians scissura) tenaci
Fune ligant; rimæque ferax immittitur alte
Surculus & brumæ nimios immobilis imbres
Ut toleret ventosque, luto componitur una
Muscus; & intortis religatur fascia vinclis.
Inclusos viridi mos est astringere ramos
Vimine: nos juncos & mollia vincla probamus;
Angit enim plantam, cùm vimen inaruit æstu.
Vertice præterea cæso, cùm plurimus humor
Vere subest, hinc inde frequens sub cortice ramus

Inſeritur ; truncumque novâ quaſi prole coronat.
Fiſtula vel ſalvis educitur integra gemmis,
Arboris alterius nudatum cortice ramum
Ut tegat, ingratos emendatura ſapores.
Quæ Pariam decorat pomis & floribus urnam
Citrus, ad agreſtes truncos delata, feracem
Hoſpitio ramum ſic jungit, ut ille parenti
Hæreat, & duplicem geminâ trahat arbore ſuccum.
Deinde novo cùm jam victu conſueverit uti,
Tollitur avulſus matris velut ubere ramus.
Inſitione nihil ruris cultura, vel uſu
Uberius, viſu vel pulchrius extudit : illâ
Scilicet arte feros cogunt manſueſcere fructus ;
Nobilitata novis ita frondibus arbor ubique
Provenit : & ceraſos, nec non gaudentia ſicco
Perſica mala ſolo pingues uligine campi
Parturiunt ; ceraſi ramum ſi truncus adoptat
Humentis patiens terræ : ſic hiſpida ponens
Tela pirus, nova poma, novas miratur & umbras.
Horridulos ita caſtaneæ nux ardua fœtus
Lævigat ; & prunus dat cerea poma, ſuumque
Fraxineo nomen trunco : ſic inſita malus
Fœcundat ſalices ; & ſpinis natus alendis
Flore micat, fructuque rubus gravat ubere ramos.
Ilignâ ſic glande pluit frondoſior ulmus :
Sic ceraſo mutat, laurus Phœbæa corymbos ;
Atque ſuperba novo ramorum fœdere morus
Flore citri niveo candeſcit ; & unde puellæ
Bombices aluere ſuas, hinc aurea carpunt
Mala ſibi ; niveoque ſinus hinc flore coronant
Unde novâ calathos implebant fronde capaces.
Sic unâ varii pendent ex arbore fructus :

Ductus & ex iisdem radicibus, unus & idem
Succus amygdaleo fœtu durescit, aquosa
Mollior in pruno; niveis hinc floribus albet,
Hinc cerasо rubet, aut moris nigrescit: acerbos
Parturit, & dulces fructus; atque omnia rerum
Transformat sese novus in miracula Proteus.
Quin etiam varias subiens mutabilis herbas,
Allia qui pariet graveolentia succus, ocellos
Vicinamque rosam miro perfundet odore;
Purgantesque ferens malvas gelidamque cicutam,
Incutiet morbos, morbisque medebitur idem.
Multiforis ut quæ tubulis fluit, una figuras
Mille refert, nunc in cyathos aqua concava, rectos
Nunc in aristarum fasces hirsuta, recurvas
Tensa vel in mappas: eadem micat ardua cœlo,
Carbaseoque sinu tumet, aut radiantia solis
Lumina, cœlestem vel mille coloribus arcum
Exhibet, aut pluvio dispergitur imbre: draconis
Nunc contorta modo, teli nunc missilis instar
Ejaculata, leves aspergine verberat auras.
Arbor adoptivos primo generosior ævo
Accipiat ramos: ut enim sanabile vulnus
Perfacili coit in membris puerilibus arte;
Sic levis in tenero fit cortice plaga, diesque
Post aliquot trunco coalescit in hospite ramus.
Non quascumque voles plantas tamen excipit omnis
Arbor ad arbitrium; veteres nec vincere rerum
Fas inimicitias, & conciliare pirosve
Quercubus, aut vites oleis, Bacchumque Minervæ.
Natali sata trima loco mutabis, amicam
Arboribus terram & loca commodiora requirens.
Si quæ mutatis vel non comprenderit arvis,

Aut enata parum fauſte ſucceſſerit arbor,
Inſta aliis; & quære magis cui commoda tellus
Et cœlum faveant, quàm quæ vel divite fructu
Nobilior foret, aut viridi ſpecioſior umbrâ.
Siccior & tepidis humus Auſtris prona ſaporem
Commendat, molem præpinguis & humida tellus.
Inde petes fructum qualem ſtructura requirit
Pyramidum, quæ non ſtomachum ſed lumina paſcunt;
Et quibus ut pictis gaudet conviva tabellis.
Eligitur pomis ager opportunus alendis,
Cui Natura magis, rivus quàm ductilis æquum
Sufficit humorem: loca nec montana recuſant,
Nec graciles, modò lympha ſitim compeſcat, arenas.
Attamen ut pomi fœtum ſola pinguia vulgò
Degenerem pariunt, hebetantque ſaporis acumen;
Sic ubi ſicca nimis tellus erit, arbore paſſim
Immatura cadent, & vermibus obſita mala.
Herbida conveniunt pomis quoque prata ferendis:
Pomus enim, ſi nata ſuis ſemel hæſerit arvis,
Agricolæ non curat opem; ſine vomeris uſu
Parturiet fructus, quos mollior herba caducos
Excipit innocuâ, vento quatiente, ruinâ.
Ficus amat ſoles, nec apertis creditur agris,
Frigidior quâ ſævit hiems regione; ſed urnis
Grandibus impoſitam, brumâ redeunte, quotannis
Securam ſub tecta ferunt, cœloque redonant,
Mollis ubi Boream Zephirus procul egit ad Arctos.
Nos autem ficum mediis vel ponimus hortis,
Aut humiles inter vites nudoque jubemus
Sub Jove dura pati brumalis frigora Cauri:
Quamquam confiſos nimium deceperit atrox
Nuper hiems; & ficus agro defecerit omnis,

Insolitam secum stragem mirante colono.
Incolumem gremio stirpem quæ terra tepenti
Foverat, in partus ita festinavit, ut arvis
Tristia vix superent tantæ vestigia cladis:
Ficus enim subito ramos adolescit in altos,
Sed brevis est quoque vita: rapit mors alite fato
Præcipiti quidquid partu Natura creavit.
Hunc Fortuna sequi morem consuevit: in altum
Attollit subitis opibus, celerique rotatos
Turbine mortales ab honorum culmine summo
Præcipitat; gremioque novum depromit alumnum
Quem pariter monstret tenebrisque recondat avitis.
Quò fuerat domus editior, graviore ruinâ
Concidit; ut silvis quam demiratus in altis
Umbriferas cedrum tollentem ad sidera frondes
Viderat; ex alio rediens mox orbe viator,
Circumfert oculos; & quæ nemus omne premebat,
Quæritat incassum cedri caput: una supersunt
Arboribus circùm laceris vestigia casûs.
Ficulnos memor usque solo defigere ramos,
Elige petrosum collem: loca saxea ficum
Nobilitant. Quamquam cœli plaga mitior ortam
Excipiat, primo tamen indulgere sub ævo
Proderit: idcirco vacua internodia cannæ
Divide; quo capitis quasi tegmine frigoris arcens
Vim gelidam, mollis tutere cacumina plantæ.
Ut festina suos alienis mensibus arbor
Parturiat fœtus, oleum cepasque rubentes,
Rigosumque piper fluvialibus incoque lymphis;
Quo radix animosa suos medicamine fructus
Præcipitet: pullam contra remorabere ficum,
Nascentes primo grossos si decutis ortu:

Nam fœcunda novis se fructibus induit arbor;
Quos improviso nonnunquam frigore Caurus
Occupat, & dulci prohibet mitescere succo.
Mollior est citrus, & magnis obnoxia curis:
Hanc nisi structilibus tectis & stramine multo
Defendas hiemem contra; vix frigus acutum
Durat, in apricis quamquam sit consita terris.
Imbellem capit urna capax; & mobilis arbor
Æstivos medio soles nunc captat in horto,
Fornicibus nunc sub longis impune furentes
Audit tuta Notos: & cùm riget, atque caducis
Nuda comis deforme caput fert quercus in auras,
Illæsum retinet citrus aurea frondis honorem,
Malaque floriferis hærent pendentia ramis.
Lignea quæ citros gestabunt vasa, sub altis
Porticibus, serie longâ spatiisque viarum
Inter se paribus distent; ut Vere fruaris
Perpetuo: te namque domi si quando tenebunt
Invia vel tellus, aut intractabile cœlum;
Frigoribus mediis spatiaberis inter odores
Veris, & Autumni pulcherrima dona, virenti
Poma simul niveosque legens ex arbore flores.
Despectura truces olim nux grandior Euros
Apricis adolescat agris: ibi semina prima
Humidulas depone nuces; testamque minorem
Subjice; radicem nascens ut latius arbor
Spargat, & insani quondam vim perferat Austri.
Terque quaterque solum primo nux mutet in ævo:
Nam patriâ veluti procul a tellure juventus
Crescit laude novâ: teneris sic arbor in annis
Nativo translata solo caput altius effert,
Et ramos fœtu gravat uberiore comantes.

Laxius inter se distent; ne tristibus umbris
Vexet, & alterius diverberet altera frondes,
Depereatque tener per mutua vulnera fructus:
Et quia per vacuum passis amplissima ramis
Funditur, & nocuâ segetes interficit umbrâ;
Occupet extremos agrorum in margine fines,
Non conjuncta viæ tamen, aut vicinior urbi;
Præteriens matura petat ne poma viator,
Et laceros mutilet saxorum grandine ramos.
Quæ legitur, necdum fisso nux cortice rimas
Egit hians, corium paleis permixta remittet.
Nativo patiere satam consistere fundo
Castaneam; lutea vel cum tellure revelles,
Ut scrobibus demissa, novum vix sentiat agrum.
Triticeas inter stet mollis amygdala messes,
Durus ubi gelidis Boreas non insonet alis,
Exuratque novo properat quos Vere quotannis
Edere præcipites arbos improvida flores.
Omnis enim verno spes est in flore: tenellum
Hinc solers Natura fovet, ramoque comanti
Et duro calicis munimine vestit; hiantem
Dein modice jubet explicitas evolvere frondes,
Nec totos aperire sinus, sed discere sensim
Frigora nocte pati, calidoque assuescere soli.
Interea fructum gremio flos mollis olenti
Educat, & tenero ventos defendit alumno:
Sunt etenim flores velut incunabula pomi,
Præsidio cui sunt decorique; nec ante relictis
Officii memores ramis labuntur, apertas
Quàm cùm ferre potest fructus jam firmior auras.
Frons remanet, tremulis soles ut temperet umbris.
Quàmvis & cerasos & amicam vinea ficum

Accipiat ſociaſque piros & Perſica mala;
Frugiferis tamen arboribus propiora relinques
Arva domo, gregis & populi ſecura rapacis.
Intactis pirus aſſurgit liberrima ramis,
Frondentes vel tonſa comas, brevitate coactâ
Deprimitur; vel per cratem prætenſa, ſequaci
Fronde tegit murum, fruiturque calore reflexi
Solis, & artifici decorat pomaria textu.
Seu protenſa pirus pictiſque ſimillima flabris
Hæreat ad muros; vincli ſeu libera tendens
Brachia, crateri ſimilem pendatur in orbem;
Imperia in ramos memor exercere fluentes
Ruſticus, attonſis norit quæ gratia ramis;
Quæ potior facies primo formanda ſub ævo:
Inſtar enim pueri, prave cùm fingitur arbos
Junior, in pejus creſcit: quod primula peccat
Diſciplina, ſequens vix unquam corrigit ætas.
Cùm tumet & tunicas nova rumpit gemma, Putator
Nil dubitat fructu quis ſubmittendus habendo
Ramus erit: nodo protuberat ille frequenti,
Alteriuſque recens cæſi de vertice rami
Solvitur in flores. Brevior craſſuſque, ferendo
Par oneri, ſucco plures alet ubere fœtus.
Si pirus irriguis ſe pumila jactat in hortis;
Provideant patulo creſcens ne ramus ab orbe
Exeat, aut muris arbor decedat, acernas
Juſſa ſequi crates: imprimis fertile lignum
Et qui ſpem faciunt oculi ſerventur; inerſque
Et ſterilis ferro ramus tollatur adunco.
Talis erit duro nitidus qui ſtipite ſurſum
Proſilit, & mediâ caput altius arbore tollit:
Ne tamen hanc penitus, radix cui prodiga ſuccos

Plenius immittit, pressâ rescindite falce;
Sed mediam tantùm ferro succidite virgam:
Nam sterili pro fronde, caput decisa, feraces
Progenerat ramos nodis ex omnibus ortos.
Non placet attonsa transversus in arbore ramus,
Ni parat in fructum gravidis erumpere gemmis;
Fructus enim decet imprimis: sed copia florum
Largior Agricolam ne spe deludat inani:
Majores, moritura brevi cùm deficit, arbor
Jactat opes. Tu dona bonus suprema recusans,
Excuties digito flores: quâ fortè remotâ
Luxurie, succo reviresceт paupere truncus.
Ad priscum sic sæpe decus laudemque paternam
Emergit fastu domus inclinata reciso.
Infirmis falcem arboribus suppone nivosum
Ante gelu; strictimque puta, nec plura relinque
Germina, quàm trunci vires patiuntur & ætas.
Vere novo validas contra succoque nitentes
(Ne dubio properent flores educere cœlo)
Attondere juvat, ferroque infringere vires.
Icariæ cùm Sol rapidos ad Virginis astrum
Flectet equos, rursus folii tollenda virentis
Luxuries; succos ut fructibus arbor alendis
Servet, & in sterilem non fundat prodiga frondem.
Altera contineat, manus amputet altera ramos,
Et pronam ad solem media internodia plagam
Obliquâ falce accipiant: nam plana cicatrix
Rore tumens, gemmas inimico interficit imbre.
Incauto tua carnifices pomaria ferro
Ne lacerent servi, falcem tractare peritâ
Disces ipse manu; respondebitque labori
Non ingrata tuo pomis felicibus arbor.

Namque meam propter Bliteram, quà mitior ire
Incipit, & dudum juga per salebrosa volutus
Præcipites & adhuc pavidas horrore locorum
Obris aquas remoratus, agris hortatur amœnis
Felicique frui cœlo; vir ruris amator
Si quis erat, memini quas impendebat alendis
Arboribus curas, quàm fausto fœdere ramos
Insereret, citros ut falce putaret, odoras
Me puero gaudente comas attollere terrâ,
Et plenis portare domum juveniliter ulnis.
Necdum animo effluxit quàm dulcia poma vicissim
Arva darent, oleis ut grandibus æmula citrus
Surgeret, & ramis pendentia mala decori
Candidulos inter fulgerent aurea flores.

Ille meus pater est, quem mors sævissima dudum
Abstulit: at nostrum non illa extinxit amorem;
Et patrios revocans mores exemplaque, Nato
Quæ præstat meminisse magis quàm dicere versu,
Non alio, ne Regum equidem de sanguine malim
Esse satum: tanti est pietas atque aurea vitæ
Simplicitas, & nuda fides, lucroque pudendo
Pectus inaccessum, & rigidi mens conscia recti!

Ut juvat imprimis sub pectore volvere tritas
Usque fores inopum turmis! ita pagus amicam
Pauperibus mentem norat, moresque benignos
Et promptas ad dona manus; ut quisquis egentes
Viderat, aut serâ peregrinos nocte petentes
Hospitium, fundata velut sibi tecta, paternas
Monstraret miseris, peregre vel euntibus ædes.

Salve care parens, & qui prodesse docebas
Moribus agrorum studium; quòd ruris amore
Nunc uno tenear, procul ambitione remotâ,

Gaude

Gaude si quid adhuc mea curas : plenus amicis
Quæ dederas monitis, fructus non quæro laborum
Quàm mihi quos ruris fert inculpata voluptas.
Si qua fuit quondam te vivo fama, placebat
Illa mihi, quia te pronis recreabat in annis:
Jam me nulla movet quæ te non gloria tangit;
Natalis nec jam capior dulcedine cœli;
Teque absente placet tantùm mihi Patria, nomen
Quòd colit illa tuum, quòd me veniente, tuarum
Non oblita mihi laudum præconia pagus
Usque canit, mecumque dolet, mecumque parentem
Luget & ille suum, defensoremque requirit.

ARGUMENTUM
LIBRI VI.

ARBORIS hominiſque ſimiles ſunt ſtatus, vita; variæ ætates; eadem morborum ſigna; eædem cauſæ. Idem ſucci circuitus qui ſanguinis. Hujus circuitionis argumenta; phyſica cauſa. Aqua, quantum conferat ad nutrimentum plantarum. Limæ in America, arbores rigantis arbitrio fructus pariunt. Humor arborum abundans exudat: hinc Myrrha, Thus, &c. ubi de plantarum reſpiratione. Ars eliciendi ſuccos ab arboribus. Arborei ſucci uſus in Medicina. Reſecandæ radiculæ arboris ſuccoſioris. Arbor languens recreatur ſtercore columbino, &c. Optima plantarum Medicina. De emendando pomorum colore & ſapore. Ludunt in arboribus Agricolæ; ludit in humanis Fortuna. Varii caſus quibus affliguntur arbores. Fortuiti caſus quos habent juniores arbores. Infeſtantur arbores mucore, muſco, &c. Arbor arbori innaſcitur. Viſcus, ubi de veteris Galliæ ſuperſtitione, & de Galliæ Chriſtianæ pietate, Ludovici Magni laudes.

LIBER SEXTUS.

Arborum morbi, eorumque causæ & remedia.

NUNC age plantarum morbos artemque medendi
Exequar, humanâ repetens ab imagine causas
Atque mali communis opem : mortalibus ægris
Arboribusque pares fert vita simillima casus.
Non dispar utrisque habitus : radicibus arbor
Insistit veluti pedibus ; pro corpore truncus
Eminet, & longos fundit quasi brachia ramos.
Arboreas terræ succus pro sanguine venas
Irrigat, & frondes, vitæ fons, manat in omnes.
Spemque metumque facit plantarum infantia, primo
Luxurians & flore nitens juveniliter ævo,
Sed vix stare potens crebrisque agitata procellis.
Lactentem quamquam teneris informet ab annis,
Ætati tamen indulget, ramosque colonus
Non reprimit, donec rigidos imponere mores
Et luxum austerâ compescere falce monebunt
Impetus, & trunci vigor inconsultus adulti.
Arctior effrenos tum disciplina coërcet,
Imperiumque pati ramos jubet, atque figuram
Induere, & curvum vel in orbem crescere tonsis
Frondibus, aut viridem muris prætendere scenam.
Indocilis posito demum fervore juventæ,
Subsequitur solers & idonea fructibus ætas :
Arboribus sua nec deest importuna senectus,
Fronde caput nudans, & arans in cortice rugas.
Pallentum notat ora virûm, macilentaque membra

Longior attenuat morbus : sic arida truncos
Occupat invalidos macies ; aliumque colorem
Ægra trahit ramis pallens languentibus arbor.
Humanos eadem morborum causa per artus
Sævit & arboreas frondes, quas paupere succo
Vix alit, aut nimiâ tellus ingurgitat escâ.
Ac veluti calet indomitæ cùm febris ab æstu,
Nec capitur venis, mortalia corpora sanguis
Afficit ; & laxis morbi grassantur habenis ;
Haud aliter nimio revolubilis impete succus
Arboreas rumpit venas, residensque latenti
Tabe putrem vitiat truncum ; caput arboris aret,
Brachia deficiunt, coma defluit, almaque radix
Præclusis alimenta viis jam nulla ministrat.
Succus enim tenues subit abs radice meatus,
Pervaditque comas ; & vertice lapsus ab alto
Circuit, ac latè plantam defertur in omnem ;
Sanguis ut humanos circumvagus irrigat artus.
Nonne vides stricto compressis vimine ramis
Desuper ut refluo cortex humore tumescit ;
Ut pluvius frondes si tantum asperserit imber,
Continuo vires arbos animosa resumit ;
Emoriturque trahens ramo quod sæpius uni
Morsibus inspirant animalia dira venenum.
Si facili placet exemplo cognoscere succi
Circuitum reduces, teneram cum stirpibus herbam
Velle solo : mersæ stirpis pars altera vitam
Ducat aquis, extra cyathum pars pendeat, omnes
Unus alet fatis paribus revolubilis humor.
Præterea si forte (solum mordentibus undis)
Radices arbor nudas ostenderit, unam
Intercide ; novâ stirpem mirabere cæsam
Fronde virere ; licèt non altera pabula tellus
Sufficiat, quàm quæ ramis transmittit ab altis.

Succosas ubi cœpit hiems constringere venas,
Deficiente cibo labuntur ab arbore frondes,
Hibernoque silent torpentes frigore rami,
Lignea dum tepidum Ver spiramenta relaxet;
Atque viâ plantas se liberiore per omnes
Largior effundat succus, quem terra solutis
Collegit nivibus plantisque impendit alendis.
Hinc nova vernantis facies telluris: in herbam
Prosilit alma Ceres, viget arbor, & ubere victu
Brumalem solata famem, se fronde virenti
Induit, & ramis crescens pubescit opacis.
Quâ ratione subit radicem succus, & altas
Invadit frondes, ac rursus ab arbore summa
Ad stirpem refluit (Naturæ arcana) docebo.
Qui cœlum tenet omne, soli quoque permeat æther
Viscera densa; suo fluidos premit ille liquores
Pondere; quos sursum, si quæ vacat aëre crasso
Semita, per tenues cogit consurgere venas:
Ut digitos inter mustum prorumpit hiantes,
Maturas pedibus calcat cùm Vinitor uvas;
Nec secus ac pannum consurgens unda bibacem
Imbuit, extremo quamvis hunc margine tantum
Contigerit; montes eadem quo more per altos
Nititur, & vivo juga saxea fonte recludit:
Aut velut in tubulos, circùm stagnantibus undis,
Ascendit liquor; aëreo sic pondere venas
Succus in arboreas protruditur: intima terræ
Qui calor occultis meat intra viscera flammis,
Spiramenta soli laxat, succosque tumentes
(Quâ data porta) jubet ligni succedere venis.
Non tamen hæc alimenta caput sublime virentis
Ilicis attingent; almo nisi mixta liquori
Latius humorem fermenta calentia pellant;
Venaque clusilibus valvis munita regressum

Impediat; ramos ut terræ ſuccus in altos
Proſiliens alat & truncum frondeſque; novumque
Eluctatus iter ſtirpem referatur ad imam:
Auctior unde vias iterum dècurrat eaſdem;
Atque (perenne ſoli munus) nova pabula plantis
Afferat, abſumpti reparans diſpendia ſucci.
Ille autem modus ac vitæ divina ſupellex
Humanos oculo produnt ſe teſte per artus,
Arboreis qualem viſum eſt affingere venis:
Namque ſuî ſemper Natura ſimillima, textu
Simpliciore quidem ſed non diverſa ſecuto,
Plantarum vitam pecudumque virûmque tuetur.
Quis medicas adhibere manus jam neſciat ægris
Arboribus: neque enim languent, ſi commoda tellus
Sufficiat ſuccum, cui ſit via libera ramis;
Nec ſubeunt alimenta, niſi fœcundior almam
Diluat imber humum: ſiccis hinc frondibus aret
Quæ nullos bibit orta recens arbuſcula rivos;
Grandis enim ſibi quærit aquas tellure latentes,
Altiùs immiſſis agro radicibus arbor.
Hinc procul extremis Americæ in finibus, oram
Æquoream propter, medius ſol imminet urbi
Quam dixere Limam: Phœbo propiore calentes
Temperat aura dies, quæ frigida manè propinquo
Spirat ab Oceano: cùm Veſpere laſſa quievit,
Succedit variatque vices adverſa, nivoſos
Quæ montes gelidoſque madens præterfluit amnes.
Perpetuo cives ibi Vere fruuntur; & annus
Labitur uſque ſuî ſimilis: ſilet arbor, amico
Fonte carens, flores eadem fructuſque rigantis
Agricolæ parit arbitrio; totumque per annum
Nullus ab innubi licèt æthere decidat imber,
Non arent tamen arva ſiti: ſed hiantibus hauſtam
Ut puteis lympham multo ſudore per hortos

Spargimus ; in rivos ita per sata pinguia ducunt
Flumen ; & arboreos vel aquarum copia fœtus
Quo placet Agricolis maturat mense ; vel anni
Tempus ad extremum lymphæ penuria differt.
Irriguis ergo pirus altera floret in hortis,
Altera curvatur fructu ; maturaque nullo
Tempore deficiunt sitientes poma colonos ;
Dumque solum movet, aut sarmenta fluentia cædit
Vinitor, hinc dulces in eisdem sepibus uvas
Colligit, hinc vitis captat florentis odorem.
Felices nimium populi, queis prodiga tellus
Fundit opes ad vota suas ; queis contigit æstas
Æmula Veris, hiems sine frigore, nubibus aër
Usque carens, nulloque solum fœcundius imbre.
Fertilibus gens dives agris aurique metallo,
Ditior ingeniis hominum est animique benignâ
Indole ; si cuncti recte discuntur ab uno,
Linguarum morumque sciens, interprete nullo,
Europæ varias gentes qui nuper obibat,
Hospes ubique novus, nulla peregrinus in urbe.
Largior irriguo qui succus ab imbre redundat,
Officit arboribus ; venisque effusus, inerti
Corrumpit carie truncos, aut gibbere fœdat.
Plenior ipsa sibi nonnumquam subvenit arbor,
Exudans nocuos dirupto cortice succos :
Vere magis ; largum quia Vere tepentibus agris
Evocat humorem radix : hinc myrrha, sacrisque
Thura Deûm quæsita focis, sudataque ligno
Felices Arabum ditant opobalsama silvas ;
Hinc Chia lentisci lacrymas habet insula ; saltus
Hinc Calabri rorem stillant, quem frigidus aër
Congelat : e cœlo lapsum plebs credula jactat,
Æthereamque vocat mannam, memor illius escæ
Quâ Deus errantem loca per deserta tot annos

Abramidum pavit cœlesti munere gentem.
Uberior venis ut pix decurrat apertis,
Rusticus heu ! ferro pinum denudat : hiemsque
Frigida jam nullo defensum cortice succum
Consolidat; claudensque vias, queis spiritus ipsis
Ducitur arboribus, cum respiramine vitam
Eripit : arbor enim (res non ignota) ferarum
Instar & alituum, piscisque latentis in imo
Gurgite, vitales & reddit & accipit auras.
Tutius est australe latus recludere ferro,
Atque terebratis humorem educere truncis.
Nam velut humanum, detracto sanguine, corpus
Sæpe valet; nocuum sic justo lætior arbos
Exonerat succum, sterili nec jam ampliùs umbrâ
Luxuriat; fructu sed curvos ubere ramos
Deprimit, & dulci commendat poma sapore.
Quare age ne dubita fabrilem adhibere cavandis
Arboribus terebram, per iter declive canalem
Insertum ut subeat liquor; obliquabis adactum
Altiùs in truncos vulnus; quâ parte tepentes
Uberiùs stillans arbor spectabit ad Austros.
Inde fluet medicas humor quæsitus ad artes;
Ulmeus expugnat febres, sambuceus albo
Languorem hydropis de corpore pellit aquosum,
Fraxineus laterum mollit capitisque dolorem,
Atque oculos hebetes acuit, surdisque medetur
Auribus, & membris abigit lethale venenum.
Est quoque fraxineo sua vis & gratia ligno;
Sive fluens sanguis citiorve moranda sit alvus.
Livida fraxineæ curant quoque vulnera frondes,
Et prohibent mordax ne membra per integra cancer
Latiùs emanet; nec in intima viscera gliscat
Mortifero virus fundit quod vipera dente.
Anguibus usque adeo est arbos inimica, sub umbra

Illius ut metuant convolvere corpus; & orbe
In medio positus serpens, ac frondibus illinc
Clausus fraxineis, hinc prunâ ardente, per ignem
Semicremo fugiens celeres det corpore tortus.
Sanguineum quercus succo stringente fluorem
Compescit: stomachum tiliæ solantur onustum,
Marcentemque cibis: prunus silvatica pellem
Squamososque gravi prurigine liberat artus.
Nec betulla fluet membris minùs utilis ægris;
Seu stomacho diros calor erupturus in ignes
Incubat; infestus renes seu calculus urit.
Humidulos etiam studiosior Anglia flores
Pungit acu, & succum jubet exudare salubrem,
Mæonios qualem non exprimit ignis ad usus:
Jamque papavereo stillant quæ vertice, guttæ
Ante alias promptum spargunt per membra soporem.
Humor ab arboribus (quoties nociturus abundat)
Detrahitur cuneis pingui sub cortice fixis:
Sed dubiâ veluti dape cautiùs abstinet æger,
Noxia quàm revomit medicas alimenta per artes;
Sic nimiam, cæsis aliquot radicibus, escam
Subtrahere, & plantis velut os occludere præstat,
Quàm nocuos ruptis succos extrudere venis.
Arbor ubi virides pandens lætissima ramos,
Pauperiem fructûs miserâ compensat inanis
Ubertate comæ, stirpis rescindere fibras
Proderit, & vegetas trunco subducere vires.
Ut cùm luxus iners & dira pecunia sanctos
Fregerunt mores, vitamque licentiùs actam
Ad frugem revocare Deus dignatur; opimas
Queis alitur vitium, quâ passim densa malorum
Pullulat abs radice seges, succidere primùm
Instat opes, animum dein ad meliora referre,
Non illaudatos tum demum extundere fructus.

F v

Nunc inopi contra victu cùm pallida languet
Arbor, & excussas nudato vertice frondes
Exuit ante diem; morbi radicibus imis
Semen inest, crassoque tumet stirps obsita limo,
Qui venas replet & succi commercia tollit:
Sparge columbinum stercus, quod cæca relaxans
Spiramenta, vias aperit; succumque redonans
Arboribus, frondis revocat viridantis honorem.
Sed nulla est hausto potior medicina lyæo;
Arbor enim lymphæ potrix, moribunda resurgit,
Vitigeno mutet si flumina cruda liquore.
Ante alias, ubi languet iners & pallida, vinum
Si biberit platanus, vires animosa resumit,
Epotumque merum viridante remunerat umbrâ.
Parcus opum pretiosa nimis qui vina fovendis
Arboribus negat orta; suo quam pondere pressus
Dives olivarum cumulus desudat, amurcam
Stirpibus effundet; vel quo præsentius ægris
Auxilium nequeat dare plantis, rure domique
Sordida quæque legi jubeat sale plena feraci,
Qualia sunt soleæ veteres, & quidquid equorum
Curator resecat summis ex ungibus, ossa
Trita minutatim, plumas spoliumqne ferarum,
Atque columbinum stercus, cineresque marini
Roris; & in grandes hæc ingerat omnia cupas,
Ac demersa diu pluviali maceret undâ.
Ægra salutifero potu recreabitur arbor;
Altius assurgent herbæ; meliusque nitebunt
Purpurei flores: caput in deforme tumentes
Vix olitor cepas agnoscet, & allia, quæque
Cætera nitratis continget oluscula lymphis.
In nitro vis omnis humi est; nullaque gravatur
Fertilitate, sales si quos absumit, amicâ
Restituas ope: quæ ruris mihi summa colendi est.

Interdum variis Natura coloribus ultro
Ludit in arboribus, mixtum candore ruborem
Fructibus appingens: faciles imitabere lusus,
Multicolor verno si tempore succus aquarum
Irriguos tingat latices quos ebibet arbor:
Pomaque dulciculum referent mellita saporem,
Indideris si mella cavo fragrantia trunco.
Hunc adeo in geminas aude diffindere partes:
Quæ mediâ penitus latet arbore, tolle medullam;
Atque salutares succos & dulcia supplens
Mella, fimo tinctum bubulo circumline vulnus,
Mollibus incingens vinclis tegumenta; recentem
Ne plagam Boreas vel sol æstivus acerbent.
Quos ultro fert nata recens arbuscula ludos,
Non patitur veteris trunci morosa senectus.
Ludit & in tiliis ars ingeniosa colentum:
Arbor enim primo docilem se præstat in ævo;
Et testudineum teneram si flectis in orbem,
Curvatumque solo caput obruis; ire deorsum,
Atque vicem stirpis fungi mirabere ramos:
Hæc nova cùm radix genitalibus hæserit arvis,
Eruitur vetus; inverso consistere trunco
Jussa, suos effert arbor pro vertice nudos
In sublime pedes: rami tellure sub ima
Mutatis serpunt vicibus, stirpique rependunt
Aëriæ primis alimenta recepta sub annis.
Stirps autem virides nova per miracula frondes
Parturit, & flores, & quam corroserat ante
Vermis edax, jam nunc apis ambit murmure blando.
Quæ summos Fortuna levis transmutat honores,
Rebus in humanis ita sæpe jocatur; humique
Prosternit capita alta virûm; subitisque vicissim
Divitiis humili natos de plebe supremum
Evehit ad decus: elato sed vertice quamquam

F vj

Sidera contingant, & obumbrent omnia luxu;
Quæ primæ remanent stirpis vestigia, linguas
Mordaces acuunt; & non sua comicus actor
Ornamenta gerens risus movet; attamen umbram
Illius ac tegmen captant; & plebis opertum
Exuviis, cultu venerantur supplice truncum.
Quid varios, quibus est arbos obnoxia, casus
Enumerem: tristi nunc grandine vapulat, acri
Nunc perit usta gelu, villo nunc tabet edaci.
Durior abruptis lapidosæ grandinis ictus
Dissipat humorem venis; & hiantibus arbor,
Livida vulneribus, fœdo mox tubere passim
Prominet horridior, neque fœtus educat ullos;
Saucia frondator nisi tollat ligna, novisque
Nudatum jubeat truncum revirescere ramis.
Grando minus damnosa cadit, cùm forte recenti
Imbre madens hebetem cortex jam flexilis ictum
Emollit: tanti est violento posse furori
Cedere, nec semper rigidas opponere vires!
Arboribus contra clades suprema paratur,
Cùm pluvios gelidi vis frigoris excipit imbres.
Arboreas aqua vincta gelu sub cortice fibras
Dissecat; innumeris quo more fatiscere rimis
Cogit, & in varias solvi vas fictile partes.
Tanta potest vis esse hiemis glacialis, in imas
Arboris ut penetret venas, almumque liquorem
Congelet: hinc nostros & nux & oliva per agros
Interiit; Brumæque truci vix restitit ilex.
Si placidum servarit hiems moderata tenorem,
Læsa cadit nemorum coma: sed radicibus imis
Defendens humus alma gelu, Borealibus ultro
Frondis inane decus ventis permittit & umbras,
Quas mox restituet Zephyris Ver molle reductis.
Durior æstivo flagrat cùm terra calore,

Arboribus justum non sufficit arida victum:
Occupat hinc ramos macies infesta; caducis
Inde comis, silvas jures spoliasse Decembrem.
 Felices populi, medio quibus orbe perennes
Sol cum nocte dies æquat; semperque virentum
Frons nemorum toto manet inviolabilis anno:
Ille nisi decor assiduo vilescat ab usu;
Et placeat magis alternâ vice frondibus arbor
Nunc spoliata suis, iterum nunc Vere renatis
Læta comis, cùm tempus eget frigentibus umbris.
 Ægra vetustatis cariem si traxerit arbor;
Ulcus hians ventis aperi Phœboque medenti,
Largaque diducat truncum fissura patentem;
Ut penetrent intus sol & perflabilis aër,
Qui putre consolident corpus; ne pestis in altos
Effundat totâ se latiùs arbore ramos.
 In teneris etiam plantis primordia vitæ
Difficiles tentant morbi; seu siccior æstas
Incubuit, vel frigus iners, aut largior imber.
Sæpe viatoris quassat manus improba truncum
Imbellem; stirpes fossor vel talpa fatigat:
Cinctaque ni tortis arbuscula sentibus horret,
Capra venenatos dentes in cortice figit.
 Præmatura novis, casu damnosior omni,
Fertilitas nocet ipsa piris: quot hiare tenello
Aspicis in ramo flores, tot signa salutis
Afflictæ, tot certa vides præsagia mortis.
 Pallet ubi viridi frons cortice; quæritur imâ
Sub tellure mali labes; nudataque radix
Purgatur: sed cùm cœpit pigrescere cortex
Aridus, invalidæ vix auxiliabere plantæ,
 Mucor (si qua fides acuenti lumina vitro)
Fungorum genus est; fixum quod in arbore venas
Occupat, & ramos inimicâ tabe peresos

Interimit; ſuccum villo quoque muſcus edaci
Subducet, ferro niſi tollitur horrida labes,
Cùm maduit longo cortex purgabilis imbre.
Tortilis arborum velut arcto compede truncum
Implicat & frondes hedera ambitioſa per altas
Indecores pomis audet miſcere corymbos.
Hanc, ubi rugoſo primùm ſe cortice fundit,
Tolle, prius morſu quàm ſe circumliget unco
Arboribus ſummis; alienoque ubere pinguis
Emaciet, ſtrictoſque premens necet improba ramos.
Erucas quæ fila vomunt, vincloque tenaci
Involvunt plexas, ſobolis cunabula, frondes,
Et lethale comis aſpergunt virus adeſis,
Exime poſt imbrem: labor haud operoſus; in unam
Tum coëunt pigro torpentes frigore molem.
Formicas abiges, vini ſi fæce, vel acri
Arboris obſeſſæ truncum contingis aceto.
Sæpe vel innatus vel ad interiora medullæ
Vermis iners molitus iter, furit arbore totâ;
Brachia ni ferro cædas infeſta, priuſquam
Triſtia vicinos lædant contagia ramos.
Dum volucrum genus omne lares ſuſpendit opaca
Fronde ſuper; picus roſtro prædura laceſſens
Robora, ſecuros mediâ cavat arbore nidos.
Inſidias meditare, brevem cùm picus in orbem
Finget opus; reſoniſque dolens gemet ictibus ilex.
Fur veteri quondam ſilvâ cùm fortè lateret,
Contemplatur avem; ſolidoque cubilia ligno
Foſſa videns, vir ad omne nefas celer, altiùs acto
Obſtruit anguſtos aditus & limina ferro;
Suſpenſam foribus gaudens lugere volucrem,
Et ſobolis triſtes audire & reddere queſtus.
O Natura potens & rerum provida! picus
Per nemus omne volans operoſam viribus herbam

Attulit, & nidos ferro reseravit abacto.
Obstupet atque suæ latro non immemor artis,
Gramine (quo pullos genitrix a morte reduxit)
Utitur ut portis clavos ad furta refixos
Excutiat, tacitoque seras a poste revellat.
Arboribus nova sæpe tuis innascitur arbor,
Naturæ non artis opus; seu fertile semen
Fronde sedens volucris laxâ profuderit alvo;
Molliculus trunco patitur quod in hospite cortex
Radices agere, atque alieno vivere succo.
Sic croceos passim muris erumpere flores
Proceraque humiles in turre virescere plantas
Aspicimus, semen genitale ferentibus auris.
Arboreæ vitio venæ seu ductilis humor
Degeneres ramos & prodigiale virentes
Parturit, utiliter peccans: hinc namque colonus
Edidicit truncis peregrinum includere germen.
Ipsa suis viscum ramis ita seminat ilex
Dissimili qui fronde viret. Nil Gallia majus
Nil habuit quondam quercu sacratius illâ,
Divinum partu tulerat quæ divite viscum:
Et quamquam nemore ex alto qui fausta tulissent
Ligna domum, nec dira sibi gregibusque timerent
Toxica, nec gravidis inimicos messibus Austros;
Germina sacra tamen ritu demessa paterno
Per Druidas templis in publica jura locabant.
Ergo novo surgente die, crescentia postquam
Cornua jam sexto Phœbe reparaverat ortu;
Nobilitas cum plebe, viri cum matribus ibant
Quò sua per lucos, per & invia saxa vocabat
Relligio; sacrum resecabat ab arbore ramum
Aurea falx: neque enim ferro violare licebat.
Candenti præcinctus erat quâ veste Sacerdos
Excipiens viscum, populo plaudente, sub ipsâ

Grandia taurorum mactabat corpora quercu,
Ausus & humano cultros fœdare cruore.
Parce Deus! neque dira luant commissa parentum
Sæcula servasti quos in meliora Nepotes.
Numina vana colens, legumque oblita suarum
Gallia si tantis potuit succumbere culpis;
Non alia est ritus quæ gens exuta profanos,
Servierit Cœlo meliùs: non sceptra suosque
Fortiùs est tutata lares, quàm Numinis aras.
Nostris Pontificum Romana potentia donis
Regna suæ ditionis habens, dat jura per urbes
Ausonidum, solâ quas Relligione tenebat:
Divini cui cura gregis commissa Sacerdos
Maximus, imperii summos ut haberet honores;
Pastorale pedum sceptro mutavimus aureo.
Quid loquar emensum pelagus, veteresque triumphos;
Gallia juratis olim cùm tota sub armis
Ibat; & augustæ Regum quoque prodiga vitæ,
Victrices Solymæa cruces per regna ferebat.
Gallorum non ille animis excessit avitæ
Relligionis amor: Christo trans æquora Magnus
Militat extremas Lodoix Orientis ad oras;
Vastaque sulcarunt jam sæpius æquora naves,
Militibus fœtæ, Jesu qui signa secuti,
Emenso terræ revolubilis orbe (salutis
Pignora sacra) Cruces, non gallica Lilia portent;
Templa Deo statuant, non propugnacula Regi;
Et victos Christo populos cœlestibus ornent
Divitiis; nec opes referant, quæ cætera cogunt
Navigia extremos Sinarum accedere fines.
Muneris & Lodoice tui est, quòd nulla supersunt
Hæreseos monumenta; novos quòd Gallia ritus
Dedidicit: nostras quod rursus Erinnys in oras
Ausa subire, nigro caput icta recondidit Orco.

Post longam regum seriem, post sæcula patres
Crediderant cultus aboleri posse profanos;
Et laudum sibi visa seges satis ampla, vel unam
Restituisse Deo & priscis altaribus urbem.
Jussit, & imperio Lodoici tota nefandis
Templa sacris addicta ruunt; totidemque diebus
Exequantur humi, quot desudaverat annos
Hæresis usa dolis, ferroque armata rebelli;
Ut populos olim patriis averteret aris.
Una fides animis, cultus concordibus idem
Insidet, & veterum tibi, Gallia, nulla timorum
Causa subest: quondam exitium quæ pœne supremum
Intulit armatis in mutua funera Gallis,
Hæresis emoriens supremos ecce furores
Efflat; & ex altis fumantia tecta Cebennis,
Templaque sacrilegis data flammis, corpora diris
Cæsa modis, uno plures in funere mortes,
Barbaraque & sævis olim vix nota Tyrannis
Supplicia ostentans, consolaturque dolorem
Ipsa suum; jamque oblitis facit impia Gallis
Utile, sed veterum documentum triste dolorum.
Perge? novus labor ecce manet te, maxime Regum,
Da populis stabilem fortunam: Gallia solam
Se timet, & scissos studia in contraria cives.
Effera, quæ tantum valuit suadere malorum,
Hæresis una potest veteres renovare tumultus:
Illa voluptatis quondam spirabat apertas
Blandior illecebras; mutato nomine larvam
Induit ecce novam; vultus mentita seniles,
Austerosque foris habitus: non invia telis
Est tamen illa tuis: veteres quamquam advocet artes,
Et se mira recens Proteus transformet in ora;
Sævaque nunc tigris fiat, vel amica luto sus;
Nunc vario sese tortu plicet; atque severis
Sæpius è manibus tibi lubricus excidat anguis.

ARGUMENTUM

LIBRI VII.

VITÆ ruſticæ commendatio. Anni initium : quatuor anni partes. VER. Aranda tellus verno tempore. Curanda prata. Sartura ſegetum. Bombices. Lanæ tonſura. Agrorum iteratio. Feniſecium, ubi de morte Delphini Ducis Burgundiæ. Fenile. ÆSTAS. Agrorum tertiatio. Vinearum pampinatio. Seges a rubigine tuenda. Meſſis, ubi de grandinis depopulatione. Paganalia : choreæ ; convivia ; ſpectacula.

LIBER SEPTIMUS.

Ver & Æstas.

Annuus Agricolis ordo breviorque laborum
Summa mihi tradenda, prius quàm singula versu
Persequar : in tenues ruris descendere curas,
Si piget, hanc mecum saltem cognoscite partem,
Qui colitis pingues operis venalibus agros.
Id solitum vobis nunc incusare querelis
Sidera, nunc sterilem falsis incessere terram
Opprobriis ; quòd cesset iners, lassataque raras
Jam pariat segetes : atqui nec sidera cœli
Mutavêre vices ; neque post tot sæcula mater
Alma virûm senio tellus effeta quievit :
Sed cultu viget, æternam sortita juventam ;
Et curis hominum jugique exercita ferro,
Primævas reparat vires ; nec inertior annis
Dedidicit veterem, nostro sed crimine, laudem.
Quæ manibus sulcare suis gens prisca solebat,
Nos avidi fructûs, imprudentesque laborum,
Horrida furaci permittimus arva colono ;
Nec pudor est Dominum servos audire docentes,
Usque novos tentare modos, artemque colendi
Non nisi per grandes peccando discere sumptus.
Ingenium misere torquemus, ut æquoris æstum
Astrorumque vias studio speculemur inani.
Quâ sine deficerent viduæ cum civibus urbes,
Frugiferæ cultura jacet telluris : & unum
Scire pudet, tacito sequimur quod ruris amore ;

Et quo regna ſolent armis opibuſque vigere.
Alter enim culto cenſus nec certior agro,
Militiæ potior neque diſciplina: perito
Miles ab Agricola fit ſtrenuus atque laboris
Et famis ac brumæ patiens: agreſtibus olim
Roma viris orbem domuit: duo fulmina belli
Scipiadæ coluere ſolum, glebaſque tuebant
Quâ verſæ cecidere manu Carthaginis arces.
Non alia eſt ſceleris magis expers vita, beato
Quàm quæ rure piis agitur longæva colonis,
Ambitione procul, miſerâque cupidine lucri.
Hinc hominum patrem, mundi Deus auctor, agreſtes
Edidit inter opes: retro labentibns annis
Aurea ſi qua dedit mortali ſæcula genti,
Agricolis fluxere viris; atque illius ævi
Si qua relicta manent veſtigia, rure ſuperſunt;
Floret ubi ſacra Relligio, cultuſque ſupremi
Numinis; unanimes ubi cernitur inter amicos
Nuda fides, hoſtes inter placabilis ira.
Hîc tenui victu ſtudioque laboris aluntur
Juſtitia & pietas: irritant oppida luxum,
Luxus avaritiam: ſcelus hæc prorumpit in omne.
Quare agite, antiquam patrii revocemus amorem
Ruris; & Agricolas artem doceamus alumnam
Virtutis, fidei comitem, morumque magiſtram.
Mobilibus ſunt qui numeris inflectere vocem,
Plaudere qui pedibus choreas, qui cædis amantes
Formanteſque manus in mutua funera, promptam
Heu! nimium ferro monſtrent accerſere mortem.
Ruris ut ipſa ſuo quoque diſciplina magiſtro
Gaudeat, & campis ſua ſint præcepta colendis:
Quæ veniunt properanda novo jam Vere, quid æſtus
Autumnuſque monent, quos rure domique labores
Agricolis permittit hiems ignava, docebo;

Annua per varias partitus tempora curas.
Æterno postquàm soboles æquæva parenti
Induit humanos artus, promissaque terris
Auxilia, tectum mortali corpore Numen
Attulit; ex illo nobis revolubilis annus
Incipit: effundens primum quâ luce cruorem
Ingenitas homini Deus abluit hostia labes.
Inde resurgentis numerant primordia mundi;
Et novus a Christo sæclorum nascitur ordo.
Naturam sequar ipse ducem; cœlumque recludens
Torpentesque sinus terræ, reserabit & annum
Purpureis mihi Ver manibus; viridemque juventam
Ante canam, tristis memorem quam tarda senectæ
Tempora: nam quatuor divisus partibus annus
Humanæ perfecta refert imitamina vitæ.
Vere renidentem credas juvenescere mundum:
Germina vitali turgent lactentia succo:
Nata recens, ac mollis adhuc, & roboris expers
Audet humo vix stare seges: ridentibus agris
Blandior arridet Zephyrus; pennâque jocanti
Mulcet odoratos flores, queis picta decentes
Terra sinus, jam tum messi præludit opimæ.
Fortior & plenis adolescit viribus annus;
Cùm gravis exacto jam Vere reducitur æstas.
Maturus fructu dein uberiore decorum
Attollit caput autumnus; Brumæque nivalis
Denique canities & frigora pigra sequuntur.
Ergo ubi jam propior gelidas ablegat in Arctos
Sol hiemem, & nudis frondes Ver mite redonat
Arboribus, viridique refert sua gramina terræ,
Atque suos avibus cantus, sua gaudia mundo;
Rusticus hiberno jam non piger igne, ligones
Expedit; & terrræ florentis imagine gaudens,
Arva colit, cultuque novos superaddit honores,

En tumet, & gravidas laxato cortice gemmas
Palmes agit: teneras evolvens vinea frondes
Nascentem jam tum monstrat tibi, Vinitor, uvam
Sollicitatque tuas præsenti munere curas;
Ut sepem repares, alimentaque pinguia ferro
Elicias, fodiens circùm, natosque revellens
Abs radice rubos & iniqui graminis herbam;
Quam nisi fumosis siccam procul ignibus uras,
Radices iterum terris aget, atque per omnem
Latius effundet sese vivacior agrum.
Intermissa boves redeant ad aratra, novales
Prosubigant, dum mollis ager, facilisque moveri,
Non pluviis tamen udus aquis; ne crassa revellant
Terga soli; quas dein glebas nec vomer aratri,
Nec pluviæ Zephyrique putri tellure resolvunt.
Difficiles cùm jam primis a mensibus anni
Sulcat Arator agros; hominumque boumque labores
Sæpius explora: tunc demum intellige crudi
Nil superesse soli, cùm scissa per æquora campi
Inseritur sine vi transversis pertica sulcis.
Hiberno dum pigra gelu silet herba; soluti
Prata terant impune boves; sed Vere renascens
Gramen ubi flores intermicat, udaque verno
Prata colore rubent; procul hinc herbosa secundum
Flumina pascatur gravior pede taurus inerti,
Nec calcet spes ipse suas cum mollibus herbis.
At neque certa legat, floresque Puella per omnes
Erret, & instabilis nunc hos nunc demetat illos,
Nunc omnes effundat humi; violasque perosa
Quas habet in manibus, cupido molles hyacinthos
Ungue petat, tenerasque vago pede proterat herbas.
Unus erit verno qui tempore prata colonus
Ambulet, ut juncos ima de stirpe revellat,
Ac lapides, & si qua jacent obnoxia falci,

Amoveat; nudæque ruens telluris acervos,
Æquet humum dorso quam deformavit iniquo
Effodiens hinc inde cavos sibi talpa penates.
  Ipsa etiam senio (nisi vis humana resistat)
Degenerant quæ prata fimo recreate; situmque
Et veterem campi maciem superate colendo.
Atque ubi nil prosunt sterili lætamina fundo;
Jam neque rivus aquis juvat auxiliaribus herbam,
Invalidis juncos inter quæ stirpibus ægre
Prosilit, & rarâ brevis interlucet aristâ;
Prata lacertosi subigant ignava juvenci:
Altiùs aut palam nitens pede Rusticus arvis
Imprimat, & versis cœlo radicibus, herbam
Extirpet penitus. Mutato semine terra
Triticeas alet ingenti cum fenore messes,
Atque iterum veteri se lætior induet herbâ.
  Arenti quos prata bibant æstate, parabis
Ante diem rivos; & decrescentibus alveis
Arboreæ frondis tenues imitabere ductus.
Aspicis ut vena fluat e majore canales
In minimos, frondemque liquor prorepat in omnem:
Editiore loco sic grandior alveus amnem
Accipit, ac rivis hinc inde minoribus undam
Dissipat, & late sitientes irrigat herbas.
Sparge fimum, sublimis ubi se campus ad Austros
Erigit: hinc imber pluvius rivique cadentes
Acclivis alimenta ferent pinguissima terris.
  Te quoque Vere manent tua cura, tuique labores,
Villica: jam levibus seges edita fluctuat Euris:
Sed steriles unà lappæ crevere; tenellam
Jam Cererem lolium infelix & avena fatigant.
Femineam tecum rape matutina cohortem;
Herbosam ferro segetem rimare; nec agro,
Quos legis, hinc illinc temere disperge maniplos:

Cultori sed dona suo quæ terra remittit
Fer stabulis; durosque boum miserata labores,
Fac niteant herbis segetes taurique revulsis.
Altera sollicitis impendet cura Puellis;
Morus ubi paritura novam bombicibus escam
Evolvet tunicis folium; tepidoque monebit
Ova fovere sinu, tenuesque excludere fœtus,
Cunctaque lanivomæ provisa reponere genti.
Ergo victa situ renovant tabulata; fenestras
Occludunt Austros contra; mensisque paratis
In testudineos, spatiis æqualibus, arcus
Inflectunt sarmenta; quibus dein ordine pulchro
Serica fornicibus suspendat stamina bombix.
Tum procul infestos curant avertere mures,
Ne penetrare domum thalamisque adrepere possint.
Maturant hæc cuncta, brevem dum luminis usum
Accipit, & primos tenui dans corpore motus,
Opportuna, cibi parcus, facit otia vermis.
Nam mensas cùm dein latè diffusus in omnes
Crevit, & arboreas properat depascere frondes;
Vix operi & gregibus satis est domus omnis alendis.
Proceras spolient moros, provisaque servent
Sub tectis alimenta, nigram cùm densior aër
Cogitur in nubem, pluviosque recolligit imbres.
Sedula bombicum custos operumque magistra
Frondea quæ saturis dispensas pabula mensis,
Thisbeam ne carpe comam, si fortè madebit,
Vel matutinis pallescet adusta pruinis:
Sed siccam viridemque aliâ procul arbore frondem
Dum repetas; suis exiguas de tergore partes
Ure foco; pinguique leva jejunia fumo,
Occulte medicans, & nubila tecta vaporans.
Projice si qua jacent defuncta cadavera; diramque
Anteveni, thalamos mutans & stramina, cladem.

Arrosam

Arrosam quoties frondem dejectaque mittes
Purgamenta solo ; viridem superinjice morum :
Si quis enim folium vermis latet inter adesum ,
Emergit stimulante fame ; morumque recentem
Occupat ; & mensis cum fronde reponitur altis.
Atque ubi jam brevior locus est, populumque frequentem
Vix capit ; in varias hinc illinc tota cohortes
Gens habitet : primum qui devicêre soporem
Bombices aliis thalamis , aliisque recumbant
Quos iterum premit alta quies : quos ultimus urget
Somnus , ad extremas epulas operumque laborem
Invitans resides inter sarmenta locabis ;
Queis saturi adrepant & fila sequacia ducant.
Cætera dum vires reparant animalia , noctem
Somniferam bombix oculis non accipit unus.
Vita brevis quater ignavum per membra soporem
Irrigat : erectâ placidus cervice quiescit ,
Immotusque manet , donec lux tertia longum
Excutiat tandem pigro de corpore somnum ;
Evigiletque famem : vacui jejunia ventris
Sedat ubi bombix , tabulata per omnia lenis
Fit strepitus ; qualem audimus , cùm nube solutâ
Depluit , & surdo strepit altum murmure tectum.
Jam satur , & vitæ bombix pertæsus inertis ,
Cogitat exequias , & quod struat ore sepulchrum
Lanivomo : plexos croceo dans corpore tortus ,
Opportunam operi sarmenta per ardua sedem
Occupat ; & crassum ramis intexere filum
Incipit , egregii fundamina prima laboris.
Tranquillos sine nube dies orate Puellæ :
Nam tenebris si forte minax horrescit Olympus ;
Et vasto quatitur tonitru , quo mœnia mundi
Dissiluisse putes ; bombix perterritus altas

Continuo sedes atque interrupta relinquens
Stamina, sub foliis latitat, nec fila retexit
Amplius, ignavâ moriens formidine lethi.
Ignoscenda quidem tineæ formido; virorum
Si stupeant simili bombicina corda pavore.
Ergo serenato dum lux micat aurea cœlo,
Pendulus alta super bombix tabulata laborem
Insistit; mediusque brevi se carcere claudit,
Ditis opes uteri fundens, ovique figuram
Sedulus effingens opifex; & stamine quamquam
Ipse suo tegitur; tamen, ut cùm vitrea piscis
Stagna secat, mediisque natans apparet in undis:
Atria sic primum bombix per virgea filum
Intus ubi regit ore, potes spectare viarum
Circuitus quos mille legit, quosque orbibus orbes
Impiger agglomerat; nebulâ dum clausus opacâ
Denset opus, quod dein tranquilla per otia complet,
Dives inexhausto mittens e pectore vellus.
Quos oculis jam non licet observare labores,
Arrectâ vigiles explorent aure Puellæ;
Et cùm facta quies operum est, intusque siletur;
Protinus avulsos ramis flaventibus undâ
Folliculos fervente doment, vel sole perurant;
Carceris ante sui capiant quàm tædia vermem.
Namque terebrato bombix erumpit ab ovo,
Impatiens reddi luci, cupidusque videndi
Adnatas humeris alas, adjectaque fronti
Cornua, & in volucrem versæ miracula formæ.
Sed non tanta novis tamen est fiducia pennis,
Ausit inexpertas ut tollere corpus in auras:
Obstupet ipse suî memor, & stridentibus alis
Papilio fremit attonitus, nec pabula curat,
Jejunus stat pulla super velamina, mortem

Opperiens; vel, sola sui solatia lethi,
Consortem thalami petit; & ne perdita secum
Intereat prorsus generis spes tota, supremis
Admittit venerem curis, partuque soluta
Fœmina perpetuam reparat post funera gentem,
Ovaque venturum servanda relinquit in annum.
Fumosis currente rotâ quæ duxit ahenis,
Aurea sole procul dum fila recondit, opesque
Villica miratur fortunatosque labores;
Gaudet & ipse novo quoque vellere Rusticus, aurâ
Jam tepidâ lanam tondens, oviumque quotannis
Munera diripiens, & terga feracia nudans.
Interea terras iterum molitur aratro;
Falciferas herbosa manus dum prata reposcant,
Cùm fenum Zephyris jam lene moventibus undans
Fluctuat, & gravidis nova semina dissipat agris.
Mollior herba licèt grandem micet inter avenam,
Flosque recens niveo mixtum candore ruborem
Explicet; immitis secat omnia Messor; & uno
Procumbunt & flos tener, & rude gramen ab ictu:
Sic morimur fœdique Senes, Puerique decori:
Nobile plebeiumque caput sic subjacet atræ,
Quâ vitas hominum Mors demetit impia, falci.
Feniseca in cumulos prostratam congerit herbam,
Confundens nitidos vili cum gramine flores:
Sic ubi Mors pede proruerit Regesque superbos,
Agricolasque humiles; & Principis atque coloni
Indistincta jacent communibus ossa sepulchris.
Hei mihi cur Regum memini Mortisque! cruentum
En redit in vulnus nondum bene sana cicatrix;
Nec nisi flere juvat, quoties funesta recursant
Tempora, quæ tantos Gallis fecere dolores.
Funereo plenas luctu grassata per urbes,

Majus adorſa nefas, ſacram prorepſit in aulam
Impia Mors; & dum peragit Sol annuus orbem,
Delphini periere duo; ſeniſque diebus
Interiit tenerâ Sponſus cum Conjuge; Natus
Defunctum ſpatio ſequitur propiore Parentem,
Atque uno Conjux & Vir jacuere feretro.
Afflictas jam dira fames & flebile bellum
Morborumque cohors viduarant civibus urbes.
Publica fata dolens Princeps Burgundius ultro
Se nova divinum quæ flecteret hoſtia numen,
Devovet. Audiſti Deus! at ſi lenior eſſe
Funere debueras, populo quid obire volenti
Parcere, nec tantam numero penſare ruinam?
Irarum ſatis eſt: armatam in vulnera dextram
Siſte; novoque, Deus, ne funere funus acerba;
Et totam penitus niſi mens exſcindere gentem,
Uni quod ſupereſt capiti, quo vita ſaluſque
Publica jam dudum pendent, placatior uni
Parce Deus! tuque, ô Lodoix, qui magnus in armis,
Major in adverſis Numen nunc rebus adoras,
Macte animis, & quam partitur Gallia tecum,
Triſtitiam fortis compeſce; tuoque dolentes
Ne populos mœrore grava: ſolatia nobis
Si qua licet ſperare, tuum eſt adhibere: Nepotis
Germen adhuc de ſtirpe manet, ſpes altera Regni;
Solvitur in lacrymas puer orbus utroque parente,
Adrepitque tuis genibus ſuſpiria ducens.
Non intellectum ſatis heu! tu comprime luctum;
Amplexare fovens gremio; nec amica, ſereno
Si potes ore, nega blando Pater oſcula Nato.
Reſtat & ille tibi patrias formandus ad artes
Imperii: notos iterumque iterumque labores
Aggredere; & magnas animo ſpes concipe: Natus

Namque tuus si tantus erat, si major eisdem
Exemplis monitisque Nepos excultus; avitæ
Quantus erit Pronepos virtutis tertius hæres.
Sint satis hæc; ô Musa! graves e corde dolores
Si nequeas, fletus oculis absterge, tuosque
Fenisecas & prata sequens operosa, labores
Parva per ingentes solatia quære dolorum.
Post aliquot soles, furcâ quod sæpe bicorni
Versatum, jam nec viride est, nec sole perustum
Siccatumque nimis, sub tecta reponite fenum:
Lanigeras neque enim pecudes, operumque solutos
Dura fames adiget tauros contingere morsu
Gramina, quæ longis exsucca caloribus arent.
Quæ verò nondum satis insolata recondes
Imprudens, subitis pariunt incendia flammis:
Hos stabulis ignes, hæc tanta pericula tectis
Villicus amoveat, nudoque sub æthere fenum
Coniferos struat in cumulos; ut ad intima metæ
Non penetret, sed per latera inclinata relabens
Imber humi cadat, & perflabilis avolet humor.
Amnis ubi ruit exundans, & pabula lymphis
Spurcat arenosis; inimicam dentibus escam
Rejicies; nisi quod pluvius peccaverit Auster
Emendet, fenumque novo detergeat imbre.
Sub juga coge boves iterum, pratoque relicto,
Transversis campum sulcis inverte, priusquam
Respuat, æstivo dein tempore durus, aratrum.
Ingredere & rursum vites, primoque sub ævo
Mollibus exturba digitis, quæ plurima circùm
Stirpis in exitium crescunt, matremque fatigant
Germina: sic viti nullo clementiùs ictu
Consulitur; luxusque & inanis tollitur umbra.
Tunc etiam memor arboreos invisere fœtus,

Quæ ramos vitiosa gravant, interlege poma.
Lactenti cùm fruge tumet, rubigine messis
Læsa perit, tenui si forte supervenit imbri
Flammigero sol axe furens; seges uda priusquam
Excutiat rorem, vento perflata salubri.
Agricolæ longum bini protendite funem;
Frugiferumque cito campum decurrite passu,
Atque flagellantes spicas, Austrumque silentem
Verbere supplentes, inimicam avertite pestem.
Dein ubi maturis tellus albescet aristis,
Dulcior Agricolas toto labor orbe manebit.
Nascitur alma seges cœlo sub utroque; suusque
Ut calor Ægypto, Thracibus sic frigora prosunt,
Ubere ditat enim fœtu vis utraque terram;
Et quæ delicias vitæ mortalis in omnes
Partitur Natura plagas, dedit omnibus agris
Triticeas, alimenta virûm communia, fruges.
Flavis ergo seges cùm fluctuat aurea campis,
Demissumque caput gravidis inclinat aristis:
Accingunt operi sese matresque virique.
Ac velut in magnis patriæ gentisque periclis,
Dira tubæ cùm bella canunt, ruit omnis in hostem
Miles, & armatis viduantur civibus urbes:
Sic ubi procera pendens ex arbore, rauco
Messores arguta vocat stridore cicada;
Falcibus armantur, camposque resecta per omnes
Procumbit seges, & primò nascentis ab ortu
Solis ad occasum requies vix ulla laborum est.
Temperat æstivos prædæ spes blanda calores,
Et medio licèt orbe furens messemque virosque
Torreat, ac membris sudorem abstergat, & idem
Eliciat Phœbus; non umbram & mollia captant
Frigora Messores, etiam cùm fessa diurno
Membra sopore levant: nudo sub sole recumbunt,

Nec fatis est radiis illos solaribus uri ;
Ignibus adjiciunt ignes , & odora legentes
Allia , delicias mensæ , Cerealia tetro
Munera contingunt succo , frictuque venenant.
Post epulas , placido sternentes corpora somno
Messe super , vigilis reparant dispendia noctis ;
Non immunis enim est duri nox ipsa laboris :
Colligitur seges , inque graves religata maniplos
Devehitur curru , noctis dum frigus aristas
Contrahit , in tauros neque sol exasperat œstrum.
Hordea prima cadant , quæ semen hiantibus ultro
Folliculis , etiam venti sine flatibus ullis
Projiciunt : fluidæ pariter cædantur avenæ :
Ordine tum nullo spicas vel pectine summas
Tollite , vel ferro messos prosternite culmos ,
Atque dies operi noctesque insistite ; flavam
Excutiat cæco ventus ne turbine messem ,
Alituum vel grex passis diverberet alis.
Durius heu ! patriis nuper quid contigit arvis :
Nam segetes , & quidquid opum nutribat opimo
Terra sinu , grando immanis populavit , & anni
Totius immensos nox abstulit una labores.
Tristes relliquias , frumenta jacentia terris ,
Horrentes plagis oleas , horrentia passim
Excussis arbusta comis , viduata racemis
Et multos vineta malum fletura per annos
Et vidi , & dolui miserans ; solatia mecum
Blanda fovens , tristem quòd , me referente , ruinam
Accipere , & tantæ possis succurrere cladi ,
Lamonide juris custos , quem fecit amicum
Musa mihi , miserisque patrem Natura creavit.
Triste quidem, nostræ sed, ut auguror, horrida grando
Sæviit utiliter laudi , te præside rerum :

Si quid enim de me sentire superbius ausim,
Stabit apud memores benefacti gratia cives,
Qualis Virgilio fuit olim, qualis Homero
Debita, qui patrios servarunt carmine fines.
Non ego me tantis possum conferre Poëtis,
Fautores utriusque potes sed vincere pronis
In Musas animis quos jam virtutibus æquas.
Te Mæcenati Proavis meritisque potenti
Æqualem faciunt Vatum tutela, favorque
Regis, & imperii rebus mens nata gerendis:
Neve fores alii absimilis, fecere rebelles;
Quos non consilio tantùm, sed fortibus ausis,
Felici sed Marte domas. Hinc hæresis odit
Te fidei & Regni columen; dudumque per altos
Exululans montes, nil proficientibus armis,
Posse negat revocare suos, te sospite, cultus.
Quare age, quique meam tollens ad sidera Musam,
Virgilium dicis tibi rura dedisse; vicissim
Rura suum servata canant habuisse Maronem:
Tu nisi Mæcenas fueris patriæque mihique,
Non ego Virgilius posthac ero: nobile nomen
Quo dederas animo, jam nunc defende; tuoque
Judicio, nostræque fidem bonus adstrue famæ.
Fertilis æstivo postquàm satis area pulsu
Insonuit; duroque Ceres extrita flagello,
Et Zephyris purgata fuit; dum sole tepenti
Læta per apricos coquitur vindemia colles;
Cessandique moras humus intractabilis æstu
Agricolis indulget; amat tunc otia pagus,
Et celebrat sibi quæ redeunt solennia festa,
Christiparæ sacros anno referente triumphos,
Felicemque diem, quo dulci morte solutam
Ætherea plaudens Matrem Deus excipit aulâ;
Sanguinis ut memor illa sui, mortalibus ægris

Adſit, & humanis faciat commercia votis.
Hanc olim tuus, ô Lodoix, felicibus armis
Juſtitiâque pater celebris, ſed ſtirpe relictâ
Clarior, edixit lucem ſervare, tuenda
Chriſtiparæ dans ſceptra; pii nec inania Regis
Vota docent, quæ Matre Dei geris auſpice bella,
Quoſque triumphorum fructus extendis in ævum,
Hæreticas abigens, cladum mala ſemina, peſtes.
Ergo dies ubi feſtus adeſt, ſplendentia primùm
Templa gravent opibus pagi; pictiſque recentes
Accumulent aris flores. Vos illa, Puellæ,
Cura manet: niteant veſtris altaria donis.
Tuque juventutis Princeps, qui publica ruris
Gaudia, qui choreas moderaris; ſacra Sacerdos
Dum peraget, cave ne lituum clangore moreris
Effuſam circum vicos & compita plebem.
Liba ferens, ſanctas cytharis comitantibus ædes
Matutinus adi; & donis precibuſque memento
Sacra vovere Deo feſtæ primordia lucis.
Cœlituum voces inter, qui carmen amavit
Paſtorale Deus, tuguri ſub tegmine naſcens,
Agreſtes cœlo non dedignatur ab alto
Et cantus, & juncta rudi pia carmina nervo.
Plurimus interea vicinis hoſpes ab oris
Confluit: apponunt epulis porcumque bimeſtrem,
Et leporem, & pullos, & pingui jure natantum
Par anatum; nec abeſt preſſi bona copia lactis:
Et quamvis hilarent multo convivia Baccho;
Quò ſtrepitus tamen, & fidibus ſociata canoris
Tympana plauſa vocant, menſis juvat ire relictis,
Et poſito cratere leves agitare choreas.
Ordine nunc longo manibus per mutua nexis
Circumeunt vicum; mediâ nunc ſiſtere gaudent

In plateâ, populoque cavis ſpectante feneſtris,
Ad numeros & verba pedes agitare manuſque,
Et male compoſitos torto dare corpore motus.
Nunc virides inter ſinuoſis flexibus ulmos
Currere, nunc manibus laxis, & fune ſoluto
Se fugere, & binos ſibi dein occurrere, terga
Nunc dare, nunc ſubito vultus obvertere ſaltu.
Sæpe, monente lyrâ, juvenum manus omnis, ovanti
Spectandas populo, levat in ſublime Puellas.
Sæpe ſedent laſſi; ſua mox velut otia damnent,
Exſiliunt, iterumque ſolum pede vindice pulſant;
Atque iterum redeunt ad vina; noviſque viciſſim
Inſtaurant animos epulis, & corpora curant:
Jamque coronatum fauſtis cratera ſalutant
Cantibus; & ſpretâ laudant Amaryllide Bacchum,
Inque ſcyphos rerum curas & tædia mergunt.
Agreſtes præter choreas cantuſque tubarum,
Sunt quæ multa tenent avidam ſpectacula plebem.
Hinc merces inhiant Pueri cupidæque Puellæ,
Ante ſacras vafer explicuit quas venditor ædes.
Faſcinat hinc oculos ſubtilibus Hiſtrio nugis;
Et fieri quæ poſſe neges, per mille novarum
Expedit ambages vocum: plebs inſcia rerum
Prodigium ſtupet, & magicas immurmurat artes.
Mutatâ dein fraude polum trans vitra micantem,
Aut roſeæ telluris opes, pelagive tumultus
Exhibet; & Reges idem Regumque ſuperbos
Objicit auratâ ſtantes in veſte Miniſtros.
Nunc aciem & rutilas eadem poſt vitra cohortes
Explicat; aërias longo nunc ordine quercus
Ponit; & horribiles urſos, ſævoſque leones,
Erranteſque lupos ſilvis frondentibus addit.
Hinc plauſtro ſuper & poſt linea tenſa, cachinnos
Gens Pygmæa movet, pede quæ non altior uno

Emergens, & viſa loqui, rixatur; & hoſtem
Fuſte ſequens, ſeſe ex oculis mirantibus aufert.
Inde Boëmarum vaga gens atque horrida cultu
Fata virûm manibus relegens inſcripta, colono
Spem facit, & dubios augur fortunat amores.
Ramoſis alii plauſtris per compita vecti
Ruris delicias & Paganalia verſu
Concelebrant. Alii cornu patuloque ferarum
Horrificant rictu faciem; quos Ruſticus infans
Quærat, & inventos fugiat, matrique reportet
Ora virûm medio quæ viderit horrida vico.
Exoritur novus en ſtrepitus : vicina juventus
Ruſtica rivalem vocat in certamina pagum;
Sive trocho, pictis ſenos ſeu ludere chartis,
Sive pilâ, rapidoque juvat contendere curſu,
Et ſua proponit trabeatus præmia Conſul.
Concurrunt in equis juvenes : ſtat penſilis alta
Annulus ex ulmo; curſu quem ſi quis equeſtri
Abſtulit, inſeruitque haſtæ, victoris honores
Conſul adornatum vittis dat ferre galerum.
Hinc epulis dulcique datur lux cætera vino;
Sed non longa manet pax inter pocula : vitis
Rixarumque ſator linguas in jurgia Liber
Solvit, & agreſtes nodoſis fuſtibus armat
In fera bella manus; feſtivaque gaudia luctus
Occupat & miſero contriſtat funere pagum.
Quid feras memorem lunâ quas teſte choreas
Inſtaurant, teneros quid amica per oſtia cantus
Provectâ jam nocte; ſuam cùm Phyllida clamat,
Et ſurdas jacet ante fores, abienſque Menalcas
Denigrat ingratos memori fuligine poſtes.
Quid cytharas loquar atque tubam jam triſte canentem,
Cùm lux orta refert hominumque boumque labores.

ARGUMENTUM

LIBRI VIII.

AUTUMNUS. Autumnalis rusticatio. Autumnale fenisecium. Ultima agrorum molitio. Stercoratio. Vindemia. Sementis, ubi de seminis mutatione, & de mutuo plantarum odio. Medicata semina. Peracto semente cæduntur ligna; putantur vites; seruntur arbores; vehuntur in urbem frumenta, vinum, & Villicus in hiemem providet rebus necessariis; cibariis providet Villica. HIEMS. Nix agros fœcundat. Hiberni labores ruris. Domesticus labor pluvio tempore. Vespertini labores. Glacies æstati reponenda. Hiberni labores in regionibus frigidis; in tepidioribus, Olivitas. Olei confectura, ubi de Hiéme rigidissima anni 1709. & de olearum interitu. Vitis propago. Extremæ hiemis labores. Festi Paschalis celebratio.

LIBER OCTAVUS.

Autumnus & Hiems.

Altera pars anni superest agitanda: recessit
Et procul, æstivos trans æquora fervidus ignes
Ardenti vomit ore Canis: quo creverat auctu
Decedens, medioque iterum stans Phœbus Olympo,
Lance dies æquat justâ cum noctibus; horas
Dans operi somnoque pares, blandisque calorem
Frigoribus miscens, lenes attemperat auras.
Pampineis pater Autumnus de collibus uvas
Ostentans & poma graves onerantia ramos,
Urbibus hortatur cives migrare relictis.
  Ite viri quò res, quò formosissimus annus,
Dives opum quò vos tellus vocat, ite volentes;
Inque sinu villæ positis requiescite curis.
Et vos Agricolæ, Domino veniente, penates
Instruite; & famulas jugi sit cura labore
Exercere manus; ut rure Domique nitescant
Omnia: curvatis passim pendentia ramis
Invitent hinc poma manus; hinc lumina flores
Confuso teneant variorum errore colorum.
Obstrepat, & læto sese ferat obvia plausu
Altilium numerosa cohors; egressaque tectis
Densa columbarum nubes obscuret Olympum;
Nec tantas Herus inter opes desideret urbem.
  Totos ille dies rus ambulat, omnia late
Collustrans oculis, & pinguia culta revisens.

Mane legit flores, sibi quos nox humida laxis
Explicuit tunicis: lento pomaria gressu
Circuit; & varios trunco miratur in uno
Crescere suppositos fœtus; quos inscia fudit,
Non invita tamen vel succi parcior arbos,
Educat. Interea Phœbo nascente loquaces
Dulce sonant passim volucres & cantibus aures
Oblectant, dum læta novus flos lumina pascit.
Frondiferis sese condit post prandia silvis,
Aut virides umbras nemorumque silentia leni
Permutat rivi strepitu; somnosque susurro
Invitante leves, placidæ dat membra quieti.
Vespere molle jugum pedibus conscendit; & altâ
Rupe sedens, oculis sequitur mirantibus amnem,
Culta per arva fluens, alius qui semper & idem
Præcipites volvit magno cum murmure fluctus.
Gramineum videt inde boves depascere littus;
Hinc ovium gaudere gregem Pastoris avenâ,
Phyllida vel ripas cantu resonare docentem.
Hæc inter silvis avium se millia condunt:
Nidorum memores repetunt sua tecta columbæ:
Perdices, quas sparsit agris Venator, acutâ
Voce parens vocat, & disjectum colligit agmen.
Aërias urbis turres & tecta domorum
Occiduo procul aspectat clarescere sole;
Urbanosque, fruens securâ pace, tumultus
Cogitat; & velut e specula, civilibus undis
Emersus portumque tenens, videt ire per altum
Mille rates, ferrique alias fallacibus austris
In scopulos, alias gnavi ductoris egentes,
Quò venti, quò fata vocant, fluitare regentis
Arbitrio pelagi, multas sine remige, velis
Vel laceris malisque, dari ludibria ponto,

Triſtibus hærentes aliquas in ſyrtibus, omnes
Debacchante quati fluctu, paucaſque ſubire,
Quò properant cunctæ, felicibus oſtia ventis.
Hæc agitat ſecum, oblitus decedere nocti;
Quamvis non odium, non cura domeſtica tectis
Abſterrent: ſero nam veſpere lætior ædes
Ingreditur; caraque ſedens cum conjuge, narrat
Quas culto ſpes rure refert, auditque viciſſim
Commoda quanta domi, facilis quàm victus agreſtes
Inter opes, pleno fundit quas copia cornu.
Irriguus parcis hortus dat oluſcula menſis,
Chors anates pulloſque; ſuis ab ovilibus herbæ
Inſcius agnus adeſt, ab hara porcellus, ab agris
Et lepus, & plumbo perdix quæ conſtitit uno.
Formoſus quoque grex puerûm ſua gaudia vultu
Explicat; & quo poma loco matura rubeſcant,
Pendeat aut ficus quâ mollior arbore, totis
Quærit agris: vacuas ſtudio venatibus horas
Fallit; & inſidias turdo molitus edaci,
Gaudet & ipſe ſuam menſis apponere prædam.
Ut juvat autumni ſoles ita condere rure,
Oppidaque & vanos animo contemnere faſtus,
Naturamque ſequi, non famam & triſte decori
Servitium, quod in urbe jubet tenuare voraci
Divitias luxu, turbâ famulante fragoſos
Anguſtare lares,, auro fulgere, ſuoſque
Paſcendis aliorum oculis abſumere cenſus!
Quod ſatis eſt vitæ poſcenti pauca miniſtrat
Terra virûm nutrix: non pulmentaria, raras
Non volucres frugi ſtomachus, non orbe petitum
Ex alio vinum ſitis ambitioſa requirit.
Sed facili ſervos uſu, ſed frigore veſtes,
Et comitum læto menſi convivia cœtu,

Non pompâ fastuque, sibi constantia parvo
Gaudia magna parant; secumque habitare potentes,
Non aliena vagi concursant limina, tempus
Ut pluvium, nimio vel adustum sole crepantes,
Mutua se rerum vacuo sermone fatigent.
 Non tamen obscurum subeunt ignava recessum
Tædia; sed solidos operosa per otia soles
Condit Herus. Fenum jubet autumnale secari,
Et purgata novis religari dolia vinclis.
Tecta fragore tonant resono; nec durius aures
Obtundunt reducis prænuntia murmura Bacchi.
 Instantis memor interea sementis Arator
Arva parat, facilique exercet vomere terram;
Si prius ingruerit ruptis e nubibus imber:
Durior infractis ne vix humus eruta glebis
Lasset anhelantes vano sudore juvencos;
Quos ego maluerim pratis errare solutos,
Arida durati quàm terga revellere campi.
Messis enim quamquam sub iniquo pondere glebæ
Nascitur, & varios circùm dat acumine tortus;
Vix tamen æthereas iter eluctatur in auras.
 Stercora purgatis ab ovilibus ante colonus
Egerat, exiles iteret quàm vomere colles.
Vertat agros, inaretque fimum; nec dissipet uno
Plus quàm sole potest altis abscondere sulcis:
Siccior in tenues vanescit inobrutus auras.
 Arva juvat vetus & satur imbre, recentior (herbas
Qui generat) pratis fimus injicietur aquosis.
Sæpe nec immodice saturet sola macra colonus;
Et lassi vires reparet, non opprimat agri.
Larga vel in crudos abeunt lætamina succos;
Arva vel exurunt; alimentaque pinguia tellus
Concipiens, fuso virides citat impete fœtus;

Luxuriansque seges fallacibus enitet herbis;
Nec genibus se deinde suis sustentat; humique
Prona jacens, cassis mendax spem fallit aristis.
Arva putri non posse fimo saturare, coloni
Desidis est: pagi sordes, cœnosaque villæ
Purgamenta, comas nemorum, frondemque caducam;
Et paleas, & quidquid aquis spumantibus amnis
Invehit ad ripas torrentior, omnia fossis
Ingerite, & totum veterascere jussa per annum,
Autumno redeunte, pigris affundite campis.
Florentes inarate fabas pro stercore; siccos
Vel cineres, sterilemque, fimi vice pinguis, arenam
Fundite, si fuerit gravior cretosaque terra;
Rarior at contra sabuloque simillima, densam
Accipiat cretam: quas emendata per artes
Auxilium sibi dona feret per mutua tellus.
Ast ope vix aliâ magis exultabit, aperto
Sub Jove pernoctans quàm si pecus incubet agris;
Mollior hibernis parcet dum flatibus Eurus.
Quas matura refert dulces vindemia curas
Prætereo; nec Bacche sequar te vite cadentem,
Et gravibus vectum plaustris, nudisque fluentem
Sub pedibus, missumque cadis, intusque furentem;
Quamquam animus læto velit indulgere labori.
Nam primâ seu luce petant vineta cohortes
Fœmineæ; curvâ tollant seu falce racemos,
Plenosve exonerent calathos; aut vite sub ipsa
Instaurent epulas inopes; nec gaudia cessant,
Effusique joci; quibus agmen agreste Bubulcum
Impetit, & Dominos petulans lascivit in ipsos.
Vitifero ne carpat iter sub colle viator,
Argutos quicumque sales & jurgia linguæ
Oderit, & turbæ metuet jocus esse procaci.

Non minor eſt ſtrepituſque domi plauſuſque, Lyæo
Adventante : mero ſordens, muſtoque fluentes
Nuda pedes, ſuraſque alte ſuccincta juventus
Curſitat ; & plauſtris venientibus obvia, fauſto
Cum clamore trahit dulces ad prela racemos ;
Inſilienſque ſuper, gaudet manare rubentes
Sub pedibus fluctus ; verſiſque in pocula palmis,
Prælibat latices blandos ; mentumque Liæo
Humenteſque ſinus patuloſque irrorat hiatus.
Hæc aliàs : cœlo interea dum vectus aperto
Aëra purpureo veſtit Sol lumine ; necdum
Humidus in terras effundit Aquarius urnam ;
Solenni ſemente ſolum gravidemus ; arandis
Succedens iterum campis, leviore Bubulcus
Vomere ſcindat humum ; neque ſulcis obruat altis
Semina, vix almas dein eruptura ſub auras.
Cratibus æquet agros, glebaſque infringat inertes.
Atque ubi perpetuis madet imbribus humida tellus,
Ruſticus aurito liras attollat aratro ;
Ut pluvios ſulcus derivet Aquarius imbres,
Nec ſeges intereat ſtagnantibus ebria lymphis.
Feſtinata nimis ſementis ſæpe colonum
Decipit ; at votis numquam reſpondet avaris
Serior : anniculum ſemen quod pondere præſtat
Robuſtumque nitet, ſicco repetatur ab agro :
Semina degenerant humentibus optima terris.
Prima ſolo farrago putri mandetur : ut agnis
Herbeſcat teneris maturior : hordea ſiccis
Collibus, & pingui jaciantur adorea campo.
Nocturno quod rore madens committitur arvis
Emicat in molles ſemen velociùs auras.
Singula quot modios ſpargas in jugera, campi
Vis habituſque docent ; quod enim jejuna recuſat,

Accipiet ſatiata fimo requietaque tellus.
Quin etiam vaſto ſemen qui diſſipat agro,
Pro variâ tellure, manus nunc laxat: & idem
Parcius effundit preſſo nunc ſemina pugno;
Nec plus credit humi quàm reddere poſſit, & ipſis
Nil etiam ſupra vires bonus imperat agris;
Et milium aut vicias hìc obruit, unde juvenci
Triticeam plauſtro ſegetem vexere gementi.
Namque aliis velut a ſtudiis ad Apollinis artem
Muſa vocat, vetereſque levat nova cura labores;
Sic viget in partus mutato ſemine terra:
Omnis enim plantas non truditur humor in omnes;
Et ſua robuſtæ ducunt hinc pabula meſſes,
Aret ubi, ſucco jam deficiente, legumen.
Hoc odium eſt, & amor tacitus, quo dicitur herbam
Herba ſequi, verſis retro vel cedere fibris.
Inde roſis gaudent propioribus allia; rutham
Ficus amat: diverſa trahunt quia pabula terris.
Atque eadem contra vicinam rutha cicutam
Emaciat, rorique nocet ſaliunca marino;
Communem capiat quòd edacior altera ſuccum:
Herbam non aliis interficit herba venenis.
Omnia poſt imbres gravidis felicius arvis
Semina naſcuntur: ſudo tamen æthere nubes
Si ſteterint, nec curet humi ſitientis amicum
In gremium læto deſcendere Jupiter imbre;
Nil dubita ſiccis committere ſemina campis.
Prædabunda quidem volucris, nigroque ruentes
Agmine formicæ levibus male condita terris
Grana legent: ſed & illa levis jactura; pigrumque
Major aratorem labes, damnumque manebunt,
Humida ſi pluviis, aut horrida frigore, ſerum
Accipiat ſemen tellus; primumque ſub ortum

Palleat, & glacie seges infestetur iniquâ.
Versatis properate viri dare semina terris :
Nam quod inoccatum est agris sitientibus, imbre
Cùm putruit modico, viridem consurgit in herbam ;
Quæ tereti molles ubi rupit acumine terras,
Hæret, & hiberni contra vim frigoris, imam
Consolidat stirpem ; dum mollior aura silentes
Evocet, & quasi vaginis emergere culmos
Cogat ; & insidias contra, volucrumque rapinam,
Vallet aristarum tutas munimine fruges.
Si quo forte placet contingere semina succo,
Atque salutiferis segetes urgere venenis ;
Expertas ultro tradam non invidus artes.
Nuper enim cùm dira fames invaderet urbes ;
Jamque (nefas) vitæ mallent præsentibus uti
Auxiliis, fidæ quàm credere semina terræ,
Venturumque adeo curas extendere in annum :
Cautior ipse locos adii, quibus arte recenti
Conficitur pyrius castrorum pulvis in usus ;
Et nitrum sal inde tuli : satiataque pingui
Flumina deinde fimo tetris haurire cloacis
Non puduit, crassoque humore resolvere nitrum ;
Turgidaque infuso medicari semina potu.
Inde solo mittens, iterumque iterumque colonum
Admonui solito fereret ne more, manumque
Sic premeret spargens, ut quod dare sueverat uni,
Quatuor auderet partiri in jugera semen.
Mussitet ille licèt, tacitoque obmurmuret ore,
Objiciens secum : *parce qui seminat, idem*
Parciùs & metet : ancipiti formidine pressus
Obsequitur tamen ; & non intellecta facessens
Jussa, per ingentes spargit rarissima campos
Semina : nec fallax lusit spem messis inanem :

Latius in plures ſed ab uno germine culmos
Luxurians, texit ſulcos ita denſa feraces,
Villicus inventæ diffiſus ut artis, opimas
Dein ſegetes inhians, demiraretur egenis
Quantùm rebus adeſt doctæ ſolertia mentis.
Poſt ubi disjunxit tauros, ſemente peractâ,
Ceſſatura diu ſuſpendat aratra Bubulcus;
Et reſides (hiberna gregi ne paſcua deſint)
Injuſſo patiatur agros revireſcere fœtu.
Interea tu dum terræ, tibi terra viciſſim
Dat requiem, non pigra domi tamen otia duces;
Evictos ſenio lucos invade ſecuri:
Depoſitiſque comis ubi vinea terruit ægros
Nuda Senes, fluxæque tulit non irrita vitæ
Omina; tunc ferro ſarmenta fluentia cædes,
Dum tepidi fulgent ſoles, tentetur iniquâ
Ne glacie ventiſque, recens a vulnere vitis.
Prima quoque autumni ſub frigora conſere fœtus
Arboreos; ſeu glande ſatas educere ſilvas,
Seu longo mavis ulmos deponere tractu,
Vel ſcrobibus mandare piros, hiemique rigenti
Credere felices alieno germine pomos.
Tunc & olivetum juvat inſtituiſſe, priuſquam
Sæviat hiberno Boreas bacchatus ab Arcto.
Sed neque plena tamen piger ad præſepia taurus
Stabit; in herboſo vel gramine feſtus oberrans
Triſte jugi dediſcet onus; ſed in oppida vinum
Triticeaſque vehet ſegetes, dum nubila pendent;
Roboreis nec dum tellus madet invia plauſtris.
Ruſticus interea pluvias hiememque nivalem
Antevenit: plano cavat altius æquore foſſas:
Invalidos ad plauſtra boves ducenda macello
Deſtinat, & pingui curat laxare ſaginâ.

Vendit oves ſenio fractas, gregibuſque futuras
Præſidio ſalices & glaucam tondet olivam.
Ac veluti cuſtos urbis (cùm proximus armis
Intonat infeſtis Mavors) urbana reponit
Ruris opes ſub tecta; fame ne victus inerti
Cedat, & integris admittat mœnibus hoſtem;
Non aliter cùm triſtis hiems Aquilonibus atris
Mugiet, & niveis teget arva rigentia floccis,
Villicus ignavæ nil curat frigora brumæ,
Obſeſſumque ſolum nivibus: bona copia triti
Farris adeſt: ſua ſunt ſaturis fenilia tauris,
Atque ſuæ gregibus paleæ, frondeſque ſalicti:
Cædua ſunt & ligna foco, promptique labores,
Queis hieme ad largum ſervos exerceat ignem.
Provida conſuluit parcis quoque Villica menſis:
Preſſit enim calathis paſſos de vite racemos;
Molliit & dulci ſaturata cydonia melle,
Muſtaque decoxit lentis ſpumantia flammis:
Condiit & virides oleas, & ſalgama vaſis
Indita fictilibus: neque preſſi copia lactis
Nec teretes napi nec poma fragrantia deſunt,
Caſtaneæque nuces, tumidoque cucurbita ventre:
Et jam flavus anas, adipi jam pinguior anſer
Innatat ipſe ſuo, clauſiſque reconditur ollis,
Ante levi ſale conſperſus: jam, maxima menſæ
Gaudia, fumoſis hærent immania muris
Terga ſuum, ſiccique pedes, & viſcera tritis
Farta cibis; longo quæ torta volumine, fumus
Explorat ſuſpenſa focis; ut ad ultima brumæ
Frigora, & ad ſeros durent ſincera calores.
Illas inter opes ventos impune furentes
Accipiunt, Boreaque famem ſtimulante, coloni
Divitiis totâ partis æſtate fruuntur:

Parvaque curantes hilari convivia Baccho,
Stramineo lætos agitant ſub tegmine ſoles;
Sit licèt hiberni facies triſtiſſima cœli.
Horret enim canis tellus hirſuta capillis;
Prataque & indecores ventis glacialibus horti
Triſte rigent, ſilvis Aquilo pallentibus inſtat
Acrior; & capitis poſtquam decuſſit honorem
Arboribus, gelido calvas exſibilat ore.
Stant clauſi tectis homines: deſerta colonis
Terra ſilet, ſilviſque latent ſine voce volucres;
Ipſeque Sol alibi blandâ regione moratus,
Tardius exoritur: mox pallida nubis amictu
Ora tegit, vel ſi puro nitet aëre, triſtes
Obliquis terras oculis tranſverſa tuetur,
Et currum gyro breviore fugacior urget.
Solvitur in pluvias cœlum: ſtagnantia late
Rura natant: pigriſque ſeges latet obruta lymphis,
Aut nivibus quas ſparſit hiems. Color unus & una
Telluris facies: montana cacumina veſtit,
Et lapſa pro fronde tegit nix pendula ſilvas.
Pondere tecta labant; terrâque latente viator
Errat; & in foveam lapſus, nive naufragus altâ
Mergitur, aut planum credens decurrere campum,
Flumina vincta gelu pedibus proculcat equinis.
Indignentur onus montes; auſtrumque morantem
Auxilio juga cana vocent: nive pinguior almâ
Luxuriat, ſpiciſque ſeges gravioribus horret;
Algida quò fœtis nix longius incubat agris,
Deſuper & plures durans aſſurgit in ulnas.
Orta Ceres niveo ſeu defendatur amictu
Duram hiemem contra, nivium ſeu pondere preſſa,
Nec potis æthereas aſſurgere meſſis in auras,
Altius immiſſâ tendat radice tepentis

Altiùs effodies terras ; & saxea circum
Mœnia molitus, camerato fornice solem
Defendes : positâque super tellure cavatum
Obcæcabis iter latus ad boreale ; nec uno
Limine contentus, solido tres robore portas
Constitues ; ut cùm nivibus loca plena coactis
Matutinus adis, rupem cæsurus aquosam,
Non subeat tecum madidis Notus igneus alis.
Hæc ubi facta : gelu terras dum bruma rigentes
Asperat, & ventis frenat borealibus undas ;
Ad fluvios & stagna manus adhibeto : bipennem
Ingemina : ferro glacies sonet icta ; novoque
Tegmine nudentur fluctus ; uncoque natantes
Hinc illinc depressa trahens ad littora crustas,
Stridentes onera currus ; & grandia lymphæ
Fragmina duratæ repetitis ictibus, ipsas
Ante fores, nivis in morem tenuare memento,
Pulvereamque iterum glaciem quatere intus ; in unam
Ut coëat massam ventis adstricta Boreis.
Mitis ubi decedit hiems ; si frigore nondum
Constitit unda : nives spatiosa per arva volutas
Impiger agglomera ; fossisque immitte paratis,
Proculcans gravibus soleis, & robore tundens ;
In solidam donec jubeas coalescere molem.
Proderit egelido puros e fonte liquores
Injicere, & lymphis gravioribus aëra sursum
Trudere : si quid enim latitaverit aëris inter
Algida congestæ glaciei fragmina, ventos
Audiet æstivos ; & iniquis proditor austris
Se socium adjungens adjutoremque malorum,
Vertet in obscœnam nivibus loca fœta cloacam.
Munera qui duræ legitis glacialia brumæ,
Quærite quæ nullo sint turbida flumina cœno,
Vel puras a sorde nives ; ut deinde colonis

Fracta securiferis glacies in vitrea torno
Pocula fingatur ; quibus ignifer ipse Lyæus
Algeat infusus cyathis, unoque bibantur
Et calices ipsi vinumque meracius haustu.
Hæc sunt quæ gelidi per inertia frigora passim
Exercent opera Agricolæ : tu dives aristis
Sera sub extremos, Arvernia, demetis æstus ;
Et lectas raptim segetes sub tecta reponis,
Instanti semente : gelu cùm deinde rigentes
Stringit hiems terras ; eadem intra tecta flagellis
Excutis, & nitidas tua mittis in horrea fruges :
Extricasque nuces resoluto cortice fractas,
Pumiceoque terens saxo, preloque madenti
Subjiciens, oleum ferventibus elicis undis.
Nos tepidas sortiti hiemes australis ad oram
Oceani, prolem colimus felicis olivæ ;
Segnia per totam neque novimus otia Brumam.
Ubere nam dives fœtu cùm Palladis arbor
Brachia jam curvat nigros induta colores,
Longa fatiscentes excussis pertica baccis
Exonerat ramos ; tensæque sub arbore telæ
Excipiunt oleas, baculo pulsante, caducas.
Qamquam hiberna dies nox urgeat, atque labores
Præcipitet, non ante tamen stringentur olivæ,
Quàm gelidum Phœbus deterserit arbore rorem ;
Nocturnoque rigens a frigore ramus, amicis
Lentescat Phœbi radiis, nec fissilis ictu
Dissiliat, frangi patiens, sed cedere plagis
Nescius ; egelidæ nisi molliat aura diei.
Frigora dum patitur glacialia rure colonus,
Excutiens ramos oleæ ; ne tecta focumque
Villica segnis amet, grandi sed & ipsa gelatas
Corbe manus armata, legat quas pertica longe
Dissipat, & sparsas hinc illinc jactat olivas.

A foliis fero purgantur vefpere baccæ,
Delatæque domum tritæque molaribus, ultro
Exfudant, quem virgineum dixere, liquorem.
Nec mora preffandis oleis gens horrida cultu
Profilit : undanti pars ligna miniftrat aheno,
Pars cophinis baccas, calidam pars ingerit undam;
Pars fumofa refert plenos fub prela caniftros,
Quos ftruit in muri faciem : dein impete facto
Conjunctas adhibent ad torcularia vires;
Et manibus primùm, laterum dein pulfibus inftant
Unà omnes; querulis dum congemat ictibus arbor
Utraque, tranfverfum quæ fuftinet ardua prelum.
Aureus interea liquor effluit undique rivis,
Quem conchâ levis excipiet capulator ahenâ,
Torquendæ dum nigra cohors operata Minervæ
Pauperibus vires epulis recreabit, & ipsâ
Caulibus e cupa non parcum infperget olivum.
Non fatis eft preffiffe femel : bis terque quaterque
Inftaurant opus, & pinguem de fæce liquorem
Eliciunt iterum atque iterum, laticefque reponunt
Ufque novos; oleo quæ fubjacet unda natanti,
Haud procul hinc in labra fluit, prunifque tepefcit
Appofitis, ut & ipfa quies atque ignis aquofos
Expediant nexus, oleumque tepore refolvant.
Palladius quem tangit honos, olearia tergat
Vafa manu; teftafque bibax exficcet olentes
Spongia : ne fundo quæ fæx fubfederit imo
Nativum inficiat veteri rancore faporem.
Sed quæ vana cano vobis præcepta coloni!
Heu patriæ telluris opes! heu grandia Divûm
Munera! felices oleæ, dum vita manebat,
Quæ veftris inimica lues decuffit honorem
Frondibus? & truncos poft fæcula victa verendos
Jam fenio, paucis mors abftulit atra diebus?

O Blitera ! ô Divûm ſedes ! quis ſqualor amœnis
Arboribus quondam veſtitos obſidet agros ?
Stant equidem campis oleæ ; ſed morte recenti
Horrent indecores ; noſtrumque ut viſa dolorem
Acrius exſtimulent, ſtant fixa cadavera terris,
Quo periere ſitu : ſtat iners ſine cortice truncus :
Defluxere comæ capiti ; nudataque cœlo
Brachia tolluntur, non placatura Tonantem,
Qui deſolatos videt immiſerabilis agros :
Nec movet hunc, functâ quæ ſubter matre renaſcens,
Progenies imbellis adhuc, caſuque parentis
Triſtior emergit, tantæ ſpes ſera ruinæ.
Audiat hæc, dictiſque fidem ne ſera recuſet
Poſteritas ; & ſi qua premant adverſa Nepotes,
Hac diſcant a clade ſuos compeſcere luctus.
Feſta dies aderat priſco ſanctiſſima ritu,
Quæ Chriſti cunas & inops præſepe quotannis
Nobilitat Regum donis, & ſupplice cultu :
Nos affuſi aris, ſacro dum thure litamus ;
Atque Deo genitore ſatum, matriſque prementem
Ubera, dum Chriſtum colimus, meliora precantes,
Forſitan heu ! animis non utiliora ſuperbis ;
Sarmaticis Aquilo nobis invectus ab oris,
Sithonias ſecum glacies, & acuta Getarum
Frigora convectans, glacialibus evolat alis ;
Et cœlum terraſque gelu conſtringit inertes.
Intremuere viri ; totaſque ardentibus ulmos
Advolvêre focis ; poſitoque labore, ſuâ ſe
Quiſque domo ſepſit, largo vix igne trementes
Frigore defendens multis ſub pellibus artus.
Palluit ægra ſeges, ſulciſque rigentibus acri
Decubuit moritura gelu ; ſilvaſque per altas
Inſonuit magno quercus diſciſſa fragore.
Diſſiluere jugis, & quæ duriſſima ſenſu

Hac caruere tenus, frigus penetrabile saxa
Per medias sensere nives; sensere sub altis
Gurgitibus Boream fluvii; frenique moræque
Impatiens Rhodanus gelidis consistere ripis
Jussus, & ignoto sua jungere littora ponte,
Sustinuit tergo ferratos pervius orbes.
Ipsum etiam in cellis sub opaco fornice Bacchum
Aspera vincit hiems; & stantia vina securi
Cæduntur; neque jam liquido sitientia potu
Ora rigant, sed dente, cibos imitata, teruntur.
Torpentes aër avibus non æquior alas
Illigat; & rigidæ, timidissima turba, columbæ
Hospitium querulo gemitu petiere; cibique
Et famis immemores, positâ formidine, nostris
Accessere focis: quæ mox exempla secutæ
Perdices turdique, fidem violataque jura
Ingemuere, manu capti: subit ipse penates
Oblitâ feritate lupus; nemorumque relictis
Hospitiis, fugêre vagi per compita cervi.
Communes habuere casas pecudesque virique;
Nec potuere tamen sævum defendere frigus.
Lanigeræ non vellus ovi, non seta capellis
Profuit, aut forti pellis durissima tauro.
In stabulis periere greges; periere ferarum
Per silvas armenta; vagæ periere volucres:
Quos & opum vesana fames decedere tectis
Impulit, & rigido sese committere cœlo,
Occubuere viri, aut pedibus vixere minores:
Auxilium neque enim præsentius horrida passis
Frigora, quàm ferro sævire salubriter; imos
Cædendo, quos acre gelu nodaverat, artus.
Perstitit hæc hiemis solidum vis improba mensem.
Intermissa virûm commercia; rure labores
Cessarunt & jura foro: sacra ipsa quierunt;

Nam neque fas illis vinum libare diebus.
Non miror potuiſſe morâ durefcere dios
In glaciem latices, licèt additus ignis ad aras;
Si tepido de fonte, cavis qui flumina palmis
Hauſerat, admovit labris ſitientibus amnem
Frigore concretum; projectaque lympha per auras
Inſonuit terris, lapidoſæ grandinis ictu.
Diffugêre nives tandem; vinclisque ſolutis
Deſeruere toros fluvii; dorſoque rigenti
Portarunt gelidas, onus intractabile, moles.
Fluctuat, & pontes ruit inſula vitrea, ſecum
Obvia quæque trahens, Pelagoque licentior errans,
Fert ratibus Nautiſque novos infracta timores.
Aſpera ponit hiems; & cùm jam Tracius ultra
Nil habuit Boreas, gelidâ quod perderet aurâ,
Vaſtatis exceſſit agris, ventoſque tepentes
Africus inducens, terraſque domoſque recluſit.
Sed velut ancipitis cùm nox certamina Martis
Solvit, & affulget terris lux poſtera; cladis
Neſcius ipſe ſuæ, merſum Dux ſanguine campum
Luſtrat equo; cæſaſque acies, & morte peremptos,
Quos metuit reperire, viros & funera quærit:
Sic timuere pedes tectis efferre coloni,
Et ſegetes ſpectare ſuas, oleaſque caducis
Nudatas foliis: trepidi formidine pigros
Increpuere Notos; dubiæ qui certa ruinæ
Signa ferant, miſeris ſolatia triſtia rebus.
Quis dolor heu! luctuſque fuit! quæ cura futuri!
Extremo jam Vere, fides cùm certa malorum:
Cùm neque vaſtatis ſeges ulla repullulat agris;
Alta nec in ſilvis quercus revireſcit; ademptas
Nec reparant oleæ frondes; nec vinea trudit
Germina; nec flores nux induit ulla renatos;
Horret aduſta ſeges glacie; pallorque rigentes

Qui deformat agros, idem notat ora colentum.
Numine mortales discant in vindice patrem
Placari facilem. Rigidæ vis horrida Brumæ
Quæ popularat agros, eadem genitabile terris
Indiderat robur: nova semina rursus abactam
Post hiemem quamvis alieno tempore sulcis
Obruta sint, tamen Agricolæ non irrita fallunt
Vota pii: seges æstivo properata calore
Pene simul crescit, floret, fœtuque gravatur.
Non oleæ, non vitis erat reparabile damnum;
Utraque perstat humi siccis demortua ramis.
Quid steriles dubitatis adhuc excidere truncos:
Hic labor, hæc maneat lacrymosos cura colonos,
Quas hieme uberibus spoliabant fructibus, illas
Nunc ferro totis oleas evertere campis.
Aprico defensa loco, si vinea tantis
Indejecta malis steterit, vastoque supersit
Ex obitu vivax hinc illinc truncus; ab uno
Stipite ducantur, scrobibus demersa, vacantes
Ad palos sarmenta: parens alimenta tenellæ
Pinguia transmittet soboli: totumque per annum
Hanc adeo gravidæque novas propaginis uvas
Nutriet: exacto quo tempore, summa flagelli
Curvatura levi resecetur falce; suâque
Paulatim radice trahant plantaria succum;
Materno dum bima sinu tollantur, & almâ
Vite cadens palmes penitus tellure prematur.
Extremæ sub finem hiemis, cùm juncta piorum
Agmina Christiadum fletu precibusque minaces
Numinis expugnant iras; animumque dolore,
Et sceleris socium pœnâ quoque vindice corpus
Excruciant, levibusque cibis jejunia pascunt;
Tempus erit duras tauris aperire novales;
Effodere, & spinâ vites sepire rigenti,

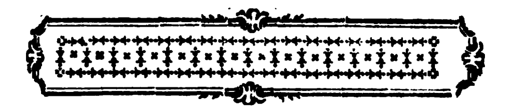
Vel luteos humili muros componere formâ,
Et procul infestas gemmis arcere capellas.
Tunc etiam longis, anni spes altera, sulcis
Obruitur milium, calidâ quod pulte colonos
Sustineat: tenui lentes, & edacia pingui
Cannaba dantur humo: tunc opportuna fabarum
Et ciceris satio: tunc & juvat hordea terris,
Arboreasque iterum scrobibus deponere plantas.
Festinate viri: neque enim cessare colonos
Naturæ novus in partum sinit impetus: agros
Assiduâ versate manu: date semina terris;
Fronde levate nemus; vanumque recidite luxum;
Et teneris jam tum ramis imponite morem.
Nam neque relligio, nec quadraginta dierum
(Ritibus addixit pietas quos publica sacris)
Jura vetant terræ curas adhibere colendæ.
Nos inopi tunc longa domant jejunia victu.
Hæc quoque sit vobis pœnæ pars magna, labores
Sustinuisse graves. At ubi celebranda recurrent
Paschata; terrenas ultro deponite curas,
Cœlorum memores: animus, pars optima nostri,
Hanc saltem longi partem sibi vindicet anni.
Ut segetem gravis herba premit; virgultaque tonsas
Deformant male nata piros; ut agrestia longus
Inquinat arma situs: pejora sequentibus instat
Sic animis purganda lues, atque insita rectis
Moribus improbitas, redivivaque semina labis
Illius, unde seges nova pullulat usque malorum.
Si pietas, si sensus inest; abstergere fletu
Ne pigeat maculas, fuso quas sanguine Christus
Abluit; & flammis non devoveamus avernis,
Quam superis animam moriens Deus asserit oris.
Sacros ergo dies pius aras ante, silenti
Curarum strepitu, sub pectore Rusticus alto

Præteritæ noxas vitæ labesque revolvens,
Excutiat sese, scelerumque redarguat intus;
Exoneretque gravi confessam pondere mentem,
Auribus & tutis ultro, quæcumque remordent,
Deponat peccata, dolens, & crimen acerbans
Ipse suum: dextrâ quatiat tum pectus iniquum,
Suppliciter tristis; veniamque exoret amaris
Cum lacrymis; atque hanc dederit si rite Sacerdos,
Nil dubitet sacris purum se sistere mensis,
Præsentemque Deum vesci sub imagine panis:
Excipiat Christum, non immemor hospite tanto
Muneribusque frui, & divinæ Numinis auræ
Explicitos aperire sinus, nec parcere votis.
Has epulas celebrate viri quâ luce, ferarum
Antiquâ pro cæde, litans se victima Christus
Instituit sacras morti jam proximus escas.
Hæc in honore dies: ritus servate vetustos
Agricolæ; precibusque sacram producite noctem,
Numen adorantes templis tunc omnibus astans.
Quò vos sæpe vocant leviora negotia, festam
Suadeat & pietas natis comitantibus urbem
Visere: rhedarum strepitu non illa sonoro
Fervet, at effusæ plebis Procerumque silenti
Agmine; nec capiunt rutilis ardentia flammis
Templa viros: pia proh! quantùm laudaret Agrestis
Oppida, si toto non cerneret amplius anno.
Postera lux, diro Christi cum funere, luctum
Tristitiamque refert: nigros induta colores
Templa silent, nullus sacris honor additur aris,
Nec facibus pinguique calent altaria thure:
Jamque movent pavidas tenebrosa silentia mentes,
Cùm subitò Crucis ostentans venerabile lignum
Et pullâ lugubre canens in veste Sacerdos
Prodit, & ostensâ morientis imagine Christi:

En, ait, insonti nostras qui sanguine culpas
Eluit, expendens pœnas & debita nobis
Supplicia : en duræ quondam Crux hospita mortis,
Nunc spes certa virûm : sacro procumbite ligno,
Quo mundi stetit empta salus. Hæc pauca profatus,
Depositâ Cruce, summissis prior ipse Sacerdos
Procumbit genibus, sacroque dat oscula ligno.
Poplite tum sequitur flexo plebs tota, manusque
Transfixosque pedes clavis, & pectus apertum,
Sacraque profuso fletu rigat ora, suisque
Objicit hanc vitiis mortem, nec obire vicissim
Abnegat, ante novo malesanam crimine mentem
Quàm sceleret, tantosque Dei frustretur amores.
Promissam servate fidem; nullique, redemptam
Hoc pretio, posthac animam submittite culpæ.
Non habitanda diu tellus : æterna beatos
Regna manent; longoque manus a sole rubentes
Sceptra regent; & quos nunc importuna fatigat
Pauperies, major votis a morte sequetur
Copia, cùm luteas Cœlo mutabitis ædes.
Christus enim, rediens ad vitæ munia, clausas
Per nostrum scelus, ecce fores perrumpit Olympi,
Et secum eductas, tenebroso victor ab Orco,
Æthereis animas, nostrum genus, invehit oris.
Nos quoque Cœlituum felicibus inseret olim
Conciliis; vitam interea tueamur egentem,
Sperantes meliora : vocant en mollia rursum
Arva manus; palo suspensa resumite fortes
Arma viri, meritasque Deo persolvite grates,
Qui nostrum bonus exilium solatur agrorum
Muneribus, curas addens operumque labores,
Tristia ne vacuæ capiant nos tædia vitæ.

ARGUMENTUM
LIBRI IX.

HORTI positio. Aqua. Puteus. Horti sepimentum. Areæ informandæ, & cingendæ arbusculis, herbisque odoris, & floribus. Instrumenta olitoria. Varia olerum cultura. Variæ species : betæ ; lactucæ ; cucurbitæ ; spinachii ; brassicæ, &c. Olerum satio autumnalis. Oleri cuique loca opportunissima. Olera properata, ubi de Versaliis. Irrigandi tempus. Verna horti facies, ubi de prisca frugalitate. Verna olerum satio, ubi de superstitione lunari. Olera infestant talpæ ; mures ; campe ; formicæ, ubi de ciconiis. Olerum cultura. Pepo. Lactuca. Apium. Endivia. Raphanus. Capparis. Cicer. Allia. De horto olitorio. De olitore, ubi de Brassica è Licurgi lacrymis nata, & de Ape in Meliphyllum mutata.

LIBER NONUS.

Olus.

Purpureis alii redolentes floribus hortos
Principibus cecinere viris; ego rustica tractans
Prædia, divino quondam meditata Maroni,
Tenuia difficili complectar Oluscula versu.
Lamoniana suos flectens per tempora flores,
Jam tulit hortorum primos Rapinus honores.
Tu quem Lamonius Regi populisque reliquit
Nominis hæredem meritique, virentibus hortis
Adde novum decus, atque apii cum bacchare tortis
Frondibus, agrestem capiti patiare coronam.
Si spectas mollemque rosam & sacrata Parenti
Lilia, lactucas & humi nascentia fraga
Despicies: at inest oleri sua cuique voluptas;
Et placet ipsa sibi rerum Natura creatrix,
Seu picto formosa novos in flore colores
Miscuit, hortenses seu protulit utilis herbas.
Delicias & ruris opes qui præparat hortum,
Arva domo vicina colat: sit commodus aër,
Pinguis humus, facilisque: fimo telluris iniquæ
Corrigitur vitium, sed inemendabile cœlum est.
Prona per areolas aqua derivabitur omnes;
Nec Boreas affliget olus, si colle sub alto
Molliter ad tepidos ager inclinabitur austros.
Nuda sit arboribus tellus: vernantibus herbis
Una laborantis non officit umbra coloni.

Maturas æſtiva procul terat area fruges;
Infeſtas oleri paleas ne ventus in hortum
Deferat & moto conſpergat pulvere plantas.
Ne pigra vicinis fœdas imitata paludes
Torpeat unda locis; inimica nitentibus herbis
Stagna caleſcenti generant animalia limo.

Si vectigales amnis devexerit undas;
Seque, loci mirâ captus dulcedine, plures
Dividat in rivos, totoque perambulet horto;
Solve memor Superis tanto pro munere grates.
At ſi nec medio fons obſtrepit ullus in horto,
Nec procul hinc aliis venit advena rivus ab oris;
Quod ſupereſt Olitor terræ cava viſcera ferro
Tentet & uberibus circumpluet undique guttis;
Ac mulo verſante rotas per mutua nexas,
Non labor eſt imo latices educere fundo.

Ne gravior foſſorum animas extorqueat aër,
Accendant pingues opera inter iniqua lucernas,
Et vitæ metuant, cùm peſtifer halitus ignem
Protinus extinguit: directas undique circum
Ad latera objiciant tabulas; quas lignea vectis
Suſtineat tranſverſa; ſolo concluſa ruenti
Corpora ne triſti donentur viva ſepulchro.
Qui fodiunt puteos ſicciſſima tempora quærant:
Cùm madet imbre ſolum, fallacibus omnia lymphis
Rura natant: dubios æſtas probat arida fontes:
Si maneant, inopem neque Sirius hauſerit undam,
Nil tardes muro puteum veſtire perennem;
Mordaci ſenſim tellus exeſa liquore
Ne labet, & ſubitam faciat mollita ruinam.

Quid mage conveniat vel circumducere murum,
Claudere ſtructilibus, vivis vel ſepibus hortos,
Tecum mente agita: ſepes armenta, rapacem

Et populum, ſed non hiemes avertit iniquas,
Nec radice parum propioribus officit herbis.
Utilior contra paries, ſeu quòd minus agri
Occupet, & teneris defendat frigora plantis;
Sive quòd in plures duret reparabilis annos.
His ubi proviſum fuerit, tum vertere terram
Præcipio, multoque rudem deſcribere campum
Tramite, quà rivum ſulcos partitus in omnes
Ducat, & areolas dextrâ lævâque colonus
Acceſſu faciles ferro rimetur, & herbâ
Purget olus, gravibus neque calcet ſemina plantis.
Grandia ſi virides quis in oppida transferat hortos,
Tonſilibus diſtincta piris extrema viarum
Ornet, & hinc illinc longo ſerat ordine flores,
Indecores ne ſe porri, cauleſque videntum
Protinus objiciant oculis. Tu ſeria rerum
Semper ama, modicaſque vias prætende thymoque
Et gratis Baccho cinaris, & rore marino.
Humentes quoque mollis amat ſatureia ripas,
Serpillumque ſolo repens, apiumque Pelaſgæ
Quondam frontis honos, & craſſis ſalvia ramis.
Non tamen omnigenis inimicus floribus, illos
Ejicies, quorum facilis cultura, nec uſus
Nullus erit, quales violæ, nigrumque papaver,
Et roſa ſuppoſito quæ ſi calet igne, caduci
Solamen tibi floris aquam ſtillabit odoram.
Liliaque, & calthas, & hiantem flore decoro
Narciſſum, clytienque feres; feſtiſque diebus
Serta parans, donis Superos placabis inemptis.
In tenues hominum curas deſcendere gaudent
Cœlicolæ, tantùmque boni pietate coloni,
Quantùm operâ, quantùm largis viget imbribus herba.
Mopſus enim & Corydon hortis cum pinguibus olim

Contiguas habuere domos: magis iſte lacertis,
Ille Deo confiſus, humum ſudoribus iiſdem
Nec fructu coluere pari: ſeu venditor urbem
Mopſus adit, ferro docilem ſeu cultor agellum
Sollicitat, plenis reſpondent omnia votis.
At Corydon inopes vix colligit unde penates
Suſtineat, miſeramque trahat cum conjuge vitam.
Æſtus erat, feſtuſque dies; amboque ſub umbra
Gramineis ſedêre toris. O Mopſe, beatos
Miror, ait Corydon, uni tibi ſurgere ſoles!
Semina diverſis en ut communia fatis
Conſurgant! atqui non ingenioſiùs alter
Excolit, aut lymphis juvat uberioribus herbas.
Mopſus ad hæc. Alia, ô Corydon, ſed cognita paucis
Te quoque cura latet Superos in vota vocandi:
Inſontes cum voce manus fer ad aſtra, priuſquàm
Admoveas operi, fortunataſque videbis
Intus ali, & ſucco meliore tumeſcere plantas.
Obſequitur monitis Corydon; nec vana precandi
Relligio: redeunt animæ languentibus herbis,
Fœcundoſque ſinus laxans, ſe meſſe coronat
Uberiore pias humus emendata per artes.
Ruſticus ancipites hiberna per otia marras,
Ferratamque paret cratem, duroſque ligones,
Capreoloſque quibus glebas exerceat armis.
Tum quoque vicino quærat ſibi ſemina rure,
Et varios oleris generatim ediſcere cultus
Non pigeat: neque enim plantis ager omnibus unus,
Non eadem cultura placet, tempuſque ſerendi.
Pars amat æſtivos ſoles, pars frigus, & Euri
Aſpernata minas, illæſæ frondis honorem
Per medias hiemes ſervat; pars condita terris
Non ſurſum prodire pigris radicibus audet,

Torpentes non ante comas evolvere cœlo, [tes.
Quàm reducem audierit Prognem, Zephyrosque vocan-
Sæpe sua pubens olus ab radice revulsum
Mutatis adolescit agris; & mater eodem
Sæpe sinu tellus quo parturit, educat herbas.
Sunt aliæ semel excisis quæ frondibus arent,
Demessâque comâ stat truncus inutilis agro.
Sunt quibus usque redit nova frons, multâque colonum
Messe beant. Molli nunc figit oluscula terræ
Intactis olitor foliis; nunc fronde resectâ
Succus ut uberior stirpem cogatur ad imam,
Mandat agris. Plantas unâ ratione nec omnes
Evocat in semen, generique immittit habendo.
Præterea genus haud unum betæque rubenti,
Candidulæque: suas mensis alit altera frondes,
Altera radicem; genitalibus utraque sulcis
Danda, coronato cùm vertice Punica malus
Prodiit & roseo procul emicat ignea flore.
Nec tibi lactucæ faciem nascentur in unam:
Altera quæ cochleas foliis imitatur, aquosam
Fert hiemem: medium per se caput altera plexis
Frondibus involvet, solidumque tumebit in orbem
Dentatas crispata comas; hæc Vere tepenti
Nascitur; æstivos tolerat Romana calores.
Sunt etiam napi teretes, raphanique, sativus
Et rudis asparagus, capitatum & sectile porrum,
Longior & patulo visenda cucurbita ventre.
Longa super cameras reptat, vel ab arbore fructum
Demittit, docilem pueri quem cortice presso
Funiculis cogunt in quaslibet ire figuras.
Nunc solis radios fingunt, tortosque dracones;
Nunc super inscriptum gaudent concrescere nomen.
Dein humeris vacuas aptant, nudique per undam

Flumen inexpertis audent pulſare lacertis.
Scandit in arboreos ventroſa cucurbita truncos ;
Sed tu multiplici per gramina repere flexu
Coge, fatiſcentes rumpat ne pondere ramos.
Tertia quæ brevior, medioque coërcita nodo
Exoritur, Baccho dabit opportuna lagenam,
Quam lateri accingas operumque viæque miniſtram.
Ipſa adeo geminum referunt ſpinachia ſexum :
Quem dixere marem, generoſior unus acutum
Proſilit in ſemen ; triſti prope pallet amictu
Fœmina, quæ ſteriles effert ſine ſemine frondes.
Quid memorem quantâ jactet ſe braſſica laude,
Sive volubilibus redit in ſe frondibus, orbeſque
Orbibus agglomerans, capitis ſub mole laborat ;
Tornato ſimiles ebori ſeu candida flores
Ediderit ſeu coniferas imitata cupreſſos
Seque ſuas plicat in frondes, & acumen in album
Deſinit, ac tenui venit haud ingloria menſæ ;
Sive hieme in mediâ, cùm cætera frigore torpent,
Læta viret ; Boreamque trucem, Cauroſque malignos
Deſpiciens, vacuis ultro dominatur in hortis.
Ut variæ ſpecies oleris, ſic plura ſerendi
Tempora ſunt : putribus mandantur pleraque ſulcis,
Cùm pluviis tellus madet autumnalibus, & cùm
Sithonias hiemes reducis fugat aura Favoni.
Tunc eadem eſt anni facies, & ſæpe ſubortæ
Autumno violæ falluntur imagine Veris.
Tempeſtiva autem ſatio, ſeu frigore terram
Fermentarit hiems ; ſeu coxerit acrior æſtas.
Utraque vis ſolvit glebas, & inutile gramen
Enecat : inſani quamquam poſt frigora Cauri
Vere ſatas annus clementior excipit herbas.
Bruma tamen licèt uſque comas affligat aduſtas,

Securam patitur ſtirpem coaleſcere terris,
Et meſſem cœlo dein maturare calenti.
Quare age deciduas cùm nuda ex arbore frondes
Frigidulis volitare vides ludibria ventis,
Inſta operi; longos plano duc æquore ſulcos,
Alliaque in plures ſpicas diviſa, refoſſo
Conde ſolo; fatuumque blitum, cretaſque marinas,
Et cinaram, cinaræque rubras interſere betas.
Optima tunc etiam ſatio menthæque virenti,
Et cunilæ, & fragis nemorum gaudentibus umbrâ
Ideiſque rubis inulæque, crocoque rubenti.
Fungus, & aniſum, gratoque lavendula ſucco,
Et ſedum minus, & medicos hyſſopus in uſus,
Et ſiſer, atque rumex, & inerti grata palato
Intyba, & atriplices, & paſtinaca ſerantur,
Atque cicer telluris edax, dulciſque locuſta,
Et foliis aſper raphanus, chondrillaque crure
Lactea, quæque hilares faciunt naſturtia mentes,
Napuſque & minimo quæ ſemine nata ſinapis,
Arboris in faciem ramis frondeſcit opacis.
Vos quoque jejunæ quondam ſolatia menſæ,
Cæſa minutatim & Cerealibus abdita cruſtis,
Ante hiemem molles, ſpinachia, pandite frondes,
Et teneris aude, lactucula, ſurgere fibris:
Te ſtipulis, cùm frigus erit, te ſtercore multo
Immites hiemis contra tutabimur auras.
Erucas etiam, rectoque dracontia caule,
Atque bipinellas, oximque, brevemque meliſſam,
Quas oleo, & veteri, cùm Bruma remittet, aceto
Perfundas, tunc tempus erit committere ſulcis.
Noſſe juvat quas ſiccus ager, quas humidus herbas
Reſpuat, ut toto nullus vacet angulus horto.
Quæ ſteriles fundo tellus imitatur arenas,

Lactucæ , cicerique favet : ſpinachia longam
Non paſſura ſitim , caulesque , & olentia late
Allia felicis gaudent uligine terræ.
Sunt quibus & proſint umbræ ; muroſque vel ipſos
Occupat effuſis anguina cucurbita ramis.
Et teſtudineo prope murum vinea dorſo
Flectitur , arcendos circumſita ſolis ad æſtus.
Nudus erit tepidos paries converſus ad auſtros ,
Optima ſeminibus ſtatio ; ſi mollior altâ
Inſtruitur pulvinus humo , qui Vere reducto
Sufficiat pangenda novis plantaria ſulcis :
Murus enim franget Boream ; ſoliſque reflexi
Quæſitus favor algentes ſolabitur herbas.
Quantùm oleri prodeſt ager opportunus alendo
Vidit & obſtupuit noſtro qui primus ab orbe
Cantaber auſtrales Americæ ſemen ad oras
Tranſtulerat : raphanus tener egregiique ſaporis
Corporis humani molem ſuperabat ; & Indus
Grandior arboreo poterat vix carpere ſummas
Caule fabas : onus uva viri pendebat ab ulmo ;
Nec tumidum cervix peponem nervoſa tuliſſet.
Longa nivalis hiems & inertibus otia terris
Et pigro facit Agricolæ : ſilet herbula primis
Frigoribus contracta ; gelu vel terra rigenti
Clauditur , aut longo madet intractabilis imbre.
Jam neque fundit opes ; olitor niſi frigora flammis
Vicerit occultis , multo vel ſtercore molles
Evocet aſparagos ; & quas Natura negabit ,
Præcoce lactucas emergere juſſerit ortu.
Hunc olim prior induxit Quintinius uſum.
Quippe hiemes inter medias felicibus armis
Oppida cùm Galli quaterent inimica , nec anni
Tempeſtas eſſet non fertilis ulla triumphis ;

Ille suâ ne non Brumam quoque vincefet arte,
Nullo hiemis Verisque satas discrimine plantas
Versaliæ riguis educere cœpit in hortis:
Nam quid humus Regi non deferat, excita tanti
Principis aspectu, posito qui pondere rerum
Quos oculos aperit populis orbique regendo
In tenues amat interdum demittere plantas?
Si, loca jam toties mihi decantata, beatos
Versaliæ colles videam; non ipsa tenebunt
Augustæ me tecta domûs, non lympha per altos
Obsequiosa fluens montes, non totius orbis
Dives opum variarum hortus, non denique nostrum,
Quamquam non pigeat tantos olus inter honores
Aspicere: at molles lætis cùm perleget herbas
Luminibus Lodoix; ero Principe totus in uno,
Quem procul attonitus stupet Orbis, & ultima retro
Venturi post sæcla velint vidisse Nepotes.
Cùm venti posuere truces, & oluscula leni
Jam Zephyrus fovet afflatu, non sole cadenti,
Non oriente, recens haustos diffunde liquores;
Humor inexpertam ne frigidus occupet herbam.
Cùm medium cœli Titan conscenderit orbem,
Tunc bibet irriguos tellus lætissima rivos.
Dein anno mutante vices, tu tempora muta:
Namque superfusis plantas a sole calentes
Ureret imber aquis: æstivo tempore pronos
Hesperio Phœbus seu mergat in æquore currus,
Eois redeat seu matutinus ab undis,
Eductas puteis querulâ compage rotarum
Tempus erit toto lymphas dispergere campo.
Vere novo lactens viridem cùm messis in herbam
Tollitur, & Zephyris hiscens rosa mollibus auras
Implet odore novo, floresque induta recentes

Ipsa suis arbos inhiat pulcherrima ramis;
Venturæ recreat segetis spes una colonos:
Ast Olitor jam nunc operum mercede diurnâ
Dives erit: breve chærophilon, & amaracus umbrâ
Lætior in messem crescunt; & olentia fragis
Arva rubent, uvisque ribes arbuscula crispis.
Jamque caput plexis involvere brassica ramis
Cogitat, & tardi surgunt buglossa saporis.
Occultas per saxa vias alimentaque cappar
Inveniens, scabris tegit obsita rudera baccis.
Cæsa semel lapathi brevis herba virentibus usque
Luxuriat rediviva comis: crispantur olentis
Flexibiles apii frondes, & acumine mollem
Cepula findit humum, tonsisque repullulat oxis
Frondibus, & dulces spargit melilotus odores.
Fœniculum, raphanusque tener mordaxque sinapi,
Lætaque nascuntur puleïa, quæque domorum
Ocima sublimes decorant palpanda fenestras.
Eruitur staphilinus humo, sisaronque brevesque
Buniades, & quæ fruticat spatiosior hirci
Barbula, & hiberno gaudentia frigore rapa.
Silvescunt cinaræ, pomoque virente superbas
Mille modis variant cœnas; torpensque palatum
Exacuunt dulci cicer, asparagusque sapore.
Quas epulas tantùm lectos & ab arbore fructus
Prisca Patrum norat virtus atque aurea frugi
Simplicitas: hinc illa virûm felicior ætas
Usque valens tenui superabat sæcula victu.
Nunc spatio vitam finit breviore ciborum
Implacata fames: neque enim in convivia tantùm
Jam veniunt agris animalia nata colendis:
Itur & in medias, pretium faciente periclo,
Oceani syrtes: educitur æquore piscis:

Nec medium tutis ales secat aëra pennis;
Totus & est jam pœne gulæ contractior orbis.
Dum viget hiberno tellus animosior imbre,
Ne sterili vernas in alendo gramine vires
Insumat; properemus humo dare semina tymbræ,
Atque apii, betæque rubræ, pisique virentis:
Tunc quoque cervinum cornu, coriandra, blitumque,
Et seris, & dulci borrago flore feruntur,
Et coctu faba difficilis, vilisque fasellus;
Aureaque andrachne, atque humilis saliunca, suumque
A longo quæ nomen habet lactuca cucullo;
Mutatumque solo, radicibus ante recisis
Detonsâque comâ cantoribus utile porrum
Pangitur, & cepe lacrymas factura secanti.
Vos etiam lupuli, brevibusque cicerbita ramis,
Et primâ pepo difficilis cùm pubet in herbâ,
Teque palustre apium, te semen olentis Anethi
Accipient sulci, Crithmumque, & amica Lyæo
Hormina, quæque manus inodorat ruta legentes.
Quid jubeat, quid luna vetet, plebs nescia rerum
Inspiciat, lunasque meras, atque arbitra ruris
Astra crepet; tu sole tuos metire labores.
Si qua fides oculo, plantas sol adjuvat unus,
Et quod in humanas possunt vaga sidera mentes,
In teneras id juris habent non amplius herbas.
Seminibus positis inimicam avertite talpam;
Ne deformet agros, & iniquo dente sativum
Depopuletur olus. Longos telluris acervos
Si quando aspicias sensim consurgere; gressus
Fer tacitos, crassamque togam super injice: summum
Talpa solum sulcans, positis caput inscia pannis
Inseret, & meritas tenebris dabit eruta pœnas.
Agricolæ, contra mures aviumque minorum

Insidias & furta, solent desigere vepres,
Et teneras rigidis defendere sentibus herbas.
Non equidem per dura petit mus vulnera prædam,
Occultum sed quærit iter tellure sub imâ;
Armatasque rubis sepes, & inutile vallum
Trajicit, & teneras depascitur helluo frondes;
Sint tibi fallaces foribus sata propter apertis
Muscipulæ, quibus invitet succedere furem
Pendula nux: avido malefidam credulus escam
Ore petit, clausoque vorax se latro teneri
Carcere conspiciens, jam non semesa resumit
Frusta nucis, sed non cessat captivus iniquas
Tollere vel pedibus, vel dente lacessere valvas.
Vidi ego qui talpas ricino maleolente fugaret,
Atque venenatâ cinaræ radice pararet
Muribus insidias. Si quando frondibus hærens
Infestabat olus pulex, hirsutaque campe,
Marrubii latices super injiciebat amaros:
Et formicarum flammis abolere recessus
Sueverat, ut fumo durisque exterrita pœnis
Impigra gens ultro male tutis cederet agris,
Nil fruges hiemi lectas, nil horrea curans.
Providère Dii nobis meliora: Pyrenes
Nuper enim celsos peregrina ciconia montes
Dum superat, ferturque humili super arva volatu,
In casses sibi non positos cadit, atque resectis
Continuo pennis custos imponitur horto.
Oblatas captiva dapes fastidit; at anguem
Inter vidit olus, vacuamque immisit in alvum;
Quamvis ille diu luctatus, corporis imos
Implicuit nodos, & torta volumina rostro.
Quæsitura novam volucris per oluscula prædam,
Herbarum genus omne sagax scrutatur, & hortum
Muribus,

Muribus, & campe purgat, talpisque, nec ipsos
Dedignatur edax, veteri quos evocat imber
Pariete, limaces fractâ consumere conchâ.
Non satis est procul infestas avertere pestes,
Assiduo nisi sollicites plantaria cultu:
Nam sine vi quæ sponte rubos & inutile gramen
Indulgens sibi terra creat; nisi victa labore
Continuo, nec olus nec munera blanda Lyæi
Nec segetes pariet. Sic nos ad inania fortes,
Deficimur nervis ad honesta; viâque pedestri
Qui passus vix mille, suum visurus amicum,
Conficeret, vaga post leporis vestigia totos
Itque reditque dies, faciente cupidine vires.
Radat humum rastris Olitor, gramenque renascens
Eruat, & siccas riguis alat imbribus herbas.
At peponem imprimis ab iniqua vindicet aura:
Mollis enim seu primævo juveniliter ortu
Luxuriet, seu jam cœpit grandescere, cultu
Indiget æterno. Sudoribus omnia vendunt
Dî superi, & magno stant optima quæque labore.
Veris ubi reducem volucres cecinere teporem,
Lacte novo vel aquâ medicatum fossula semen
Excipiat saturata fimo. Quâ parte nivalis
Flat Boreas, Olitor mixtâ cum stercore terrâ
Imbellem luteo præmuniat aggere plantam.
Si quid adhuc sævasque vices mutabilis auræ,
Et reducem medio Brumam jam Vere timebit,
Coniferi peponem sinat intra concava vitri
Crescere; dum ventos ferat, & jam fortior aurâ
Liberiore frui malit, nudusque relinqui.
Vitrea transmittunt tepidum specularia solem,
Et sævas arcent hiemes; at grandinis ictus
Non tolerant, nisi vimineis defensa cucullis.

Uni plura ſimul mandentur ſemina foſſæ ;
Nam neque vis eadem cunctis eſt inſita granis.
Maternæ qui ſolus humi ſuperaverit hæres ,
Si nimius ſucci pepo caudice longior uno
Funditur , interdum molli caput ungue putator
Demetat , & primâ luxum compeſcat in herbâ.
Tum digitis terram terat ; & quæ peſſimà circum
Naſcitur herba , manu tollat ferroque bicorni ;
Nec ſuper effundat largos aſpergine rores :
Languentem vitiant lymphæ contagia frondem.
Irriguos peponi fas eſt inducere fontes ,
Donec in oblongum tumidus grandeſcere ventrem
Incipiat : dein & ſitis , æſtivique calores
Dant pretium ; tamen exſuccam miſerabere plantam ,
Si coquat arentes inſana Canicula glebas.
Sed cave ne fluidum pepo cortice combibat imbrem :
Tegula ſubjicitur , ſolem quæ ſicca reflexum
Augeat , & terræ nocuis afflatibus obſtet.
Duxit ubi croceos pellis rugoſa colores ,
Jamque relicturus plantam dirumpere collum
Nititur ipſe pepo ; cultrum ſuppone , priuſquam
Marceat , & terris putreſcat inutile pondus.
Hunc legito qui mole gravis , cute durus , & auro
Concolor eſt , guſtuque refert & odore Lyæum.
Non alia eſt cucumis cultura : cucurbita cœli
Difficilis patiens minus eſt obnoxia curæ.
Cætera quæ paſſim naſcuntur oluſcula , verſu
Quid memorem ? ſi pinguis ager , ſi plurima lymphæ
Copia ; non tempus , non diſciplina ſerendi
Quæritur ulla : ſibi tellus nil indiga noſtri
Sufficit , ut larga ditet mercede colonum.
Fraga tamen , cinaramque juvat purgare , revulsâ
Prole , ſuam circum fruticat quæ plurima matrem.

In teretem lactuca comas quæ circinat orbem,
Candidior fit operta solo; prodire nec ausit
In mensas apium majus, nisi Rusticus altâ
Vestierit terrâ jussas albescere frondes.
Candescit pariter crispas endivia molli
Vincta comas junco, & genitalibus obruta sulcis.
Mollior & raphanus terris innascitur, imbres
Si biberit salsos (asper salsugine gustus
Corrigitur) durus contra si caudice nudo
Tellurem super emergat, folioque frequenti
Luxuriet, vel forte sitim sit passus iniquam.
Capparis exesis quæ se circumligat ipsa
Parietibus, veteri plantis de stirpe revulsis
Conseritur; quamquam viridis cùm bacca tepentes
Oscitat ad soles, fœtam det semine glandem.
Debilior tellure cicer ne repat aquosâ;
Ramosas appone sudes, quas sponte volutis
Claviculis veluti manibus comprendit, humoque
Erigitur late fruticans, albisque nitescit
Floribus, & folium partes diffundit in omnes.
Allia si pedibus calcas, injuria laudem
Afferet, & capiti dabit incrementa tumenti.
Cùm pallent, & humi flexâ cervice recumbunt,
Vellere tempus erit: vinctis de more maniplis,
Purgatoque solo, duros tractare ligones
Incipe, ut infestum tellus exhalet odorem,
Qui teneras, si vera ferunt, interficit herbas.
Grandia quæ longo jam macrior allia partu
Terra tulit, largo reparatas stercore vires
Colligat, ante novo quàm semine fœta, labores
Instituat primos. Id in hortis dulce colendis,
Quòd messem tellus alit irrequieta perennem;
Agricolasque beant & spes & fructus avaros.

Et dubitamus adhuc tantis ditefcere donis,
Atque oleri curas impendere ? Buxea nobis
Silvula, non hortus colitur : procul utilis herba
Exulat, ut vani florum captentur odores,
Et totum fterili rus abfumatur in horto.
Atqui nil cedunt hortenfes floribus herbæ.
Una dies florem nafci videt, una caducis
Effetum languere comis : quæ mane rubentes
Explicuit frondes, lapfo rofa vefpere flore
Triftibus horrefcit fpinis : at olufcula durant
Semper, & in fulcos recte digefta, virenti
Nil buxo cedunt, nil coniferæ cypariffo.
Si rapidos Olitor foles, fi frigora Brumæ
Mollit; & arte juvans Naturam, præcoce partu
Cogit humum natos alieno tempore fœtus
Edere, quæfitas menfis regalibus efcas;
Ad quantas emerget opes ! quæ nominis ibit
Fama fui ! quàm forte fuâ contentus avitum
Vertet agrum ! neque enim longi fpe pendulus anni
Eventus pavet ancipites : ferit ufque metitque;
Plenaque nil ad vota deeft, fi fedula conjux
Obtigit, & duri proles ftudiofa laboris :
Fortior ipfe folum palâ, duroque ligone
Sollicitat; puerique fuis pro viribus adfunt
Affidui comites operum : pars frangit inertes
Malleolis glebas, pars gramen inutile raftris
Infequitur, fpargitque fimum, plantifque calores
Æftivamque fitim properantibus excutit undis.
At calathis olus exportans adit oppida conjux :
Sera domum redit ære gravis, dapibufque diurnos
Nec non urbano recreat rumore labores.
Pauperibus menfis non affidet invida Cura,
Nec trepidus Pavor ambiguis circumvolat alis;

Nam neque bella timent, nec jura forensia : vanos
Non horrent strepitus : non irrequieta tumultus
Excitat internos tacitæ mens conscia culpæ.
Lite carent, neque nota domi vadimonia : numquam
Lictoris subiit facies invisa penates ;
Et nisi spem fuerit seges ementita, dolorem
Nullum corde premunt ; oritur neque tristior agris
Ulla dies, nisi quam soles fecere maligni.
  Nil sibi cum Medicis, vanâque Machaonis arte,
Et tamen usque valent ; lecto nec plumbeus Auster
Languidulos affigit ; iners nec Bruma, nec æstas
Ulla nocet : nec membra ligant nodosa podagræ :
Non stomacho gravis esca : febrem non læthifer afflat
Autumnus ; neque deliciis properata senectus
Instat, & extremam præcox denuntiat horam.
  Ipse salutares herbas, quarum indiget usus,
Hortus habet, rutas, althæam, absinthia, malvas,
Et quæ concilient crispata papavera somnos.
Fert & opem medicis labor potentior herbis.
Et ne forte gravent opera indefessa colonos,
Septima quæque dies ludos, & amica Lyæi
Dona refert ; meritique loco & virtutis habetur
Suspensis resides cessare ligonibus agros.
  Mutua qui festum vocat in convivia pagum,
Lactucas, cinaramque dapes apponit inemptas ;
Nec cyathis parcit : post prandia ducit in hortum
Convivas, & multa docet, discitque vicissim
Re super hortensi ; longo sermone secutus
Herbarum casus varios, usumque medendi ;
Pallida seu vitio telluris oluscula languent,
Infestis seu vermiculis obsessa tenentur.
  Nec silet herbarum vires ; seu pigrior alvus,
Seu fuerit citior, tussi seu forte frequenti

Excutiat latus illabens pulmonibus humor,
Aut intermissis furit æstibus arida febris;
Indicat hortensis si quæ ferat herba salutem.
Tum majora crepans, ridet potuisse Deorum
Esse loco quondam porrum cepasque, suisque
Mortales coluisse satum sibi Numen in hortis;
Et veteris famosa refert mendacia famæ,
Pluribus enarrans, ut brassica nata Lycurgi
De lacrymis, vites etiam nunc oderit almas:
Vitis ut ipsa retro tendentibus usquè flagellis
Diffugiat, ferrum velut in frondosa Lycurgus
Brachia rursus agat, veteresque resuscitet iras.
Ipsa Meliphyllon humili de cespite rufo
Flore micans, Apis (inquit) erat, quam Flora latentem
Nescia cùm premeret digitis, se vindice lædi
Cuspidis indoluit punctu: neque lenta volantem
Pœna secuta ream est: in odoras utraque crescit
Ala comas, subitâque pedes radice tenentur;
Herbaque fit, quâ non jucundior altera tristes
Curat apes, medicata vocans in tecta fugaces,
Et dulci fractas reparans spiramine vires.
Interea pueros Olitor famulumque sequentem,
Si quid displiceat, verbis castigat amaris;
Nec laudes reticet meritas: nam laude vel ipsos
Agricolas stimules. Tunc si quis ab arbore fructus
Decidit ante diem, legit ipse, domumque reportat.
Si qua solo jacet herba, gravi si pondere ramus
Flectitur; e terra relevat, furcâque bicorni
Sustinet, inque dies opera instituenda sequentes
Designat, licito apponens etiam otia lucro.
Felices hominum curas! quas inter iniquo
Non sceleri, non invidiæ locus: unus & horto
Et desideriis est terminus; una ferarum

Furta timent : vicinus amans virtutis & æqui
Incustoditum formidine liberat agrum.
At neque tranquillos amor insatiabilis auri
Sollicitat : lucrantur opes, partisque fruuntur;
Sola relinquentes pueris hæredia, rastros,
Jugera pauca, domum luteam, cultumque supremi
Numinis, & sanctos mores, studiumque laboris.

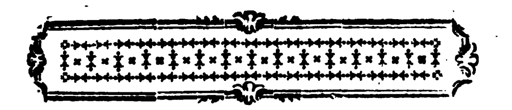

ARGUMENTUM

LIBRI X.

Opportuna viti plaga. Ager viti commodus. Triplex vitis : arbuscula ; jugata ; arbustiva : subnectitur Metamorphosis Enceladi in ulmum, & Briarei in vitem. Quæ vitis optimum vinum ferat. Vitis pergulana. Vitiginei surculi delectus. Vitis satio, & cultura, ubi de plantarum nutritu & auctu. Vitis putatio, ubi de falce vineatica. Vitis fossio. Vitis lacrymæ. Repastinatio. Pampinatio. Viti nocent gelu, grando, erucæ, formicæ, capræ, lepores, senium. Vitis propagatio. Vindemiæ apparatus. Vindemia, ubi de variis uvarum speciebus.

LIBER DECIMUS.

Vites.

Vitis ament alii ſuccum : cultura poëtam
Me juvat ; effoſſis ſeu Vinitor ordine longo
Semina deponat ſcrobibus, cultuque frequenti
Hortetur teneras fœtu turgeſcere plantas,
Sive laborantes ulmos pendentibus uvis
Exoneret, condatque cadis ſpumantia vina.
  Obſervata ſequar Latii veſtigia vatis,
Pampineos peragrans colles ; atque unde Maroni
Jam prærepta fuit vindemia dives, eâdem
Neglectas ſectabor inops in vite labruſcas.
  Felici meditatus agros veſtire Lyæo,
Ante rudis ferro tentes quàm viſcera terræ,
Quære prius viti faveat quæ commoda tellus,
Quo melior veniat ſub ſidere : vitibus omne
Dat pretium cœlo tellus ſubjecta ſalubri.
  Qui populi ſeptem patiuntur acuta Trionum
Frigora, Bacchæum redimant halece liquorem,
Pocula vel preſſis imitentur vitea pomis :
Vitiferos neque enim ſperent aſſurgere colles
Quâ regione minas Aquilonis, & horrida Cauri
Flamina vix pinus rigidis aſſueta procellis
Ferre poteſt, niviumque riget ſub pondere tellus.
At neque Phœbæo quæ ſemper aduritur igne
Barbara gens, curas uvis impendat inanes,
Nec Bacchum ſteriles invitum accerſat in agros.

Inter utramque plagam, Scythicum quà mundus ad
Consurgit, melior jacet arcto limite tellus [axem
Frigoribus nec fœda, siti nec hiulca perenni,
Sed Boreæ alternis vicibus Zephyrique tepentis.
Et pluviâ, & leni mollita salubriter æstu:
Hic Baccho locus, his ultro bonus imperat arvis,
Nec regni ulterius curat protendere fines.
Non interjectas uno tamen ordine gentes
Bacchus habet: belli studiis clarissima quondam,
Marte meroque parem fecit sibi Græcia famam.
Romanos rerum dominos Deus inde secutus,
Vina Falerna dedit: lapsâ tum mole potentis
Imperii, musto sordentia plaustra per Alpes
Egit, & optatis Gallorum constitit oris;
Despiciens populos Boreæ de parte vocantes.
Scilicet invictis quæ gens efflornit armis
Visa placere Deo est. Tantum ne Gallia munus
Sperne: latet cæcis argenti copia venis,
Ærisque, chalybisque latent, aurique metalla:
Parcite sed Baccho loca commoda, parcite, cives,
Destruere, & tectas, irritamenta malorum,
Divitias ferro sub eisdem quærere terris,
Queis auro melior, vitæ solamen amaræ,
Exoritur contra curas & tædia vitis.
Opportunus ager, tepidos qui vergit ad Austros,
Et sabulo levis est; hic pessimus, unde furenti
Eruta silva manu regnis excessit avitis,
Invisura focos: infamem strage recenti
Odit humum Bacchus, nec sponte hinc pabula carpens,
Tristior ingratum degit sine viribus ævum.
Vivit enim truncos radix ultura recisos;
Et quamvis caput in tenues non efferat auras,
Interiora tamen dominatur, agrumque per omnem

Serpit; & immeritos ad se rapit improba fluctus.
Æquior est Cereris multos quæ terra per annos
Paruit imperio, & pingues nutrivit aristas.
Nam spicis redimita Ceres, & vite nitentem
Pampineâ Bacchus frontem præcinctus, amicis
Conspirant animis, ut vitæ gaudia mensis
Hæc segetes, alter lenis det pocula vini.
Optima jejuni colles, largissima campi
Vina dabunt; & in arbitrio est, vineta ferentis,
Uberius cellis vinum meliusve reponat.
Pendenti male firmat humo vestigia Bacchus,
Ni paries humilis toto discrimina clivo
Crebra facit, limum retinens; ne defluus imber
Auferat, & vallem secum deducat ad imam.
Quin & vitiferis juga per devexa theatris
Læta repercusso coquitur vindemia sole;
Uvaque vicinis Phœbum non invidet uvis.
Tales dum rapido Rhodanus petit æquora cursu
Miratur passim ripis assurgere colles,
Et fugiens nutu dextrâ lævâque salutat.
Tres facies, totidem vulgo sunt nomina viti.
Prima Tolosanis late celeberrima campis
Colligit ingentes non longo in stipite vires;
Brachiaque huc illuc tendens, media ipsa tenet se,
Aspernata trucem Boream cœlique furores.
Altera quæ trunco gracilis caput altius effert,
Pondere victa suo jaceat delumbis, arundo
Ni doceat stantem rabidos contemnere ventos.
Tertia frondenti vitis requiescit in ulmo,
Quam tenet amplexu; ramosque effrena per omnes
Serpit, & elatum caput inter nubila condens,
Ostentat curvos pretioso pondere ramos:
Unde Giganteâ vitem de stirpe creatam

Græciaque & vani quondam cecinere Poëtæ.
Jupiter anguipedum poſtquam temeraria fratrum
Conſilia & ſtructos disjecit fulmine montes;
Phlegræis reſupinus agris per quinque jacebat
Jugera centimanus Briareus; qui conſcius auſi
Supponens humeros nitentem ad ſidera fratrem
Juverat Enceladus, repetito fulminis ictu
Stratus humi, nigro quoque tinxerat arva cruore.
Terra ſuæ prolis ſortem miſerata, Tonantem
Orat ut arboreâ ſub imagine rurſus alendam
Accipiat gremio ſobolem, quæ reddita vitæ
Serviat humano generi, nec rurſus in altum
Poſſit, humo defixa pedes, ſe tollere cœlum.
Protinus Enceladi de corpore naſcitur ulmus:
Figit agro plantas Briareus: rugoſior artus
Contegit elumbos cortex: quot brachia bellum
Intulerant, totidem repunt ſarmenta; jugalem
Queis veluti manibus ſtringens amplectitur ulmum,
Erigiturque ſolo; ramoſaque brachia jactans,
Nunc quoque ſidereas affectat vinea ſedes,
Atque Gigantæo de ſanguine nata, liquorem
Sanguineum fundit; motoque laceſſere bello
Si nequeat Superos, cyathis mortalia plenis
Corpora ſternit humi: quas foverat, addit inanes
Spes animis, ipſoſque docet contemnere Divos.
Cùm tonat, expertum media inter dolia fulmen
Horret adhuc, mutatque metu pallente colorem.
Qui tali potuere ſatas ab origine plantas
Fingere, quid mirum nova per mendacia Græcos
A Superis duxiſſe ſuæ primordia gentis?
Vitibus una licèt ſpecies, non unius omnes
Vina dabunt pretii: melior de vite pedata,
Quò propiore ſolo fruitur, vindemia pendet:

Caudice quæ brevior, terræ vicina, reflexi
Auxilio solis felicius excoquit uvas.
Quæ nubunt ulmis, Baccho cellaria vincent
Ubere, sed tristi qui torqueat ora sapore:
Arbor enim solem sub fronde latentibus uvis
Eripit, & dulci prohibet mitescere succo.
Si tamen est ulmo vitis conjuncta maritæ;
Ne muta patrios mores, habitumque locorum:
Sunt & inexperti metuenda pericula cultus;
Atque aliis aliam in faciem felicius arvis
Nascuntur vites: longo Burgundia tractu
Sustinet elatas sudibus furcâque salignâ;
Ne vitiet putres agri vapor humidus uvas.
Allobrogum verò cæcis in vallibus, uva
Vix fruitur viso nisi summa ex arbore Phœbo.
Itala gens (seris usus quia venit ab annis,
Non vitio terræ) vites socialibus ulmis
Jungit, & æquali geminas ætate maritat:
Consita namque locum fusis ubi stirpibus arbor
Anticipat, succum nascenti præripit uvæ;
Atque ulmus, cum vite, pari nisi pubeat ævo,
Non tolerat sponsæ ramos & pondus iniquum.
Si morbo gravis arbor obit, vel segnior annis,
Connubio tu parce novo, furcâque bicorni
Et fixo viduam solare pedamine vitem.
Horto etiam vitis decori est, cùm proxima tectis
Nascitur, & scite muros hinc inde per omnes
Flectitur, atque jugo primis assuescit ab annis:
Tum late intendunt contos, ramoque sequenti
Vitem ad vincla vocant: mordacibus illa salignas
Claviculis stringit crates, lateque virenti
Palmitis obtentu muros, & limina vestit.
Sæpe per irriguos Olitor non inscius hortos,
Dum flecti dociles virgæ, dum mollior ætas,

In testudineum sarmenta sequacia dorsum
Ire jubet, contra æstivos umbracula soles.
In quamcumque velis faciem se tollere vites,
Optima quæ culto figas plantaria colle
Eligito: si quid vitii delectus habebit;
Arte dehinc nullâ generis reparabile damnum est.
Non habet empta fidem vitis, fallitque coloni
Spes avidas, alio sibi quæ transmittitur orbe:
Nescit enim peregrina novis assuescere terris,
Amittitque suam mutato sidere famam.
Cùm rubet, ac torto mitis vindemia collo
Extremis fruitur jam solibus; elige vitem
Quæ peperit plures, modò sit sapor optimus, uvas.
Inde petes sarmenta tuos pangenda per agros:
Atque ut nosse queas; jam tum vel summa flagella
Demete, vel trunco rubeos inscribe colores.
Quæ verò potior satio, quæ forma serendi,
Omnia divino dudum vulgata Maroni,
Dicere nil opus est: at quâ ratione recentem
A teneris vitem informes, doceasque labori
Respondere tuo; paucis hæc omnia vates
Perstrinxit, rerum fastigia summa sequutus.
Ac velut egregia pingendi quisquis in arte
Nomen habet, primis habitumque situmque figuris,
Et quæcumque operi seu vis seu gratia postquam
Indidit ipse, rudi permittit cætera dextræ:
Sic majora movens animo, quæ multa parabat
Præterit, atque aliis Maro commemoranda relinquit.
Ergo rudes huc, Musa, manus: jam pullulat agris,
Jam nova primævo vestit se vinea ramo.
Eia agite Agricolæ, rastris duroque ligone
Prima juvate novi partûs conamina, terram
Vertite, & obliquas effossis altius agris
Cogite radices meliorem accersere succum.

Plura simul primos crescant impune per annos
Germina; nec vitis spes tota recumbat in uno
Palmite: post ternas hiemes manifesta vigoris
Signa patent; fluxas molli tunc denique frondes
Decuties digito: neque enim quos parturit, omnes
Educat, & succo foetus alit ubere vitis.

Quæ ratio, quæ causa rei, quâ lege per omnes
It succus ramos, & frondes explicat arbor;
Imo age nutricis quæ tanta potentia terræ
Auget in immensos silvestria semina truncos,
Expediam, & causas iterum tentabo latentes.

Tota recèns nati sub cortice germinis arbor,
Ut perhibent, latet in tenuem contracta figuram:
Ipsum adeo vinclis si vis humana solutis
Possit in exiles germen diducere fibras,
Continuo teneris ramos miretur & uvas
Involvi tunicis; atque ut puerilia membra
Explicat humano decurrens corpore sanguis,
Non aliter pinguis terræ nutritius humor
Paulatim insinuat sese radicibus imis,
Et sole eductus tepido, venasque per omnes
Diffusus, ramis animos vegetumque vigorem
Sufficit: at Phœbi cùm se vis blanda remittit,
Deceditque hiemi; tum nec se porrigit ultra,
Nec tumet in florem, nec partus educat arbor:
Languet iners, cecidere comæ, silvasque per omnes
Horrent indecores nudato vertice trunci.
Quippe pigrum toto fundit se cortice frigus;
Nec via per ramos nativo libera succo.
Mota autem tellus, & crebro exercita cultu
Arboreosque juvat frutices, & graminis herbam:
Molliti seu cæca soli spiramina laxet
Assidui labor Agricolæ, terrâque solutâ
Uberior veniat nascentes humor in herbas;

Seu quæ terra diu tergo vim pertulit æstûs,
Versa manu, nova det fibris alimenta, supinas
Plurimus imprimis glebas si diluat imber.
  Ergo vocet pluviam votis, durataque Fossor
Assiduis discat renovare bidentibus arva;
Atque putans vitem duræ post frigora Brumæ,
Provideat matrem ne germina plura fatigent.
  Si quem digna manet Lenæi gloria, lunam
Consulat; agrestes moderatur luna labores,
Illius & vario pendet res Rustica vultu.
Viribus exultans quæ vitis inutile lignum
Et steriles fundit succoso caudice gemmas,
Cæditur, amissos Phœbe cùm colligit ignes.
Informi contra macie confecta putatur,
Cynthia cùm lucet juncto plenissima cornu.
  Ancipiti mecum dubitat qui credere lunæ,
Et terram spectare, poli quàm sidera, mavult;
Effetas reparat vites, breviora recidens
Sarmenti capita; & pingui de vite racemos
Elicit; in largum submittens brachia fructum.
  Vitales æquis succos dispenset utrimque
Muneribus, neutrâ vitis neque parte laboret;
Sed quatuor pansum caput in duramina truncus
Explicet, unde novâ reparetur fronde quotannis.
  Ne laceros hebes immiti falx vulnere ramos
Sauciet, & nisu penetrans majore moretur
Delassetque manus, scabrâ rubigine nigram
Cote novet; viti nec Rusticus arma requirat
Altera fingendæ. Capulo vicina saligno
Pars acies cui recta, sinu falcata recurvo
Flectitur; ut ductu frondator simplice vitem
Amputet obliquis eadem in vestigia plagis.
A flexu sinus in rostrum procurrit aduncum,
Si quid in angusto purgandum; putria truncis

Si qua cavis adimenda: minax in terga ſecuris
Prominet, ut cæſim feriat; ductimque putator
Vincere ſi qua nequit duramina, deſecet ictu.
Plaga ſolo ſit prona, gravem ne combibat imbrem,
Vel gelidam accipiat cœlo reſupina pruinam.
Ni procul a gravidis media internodia gemmis
Sedulus obliquâ reſcindat falce colonus;
Interimet ſuper illacrymans nova germina vitis.
Æthereas cùm palmes agens ſe lætus in auras,
Occupat anguſtas inter duo brachia fauces,
Vinitor hunc ferro metat; & quodcumque feraci
Proſilit e trunco, pedibuſque innaſcitur imis,
Mollibus exturbet digitis, niſi vertice cæſo
Cogitat enatis vitem reparare flagellis.
Sed quoniam vel ſole, gelu vel aduſta rigenti
Latius emoritur; truncum ſuccidere malim,
Atque ſuperjectis ſtirpem defendere glebis.
Vinea tranſmittit caules, palumque vacantem
Contegit, & pingues fructu gravat ubere ramos.
Iliceas qui Vere ſudes mediove retractat
Vinitor autumno; ſincera pedamina vertat,
Submoveat carioſa, ſolo pendentia figat
Altius; & vitem nodis ne ſtranguler arctis,
Sæpe locum mutet ſtringens; vinetaque purgans,
In tenues collecta liget ſarmenta maniplos.
Nec mora poſt vitem Saturni falce putatam,
Ante novas gravido trudat quàm cortice gemmas;
Foſſor adeſt, duroſque opera ad majora lacertos
Exerit. Umbroſo fagi ſub tegmine veſtis,
Doliolumque, & nigra Ceres, viliſque ſupellex
Abjicitur; fidus ſervat canis omnia: primus
It ſenior, glebaſque movet: ſubit ordine longo
Indiſtincta cohors, & paſſibus æquat euntem.
Ille animos regit, atque interdum lumina flectens

Admonet herbarum versas ostendere cœlo
Radices, urgere operam, dum nubila pendent,
Altius & ferro penetrare in viscera terræ.
Fervet opus: mora nulla viris: allisa bidenti
Saxa sonant: levis in cumulos consurgit arena;
Nudaque, defossâ circum tellure, Lyæi
Crura patent, Phœbo melius fruitura calenti.
Testilis interea cepas, & olentia late
Allia fert, rapasque viris: discumbitur ulmo
Sub patula, facit herba toros; nec lignea cessat
Amphora perque manus, per & ora calentia ferri,
Purpureos fundens resupina in guttura fluctus.
Cœna brevis: revocant fixi tellure ligones:
Surgitur; & vires quas dant sibi pocula, viti
Impendunt, ac vina ferat meliora precantur.
Sunt qui laxa regant inter vineta juvencos;
Sumptibus ut parcant, & aratro parcius agrum,
Si non utilius, subigant: quæ vomer omisit,
Prosequitur Fossor spatia interjecta bidenti.
Vitis ubi vernos sentit rediviva calores,
Continuo lacrymis oculos suffusa tumentes
Stillanti rigat imbre solum, noctesque diesque
Collacrymat. Fluidos in vascula cogite fletus,
Agricolæ: morbos oculorum viteus humor
Sanat, & æstivo vultus fervore perustos
Restituit; potuque juvat quos calculus, hærens
Visceribus, misere cruciat: si largius olim
Hausta nocent quæ vina dabit, præsaga futuri
Providet auxilium succo lacrymosa salubri,
Vulnus opemque ferens uno de stipite vitis.
Arva licèt tepidis Zephyrus laxaverit auris,
Et læto Philomela novum Ver ore salutet,
Gaudiaque invitet facies pulcherrima mundi;
Parce tamen lacrymis imponere, vinea, finem;

Et longo metuens oculos corrumpere fletu,
Ne properà dubio gemmas committere soli.
Hanc laudem imprudens sibi servet amygdalus, anno
Nascenti primos, spem vanam, ostendere flores.
Ipse Aries quamvis aurato in vellere molles
Et Zephyros agat, & Veris præsagia portet;
Nulla tamen Zephyroque fides Verique tepenti:
Namque ubi cessit hiems glaciales pulsa sub Arctos,
Indignata fugam, retro vestigia torquet
Interdum; sævoque furens circum undique flatu,
Depopulatur opes, quas fuderat inscia tellus.
Cùm regnat cœlo Cancer, nascentis & uvæ
Florea lanugo divinum spirat odorem;
Arma manu rursum tractet, summumque ligone
Vinitor æquet agrum, nudis radicibus almam
Restituens terram, quam Fossor ademerat, imbrem
Ut pluvium & tepidos captaret vinea soles.
Proderit & quæ multa virent injussa, nec ullam
Germina spem faciunt, digitis rescindere: viti
Majores dant plagæ animos; totumque relictæ
Partitur soboli radix uberrima succum.
At sitiens ubi torret agros Leo, tollite frondis
Luxuriem, quà parte breves altissimus umbras
Efficit, & rubeis quà matutinus ab undis
Aureus exoritur Titan; a sole cadenti
Densior immites defendat pampinus uvas:
Nam vespertinum si senserit uva calorem,
Æstibus arescet nimiis; tostique racemi
Vina injucundum referent austera saporem.
Præterea gelidis hiemem revocantibus auris,
Longa licèt duros tardent sarmenta ligones,
Exercete viri terram; totumque per annum
Qui vineta manent tristes avertite casus,
Sæpe ferox insurgit hiems; & in intima gliscens

Membra gelu, vites interficit: ut quid inanes,
Vinitor, effundis lacrymas! non fletibus iſtis
Tempus eget: vano mulier terat otia queſtu;
Cura tibi melior, medicas ad vulnera vitis
Ferre manus, culpamque omnem compeſcere ferro.
Semineces imo vites a caudice cædens,
Inſere fiſſilibus ſarmenta feracia truncis.
Vitis adoptivum gremio lætiſſima germen
Accipiet; tum poſt aliquot mirabitur annos
Et plures uvas, emendatumque ſaporem.
Sæpe ſonans agris ruit aëre grandinis imber,
Lactentes nil tale timens cùm vinea frondes
Explicuit: mollis repetito cæditur ictu
Pampinus, & longi melior ſpes concidit anni.
Tarda quidem, ſed non præſentior ulla medendi
Ars erit, infenſi quàm ſi Jovis adjuvet iras
Vinitor, & ferro tollat quæ germina tantis
Indejecta malis ſteterint: melioribus orta
Pampinus auſpiciis tibi mox emerget ab ipſo
Vulnere, maternos tamen haud oblita dolores.
Tunc etiam cùm læta novis jam vinea ramis
Pubeſcit, plexa erucæ ſub fronde latentes
Ova fovent, turpique inceſtant ſemine vitem:
Semeſaſque comas limax cornutus inerti
Obducit ſpumâ: geminam pede contere peſtem.
Si teneræ viti formica illudit; avaræ
Gentis opes, parcaſque domos, atque horrea verte:
Nec mora ſecuro fodiens granaria campo,
Farris inexhauſtos aliò convectat acervos.
Capra venenatis naſcentia morſibus urit
Germina, ni petulans pecus arceat horrida ſepes.
Audent & timidi lepores ſub luce maligna
Molliculas vitis furtim depaſcere frondes.
Sulphuream prætende facem, fumoque ſequaci

Tetram averte luem ; vel adacto in viſcera plumbo
Auritam Bacchi regnis procul ejice gentem.
Annoſis inſtat quoque vitibus ægra ſenectus :
Hoc ubi ; languet iners effeto corpore vitis,
Nudatumque comâ tollit caput, aſpera rugis
Brachia ſulcantur, nodoſo tubere tota
Prominet & raris onerat ſarmenta racemis.
Fumoſo det ligna foco quæ debita cellæ
Vina negat ; propiorque novâ propagine palmes
Preſſus humi, vacuis ſuccedat ſedibus hæres.
Cùm jam purpureas varians trahit uva colores,
Muſto dum tumeat maturior, ima Lyæi
Inſtruitur domus ; & vinaria vaſa parantur.
Ille omnes labor unus habet : pars mundat olentis
Hoſpitii ſordes, & torcularia tergit :
Obductas ſqualore lavat pars altera cupas :
Empta recens alii medicantur vaſa ; caviſque
Depromunt cellis jam dudum exercita vino
Dolia : frenando renovat pars vincula Baccho :
Molli pars ſtupâ rimas obducit hiantes ;
Tum puras infundit aquas, intuſque catenâ
Fecem agitat : putres verſo cadus ore liquores
Evomit, & ventrem repetitâ aſpergine purgat.
Inſtantem Bacchæo operi ne fœmina ſponſum
Contempletur iners, uvis ſed cuncta legendis
Condictam paret ante diem : de vimine textos
Expediat calathos, vitemque perambulet omnem ;
Imbribus ut nullis corruptas prælegat uvas,
Provida quas hiemi ſervet menſiſque ſecundis.
Interea duplicet pia vota, Deumque precetur
Sit tranquilla dies, ſudumque per aëra purus
Sol eat, & madidis aliò Notus avolet alis.
Maturas pluvius quid ſæviat Auſter in uvas
Vidimus heu ! animis necdum dolor excidit ægris :

Nuper enim dulces cùm jam matura sapores
Uva daret; nigro concrescit in aëre nubes,
Quæ trepido, magis atque magis densata, colonos
Exanimat terrore: sinu quid devehat atro
Nescia plebs, Cœlum gemitu, raucoque fatigat
Ære; sed obscuros non æra sonantia nimbos,
Non gemitus, non vota fugant: furit horrida nimbis
Tempestas: tonitru montes quatiuntur; & aër
Non intermissis micat ignibus: omnia passim
Imbribus arva natant; nec dira tonitrua, cœli
Turbida nec facies, neque plaustris invia tellus
Venales tenuere animas. Pluvialibus uvæ
Pœne putres miscentur aquis: magnoque labore,
Sed tenui legitur sordens vindemia quæstu.
Tristis erat vino facies, ingratus in ore
Tentantum sapor, & vires in pectore nullæ.
Si quis inest, lento elicitur nunc spiritus igne;
Stillatum sed & ipse vapor densatus in imbrem,
Frigentisque fluens sinuosa per ora lebetis,
Signa luis manifesta refert: nam nec sapit ori
Nec stomacho calet, admotos nec suscipit ignes.
Ne properate tamen dubii formidine cœli:
Et vos in populum quibus est permissa potestas,
Invitis etiam date pocula læta, gravesque
More Patrum pœnas indicite, si quis acerbos
Præproperus legat ante diem de vitę racemos.
Mox ubi tempus erit, notos det buccina cantus,
Imperet & toto Bacchæos rure labores.
Ac veluti miles, cùm proximus imminet hostis,
Intentus belli signo parat arma, nec audet
Injussas miscere manus, & vellere signa;
Ante canat quàm rauca fero tuba murmure pugnam:
Sic ubi jam matura vocat vindemia cives,
Et Dyonisiacum cecinerunt cornua bellum;

Ferrum omnes dura ſubigunt in cote, virique
Et matres armantur: eunt diverſa manipli
Per loca: ſtridentes ſubeunt, & agreſtia currus
Arma vehunt: collo cava tintinnabula jactans
It ſonipes, lateque ſonantibus ilia vaſis
Verberat, & reſono ferit aurea ſidera pulſu.
Urget amor prædæ: ſtructum procedit apertis
Agmen agris; jamque apparent Baccheïa longè
Caſtra, racemiferas quadro queis ordine vites
Explicuit, viridique Deus munimine ſepſit.
Pampineis ſpecioſa virent tentoria velis,
Et matutinum ſudo bibit æthere rorem
Uva ſuâ ſub fronde, mali ſecura futuri.
Ruſticus interea propior jam vitibus inſtat,
Foſſarumque moras ſuperat, ferroque recurvo
Pandit iter, ſepes & propugnacula rumpens
Spinea: Feciniam, Rhodias, Mareotides albas,
Cædit, & Argites, Pſythiamque brevemque Lagæon.
Altera comprenſas manus attinet, altera curvo
Colla ſupina ſecat ferro: non parcitur ulli;
Non omnes tamen una manet fortuna: calenti
Demerguntur aquâ, queis grandior intumet alvus,
Atque ut longa levent olim jejunia, ſoles
Ad tepidos ſiccantur; agris non pejor in ipſis
Pars teritur ſub dente: domum pars fertur, & altâ
Vel pendet trabe, fictilibus vel conditur ollis.
Uda trahunt alias ad calcatoria: nudis
Stat pedibus, paliſque manus armata juventus;
Inque chorum ſuper inſiliunt, avidoque fluentem
Jam potant animo laticem, merſiſque bibaces
Delibant digitis, & in annua pocula ſervant.

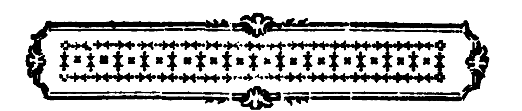
ARGUMENTUM

LIBRI XI.

Cella vinaria. Cellarum ornamenta in Germaniâ. Vinum Gallicum, Græcum, Italicum, Hiſpanum, Germanicum. Vinum rubrum, album, apianum, ubi de Blitera urbe. Vina medicata. Vini laus, ubi de diluviò, & de Noëmo primo vitis cultore. Vitis ex Aſia in Græciam Italiamque ac demum in Galliam propagata. De moderato vini uſu. De ebrietate, ubi de cafeto. Vinum tortivum. Occludenda dolia. Dolii ſpiramentum, ubi de vacuo. Vinum aqua mixtum. Vini transfuſio. Vappa. Acetum. Vindemias adminiſtrare debet Pater familias, ubi de ruſticatione & amænitate ruris.

LIBER

LIBER UNDECIMUS.

Vinum.

HACTENUS in ſterili ſatis eluctatus arena,
Et fodere, & ferro lætas compeſcere vites
Edocui, falcem tractans, duroſque ligones.
Nunc cratere manum armatus, nunc ſordida muſto
Vaſa gerens, cellas & ſubterranea Bacchi
Hoſpitia ingredior. Proh quanta ſilentia! quantus
Horror ineſt! lato pendet curvamine fornix
Luce carens, fumoque niger: ſtant ordine longo
Dolia, quæ culicum globus obſidet; atque bibaci,
Guttula ſi qua meri coſtis dependeat, ore
Sugit, & in varios circumvolat ebrius orbes.
Bacche, ſoporiferos qui languida membra per utres
Projectus, ſtrepitu procul otia ducis, inertem
Excute quem proflas alto de pectore ſomnum:
Fare age, dic iterum, quæ ſenſibus hauſerat imis,
Cùm te ſepoſitâ quondam de rupe docentem
Audiit Aoniæ contemptor Horatius undæ.
Tu quoque Phœbe pater, mecum per opaca locorum
Ingredere, ignotos audax recludere fontes:
Non te Bacchæis Pindi ſacra culmina cellis,
Pierioſque mero latices mutaſſe pigebit.
Imâ parte domûs ſub fornice lignea primum
Vaſa, racemiferis & calcatoria plauſtris
Obvia conſtitues. Uvis iligna premendis

Surgat utrimque arbos in ſpiram torta, gematque
Tranſverſi valido nitens ſub pondere præli.
Grandior accipiat calcatos cupa racemos,
Et per multifores manantia vina canales
In vacuas operâ facili defunde diotas.

Horrea ſub terris lateant, quò Sirius ardor,
Inſanæ quò vis hièmis., cœlique tumultus
Non penetrent: nam ſi tonitru concuſſa tremiſcunt
Dolia, pallentem Bacchus formidine vultum
Induet, & nulla color emendabitur arte.

At neque fulmineos tormenta imitata fragores
Imperturbatus cellis Lenæus ab altis
Audiet, emoto neque plauſtra ſonantia vico:
Illius & vires franget novus hoſpes ab ulmis
Deſcendens, ævoque ferox, qui murmure cæco
Perſtrepit, impatiens vinclis arctoque teneri
Carcere: fumoſus ſpurco vapor exit ab ore;
Spumaque roboreas circumfluit albida coſtas.
Hunc aliis ſepone locis, dum concoquat iram,
Et poſito clauſus diſcat requieſcere motu.

Horrea ſint ſtabulo procul & torpentibus undis;
Nec putris Arvernos prope caſeus afflet odores;
Neve cados ſuppone cadis: admittere poſſint
Intervalla manum, ſubitis quæ caſibus adſit,
Inſerat ut rimis ſtupam; cùm plena Lyæo
Dolia laxatâ laterum compage dehiſcunt.

Cæſareis, ſi vera fides, data meta triumphis,
Urbs claro quæ nomen habet de monte, ſub ipſâ
Digna mero meliore cavat cellaria rupe.
Non opus hîc gelidis reſtinguere pocula lymphis:
Ipſa ſuo ſtupidos exſurdant frigore dentes
Vina recens deprompta cadis. Devota Lyæo

Explicat in cellis totos Germania luxus.
Est ubi Tenario fulgentia marmore Bacchi
Tecta micant, auroque nitet vestita supellex.
Læta procul pictus præbet spectacula fornix:
Hinc tremula Ebrietas, & Inertia mollis, edaces
Sub pedibus curas, Regumque negotia calcant.
Hinc furor in montes Bacchas agit; inde biformes
Centauri Lapithis vacuo cratere minantur.
Hinc acino spretæ pœnas dat Anacreon uvæ.
Faucibus hærentem multo conamine pestem
Extrahere incassum tentat: Lenæus amori
Posthabitos passâ cyathos ulciscitur uvâ.
Parte aliâ flexâ in cubitum cervice recumbit
Ennius, & secum dicenda recogitat arma:
Stat scyphus ante oculos; & turgida vena Lyæo
Carminibus fluit. Ipse adeo cratera rubentem
Democritus mediâ retinens in morte, cadentis
Supremos animi quærit mollire labores.
At Bacchus positis medio sub fornice mensis
Assidet, ornatus frontem pendentibus uvis:
Olli venter obesus iners abdomine turget;
Et micat os qualis vento rubet aurea Phœbe:
Hinc positi calices, hinc cantharus: ebria circum
Turba sedet, nudata sinus, similisque canenti:
Pars crinali hederâ, vernis pars floribus udum
Implicuere caput: rubeis baccata renidet
Frons papulis, oculi languent, it gutture flatus
Crassior, & læto color enitet igneus ore.
Vana loquor: cellis alias impendite curas
Agricolæ; neque enim auratis meliora diotis
Vina fluunt: decora ipsa loci sint dolia leni
Plena mero, non argento perfusa nec auro.

Nosse juvat quo nata solo, quos sordida tinxit
Uva pedes; aliis aliam dat Gallia terris.
Cociacis oritur liber generosus in agris,
Firmus Burdigalæ, Bliteræ mitissimus, asper
Lutetiæ: rupes ab Eremo dicta saporem
Conciliat viresque facit: Campania mollem
Educat, austerum Burgundia, Belna severum.
Lene merum Ripis nomen quod ducit ab altis
Cruda coquit nimium pransis alimenta: Cadurci
Vina probant succosa, quibus tabentia pallor
Ora notat: si cui placeant Velauna, Neracum
Oderit, atque tuos amet idem, Arvernia, colles.
Græcia floret adhuc, quamvis abstemia, Bacchi
Muneribus; si cura virûm telluris avitam
Excierit cultu laudem: creat Itala tellus
Ut molles animos, sic mollia vina: feroces
Et Baccho, & populis inspirat Iberia mores.
Robur utrisque facit Germania; corpora bello,
Vinaque progenerat mensis generosa, senectam
Quæ servata ferunt, laudemque ætate merentur.
Altera vina rubent, albescunt altera: multus
Inter rubra color distinguitur: optima sunto
Quæ carbunculeos ignes imitantia, plenis
Scintillant pateris, & lætam suaviter acri
Afficiunt sensu linguam. Vehementia tristis
Calculus, & querulæ imprimis odere podagræ.
Vatibus, & placidæ sectantibus otia vitæ
Mollia vina placent, stomachoque facillima vinci;
Mustea continuo tentant caput, aspera fraudem
Dissimulant, & ubi linguam vinxere pedesque,
Vix redit exactâ libertas nocte: palatum
Tenuia delectant, sed habent mutabile semper

Ingenium : via longa mari terrisque colorem
Fuscat, & imminuit robur : vectura severo
Dat vires pretiumque mero. Sic debile corpus
Obruit & validos labor idem roborat artus.
Æquoreos hinc per cursus, exercitus æstu,
Ad sua nobilior peregre redit horrea Bacchus.
Dulcia languentes morbo, generosa valentes
Vina beant, violenta viros, mollissima matres:
Candida non tolerant longos æstate calores;
Frigoribus, positâ vix fæce, bibuntur: ab albis
Optima sunt quæ vina fluunt Apiana racemis:
Dulcis in ore sapor vivaxque in pectore virtus.
Non humus hanc omnis feliciter educat uvam
Quæ genus & nomen servet: frigentibus agris
Humentique solo, mellitum oblita saporem
Exoritur: favet huic regio Biliterensis, & orbis
Jam canit extremus quos Frontiniana racemos
Præla domant: miti Baccho mitissimus aër
Dulciaque arva placent: atqui Biliterensibus oris
Cœli seu faciem spectes terræque, virûmque
Ingenium, nihil est toto clementius orbe.
Hinc vetus est vulgi dictum, si rursus Olympi
Affectet superas humana superbia sedes,
Providisse Deos Biliteram, donisque vicissim
Ornavisse suis. Dat Jupiter aëra purum,
Sol lætas sine nube dies, nascentibus ultro
Terra parens toto se floribus induit anno.
Non satis est oleis campos vestisse Minervam,
Jussit inexhaustos oleum quoque currere fontes:
Ipse suas animos hominum formavit ad artes
Delius; & si quid sapiunt mea carmina Vatem,
Hanc mihi cara dedit cum sanguine Patria laudem.

Littore Neptunus medios ab utroque per agros
Ad Bliteram sibi fecit iter, mirante colono
Ire novos campis fluctus, montesque per ipsos
Eois gravidas opibus trasnare carinas.
Laudatum mihi nuper opus; nec gratia laudum
Nulla fuit: visus sibi carmine clarior alveus
Respondet meritis; vectigalesque Poëtæ
Sternit aquas, & vina vehens Apiana, tributi
Libera, divino gravidam mihi nectare navem
Accelerat; quamquam Zephyrus spirantis amœno
Captus odore meri, positis flat segnior alis.

Quàm varios discant mentiri vina sapores
Quis referat? sunt qui cupis uvamque pirumque
Et pomum jubeant mixtos confundere succos.
Sunt qui prævalidum faccis mollire Lyæum
Non dubitent: alii contra languentia calce
Vina movent; viresque, & dulce saporis acumen
Idæâ stimulant pice, mordacique sinapi.
Ille cadis Arabum messes infundit odoras,
Atque novum casiâ medicatur & iride vinum.
Pelliculis alius citreis, mòroque rubenti
Quem Baccho Natura negat, facit arte colorem.
Fagineis Matres vittis, acinisque racemi
Austeros didicêre meri compescere gustus.

Divitibus quicumque volet fucata venenis
Dolia corrumpat: tu purum a vite Lyæum
Semper ama: medicata placent, sincera ruentem
Vina fovent stomachum, pallentes corpore morbos
Et fraudes animis, & edaces pectore curas,
Fœdaque vaniloquis abigunt mendacia linguis,
Et retegunt mentes dubia sub fronte latentes;
Illimi velut ora refert fons vitreus undâ.

Humanas ſcelerum labes ultricibus undis
Eluerat quondam legum non irritus auctor ;
Cujus adhuc monumenta manent inſignia cladis :
Monſpelii nam ſaxa ſolo qui ducit ab alto,
Æquoreis mixtam conchis agnoſcit arenam
In lapidem riguiſſe : alvei regalis ad oras
(Amnis ubi fluit effoſſo ſub monte) pateſcunt
Hæc quoque cedentis retro veſtigia ponti,
Signaque diluvii : neque enim conchiſque marinis
Et ſabulo, quod utrimque vides, ſuperaddita tellus
Huc aliunde vehi potuit. Cùm naufragus olim
Orbis aquâ latuit ; noſtris deſedit in agris
(Qui tunc pontus erant) de montibus undique limus
Debacchante mari raptus ; congeſtaque Gallis
Terra plagis, humiles pelagum inclinavit ad Afros.
Omnia vaſtatis ergo cùm cerneret arvis
Deſolata Deus ; nobis felicia vini
Dona dedit ; triſtes hominum quo munere fovit
Relliquias, mundi ſolatus vite ruinam.
Illius edocuit cultus uſumque Noëmus ;
Quem ſuperis male grata Deis aſcivit, Iacchi
Nomine, poſteritas. Primus de vite reciſas
Fixit humo plantas ; ſarmenta fluentia ferro
Abſcidit & largo juſſit pubeſcere fœtu,
Calcatiſque pedes hominum ſordere racemis.
Felices Aſiæ primum ſata vinea colles
Veſtiit : Argolicos illinc propagine fauſtâ,
Mox Italos ditavit agros : Baccheïa nondùm
Munera noſcebant Galli, cùm prima tulerunt
Bella per Auſonias, ſuperatis Alpibus, oras :
Qui primi venere, ſuos ſpe divite cives
Ut patriâ procul elicerent tellure, nec aurum

Nec reliquas telluris opes, sed nobile vinum
Devexere: scyphis, rauco non ære, vocarunt
Magnanimos ad bella viros, non signa ferentes
Altera, quàm calices: illâ mercede placebat
Ire nives inter medias, & sanguine fuso
(Præmia militiæ) generosum quærere vinum:
Tanta scyphis inerat vis & facundia plenis!
  Insido tamen, ah! nimium ne crede liquori:
Vina repertori nocuere, suoque Noëmus
Exemplo docuit donis cœlestibus uti
Parcius, in cyathos ipsam neque mergere mentem.
  Africa gens capit immites dulcedine vini,
Quas neque fraude feras potuit nec retibus ullis
Fallere: non alias Amor insidiosus ad artes
Vertitur, ut captos in vincula ducat amantes.
  Tu puer imprimis moderatius utere vino;
Nec mala pallentum juvenilibus insere nervis
Semina morborum quibus afflictabere quondam.
Pocula mista seni fas est odisse, meroque
Corporis effeti vires retinere fugaces;
Affusis sed ament pueri frigentia lymphis
Vina, nec adjectis irritent ignibus ignes.
  Qui diras acies & Martia bella sequuntur,
Musarum qui castra colunt, fallacia vina
Formident: nugas Vates effutit aniles
Ebrius, at contra parce cùm potus ad arma
Prosiluit dicenda, sacro seu numine plenus
Nil mortale sonat, grandi sermone sed altos
Eloquitur sensus animi, securnque quietâ
Pace fruens, ciet audentes in prælia dextras.
Projicit & vitam fortis post sobria Miles
Pocula, confertosque ruit metuendus in hostes;

Atque idem nimio venas inflatus Iaccho,
Vix gladium manibus tenet: intra viscera pestis
Indigesta furit, fumosque obducit inertes.
Fluctuat in varias sibi mens male conscia partes;
Stantque, labantque pedes: humeris languentia pendent
Brachia; deformique graves sub fronte tumescunt,
Et geminos oculi mirantur in aëre soles.
Vulgus ad hæc stupeat rerum portenta, latentes
Musa doce causas, & si licet, erue verum.
Quâ se vi moveat, quâ stet compagine corpus,
Dissipet humanos ut se cibus omnis in artus,
Omnia jam vulgata: dapes a fæce solutas
Sanguinis hospitium vehit in commune canali
Lactea vena brevi; cor dein cum sanguine vitam
Diffundit, totique facit commercia moli.
Tum veluti lentis Bacchi dum massicus humor
Decoquitur flammis, lateri frigentis aheni
Hæret, & in tenuem se colligit halitus imbrem:
Non aliter toto fertur dum corpore sanguis,
Atque per anfractus & tenuia cola meando
Perficitur, levior cerebro pars hæret, & illinc
Mentis ad arbitrium nervos effusa per omnes,
Corporeos artus movet, & fidissima rerum
Nuntia, supremam resilit quasi mentis ad arcem;
Ut vario doceat pulsu (quo molle cerebrum
Concutitur) quæ res affecerit extera sensus.
Scilicet has animis æterno fœdere Numen
Imposuit leges; aures & lumina, vitæ
Sic dedit esse duces: at munera si quis Iacchi
Transiliat; nimius vino qui spiritus hausto
Elicitur, nervos præceps irrumpit in omnes,
Itque reditque frequens, turbataque fœdera rerum

Miſcet agens ; & dum nullis per membra recurrit
Imperiis, cerebrum ſine lege, ſine ordine pulſat,
Fallacique vagam deludit imagine mentem :
Hinc animos poſt vina brevis dementia mutat,
Atque incompoſitos dant ebria corpora motus.
Ingeniis etiam tormentum lene Lyæus
Admovet, & mores hominum recludit opertos :
Nam facili bilis quibus intumet acrior irâ,
In furias & in arma ruunt : qui ſiccus inanes
Mente jocos agitat, tremulo quatit ilia riſu
Ebrius, & lacrymis oculos humectat obortis.
Balbutit ſine fine loquax, & inebriat aures.
Quippe ſuas ſequitur leges Natura ; viaſque
Quas ſolet ire, novo ſanguis violentior auctu
Ingreditur nervos ; neque mens obſiſtere contra
Jam valet : ut quando tumet imperioſius æquor,
Remigis officium ceſſat ; nec vela magiſter
Arte regit : ventis diſcordibus acta phaſellus,
Ludibrium maris, incerto vaga fluctuat æſtu.
Uda roſis veteres Danai per tempora nexis
Corycium vel dente crocum raphanumque terentes
Quæſierint riguos ſolamen inane per hortos ;
Tu ſi quando mades vino, numerumque lucernis
Acceſſiſſe vides, & tecta trementia volvi ;
(Dum ſtomacho Bacchi tacitus deferveat ardor,
Et membris mens ſana tuis commercia vitæ
Libera reſtituat) ſi quid ſapis, occule cæcâ
Nocte probrum, facili dans languida membra ſopori.
Pœna tamen manet uſque : vigil flacceſſere nervos,
Et torpere gravi caput experiere dolore.
Ut medeare malo, non eſt præſentius ullum
Auxilium, quàm ſi terris faba miſſa Sabæis

Intumuit nitidos fartagine tosta per ignes,
Tritaque mox validis intra mortaria pilis,
Diluitur lymphâ, facilisque parabilis arte
Vulcano coquitur; donec vas pulvis ad imum
Venerit, & posito mansueverit ollula motu.
Fictilibus rufos pateris defunde liquores:
Adde peregrina dulces ab arundine succos;
Ora sapore calix ne tristia lædat amaro.
  Divinos alium latices adhibebis in usum:
Seu longas opus est studiis traducere noctes;
Sive graves capiti tenebras induxerit Auster;
Seu nocuere dapes: illo medicamine Vates
Ingenium emendet, lætusque infecta resumat
Carmina; nec fontes alios, quibus ora poëtæ
Proluerint, fluxisse solo male credat Achivo.
  Græcia felices Arabum dominata per oras,
Castalium nobis non invidiosa liquorem
Huc dedit usque: lucri nunc dira cupido repressit
Aonios fontes, quorum vice currere jussit
Ingratos sine vi latices; quæ pocula terris
Barbariora suis America remittit, ademptas
Occultis, ni fallor, opes ultura venenis.
  Cùm dederit fluidos ultro vindemia succos;
Injectâ ne rursus aquâ turgere racemis
Folliculos jubeas: lucrum non artibus illis
Grande paras; male potus obit male munia servus.
Antiquos imitare modos, præloque madentem
Subde racemorum fæcem: quæ vina supersunt,
Crassa quidem, duro sed non ingrata colono
Purpureis ibunt per torcularia rivis.
  Non longum post tempus ubi diffusa lacessent
Musta cados; levibus stupis, & subere summum

Os operi, si vincla tenent fortissima Bacchum;
In tenues levior ne spiritus avolet auras,
Depereatque mero robur. Cùm vina quierunt
(Ne spatium sit inane cadis) supplere recentem
Non pudeat lympham; fundum quæ trudat ad imum
Quidquid inest fæcis, nimiosque attemperet æstus.
Robur & ambrosium dabit ætas una saporem:
Ac veluti puer, in primis quasi musteus annis
Nil sapit; at veros ævi maturus honores
Consequitur, calidus postquam deferbuit ardor:
Sic nisi desierint bullire, vel aspera promes
Vina cadis, dulcive rues præcordia mulso.
Hausurus rubeos latices, ubi dolia ferro
Quis terebrat, superis aperit spiracula costis;
Circuitu quà se facili circumfluus aër
Insinuet: nam cùm solido plenissima cœlo
Omnia clauduntur: spatiis nisi prompta relictis
Aura subest, stant vina cadis suspensa foratis:
Usque adeo Natura locis ab inanibus horret;
Ut cecinere Sophi veteres, enigmata rerum
Qui tacitis odiis & amoribus omnia solvunt.
Sed quia transmisso corrumpitur aëre vinum,
Spiramenta cadi crasso salis obstrue grumo:
Ut si quid labis cœlo collegerit, omnem
Exuat aura, salis per acerbos torta meatus.
Perfidus an mixtâ caupo jugulaverit undâ
Lene merum, si nosse velis; lita prodet olivo
Canna tenax hærentis aquæ, juncusque palustris
Qui cyatho mersus lymphâ se proluit unâ,
Vivaque calx mixtis ignem quæ concipit undis.
Vere novo cùm terra sinus tepefacta renatas
Arboribus frondes, animamque virentibus herbis

Suſcitat ; excitâ turbatur fæce Lyæus,
Mutatis niſi cura fuit transfundere teſtis.
Hanc etiam cellis inimica Canicula peſtem
Afflat, ubi tepido tenebroſa volumina cœlo
Torquet ab auſtrali ſpirans Notus humidus axe.
Continuò facies apparet lurida, triſtis
Fragrat odor, neque ſcintillans volat ignea ſurſum
Flammula, ſed pateris languet ſine robore vinum.
Humida fæce gravem purgant vinacea Bacchum;
Sed non longa ſalus: furit immedicabile morbi
Semen, & in tetros recidit mala vappa ſapores.
Si medicas adhibere manus contemnis; acere
Sponte ſines, acidi nonnulla eſt gratia vini.
Quos curare nequit, potuit prævertere morbos
Vinitor, ad ſolem nudas, exſudet ut humor
Noxius, oſtendens uvas, collove retorto
Maternâ pendere ſinens de vite racemos.
Æquoreis prodeſt cupas detergere lymphis,
Defæcare merum ſaccis, accendere ſulphur,
Et ſuffire cados, & fundere vina, priuſquam
Sulphureos cœlo ſpargant nova dolia fumos.
Tempeſtiva tamen niſi carpitur uva, medendo
Non tolles quos cruda feret vindemia morbos:
Hinc laudem ſperate viri. Cùm ſemina ſulcis
Credere tempus erit, lætas vel in horrea fruges
Condere, rem totam liceat permittere ſervis:
Dulcia ſed rauco ſpumant cùm muſta ſuſurro,
Tunc Domini vigiles rus & vinaria cella
Depoſcunt oculos. Toto labor utilis anno
Paucorum minuat, ſi quæ ſunt rure, dierum
Tædia: non aliâ rus tempeſtate voluptas
Purior exhilarat: nunquam vel ditior annus,

Mitior aut cœli tempestas: frigore corpus
Nec riget ignavo, nec inerti solvitur æstu;
Urbanisque gravem curis lætissima mentem
Exonerat ruris facies: non divite cultu
Villa nitet; sed divitior Natura per agros
Explicuit passim, multo quod in urbibus emptum
Ære, coloratis ars deterit æmula tectis.

Rure vides quæ picta placent, audisque canentes
Quas urbanus hians volucres in imagine mutas
Aspicit: ille rudi silvarum imitamine pascit
Lumina; tu nemorum gaudes viridantibus umbris;
Vel cœlum terrasque oculis emensus, & aurâ
Liberiore fruens, soles aut frigora captas;
Fumosa nec in urbe latens, & totius orbis
Exul agis tristem, clausus quasi carcere, vitam.

Turba salutantum resonas non obsidet ædes:
Sed neque tranquillos subit anxia cura penates.
Nullus adest teneros recitet qui mollis amores
Musicus; alituum sed vocibus omnia late
Arva sonant, animis non insidiosa voluptas:
Nulla tibi festis pendent aulæa theatris;
Sed nemus in scenæ faciem cum monte virenti
Descendens, & rivus agens cum murmure lymphas,
Flumina silvosas vel decurrentia valles
Blandius oblectant oculos animumque vacantem.

Vos, animæ mundo natæ, quos juris & æqui
Publica cura tenet, vestri quæ furta licebunt
Temporis, hæc vobis patrioque impendite fundo.
Cùm primum rubet uva mero, mutate silenti
Rure fori rixas, implacatosque tumultus;
Otia permittit Themis autumnalia, vestræ
Quò liceat viti cellisque imponere leges.

Præſidium, Caulete, fori, ſacrique Senatûs
Laus & amor, quàm ſpecto libens te rure quotannis,
Pondere cùm rerum poſito, nec murice tinctâ
Veſte nitens, oris ſed majeſtate verendus,
Bacchæum moderaris opus; vinaria legum
Te neque tutorem pudet inter labra videri,
Palladis & plenum ſtudiis Themidiſque, Lyæi
Patris ad agreſtes animum demittere curas.
Deliciæ populi, circumſtat ſordida muſto
Sed formoſa tamen ſoboles; patriæque docetur
Invigilare rei, diſcat dum grandior olim
Edictis vitâque magis defendere leges.

Tu quoque Muſarum ſequeris qui caſtra, relictis
Dolia pro libris agita: quæ vina parabis
Ingenium facient, & perdita tempora (chartas
Cùm repetes urbemque) tibi cum fœnore reddent.
Forſitan & ruris dulcedine captus, amabis
Lene viri ſtudium, quem fortunata colendis
Sors addixit agris; & qui ſibi cognitus uni,
Obſcurus numerat riguis in vallibus annos;
Permittitque ſuis humana negotia fatis.

Purpureas muſto madidus dum vinitor uvas
Colligit, & validi ſordentia plauſtra juvenci
Contentâ cervice trahunt, ſtrepituque reſultant
Fœmineo colles; hinc atque hinc lumina volvens
Urget opus; curis vel feſſus agreſtibus altam
Ingreditur ſilvam, viridique recumbit in herba;
Vel legit obnixus trunco; vel carmina condens,
Miratur faciles ſecura per otia Muſas.

Veſpere ſi turdus, ſi ſe ferat obvia perdix,
Occurratve lepus canibus; quàm gaudet inemptas
Ferre dapes, leporiſque dolos narrare; per orbes

Implicitos ſeu ſigna pedum turbavit, anhelum
In ſua ſive redux veſtigia luſit Amilcham.
  Cætera quid referam noſtro male cognita ſæclo
Gaudia; ſemotis uni ſibi vivere curis,
Dicere nil quod pœniteat dixiſſe, maligno
Non carpi ſermone, metu palleſcere nullo,
Spes nullas agitare, graves nec volvere curas,
Nec ſteriles hominum laudes, nec vana morari
Præmia, ſecretos ruri ſed degere Cœlo
Teſte dies, atque ipſa inter ſpelæa ferarum
Et ſapere, & pravos urbis dediſcere mores.
  O! mihi ſi placido ſolari rure ſenectam!
Si liceat blandas, doceo quas verſibus, artes
Exercere manu! nec in urbe ſuperba Potentum
Regna pati, neque jactari civilibus undis!
Quàm pia vivendi capiam præcepta, caducas
Res hominum breviore legens in flore; Deique
Admiratus opes, reduci ſeu Vere per hortos
Floribus in pictis rerum Natura creatrix
Ludat amabiliter variorum errore colorum;
Seu viridi in luco, vel culta per arva, laborans
Utilius, tenui magnos de germine truncos
Erigat; aut uno plures e ſemine culmos
Expediens, flavos tegat albis meſſibus agros.
  Quid ſi Naturæ fas explorare ſagaci
Mente vias, alios & conciliare ſapores
Fructibus, aut alium dare floribus arte colorem,
Arboreos fœtus vel maturare, vel atræ
Frigoribus Brumæ vernos tranſmittere flores!
  Hæc ego quàm lætos opera inter agreſtia condam
Rure dies! quò nondum auri ſitis improba ſecum
Et ſcelus, & fraudes, inimicaque jurgia duxit;

Ales ubi timet una dolos ; ubi turbida ſoli
Bella movent toto diſcordes æthere venti ;
Martia nec ſomnos abrumpunt æra ; nec alter
Auditur gemitus quàm turturis ; alter ad aures
Nec ſtrepitus venit, æquorei quàm ſibilus Auſtri,
Somniferum vel aquæ murmur per ſaxa fluentis.
O ! nùllo turbata metu Pax hoſpita ruris !
Quando dies erit illa, volans quâ liber ab urbe,
Carcere ut ex longo, puras ſectabor agrorum
Delicias ; & in obſcuro tranquilla receſſu,
Omnibus ignotus, nulli gravis, otia ducam ;
Meque fruar, nec fata timens, ſuprema nec optans.

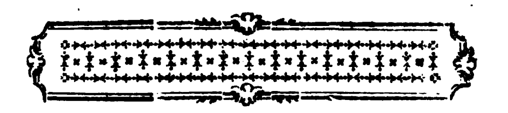

ARGUMENTUM

LIBRI XII.

*E*XACTA *prima Prædii Rustici parte; ad alteram properat Poëta. Aves chortales. Pavus. Pavæ incubatus. Pavonini pulli. Gallinæ incubatus. Pulli generatio & conformatio. Pulli Gallinacei. Gallinæ in pullos amor. Pituita. Capus. Pullorum ductor. Anserinis & anatinis ovis incubat gallina. Anas & anser. Gallorum prælia. Galli gallinacei habitus. Gallus indicus. Cygnus. Avium chortalium utilitas. De pascendis altilibus. Gallinarium, ubi de amovenda Vulpe. Masseraca Villa.*

LIBER DUODECIMUS.

Aves Chortales.

Exegi quæ ruris erant : stat Villa salubri
Ædificata loco ; suus est Cerealibus arvis
Cultor, & agrestum pecus auxiliare laborum :
Arboreis jam poma rubent pendentia ramis ;
Emicat irriguis olus hortis ; florea rivos
Prata bibunt ; nitet alma Ceres ; socialibus uvis
Exultat gravis ulmus. Habes jam, Rustice, plenis
Condita vina cadis, missas & in horrea fruges.
Nunc ut inempta parem festis opsonia mensis ;
Chortis aves, & apum cellas, ac lustra ferarum,
Atque columbarum turres, piscosaque versu
Stagna sequar. Mihi, proh! volucrum, proh! quanta ferarum
Obvia fert se turba : suâ de turre columbæ
Dulcia certatim lætis dant murmura rostris :
Binus apum rutilis exercitus obstrepit alis,
Bella ciens, iterumque cani sua prælia gaudens.
Piscis ad extremas pinnis adremigat oras :
Erigitur, tensasque lepus mihi surrigit aures :
Plurimaque abjecto fera libertatis amore
Mitis adest, placitoque volens se carcere claudit.
Se pictæ cervicis anas, & garrulus anser,
Tardâ mole movent, habitu gallina modesto
Progreditur : collum gallus cristasque rubentes
Erigit, & motis plaudit sibi lætior alis.
Sed primos opere in tanto sibi pavus honores

Poſtulat : en pictas ut in orbem gemmeus alas
Explicat ; & caudæ longo quaſi ſyrmate verrens
Atria , gallinas inter gallumque minorem ,
Atque humiles inter capos anatumque cohortem
Fluctivagam , cunctis mirantibus , altior unus
Ingreditur ; plumiſque tumens criſtâque ſuperbus ,
Regia faſtoſæ jactat diademata frontis ;
Seque amat imprimis , cùm per vernantia caudam
Prata rotat ; varioſque trahens a ſole colores
Emicat , & flores rutilo fulgore laceſſit.
Condecoret pavo ſtellantibus atria plumis ,
Et vigiles agat excubias , ſuprema domorum
Culmina nocte tenens ; pictæ det gemmea caudæ
Ornamenta Ducum galeis ; det & aurea flabra
Queis molles animant Zephyros æſtate Puellæ ;
Romulidumque fames licèt ambitioſa decoras
Quæſierit volucres epulis ; tu pone ſuperbæ
Frena gulæ : neque enim propter convivia pavus
Naſcitur , at blando recreet qui lumina viſu.
Huic, laudum cupido mage quàm dapis, hordea tantùm
Vel milium dabis , aut vicias , aut vile cuminum :
Odit enim campos avido pede nobilis ales
Scalpere , & indigno victum ſibi quærere furto.
Cætera nil cures : quid enim tibi proderit ædes
Ponere , vel matri certos affingere nidos.
Hoſpita pavonem ramis frondentibus arbor
Excipit ; atque alios avis ambitioſa penates
Non habitat , magnas veteri quàm robore quercus
Aut platanos , quarum ſub tegmine tuta quieſcit ;
Nil metuens ; cæcâ niſi cùm caligine terras
Nox operit : pavide nam clamitat , excita ſomno ;
Atque per obſcuras, quem non videt amplius , umbras
Amiſſum queritur plumæ fulgentis honorem.

Pava suos silvis nidos abscondit, & ultro
Incubat, ac mediis apparet rarior agris;
Ut modicam Cererem properataque pabula raptim
Carpat, & ad caros redeat, sua gaudia, natos.
Nequicquam rutilis sese fert obvius alis,
Et rotat in varios corpus revolubile gyros
Pavus amans; pennæque levis blanditur amico
Verbere: nil formâ, querulo nil murmure, blandis
Nil agit illecebris; & inexpugnabile pectus
Conjugis haud alio quàm prolis amore tenetur:
Illius indignans curas, viduosque maritus
Impatiens sic ire dies, flagrat excitus unâ
Jam rabie: non ore tamen, non vindice pennâ
Audet in oblitam thalami consurgere pavam:
Obstat enim pia fœminei reverentia sexûs,
Ignibus ova suis inimica requirit, & atro
Funere semianimes, & vixdum munere vitæ
Donatos perimit fœtus; natisque reclusam
Ostendens lucem, lucis pater impius usum
Eripit: effreno tantùm est in amore furoris!
Id metuens dulcem fruticosis fœmina partum
Abscondit latebris, & longâ ambage viarum,
Circuitu longo, nemorum per inhospita veros
Dissimulat calles; oculosque per omnia circum
Erigit, observans ne pavus & ipse vicissim
Occultâ timidos speculetur ab arbore gressus.
Mox ubi pullorum pars edita lucis in auras
Prodiit; exsultans successu pava, laborumque
Impatiens, reliquis non amplius incubat ovis:
Nec magis ardet iners male nata poëmata Vates
Edere, quàm pullos avis ambitiosa recentes
Gestiat e latebris in apertum educere cœlum.
Continuò nemorum cæcos scrutare recessus;

Ovaque si reperis, formosa Puella, teporem
Ne pudeat calidas intra supplere papillas,
Maternasque vices pulchræ conferre volucri:
Cæsareo sic ova sinu tepefacta fovebat
Livia, regales gaudens excludere pullos.
Nutricis partes etiam si forte subire
Te pigeat; pavum reliquis adjunge novellum:
Accipiet, numeroque Parens lætabitur aucto.
Aspice maternum quàm dulcia gaudia mentem
Pertentant; ut amat sobolis stipante catervâ
Prodire, & totâ plausum sibi quærere villâ.
Tum digressa domo per florea prata, per agros
Agmen agit, seroque redux jam vespere, tutos
Sedula componit viridi super arbore pullos;
Quò fallax nequeat vulpes adrepere noctu.
Debilibus si non valeant conscendere pennis,
Ipsa parens oneri succedit, & explicat alas,
Attollitque humeris: ortâ jam luce volantes
Desiliunt ramis; & turbâ si quis ab omni
Hæret iners, etiamque tremens, etiam inscius alis
Possit an invalidis se credere; mater ab alto
Dejicit, & primos jubet exercere volatus.
Cristula cœpit ubi capiti succrescere, pavus
(Ut pueri cùm gingivas aperire tumentes
Denticuli nituntur) humi jacet æger, opemque
Voce petit querulâ: manibus tu, Villica, blandis
Accipies; vincensque cibi fastidia, pressum
Lac dabis; & molli (neque enim fomenta dolorum
Altera) languentem victu solabere pavum.
Non furtim gallina suos villatica pullos
Sic pariet; totâ glociens sed chorte dolebit,
Et gemitu tristi nidis ablata reposcet
Ova, quibus genitrix vitam transfundat; & artus

Informes animet, blandoque calore resolvat.
  Non tamen has nullo discrimine mater in artes
Eligitur; suspecta tibi sit junior ætas:
Ingenium primo mutabile semper in ævo est;
Nescit & ipsa diu pullastra immobilis uno
Stare loco: solers, usuque exercita longo
Accipitur veterana: novem, vel plura Parenti
Subjicies, si plura sinu complectitur, ova.
  Si quid te miseret glocitantum, merge salubri
Flumine: maternos vanis cum questibus ignes
Fluminis excuties ope frigidioris; inani
Nec mœrore feres desiderioque cubandi
Ovorum a partu matres cessare diurno.
Per rostrum quoque pluma joco trajecta, querentis
Gallinæ cohibet gemitus; & prolis aventem
Divertunt aliò dolor aut injuria mentem.
  Hibernus gelido Boreas cùm spirat ab axe,
Irrita gallinæ suppones ova cubanti:
Appositâ matri licèt auxiliabere prunâ;
Imbelles tamen intereunt a frigore pulli.
Sed neque venturæ soboli felicior æstas:
Nam tonitru molles, operum primordia, fibras
Confundit, magno quatiens aviaria motu;
Et si fortè silent nubes, non parcet iniqui
Stella proterva Canis. Naturam imitare magistram;
Et cùm Vere novo per opacos pendula saltus
Tecta parant gravidæ volucres, luteoque cubili
Intexunt molli junctas cum vellere plumas;
Tu procul a strepitu nidos compone, recenti
Substratos paleâ; largus jace pabula circum,
Oblitasque suî matres hortare, paratis
Ut vitam dapibus tueantur, & otia longo
Immiscere velint operi, nidoque relicto

Incolumem pullis animam ſervare fovendis.
Ova parens pedibus roſtroque invertit acuto;
Ut partes fundat ſeſe calor æquus in omnes:
Ni faciat; tu ſæpe rubro ſignata colore
Verſabis memor ova: tuis cave, Villica, natis
Tale miniſterium, & tenues injungere curas.
Incautis puer imprudens, aviduſque ſciendi
Omnia contrectat manibus, matrique cubanti
Deformis vetulæ magis oſſea dextra placebit,
Quàm pueri formoſa manus. Gallina protervum,
Voce ferox oculoque, niſi deterreat, ipſos
Aſſilit in vultus iratior, oraque roſtro
Figit, & ungue manus notat implacata cruentas.
Dum moror & nimio per ſingula verſor amore,
Vitälem interea ſenſerunt ova calorem:
Solvitur, & ſpatiis ab inanibus humor in auras
Avolat; inque dies magis ac magis inſita rerum
Semina concreſcunt, formas habitura morando:
Ac primùm varios genitabile germen in arcus
Dividitur, vivumque rudi molimine fœtum
Ædificat: geminas albo jam turgida ſucco
Bulla duplex oculorum acies meditatur: utrumque
Jam cerebrum emergit, mox unde medullula tractu
Continuò totos ſeſe diffundet in artus:
Sanguinei jam rubra micant primordia cordis:
Adjacet hinc illinc compages oſſea quondam,
Nunc moles informis, iners, ſimiliſque carinæ,
Quam trabibus manus artificis contexit acernis.
Nil apparet adhuc volucris; mox omnia ſoles
Poſt quatuor manifeſta: pedes & mollia crura
Proſiliunt, humeriſque duplex adnaſcitur ala.
Prorumpunt oculi; caro contegit oſſa; caputque
Prodigialè tumet: cerebrum calvaria mollis
Induit;

Induit; & longo facies producitur ore.
Jam rubet, & luteis differt arteria venis:
Jam rami trunco plures oriuntur ab uno,
Et toti faciunt vitæ commercia moli.
Ordine tum duplici costas Natura carinæ
Adjicit; & ne quid spatio claudatur iniquo,
Tegminibus nullis opera imperfecta coarctat;
Corda micant adaperta: suos hinc pulmo recludit
Folliculos, hinc cola jecur; dapibusque coquendis
Ardet inextinctis mediâ focus ignibus alvo:
Nam croceum pullus molli bibit ore vitellum:
Hinc alitur, rupto donec se carcere solvat.
Longa cibum plexo defecant ilia tortu;
Primaque lacteolum trudunt in vascula succum,
Unde novos iterum vitæ purgatur in usus.
Hæc ubi jam confecta; suis accommoda membris
Pellis adest: stomacho cordis numerosa supellex
Contegitur: cæco velans abdomine venter
Intestina capit. Teneram dum pluma volucrem
Vestierit, gelidis nondum committitur auris,
Sed jacet in ventrem medioque liquamine pullus
Innatat; huic caput & truncus flectuntur in arcum,
Atque fatiscentes pendent cum cruribus alæ;
Claustraque jam rostro rupturus iniqua, putamen
Aggreditur, fractoque emergit lætus ab ovo:
Miratur lucem insolitam, linguâque solutâ
Pipilat, & teneram cognoscit voce Parentem,
Inque sinus refugit tepidos, alimentaque gustat
Mollia vel matris rostro confracta molari.
Ah! ne se nimiis ingurgitet helluo granis!
Indigestus obest cibus; & tu, Villica molli
Sæpe manu pressans, duram palpabis edacis

Ingluviem pulli : si plenior intumet escâ,
Frenabis per longa gulam jejunia; donec
Confectus cibus in totos se dissipet artus.
Ipsam autem caveæ clathris include Parentem;
Ne procul abscedat villâ, prolemque tenellam
Longius herbosos agat errabunda per agros.
Non feret impatiens arcto gallina teneri
Carcere : ludit enim circum, gremioque fovetur
Progenies; humerosque super lasciva juventus
Assilit, & rostro maternas vellicat alas;
Bellaque si qua vigent, fratrum certamine gaudet,
Auxilii genitrix jam tum præsaga futuri,
Regnandam accipiant galli siquando cohortem.
Exacto dein mense parens cum prole sequaci
Libera vicinis circum spatiatur in agris,
Rimaturque dapes quas eruit ungue; famisque
Immemor ipsa suæ, natos partitur in omnes.
Interea vigiles, prolis studiosa tenellæ,
Circumfert oculos; & ubi super evolat, alto
Pullorum exitium meditatus ab æthere, milvus;
Continuo sparsum clamosa recolligit agmen;
Inque suis excors, bellique ignara, periclis,
Pro sobole assurgens animis, & prodiga vitæ
Demissis ad humum pennis (quo tegmine pulli
Securi lateant) horrentibus hispida plumis
Colla caputque ferox levat in sublime; duellum
Nec refugit, sed voce minax, interrita lentum
Provocat & diris abigit clangoribus hostem.
Improvisa novo redeant si frigora Vere;
Villica flexibili calathos e vimine textos
Mollibus insternat plumis; queis sedula mater
Progeniem foveat pennis amplexa rigentem.

At non ulla magis teneræ metuenda volucri
Peſtis erit, quàm ſi fauces pituita rigentes
Obſidet, & linguam cruſtâ veſtivit inerti.
Rumpe moras, pullum manibus cape; molliter ægrum
Os aperi, facilemque ſequi radicitus aude
Pelliculam ſummâ tractim divellere linguâ.

Mox ubi jam teneros nutrit pullaſter amores,
Bellaque diſcordes ſurgunt in mutua fratres;
Jurgia componens, ferro ſe Villicus armet,
Spemque maritalis thalami blandumque parentis
Nomen & officium tollat; menſeſque ſaginet
Poſt aliquot grandem mutato nomine capum:
Hunc arctis clauſum ſpatiis, & luce carentem
Molle ſuper fenum ſtatues, dilutaque lymphis
Hordea proſubigens, teretes formabis in offas,
Et largâ dabis uſque manu, dum mole laboret
Ipſe ſuâ, & flavum niteat pinguedine dorſum.

Si qua ſuæ capiunt gallinam tædia prolis;
Jam neque demiſſis riget amplius horrida pennis,
Nec ſobolem crebris ſingultibus anxia mater
Compellat glociens, neque circumducere gaudet:
Ad nova ſeminarem formabis munia capum,
Orbatos qui matre greges nutritor adoptet.
Urticas adhibe, & plumis ſub ventre revulſis
Punge cutem: tacitâ impatiens prurigine capus
Admittit molli tectos lanugine pullos,
Qui gremium de more tepens, & amica ſub alis
Tecta petunt, plumiſque fricant naſcentibus alvum.
Pruritum ſtimuloſque levi miteſcere tactu
Sentit, & (ut volucres quoque mutas inter amorem
Utilitas parit) officii non immemor, orbam
Accipit in prolem matris cum pectore curas,

Jamque ſuos gaudens per prata virentia pullos
Ducit agens; & qui dominari matribus ipſis
Debuerat vir & cuſtos; uxoria ſpado
Plumiger officia, & maternas excolit artes;
Mollior & vocem glociens effeminat ipſam;
Nec pudet immemorem generis, ridente colono,
Galle, tuam matres inter deducere prolem.
Anſer anaſque ſuos quamvis excludere pullos
Optarint, tales neutri committite curas:
Æquoreæ languent volucres, niſi corpora lymphis
Abluerint; & ubi pigras adiere paludes,
Vitalem reduces inimico rore calorem
Extingunt; ruptis exit nec pullus ab ovis,
Aſt odor infeſtas late qui polluit ædes.
Incubat, & nutrix anates gallina tenellos
Paſcit agris, donec turmæ piſcina vaganti
Obvia nativos fluviorum invitet amores;
Protinus & greſſu præceps humilique volatu
Deſiliens, ſtrepitu læto ſua regna ſalutat,
Ingrediturque vadum: paſſis exterrita pennis
Clamat & alternas volitat gallina per oras,
Audaces depreſſa vocans ad littora pullos.
Nil minus æquoreis pergunt colludere lymphis
Et mergi, & fluidos humeris infundere rores,
Remigioque pedum, roſtroque agitare procaci
Flumen & exiguis caput objectare procellis.
Diverſum ſtupefacta genus tum denique noſcit;
Et tacitum ſub corde premens gallina dolorem,
Ad proprias ultro redit incomitata volucres.
Illa licèt ſocium jam non agat ampliùs agmen,
Arva tamen jam grandis anas herboſa gregatim
Paſcitur, & cœlo milvum ſi forte volantem

Suspiciat, casus habilis prævertit acerbos:
Garrulitatis enim sibi conscius, ore lapillum
Mordicus apprendens celerat, tacitusque salutem
Amne petit, quo dum fluctu suspensus oberrat,
Per resonas læto clamore tumultuat undas;
Ac milvo veniente, caput demittit in amnem,
Et procul extat aquis, hostem frustratus ab alto
Delapsum, & madidis revolantem tardius alis.

Culta vagetur anas per rura; sed anser alatur
Præfecto custode: satos nam morsibus agros
Demolitur edax, & adurit stercore prata,
Atque obluctatus solidis anserculus herbis,
Abrumpit misere collum, moriensque voraci
Gramen in ore tenet nondum tellure revulsum.

Mutuus amnicolas constanti fœdere pullos
Jungit amor: simul herbiferis spatiantur in agris,
Turmatimque lacus & dulcia balnea quærunt.

Non ea pullastros pax & concordia gallos
Colligit: æternas exercent unguibus iras;
Atque ubi rivales inter majora moventur
Pro gregis imperio, dulci pro conjuge, bella;
Nec dominum nec habere parem cristata volucris
Jam patitur; fixumque manet vel sanguine regnum
Quærere, vel claro vitam committere fato;
Non silvas non antra petunt secreta, sed ipsas
Inter chortis aves, quarum præsentia vires
Exstimulat, placet ancipiti contendere bello.

Colla rigent hirsuta jubis, palearia mento
Dira rubent: pugnæ præludia nulla, sed ambo
Partibus adversis facto simul impete duris
Pectora pectoribus quatiunt, hostilia rostris
Rostra petunt, strictosque repulsant unguibus ungues.

Avulsæ volitant plumæ : cruor irrigat artus ;
Necdum odiis, iræque datum satis, horrida necdum
Bella cadunt, domitum victor dum straverit hostem,
Ductaque pulset ovans plaudentibus ilia pennis,
Et sublime caput circumferat, atque triumphum
Occinat, & vacua solus jam regnet in aula.
Olli grande decus majestatemque verendam
Conciliant, & qui fronti supereminet altæ
Fastigatus apex, calcaria quæ simul armant
Exornantque pedes, & quæ per colla, per armos
Aurea splendescit late juba, quæque rubentes
Barba tegit fauces, & non dejecta, sed altum
In caput, inque humeros erecta volumina caudæ.
Acer & in Libycis leo formidatus arenis
Horret ad aspectum galli ; nec sistere contra
Ausit, ubi sævas se martius ales in iras
Et plausu laterum cantuque hortatur acuto.
Nil sibi, sed pavidæ volucrum timet omnia turbæ ;
Et vigilem dubius si quis fragor impulit aurem,
Circumfert oculos, levat ardua colla, suoque
Securas jubet auxilio consistere matres.
Ille suas etiam curas impendit alendis
Conjugibus ; pedibusque solum rimatus aduncis,
Abstinet inventâ vir & pater optimus escâ,
Et teneræ victum soboli sponsisque ministrat.
Majores habitu galli, quibus Indica nomen
Fecit humus, potuere novum dedíscere mundum,
Non patrios mores & libertatis amorem :
Nam Dominos odere duces, odere Tyrannos ;
Et si forte jocos agitans in valle reducta
Alituum custos, quasi regni insignia, chartam
Alliget ad galli collum ; plebs excita circum

Infremit, intentatque minas, & candida mordax
Colla petit; vanos rostro dum vindice fastus
Auferat, & raptis per mutua vulnera clarus
Exuviis, alto circumferat ore papyrum.
Inda sui nec amore viri gallina nec ullis
Tangitur illecebris; cupidus licèt ille placendi
Uxorem, quæ gramen humi detondet, amanter
Circumeat, plumis visus sibi pulchrior hirtis;
Contractoque tumens collo, rubeâque superbus
Ingluvie, curvum pendente proboscide rostrum
Contegat, & partes tumidus se verset in omnes,
Dein ululans longis singultibus aëra rumpat.
Pava suum contra sic diligit anxia pavum,
Conjuge defuncto moriatur ut ipsa; tuosque,
Phædra, tuos, Sappho Graiis soror addita Musis,
Atque tuos æquet, Dido, vel vincat amores.
Hæc animam laqueo præclusit: in æquoris undas
Se præceps saltu dedit altera: tertia mœstum
Conscendit moritura rogum; strictoque recludens
Ense latus, vitam morti non credidit uni.
At pavam necat unus amor, violentior igne,
Durior & ferro, salsis & amarior undis.
Non ita lugubres amisso compare cygni
Fœmina dat fletus: canit exequialia primum
Justa viro; tum certa mori, per fluminis oras
Errat; & ipsa sui cantatrix funeris, horam
Provocat extremam, festivo carmine fluctus
Attestata, comes quàm gaudeat ire marito.
Chortales inter volucres ne quærite cygnum;
Littoreas habitat ripas, loca sola; vagamque
Piscatu tolerat circum pigra flumina vitam.
Mæandri tacito sed gaudeat ille recessu,

Et liquidis tenerum modulis ſoletur amorem ;
Tu menſas ornare cibis, non cantibus aures
Paſcere ſollicitus, capis inſtabis alendis.
Æquoreus non deerit anas, nec garrulus anſer
Quem largo ſale continges : e ventre revulſam
Ille toris plumam dabit, & Scriptoribus alas,
Sæpe quibus pigrâ non altius alite Vates
Surgit humo, cantuque novus ſtrepit anſer inepto.
Gallinas alat imprimis ; hinc Villica laudem,
Hinc & ſperet opes, lautiſque obſonia menſis.
Bis det larga dapes, primum cùm mane cubili
Deſiliere, priùs quàm diffundantur in agros :
Dein ubi clamoſas revocat ſpes certa ciborum ;
Invitatque cadens placidos ſol veſpere ſomnos :
Nam cum ſole (breves ſpatiis ſeu contrahit arctis
Bruma dies, nova ſeu demit de noctibus æſtas)
It cubitum gallina. Suo cùm lumine nuper
Defectus, medio Titan latuiſſet Olympo ;
Deceptas memini venientis imagine noctis
Chortis aves intraſſe domum ; mox deinde cubili
Deceſſiſſe, diem Phœbo referente ; priuſquam
Intempeſtivo clauſiſſent lumina ſomno.
Obſtupuere breves tenebras, & ſolis oborti
Præcipitem, gallo non compellante, recurſum.
Hordea vel milium ſpargat, vileſque minutim
Villica lactucas truncet, cauleſque virentes ;
Pennatamque vocet noto clamore cohortem ;
Plumiger expanſis exercitus affluit alis.
Nec ſecus ac Domini cùm limina prima potentis
Obſedere greges inopum, ſperataque prodit
Sportula ; circumſtat cubitis plebs ſordida preſſis,
Confuſoque fores ſtrepitu precibuſque fatigat ;

Sic ubi vel Cererem, vel olufcula trunca refertis
Villica fert calathis; circùm genus omne volantum
Irruit; ardentique licent ut plura juventæ,
Infiliunt gremio pulli, dextramque morantem
Sollicitant, plenis ut pabula larga caniftris
Expediat: jacit illa dapes; nec voce querentum
Amplius, at legulo volucrum ftrepit area roftro.
Porticus æftivos defendat frondea foles,
Aligerumque gregem pluvio tueatur ab imbre.
Hic cineres affunde, quibus fe læta volutet
Pulvereo gallina folo: fit & obvia lympha,
Quam non prona vadis, fed tenfo ad fidera collo
Hauftibus abforbet crebris gallina: foratis
Alveolis hinc inde bibens caput inferat: alvi
Proluvies liquidam ne fœda coinquinet undam.
Sint procul a Domini tectis aviaria; pulli
Nec fubeant imam nudâ nifi pelle culinam,
Membraque porcino veftiti pinguia lardo:
Pullus enim mundofque fimo gallina penates
Sordidat; & Mufis fi dulcibus otia ruri
Oblectabis, anas & garrulus anfer acutis
Ufque laceffitas rumpent clangoribus aures.
Contiguos furno nidos (tepor unde falubris
Perveniat) compone tui prope tecta coloni;
Audiat ut vigilem gallum, qui mane canora
Voce diem citat, & fomnos abrumpit inertes.
Tutius eft craffo paleata cubilia muro
Indere, quàm calathos fixis fufpendere clavis;
Præcipiti quos fæpe ruit gallina volatu.
Matribus in fobolis fpem parturientibus, ova,
Putria fint licèt aut gypfo conficta, relinques.
Sedibus in mediis crates fufpende, dolatis

In quadrum baculis; ne quos sopor altus habebit,
Lubrica decipiat titubantes pertica pullos.
Ut thalamos iterum, si qui labuntur, in altos
Consurgant, muro proclivis adhæreat asser
Formatis asper gradibus: par scandula matres
Adjuvet e pastu reduces, ut ad alma quietis
Munera succedant domibus. Sed vespere sero
Applicitas remove scalas; ne vafra subintret,
Et vertat placidos vulpecula funere somnos:
Omnia tentat enim fera pessima, sanguine siccas
Ut satiet fauces; & gallinaria, tristi
Cæde furens, miseræ funestet imagine cladis.
Tu quoque necte dolos; & si nil retia prosint
Infandum proscribe caput; raptisque juventus
Venandi studio properet collecta sub armis,
Exanimamque ferens læto cum murmure vulpem,
Circumeat villas; & adhuc a cæde rubentes
Matribus ostentans fauces & crimina furis,
Accipiat meritas pacto cum munere laudes.
Hæc ego Masseraco meditabar rure, quietâ
Tarnis ubi, ripis jam decrescentibus, undâ
Lambere gaudet agros, & demiratus ab alto
Gurgite nascentem villam, camposque jacentes,
Hæret iners, nectitque moras, & prædia circum
Lentis errat aquis, studiosus & ipse locorum
Et placidi, quo nos quoque vix avellimur, otî.
Amnis ubi flexis redit in se pigrior undis,
Mollia prata jacent; adverso littore rupes
Erigitur, ramis quam multa virentibus arbor
Contegit in scenæ faciem: de culmine rupis
Fons oritur, quem dura parens enixa, rigentes
Præcipitem jacit in scopulos: dolet ille quòd hortos

Masseraci riguis nequeat decurrere lymphis;
Vicinumque petens magno cum murmure Tarnim,
Indecores queritur volvi sine nomine fluctus.
Ad strepitum labentis aquæ cùm sæpe solerem
Gramineis recubare toris; anatumque cohortem,
Pullorumque greges per florea prata viderem;
Novi quàm faciles veniant in carmina Musæ,
Tranquillus quas urbe procul strepituque recessus
Invitat; pariterque placent & dulcia rura,
Hospitis & facies jucundo blandior agro.

ARGUMENTUM

LIBRI XIII.

Columbarii situs, structura, nidi. Columbarum variæ species. Frequentandum columbarium. Columbarum victus. Purgandum columbarium. Avertendus milvus. Amovendæ seniores columbæ. Columbarum mores, hospitalitas, sobolis cura. Fides conjugalis: subnectitur metamorphosis Peristeræ natarumque in columbas, & Milvi, raptoris, in Milvum.

LIBER TERTIUS DECIMUS.

Columbæ.

Quæ juvet, & lætas faciat quæ cura Columbas,
Quos præbere cibos, quæ præstet ponere tecta,
Quæ studia & mores, quæ sit clementia gentis,
Lamonide (tua jussa) canam. Dum tenuia conor,
Tu regni interea curas & pondera rerum
Indefessus obis; tu sufficis omnibus unus,
Visus & imperium majestatemque verendam,
Atque animi magnos hausisse a Principe sensus:
Tantus ad agrestes nugas descende, tuique
Vive diu similis: votorum hæc summa meorum.
Cætera Rex æqui justissimus arbiter ultro
Deferet, ac meritis summos æquabit honores.
Chaoniis primum sedes ponenda Columbis,
Urbe domoque procul: volucrum ne dulcia turbet
Otia vicinus fragor; aut in septa domorum
Furtivo insinuans sese lapsu exiguus mus
Nidorum populetur opes; pastuque reversa
Incassum vacuis mater super incubet ovis.
Præterea silvas, fluviosque odere propinquos
Idaliæ volucres: aspectum silva patentem
Eripit, & ramis prædo defensus opacis
Subsidet accipiter, cœloque frementibus Austris,
Importuna cient concussæ murmura frondes.
Obstrepit ingratum flumen, blandâque columbas

Temperie propioris aquæ, ſtudioque lavandi
Invitat dorſo puras infundere lymphas:
Unde ſuum repetens mater poſt balnea nidum,
Incubat; atque ſinus madefacta, tepentibus ovis
Vitalem tollit, quem foverat ante, calorem.
Quâ molli ſenſim tumet altior aggere tellus,
Unde patet late liber proſpectus in agros,
Seu Baccho veſtitur humus, ſeu meſſibus albet;
Illic pone larem, locus optimus ille columbæ.
Marmoreis domus aſſurgat ſuffulta columnis:
Sin alios rarum marmor ſervetur in uſus;
Impenſæ parcus, communibus utere ſaxis,
Undique circumdans murum, modò lubrica fallat
Lamina nitentes tecta ad ſublimia mures.
Ipſa autem ſpatiis domus haud claudatur iniquis:
Anguſtos odit volucris Cytherea penates.
Lux nimia invalidos pullorum lædit ocellos;
Sufficiuntque duæ, juſto tamen ore, feneſtræ.
Ad medium converſa diem minor altera ſolem
Excipit hibernum, medio patet altera tecto.
Neve ſubire domos milvus queat, utraque clathro
Munitur, cribrum forulis imitante rotundis.
Multi adeo muros lapidum cinxere coronâ;
Quâ piger hiberno recreari ſole columbus
Poſſit, & exleges aptare ex ordine plumas.
Parietibus niveam ſublimibus illine calcem:
Qualis enim nitidis vulgo color inſidet alis,
Talem pura ſuis ales lætatur ineſſe
Mœnibus; hoſpitium ſeu candida mœnia monſtrent;
Seu magis alliciat candentis gratia tecti.
Attamen & curas, primumque impende laborem
Interiora domûs nidoſque parare decentes.

Quot sibi nidorum formas novus extudit usus
Quis numeret ? Lento textos de vimine clavis
Suspendunt alii calathos : fabrilia multi
Ligna adhibent ; truncis etiam, saxove cavato
Sæpe columbinos alii fodêre penates.
Frigidiora ferunt nodosam saxa podagram ;
Lignaque vermiculos, molli importuna columbo
Monstra, fovent : quod tu pestis genus omne cavebis,
Si teretes sicco fingas ex imbrice nidos.
Cocta focis levat æstivos argilla calores,
Et teneris eadem defendit frigora pullis,
Nec lento lapidum in morem sudore madescit.
Stabit ubi perfecta domus, penetralibus hospes
Succedat, qui spe curas non fallat inani :
Namque columbarum duplex genus ; altera major
Corpore, naturâ clementior, alba colore :
Aligeros habet illa pedes, ocreataque tarde
Crura movens, imis verrit vestigia plumis ;
Collectisque redux a fonte cubilia fœdat
Sordibus, & teneros inimico flumine pullos
Lædit : quodque magis miserebere, sedula mater
Dum caro fovet ova sinu, propiusque tepenti
Admovet ; offensas si quis fragor impulit aures,
Sese præcipiti fert in sublime volatu
Immemor, & geminos agit extra limina fœtus.
Hæc metuens, pedibus quas Jupiter addidit alas
Tondere, & vanum poteris rescindere luxum.
Huic non absimilem fert Cypria terra columbam,
Quæ circumpositis cristato vertice plumis
Altior ingreditur, Regumque insignia jactat.
Utraque fœturæ est habilis ; nam seu furit agris
Sirius, aut hiemis redit inclementia, nunquam

Cura cadit sobolis : vix nido abiere gemelli,
Cùm redit ovorum primus labor. Hanc ego cunctis
Anteferam, si parcat Heri curisque reique,
Et gentis de more cibum vestiget in arvis.
Altera mole minor, nec tam fœcunda, domorum
Alta petit, gaudetque locos habitare remotos.
Cùm fruges tulit æstivas, vel semina rursum
Cepit humus ; toto volitans rimatur inemptas
Rure dapes, parvisque parat convivia furtis.
Non illi cicur ingenium, non candida vestis
Sed cineri color est affinis : nulla moratur
Pluma pedes : nec celsus apex in vertice surgit.
Vere parit, pergitque novos educere fœtus ;
Algida frigus iners dum Bruma reducat : ab omni
Deîn partu pigra cum sterili tellure quiescit.
Plumipedem hanc dicunt, saxatilis ista vocatur,
Quòd turres & saxa habitet. Si fœdera secum
Ambæ ineant, iisdemque agitent sub mœnibus ævum ;
Densior & patribus meliore simillima parte
Mox tibi commisto surget de sanguine proles,
Quæ parcat victu, & fœtus cum mensibus æquet.
Ergo age, quas in spem statuis submittere gentis
Elige ; & ut populi selecta colonia ponat
Fundamenta novi, captivam claude paratis
Ædibus, & quamvis tristem ne carcere solvas
Imprudens, donec primos oblita penates,
Et jussis habitet tectis, & amoribus exspes
Audeat indulgere novis : tum libera toto
Rure volet, portis uno post mense reclusis.
Ne tamen a domibus cœlo invitante recedat
Longius, atque suas sub noctem nesciat ædes
Oblitâ remeare viâ, mittatur in auras

Cùm fuerit subfusca dies, vel proximus hesper.
Excursus tunc illa breves propioribus agris
Tentabit, neque se nigranti credere cœlo
Ausa, novis discet paulatim assuescere tectis.
Quas ne forte domos mutatis transfuga signis
Desereret Cyprius volucris, nova castra sequutus;
Moris erat veterum foribus suspendere murem
Pennatum, cæsique caput deforme juvenci,
Nec non balsameos, storacisque incendere odores,
Ostentare lupi caput, immundosque rapacis
Ardeolæ cineres medicatis spargere tectis.
Consilio melior tu larga cibaria præbe,
Alliciatque tuas saturum præsepe columbas.
Cùm trucibus fera sævit hiems Aquilonibus, almam
Unguibus incassum terram rostroque fatigant:
Pasce libens, vanumque pius miserere laborem,
Et quacumque die bis mensam appone vocatis,
Primum ubi nona famem cœli collegerit hora;
Blandaque turre super miscentes murmura, victum
Sollicito poscunt strepitu; rursumque vocabis
Ad cœnam labente die, cùm tecta volucres
Idaliæ, cœlo jam frigidiore, revisunt.
Ast ubi sol medius breviores fecerit umbras;
Parce subire domos, intempestiva daturus
Prandia: nam thalamis, curent ut corpora, sese
Componunt iterum, & mediâ quasi nocte siletur.
Si quæ forte dapes magis arrisere columbo,
Ut viciæ, & milium, & pallentis grana cumini,
Vere dabis: nam Vere cibis melioribus altrix
Mater eget, sobolesque: hiemi serventur avenæ
Et cribris excreta Ceres, glandesque minutæ.
Sunt mediâ gaudent qui pascere chorte columbas;

Seu pecus aligerum placeat numerare ; cubantum
Seu matrum dulcem nolint turbare quietem.
Si mos ille juvat, certam doceantur ad horam
Urgentem tolerare famem ; dum ſibila mittas
Exſpectata diu, clamoſave cymbala pulſes ;
Aut alliſa manu repetito verbere ſaxa
Dent ſonitum, totamque vocent ad pabula gentem.
Paret, & audito circumfluit undique ſigno,
Quamque poteſt eſcam rapit impigra quæque volucris.
Dum reliquæ paſci ſatagunt, ſi videris unam
Faſtidire cibos . triſtemque inſiſtere tectis ;
Sal appone : cibi primum ſal reddit amorem.
Ni procul & ſordes, & functa cadavera mittas ;
Incaſſum tua tecta gemes deſerta columbis :
Namque placet mundæ volucri mundiſſima ſedes.
Sæpius ergo domos purga ; nec ſtercoris uſum
Sperne columbini : generoſior inde Lyæus,
Lætior inde Ceres : languentibus inde medentur
Paſtores ovibus : parcus tamen utere, vitem
Sive foves, ſeu ſtercus humo cum ſemine condis :
Urit enim vites fimus igneus, urit ariſtas.
Quod ſupereſt, milvum imprimis averte rapacem :
Milvus edax, quo non prædo crudelior alter,
Nec qui fallendi plures exerceat artes,
Moliri inſidias populo non ceſſat inermi.
Nunc medio ſeſe ſublimis in aëre librat,
Perniciem meditans, & idonea tempora captans :
Obſcurâ nunc fronde latens, ſuper arbore prædam
Aſpectat longe venientem : ſæpe per auras
In varios volitat, quaſi nil male cogitet, orbes.
Heu ! male tunc volucris cœlo ſe credidit audax,
Tectave defeſſis remeavit pigrior alis.

Despiciens vafer, ex alto per inane volantem
Impetit, & pedibus comprensam eviscerat uncis.
Quin etiam si quando dies ad pascua totam
Lætior invitet plebem, cœloque feratur
Grex densus; medium ruit improvisus in agmen,
Attonitamque ferox fugat in contraria turbam.
Pars latet umbroso saltu; pars summa domorum
Tecta petit; multæ dumos subiere, nec ipsos
(Tantus amor vitæ, tantus timor hostis) apertos
Defugêre sinus hominum. Tu crimine tanto
Offensus, cape saxa manu, cape spicula vindex,
Observansque ferum, plumbo transfige volantem:
Armaque si desunt; gestu, aut clamore minaci,
Infensus terre, & diram procul ejice pestem.
Annosas etiam matres præsepibus arce:
Nam, placidum quamquam genus, exitiabilis urit
Invidiæ livor steriles ætate columbas:
Et, si vera fides, insanos mente furores
Concipiunt; juvenum nidos atque ova, benignæ
Indolis immemores, populantur, & omnia vastant:
Quod multi ut caveant, ubi vidit Cyprius ales
Quartam hiemem (nec enim est plus quatuor utilis annos)
Dant & avos, proavosque neci, nec parcitur ulli;
Totaque mutatis cum civibus oppida mutant.
Insanum ne tu præceps imitere furorem:
Parce, nec insontes uno pro crimine multos
Dede neci: tanto minor est injuria damno.
Atque columbarum pateat quò certior ætas:
Unum, dum teneros retinent cunabula pullos,
Unguem adime, atque alium pariter rescinde quotannis.
Queis quatuor cecidere ungues, seclude; tuique
Non emptis dapibus faciant convivia vernæ.

Nunc age qui mores, quæ ſit natura columbis
Expediam, levium ſpectacula grandia rerum.
Nam ſolæ ſilvis, hominum de more, relictis
Vitam agitant ſimul; atque ut habent communia cives
Oppida, ſic illæ conſortia tecta frequentant.
At nulli Proceres, nulli placuere Tyranni,
Qui reliquum vulgus durâ ſub lege tenerent.
Sed velut in prima naſcentis origine mundi,
Cùm ſcelerata trucem nondum Diſcordia vultum
Extulerat, neque Mars raſtros mutarat in enſes,
Nec ſcelus ediderat Styx horrida; quiſque paternos
Exercens agros, nullo livore feraces
Alterius ſegetes, vicinaque rura videbat:
Haud ſecus unanimes, in eadem turre columbæ
Innocuos ſine lege dies, ſine crimine ducunt.
Omnibus una domus, quæ ſola impervia rixis
Permanet, unus ineſt amor omnibus; una voluntas;
Et quæ ſæpe fero populos Diſcordia motu
Exagitat, numquam civilibus otia bellis
Turbavit Cypriæ volucris; nec dulcia pacis
Vincula, plebis agens mentem in diverſa, reſolvit.
Nec modo pacatis penetralibus arma quieſcunt
Civica; ſed ſtudium tot convictoribus unum eſt:
Turmatim longinqua volant ad paſcua: fontem,
Si ſitit una, petunt omnes: ſi tecta reviſit,
Tecta placent: tum ſi triſtes pertæſa penates
Arva petit rurſus, volucrum per inania nubes
Pone ſubit, totoque volat denſiſſima cœlo,
Quà dux cumque viam monſtrat: ſi ſegnior una,
Vel tecti, vel prolis amans, comes ire recuſet,
Huic reliquæ nullâ nidos formidine credunt,
Non fraudem, non inſidias, non furta timentes;

Annosas si cura fuit removere columbas,
Quas aliena volunt furialibus ova vel alis
Dejicere in terram, vel iniquo frangere rostro.
Sed neque corruptos etiam livore maligno
Hos cadit in mores scelus exitiale: ministra
Turpis avaritiæ cædisque calumnia damnat
Nil profecturas effetâ ætate volucres.
Cùm gravibus spicis flavos redimita capillos
Diva potens frugum faciles quærentibus escas
Suppeditat, lætæ campis tunc omnibus errant:
Donec amor sobolis, noctis vel nuntius hesper
Suaserit ire domum, dulcesque revisere natos.
At cùm terra riget glacialibus usta pruinis,
Conclusæ varios tunc intra septa domorum
Exercent ludos, tempusque, & tædia fallunt.
Sævitiem si forte suam, si frigus & imbres
Intermittit hiems, cœlumque serenat Apollo;
Tunc avis aprico spatiari Cypria tecto,
Ungue fricare caput, rostroque lacessere plumas
Gaudet, & instabiles adverso sole colores
Fingere: nam rubris passim intermixta pyropis
Nunc roseo credas gestare monilia collo,
Nunc carbunculeum videas ardere nitorem,
Moxque sinu glauco virides miscere smaragdos.
Sæpe etiam steriles, cœlo invitante, vagantur
Per campos, & humum vanis conatibus ungue
Scalpentes, tardam Cererem, frugesque morantes
Increpitant: si quas alia de turre columbas
Abduxere, novis instructa cubilia cedunt
Hospitibus; vitamque sub iisdem degere tectis
Invitant, secumque cibis communibus uti.
Quæ semel invasit per amœnos herbida campos

Pascua non sociat perdix; silvasque per omnes
Defendunt sua regna feræ; Cythereia contrà
Gaudet avis remeare suas comitatior ædes.
Nulla tamen patrios nisi sollicitata penates
Deserit; & clauso procul exportata canistro,
Reddit inoblitis ultro se libera nidis.
Utilis hinc bello volucris; cùm proximus hostis
Imminet, obsessam necdum premit arctius urbem.
Cursores parat aërios Præfectus, avesque
Idalias fert rure domum, condictaque mittit
Ad loca detractas urbana e turre columbas;
Ut dubium per tuta regat commercia bellum.
Obsessis tellure viis, it nuntia cœlo,
Sub pennis nexas ultro citroque tabellas,
Telorum secura ferens: quæ rure penates
Urbanos remeat, spem civibus addit; ab urbe
Missa, docet clausis quæ sit fiducia turmis.
Quid referam prolis studium: cùm fœmina partu
Jam propior, nido sese non continet; ovis
Cuncta timens, gravidam sequitur mas usque columbam,
Oblitamque suî pennis & murmure blando
Increpat, & tutos hortatur amare penates.
Undecimo matura die feliciter ova
Mater ubi peperit, nunc mas, nunc fœmina curis
Incubat alternis; rupto dum carcere pullus
Exeat, & teneros lanugine vestiat artus.
Mollius ut jaceant nati, sibi vellere plumas
Instat amans pater: at salsos ut in ora sapores
Inspuit, atque cibi primum inspiravit amorem;
Nec mora, nec requies, labor unus utrique parenti
Largas ferre dapes & edacem pascere prolem.
Lactea principio pullis alimenta ministrant

Quæ revomunt ipsi : mox indigesta, calenti
Sed stomacho mollita, ferunt Cerealia grana.
Sponte nisi fluat alba seges, plaudentibus alis
Excutiunt gravidas, queis horret campus, aristas.

Furta columbarum minus ignoscenda videbam
Nuper humo viridante sedens: namque ordine longo
Grandia cùm mollem rostro frumenta per herbam
Formicæ veherent; hinc mas, hinc fœmina tritas
Obsedere vias; & onustis triste ferentes
Auxilium; Cererem tollunt ex ore; rapinam
Haud tamen infamant majori crimine : raptis
Indulgent vitam spoliis. It rursus, & agrum
Vestigans formica, gerit non in sua prædam
Horrea venturam : lapsæ nam turribus altis
Ad nova continuo revolabant furta columbæ.

Grandibus ut primum, pennâ non impare, pullis
Aërias tentare vias, & quærere victum
Vis ætasque sinunt; nidis tum mater adultos
Ejicit, atque novæ jubet incunabula proli
Cedere : demigrant tristes, & fœdere pacto
Conjugii inter se subeunt sacra vincla, novisque
Prima novæ genti ponunt fundamina nidis.

Incorrupta sui conservant fœdera lecti;
Et nunquam, nisi conjugium Mors impia solvat,
Quam nidi sociam semel admisere, relinquunt.
Si superest, sponsæque videt vir tristia fata,
Longa memor damni viduo suspiria nido
Tristis agit, lacrymis sponsam gemituque requirens.

Post ubi connubii, mortisque excessit imago,
Innuptam totâ quærit de gente columbam;
Atque ut certa sui det amoris signa, volantem
Assiduus sequitur : querulo tum gutture flammas

Explicat, & roſtro petit oſcula, datque viciſſim.
Tum levibus duram, ſimulatâ percitus irâ,
Increpitat pennis, & amico verberat ictu.
Sæpe ſolum verrens alâ pendente rotatur;
Sæpe gemit, teneroque procus blanditur amore.
Queis tandem victa illecebris ſi fœmina cedat,
Caſta ineunt pariter ſtabili connubia pacto.
Quos cecini, tales alia ſub imagine mores
Ingeniumque habuit, cùm Cypria ſceptra teneret:
Nam Cypro fama eſt quondam regnaſſe columbam.
Priſtera nomen erat: primam cognoſcere formam
Si juvat, atque omnes audire ab origine caſus,
Accipite; & triſtem mecum miſereſcite ſortem.
Formoſæ ſobolis mater formoſior olim
Priſtera ſpectabat placidos e littore fluctus.
Mite fretum, ſuduſque dies, naveſque paratæ
Invitant pelago terras mutare ſilenti;
Vicinumque ſolo metiri puppibus æquor.
Jam decreſcentes ſilvas miratur & urbes
Ire retro, ſubitâ cùm tempeſtate minaces
Inſurgunt venti: demittere cornua rector
Imperat, & tutos appellere remige portus;
Juſſa ſed impediunt ventuſque potentior arte,
Fœmineuſque pavor: refugi maris æſtus in altum
Abripit, & ſocias agit in contraria naves.
Puppe vehebatur natis comitata duabus
Priſtera; quaſſatam poſt mille pericula pinum
Excipit ignotis portus ſine nomine terris.
Ut Regina ſolum tetigit, vultuque ſereno
Spem ſimulans, nonnulla dedit ſolatia natis,
Ipſa oculos ſenſit propiore tumeſcere fletu.
Ut ſecum gemat & lacrymis effundat habenas,
Sepoſitâ

Sepositâ fractos sub quercu projicit artus,
Multa movens animo quas vento accesserit oras,
Quæ sibi spes vitæ, sponso quis mœror amanti.
In mediis fruticum tenebris tum forte latebat
Milvus, inhumanâ latro feritate timendus.
Vidit, & ex facie mentem cognovit iniquam,
Accessusque viri metuens fugit ipsa, fugamque
Accelerent tristes hortatur Pristera natas.
Sed quid agant, pede nam melior jam proximus instat
Milvus, & in tantis superest spes nulla periclis.
Sollicitant votis Superos, vitâque pudorem
Ut redimant, subitâ perimi vel morte precantur;
Aut alio, si fas, in corpore ducere vitam,
Alite mutari, pennisque revisere Cyprum.
Non vanæ cecidere preces, non irrita vota:
Protinus in plumas crines, velamina, vittas
Ire vident; os in rostrum producitur; alis
Candescunt humeri, queis se per inania tollunt.
Milvus ut ereptam nova per miracula prædam
Vidit inexpertis se ferre per aëra pennis;
O! si Mercurius furum pater adjuvet, inquit,
Humanisque suas humeris accommodet alas!
Adfuit interpres Divûm, virgâque potenti
Tacta superfusis dat membra nigrescere plumis:
Quem manibus tentans divellere Milvus amictum,
Pro manibus pennas habet: eheu! clamitat amens,
Eheu, quid volui misero mihi! plura parabat
Dicere, sed verbis jam deficientibus unco
Imperfecta lipit rostro, quâ territus ipse
Voce fugit, prædamque iterum per inane volantem
Insequitur: nec quas rabidus conceperat iras
Nunc cecidere: manet sub eodem nomine Milvus.

Sanguinis idem amor est, eadem feritatis imago;
Nec volucrum satis est, hominum quoq; sanguine gaudet.
Interea cœlo volat anxia Pristera, natas
Vestigans nequicquam oculis: jam tuta tenebant
Saxa procul. Cyprum mater cognovit, & ædes
Non procul esse suas meminit: videt atria Regis,
Nec dubitat sponsi, quamvis ignota, penates
Intrare, & tangi manibus, nomenque suosque
Dicere, si possit, casus. Pro voce quot artes,
Quot scit inire vias industria? si quis obortis
Reginam absentem lacrymis gemituque requirit;
Huc volat, & dulces tristi cum murmure miscens
Blanditias, rostro prodit se pæne loquenti.
Quà natos videt ire suos, plaudentibus alis
Insequitur, tangi patiens, caroque foveri
Læta sinu, & blandas iterans gemebunda querelas.
Accipiunt pueri volucrem; fatumque parentis
Dum crudele dolent; gemitus incognita mater
Temperat, & lusûs eadem est, & causa doloris.
Sponsum autem imprimis circumvolat ægra, marito
Assidet; & si trita manu det crustula Princeps,
Aut volucri blande palpaverit; oscula caris
Dat manibus, gemitumque imo de pectore ducit.
Nil gemitus, nil alta juvant suspiria; nulli
Noscitur, & tacitum cunctis inspirat amorem.
Quamquam ignota, tamen Cypriis vitam egit in oris:
Hinc habet a Cypro sibi nomen. Pristera Græcis
Dicta fuit, veteres Latii dixere Columbam.
Illa dedit toti nomen cum sanguine genti;
Signaque regalis generis manifesta coronam
Vertice gestat ovans, regaliter ambulat, altas
Queis habitat prisco turres splendescere luxu

Gaudet, & ingenti sociarum fervere turbâ:
Et, quod fœmineum vitium est, formosa videri
Nunc quoque mutato vult corpore; namque superbam
Altiùs ire vides, & circumducere collum,
Atque recompositas sub lege reponere plumas.
Munditiæ studiosa, lutum deterget ab alis,
Si quod inest: puras gradiens affectat ab omni
Sorde vias; & sola avium nec in arbore sidit,
Nec cæcum nemus ingreditur, non immemor olim
Silvestres quanti steterit subiisse latebras.
Servat adhuc mites animos & pacis amantes,
Et veterem non est oblita pudoris amorem:
Nam neque concubitu volucris castissima novit
Indulgere vago: nubit sanctamque marito
Præstat sponsa fidem, nec vincla jugalia solvit.

ARGUMENTUM

LIBRI XIV.

Apes e silvis in privatas domos abductæ. Apum ingenium & labores. Earum sedes & respublica. Varii labores. Apes mel ex imo florum calice hauriunt ; ceram e foliis recidunt ; ex arboribus gluten revellunt. Apum forma ; vectura. Apum seniorum labores domestici. Munditiæ studium in alveari ; vigilum excubiæ. Apes ægræ curantur ; pigræ puniuntur. Apum fetura. Apum Regina. Fuci. Reginæ apis partus. Apum pulli. Apis novella. Apum examen. Apum bella civilia. Apes civili dissidio occurrunt juniorem Reginam interficientes ; ejusdem interitu migraturum examen continent : Reginam etiam interimunt, quoties vel magna contigit apum clades ; vel cùm apiarius alvear ampliavit ; aut cùm feræ apes alvear spoliarunt. Fuci inertes ab apibus interimuntur. Fucorum reparatio. Apum cura. Digressio de Paraguensi populo.

APES,
AD EMINENTISSIMUM CARDINALEM *DE FLEURY.*

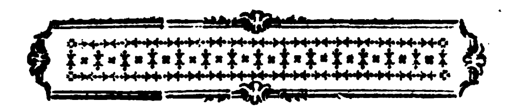
INCLYTE Romano fulges qui murice Præsul,
Nobilitasque tuis clarum virtutibus ostrum,
Si tibi fausta placent æqui moderamina Regni,
Sacra Fides, amor in Regem, reverentia legum,
Gens operum studiosa, sagax & strenua; nostras,
Præsul, amabis Apes, quas Conditor orbis in usus
Sed magis ad populi Regumque exempla creavit.
Aspice tranquillos ut certâ lege labores
Exercent, mitique dies sub Principe condunt:
Illius ut vitæ plebs excubat, ille saluti
Plebis; acerba vocent seu bella; domive regenda
Sint opera, aut hiemi primo jam Vere cavendum.
Felices illâ Gallos in imagine, rerum
Te duce, cognosces: nullis æraria Fucis
Expilanda patent: in publica commoda cedit
Quidquid opum confert populus, nec bella lacessit,
Nec metuit gens Marte potens: qui flectit habenas
Imperii, docilem te Præceptore juventam
Sic coluit Princeps, ut quo vix tempore norunt
Imperitare suis alii; maturior annis
Arbiter Europæ sedeat; belloque tumente
Suadeat armatos pacem componere Reges.

O ! si dum releges per florea rura vagantum
Agmen Apum, subeat mentem studiosa juventus
Pervolitans libros, & mella poëtica condens;
Te nostrî miserescet, Apes ut Vere recenti
Si videas blandâ subito spe messis opimæ
Destitui, floresque sibi quos aura Favonî
Mollior ediderat, Boreæ subeuntis acerbo
Flamine vel perdi penitus, claufosve teneri.
Grex miserandus Apum, quibus irreparabile messis
Tempus abit, strepitus & inania murmura miscet;
Dum sibi Veris opes sol luce recludat amicâ.

Hæc eadem nos fata premunt: scis, optime Præsul,
Millia Bercherius selecta volumina dono
Quot dederit: nobis hæc interdicta librorum
Copia; quos dudum clausos fatalibus arcis
Vis inimica tenet: Lodoïco judice causam
Vicimus: huic tantum placidas fac commodet aures.

Ecce vides per acerba sequor vadimonia versu
Quæ facili tuleram ditissima munera Vates.
Litibus implicitum Musis me redde; nec ultra
Indigno patiare situ putrescere, rodi
Vel tineis monumenta, tui (dum vita manebat)
Ultima quæ mittent in sæcula nomen amici;
Nostraque sit tandem nobis donata, novemque
Decertata (nefas) jam Bibliotheca per annos;
Teque favente meæ rursum sit debita Musæ.

LIBER QUARTUS DECIMUS.

Apes.

ARTIFICES cano mellis Apes, ad Tibridis oras
Quas cecinit Vatum princeps; ignoſcite Manes
Romulei, ſi quod calamis agreſtibus olim,
Mollius annuerant gaudentes rure Camœnæ
Carmen adhuc moveo: priſcis incognita ſæclis
Eloquar; & mirâ quantùm dulcedine versûs
Virgilius, rerum tantùm novitate placebo,
Veridicæ magis hiſtoriæ quàm carminis auctor.
  Principio montes apis & deſerta locorum,
Vel nemorum tacitas, uni ſibi commoda, ſilvas
Incoluit: dabat hoſpitium vitioſa vel ilex,
Aut cava, & infeſtis rupes impervia ventis.
Dulcibus hanc herbis & odoro flore vocantes
Suaſimus antiquos ultro contemnere ſaltus,
Urbanas & amare domos. Mel in oppida ſecum
Et ceras, & dona tulit majora, laboris
Exemplum, purumque rei communis amorem.
  Melliferæ tamen haud promptum eſt cognoſcere gentis
Ingenium, & certas in publica commoda leges:
Neſciri ſeſe gaudent; lucemque peroſæ
Flava tenebroſo ſub cortice mella reponunt,
Nec ſpeculatores oculos arcana domorum
Explorare ſinunt; ſed in ora manuſque volantes,
Viſendi cupidos abigunt; monitoſque tumenti
Vulnere deterrent, artes quin ampliùs auſint

Attentare ſuas : atqui tamen agnita magnam
Ferret apis (tanta eſt operum ſolertia) laudem ;
Una niſi moveat generandi gloria mellis.
Cætera qui norat rerum miracula, ſolers
Naturæ ſcrutator, Apes ut diſceret, ædes
Effinxit vitreas ; & in interiora penatum
Luminibus ſubiit tutis : ſecreta ſub auras
Quæ tulit, Aſcræo mens eſt comprendere verſu.
Non incerta laris, volucrum de more vagantum,
Errat Apis, victum quærens ſibi rure diurnum ;
Fortuitâque levem noctu ſuper arbore ſomnum
Feſſa labore trahens : homines imitatur, & urbis
Conſimiles eadem colit intra mœnia ſedes ;
Privatæque rei ſtudio ne publica damnum
Res, ut in humanâ patiatur gente, reponit
In commune cibos, venturæ provida Brumæ,
Quos æſtate legit : populum coaleſcit in unum
Quo neque juſtitiæ, nec amantior ordinis alter.
Totius huc ſpectant leges & fœdera gentis
Cerea divitiis vigeant ut regna ; novâque
Auxilium ſibi prole parent ; maneatque nepotum
Immortale genus : ſtudiis concordibus uni
Incumbunt operi ; ſed non labor omnibus idem.
Exercetur agris animoſa juventa : domorum
Interiora ſenes moderantur, & horrea complent
Exuviis florum, quas advexere minores.
Rure domique ſagax agmen cum ſole diurnum
Æquat opus : molli reficit nox corpora ſomno.
At roſeis ubi vecta rotis Aurora laborum
Admonuit ; vetulæ (ſomni quæ parcior ætas)
Evigilant, & ſigna canunt plaudentibus alis ;
Quo juvenum rumpant pigram ſtridore quietem.
Emicat, & reliquum pennâ vibrante juventus

Excutiens somnum, se prædæ accingit agresti.
Ac veluti quò bella vocant, canor æris inertes
Exstimulat turmas, & in horrida prælia mittit;
Non aliter strepitu sonitus imitante tubarum
Florigeros se turba rapax hortatur in agros.
Protinus erumpunt portis; casiamque thymumque
Omnibus ut circum populentur latius arvis,
In diversa volant, acri quò nare sagaces
Invitant odor & certæ spes blanda rapinæ.
Si cui forte seges felix & copia florum
Ditior occurrit, reliquas per inane volantes
In partem vocat; & numero recreante laborem,
Acrius incumbunt, ut ab omni flore legatur
Melleus effluxit calicem qui sudor ad imum.
Nectareo cùm plena tumet vesicula succo,
Quâ flavos, velut utre, ferunt in tecta liquores;
Floribus insidunt iterum, ceramque recidunt;
Quæ foliis, villi vel pulveris instar, adhæret.
Decisam subigunt pedibus pressamque comanti
Flore super; cœlo vel turbidiore quietum
Haud procul inde locum quærunt, ubi cerea possit
Materies, raptim flores collecta per omnes,
In tenues cogi massas, loculisque reponi,
Quos pedibus Natura dedit: cùm plura pilosis
Cruribus amplecti nequeunt; in flore madenti
Membra volutantes hamatis hispida villis,
Quidquid inest ceræ rapiunt; tantoque gravatæ
Pondere, cœlestes carpunt non segnius auras.
Vere magis celeratur opus, dum roscida totis
Mella comis sudant quercus tiliæque; priusquam
Nectareus radiis solaribus avolet humor.
Si neque mella dabunt sese neque cera; tenacem
Eradunt piceis viscum; quo munere rimas

Obturare gelu contra, cerasque domorum
Ad latera & summum possint suspendere tectum.
Sunt apibus veluti duo brachia proxima collo,
Et digitata manus; quâ detondetur ab herbis
Cerea lanugo, lentum de cortice gluten
Vellitur, & struitur crates operosa favorum.
Collecto quæ melle gravis ceráque penates
Vimineos apis ingreditur, redolentia primum
Infert mella favis; dein cerea tecta prehendit
Unguiculis; mediâque domo stat pendula, raptas
Non ut jactet opes; gravidam sed ut agmine facto
Expediant sociæ, seque in sua regna remittant.
Involitat numerosa cohors, ceramque revellit
Ex humeris, operi cœpto quam protinus addit,
Molitura favos: neque enim dum junior ætas
Florea rura metit, veteres ignava sequuntur
Otia: venturæ soboli cunabula ponunt:
Horreaque ædificant ita festinata, favorum
Ut nascente die si fundamenta locarint,
Vespere cellarum quatuor stent millia, quales
Dædalei manus artificis vix æmula fingat.
Quæque suum sortitur opus: pars mœnia condit;
Pars molles subigit ceras; operumque labores
Pars imperfectos emendatura, revisit
Alveolos, ceras aptans aut ungue revellens;
Ne tenuis nimium paries vel crassior exstet,
Angulus aut abnormis: apem comitantur euntem
Per forulos veluti famulæ, quæ fragmina ceræ
Exportant, introve ferunt, ut postulat usus.
Sunt quibus incumbit structas solidare frequenti
Verbere pennarum crates, uteroque polire.
Cerea non temere surgit structura favorum:
Oppida nulla viis melius descripta, labores

Ut quocumque vocant, apis huc breviore feratur
Circuitu, & liber multis sit transitus : unum
Quippe iter insistunt omnes, & in horrea prædam
Una vehunt. Fervente liquor ne diffluat æstu,
Obturant aditus, hiemique cibaria condunt,
Mella relinquentes imis tamen obvia cellis
Totius ad gentis victum, mensasque diurnas.
At neque munditiæ magnas par cura per urbes
Privatasque domos : nil sordis in ædibus, alvi
Proluvies nec fœda jacet ; consumptaque morte
Si qua peribit apis, multis subeuntibus ultro
Triste ministerium, tectis exsangue cadaver
Exportant ; odor infestus ne polluat ædes.
Excubias vigilum fallens, impune penates
Cùm semel intrasset limax cornutus, eosque
Turparet fluidæ crasso lentore salivæ ;
Obstupuere domi-gerulum, stimulisque frequentes
Invasere fero retrahentem corpus ab ictu,
Seque suæ vallo testæ spumisque tegentem :
Irrita jam cùm tela forent ; apis advocat artes
Ingeniosa suas ; & ceræ prodiga totam
Incrustat cochleam, monstrum fatale recondens
Hoc veluti tumulo, ne tetrum afflaret odorem.
Pestis acerba domos vix umquam invadit, apesque
Occupat incautas ; neque enim, cùm proximus hostis
Imminet, ac diris urbem circumsonat armis,
Fida magis tenet obsessas Custodia portas,
Quàm quod apum sibi commissis alvearibus agmen
Excubat, horrificâ defendens cuspide limen.
Vermis ubi vel papilio temerarius audet
Sese inferre domo, centum cadit ictibus ipsas
Ante fores : monstrum magis exitiale, penates
Stellio si subeat ; raucum Custodia murmur

Edit, & auxilium magno ſtridore repoſcit.
Ceſſat ubique labor : turbatis agmina caſtris
Circumfuſa volant ; & in unum millia figunt
Spicula ; præcipiti dum ſtellio territus iræ
Cedat, & aufugiens ſolvat formidine cellas.
Si qua domi conſiſtat apis vel feſſa labore,
Vel morbo tentata ; volant & odora dolenti
Mella ferunt comites : ſed deſidioſa ſeveris
Otia caſtigant pœnis ; & funere culpam
(In vulgus mala ne ſerpant exempla) recidunt.
Quid majora loquar tantæ miracula prolis
Virgineum genus inter apum ? ter millia quinque
Miſſa favis aliò migrare, novamque quotannis
Coguntur ſibi per ſilvas inquirere ſedem ;
Et fieri quod poſſe neges, tot fœmina natas
Una parit : Regem veteres dixere ; ſed acres
Inter Amazonidum veluti Regina catervas
Imperium exercet, Scythicos dominata per agros ;
Plebeïas ſic inter apes dux fœmina regnat,
Quam colit & miro vulgus dignatur honore.
Ut major foret imperii reverentia, membris
Majorem Natura modum dedit : albida frontem
Diſtinctam maculis decorant inſignia regni ;
Et micat in pennis color aureus : unica toto
De grege nulla gerit diro metuenda veneno
Tela, laboriferam regat ut ſine ſanguine gentem ;
Nec terrore ſibi, fido ſed amore ſodales
Subjectas habeat : ſpes & fortuna penatum
Illius ex vita pendent : opera omnia ceſſant
Reginâ languente : dolens plebs aſſidet ægræ :
Et ſi fata ferunt ut morbo concidat ; uno
Exequias luctu decorant, nec funera ducunt :
Exanimum circa corpus glomerantur in orbem ;

Et triftes querulo gemitus dant murmure, donec
Has quoque vel tollat mœror, caufamve dolorum
Auferat ex oculis manus officiofa cadaver.
Ultima Reginæ poft fata, juvencula Princeps
Matris in imperium fuccedit læta; novoque
Cincta fatellitio, vacuâ dominatur in aula.
  Majeftate fuâ tantum, telifque clientum
Reginam armari voluit Natura; fuafque
Cùm procul a tectis agit in certamina turmas;
Bella regens, Ducis officium non militis implet;
Ne totam fecum trahat in difcrimina gentem.
  Pertæfam fi forte domi fol luce ferenâ
Aureus invitat cœlo colludere; numquam
Indefenfa volat: lateri fe multa fatelles
Agglomerat, non ad pompæ regalis honores,
Promptior auxilio fed ut adfit; humique jacentem
Attollens dominam famularibus invehat alis.
  Sat comitum Regina licèt fit amore fuarum
Tuta domi; numerofa tamen Cuftodia circum
Excubat, & vigiles agit ad Prætoria noctes.
Illius & ftipant latus, atque hinc inde frequentes
Involitant, quoties oculos per cerea Princeps
Regna ferens, urget præfens recreatque labores.
  Othomanis autem veluti non una tyrannis
Conjugio ftabili fociatur fœmina; plures
Sic habet in venerem præceps Regina maritos,
Quos fucos dixere: pecus fpectabile mole
Corporeâ, fed iners & in otia fegnia natum:
Queis mala regnandi veniat ne forte cupido,
Uxorique viros pudeat fervire, quotannis
Invadit furibunda mares plebs omnis inermes;
Hos & Amazonio ritu vel morte peremptos
Sternit humi, trepidofve fuis procul ejicit alveis.

Explorans paritura toros Regina paratos,
Inſerit alveolis caput, ut quæ nixibus edet
Unis ova parens deponat ſingula nidis.
Circumſtat ſtipata cohors, uteroque dolentem
Reginam mulcet pennis; & murmure blando
Hortatur duros partûs tolerare labores.
Illa retro gradiens averſo corpore nidos
Ingreditur: parientem abdit ſexangula cera;
Turba miniſtra tamen pennas ad limina tenſas
Explicat, obducens fetæ quaſi vela parenti:
Virginibus tantum pudor atque modeſtia cordi eſt.
Non intermiſſo Regina puerpera fœtu
Ova decem vel plura parit, totidemque reponit
Alveolis; & Matronas imitata potentes,
Plebeis apibus ſobolem committit alendam.
Accipiunt illæ curam, quâ publica pendet
Res & gentis honor: toti cariſſima Regno
Pignora maternis ſtudiis & amore foventes,
Auxilium ſibi grande parant operumque levamen.
Immutata dies quatuor ſtant ova: moveri
Partus in erucæ faciem dein incipit, artus
Naſcentes glomerans: quarto nutricula ſole
Candidulum defert niveo pro lacte liquorem:
Mox docet Hyblæo gentis conſueſcere victu,
Mella diurna ferens. Octavo ſole figuram
Parvula mutat apis; pellemque exuta (tenellum
Quæ fovet, ac veluti puerilis faſcia, corpus
Involvit) fit avis turpi de verme; pedeſque
Exerit, atque humeris quatuor mox induit alas.
Naturam ſi frigus iners tardaverit, auras
Unà omnes agitant pennis; quem dura negabunt
Tempora, ſupplentes motu fervente calorem.
Mollibus obturant nidorum limina ceris;

Invalidam ne tentet apem penetrabilis aër:
Sed prius hanc nigro claudant quàm carcere, victus
Apponunt, bis sex alitur quibus illa diebus.
Consumpto tunc melle, fores apis ungue lacessens,
Angustum molitur iter; portisque reclusis
Egrediens, lucem insolitam numerumque sororum
Ac strepitum, & mirâ suspensos arte labores
Obstupet attonitæ similis: mox fervere tectis
Cuncta videns; ne sola domi stet pigra, sodales
Consequitur primâ nidum quâ luce reliquit,
Hortorum redit exuviis onerata, suaque
Continuo solers excellit in arte, magistrâ
Et duce Naturâ; dum nos imitabile quantùm
Vel docet exemplum, vel tardior erudit usus,
Rebus in humanis scimus; longoque paratas
Tempore, vix ævi spatium breve perficit artes.
Interea nidos apis una domestica mundat;
Restituensque fores sexangula limina fingit.
Aucta novis cùm jam fervent examina turmis;
Plenaque vix tantam capiunt alvearia plebem:
Sedibus emigrat patriis, aliâque juventus
Sub duce prima novo ponit fundamina Regno.
Ævi flore nitens tectis Regina sub iisdem
Crevit, & imperio jam sese intelligit ortam;
Regnandamque alibi meditatur cogere gentem.
Ergo multisonis civilia classica pennis
Mane dies aliquot canit; hortaturque sodales
Ut vetus hospitium fugiant, sua signa secutæ.
Reginam circumstat apum plebs tota canentem:
Hanc oculis, hanc aure bibunt, dulcedine bombi
Et rutilis captæ pennis blandâque juventâ.
Cerea confuso strepitu studiisque faventum
Tecta sonant: illis nec florea rura diebus

Pervolitant, nec mella legunt, urgentve labores
Intra tecta suos : vitæ concordia plebem
Nil antiqua movet ; privatis publica cedit
Res studiis ; trepidat domus interiore tumultu ;
Et fremit ad portas incondita turba volantum.
Ut cùm bella tument civilia ; fœdere necdum
Abrupto coëunt cives & in arma feruntur :
Sed dubias gliscens studia in contraria mentes
Sollicitat, tacitosque ferit Discordia motus.
Instaurat Regina sonos, iterumque sodales
Præcipitare fugam monet ; inclinataque vulgi
Pectora si videat, tum denique signa revellens,
Egreditur prior, & vocat agmina fida suarum.
Prima ruens portis fucorum turba morantes
Excitat, & rauco cogit velut ære catervas.
Stat Regina domûs super ardua tecta, cohortem
Exspectans ; magno quæ protinus agmine circum
Involitat, stridensque novâ se Principe jactat.
Amplexu gens tota fidem testatur ; & arcti
Fœderis in signum, pressum glomeratur in orbem.
Haud mora, cunctando ne frigeat ardor eundi,
Dissipat amplexus Regina, jubetque penates
Deserere : obscurant cœlum quæ multa sequuntur
Millia, natales ultro fugientia cellas.
Non procul hinc viridi junctæ super arbore sidunt,
Innectuntque pedes pedibus ; tumidique racemi
Agmen in effigiem lento stat pensile ramo.
Inde gravi vocat alarum stridore sodales,
Incertas animi satiusne relinquere nidos
Et saturum præsepe, novis an fidere regnis.
Antiquis emissa favis non una juventus
Digreditur : veteres aliquot migrantibus addunt
Se comites, ut cuncta novo moderentur in alveo.

Egregio plures juvenum de flore vicissim
Blanditiis vetulæ retinent; ut olentia late
Rura metat, ceràque domos ac melle juventus
Instruat; agrestes ætas neque fessa labores
Desuetos repetat, longæ vel condita brumæ
Ante diem victu consumat mella diurno.
Sæpe sibi non visa satis comitata, vel imbrem
Præmetuens, redit ad patrios Regina penates,
Delectus factura novos, plebs omnis euntem
Subsequitur: veteres noctem non amplius unam
Hospitio indulgent; nisi longior ingruat imber.
Si piget incœpti reduces, nec sponte relinquunt
Orto sole domos; vi protruduntur & armis.
Si steterint illæ contra, paribusque resistant
Viribus, & veteres neque possint pellere turmas,
Nec tectis abigi; quos agmina neutra duello
Evicere lares, simul utraque partibus æquis
Auspiciisque colunt communibus: alta domorum
Pars habitat, pars ima tenet; sed nulla laboris,
Nulla duas inter vitæ commercia gentes.
Mox eadem bini velut intra mœnia longam
Non servant populi pacem; tectoque sub uno
Vix consanguineos inter stat gratia fratres;
Haud secus aligerum studia in contraria scindit
Sese vulgus apum, factis ubi partibus ædes
Divisas habitant; privatæ publica rixæ
Bella trahunt: sed ne cæco per opaca domorum
Marte truces ineant pugnas: cùm prælia bombo
Terribili cecinere, foras pars utraque latos
Aëris in campos acies producit apertas.
Involitant hinc inde, mori vel vincere certæ,
Et rabidas acuunt diris stridoribus iras.
Agmen agunt binæ pennis fulgentibus auro

Reginæ, mediisque volant in millibus: ingens
Turba duces cingit, neque miscet prælia, donec
Ancipitis suprema vocent discrimina belli.
Antevolat, Martemque ciens utrimque juventus
Effera prorumpit; mox agmina tota sequuntur:
Immiscentur apes apibus; vibrataque figunt
Spicula, & horrendum dant accipiuntque venenum,
Lethifer inspirat fixæ quod cuspidis ictus.
Mutua cognatæ passim per vulnera turmæ
Civili pereunt acie: labuntur utrimque
Corpora læsa, nivis ritu, quæ nube solutâ
Decidit, hibernis Aquilonibus acta per auras.
Necdum iras animosa phalanx & prælia ponit,
Dum medio belli cum robore fœmina Princeps
Conciderit; grandi quæ stat victoria clade:
Agmina Reginam promptis fortissima telis
Circumfusa tegunt; & ad unam mille venitur
Funeribus: sed ubi semel occidit illa; quiescunt
Arma recompositis animis; nec longius ira
Procedit quam Martis atrox furor: unus utrique
Terminus est; & si positâ formidine victæ
Indecorique fugâ sparsæ victricibus ausint
Addere se comites, non exturbantur: eisdem
Fas dapibus tectisque simul communibus uti.

Exitium & tantas vulgo gens provida rerum
Antevenit clades: nam dum virguncula nullo
Septa satellitio servit Regina parentis
Imperio, necdum meditatur condere regnum
Ipsa sibi, sociamque fugæ deducere turmam;
Hanc tacitâ nece clam tollunt; gentisque ruinam
Unius interitu redimunt; quo more tyrannos
Barbaricos inter manet hæres unus in aula;
Divisi ne bella gerant civilia fratres.

Reginæ parcunt juveni, numerofior arctis
Cùm populus tectis habitat; rerumque fuarum est
Laxet ut anguftas emiffa colonia fedes.
Publica fed pofcunt ubi commoda rurfus inanes
Mollibus impleri ceris ac melle penates;
Reginam perimunt juvenem: duce namque peremptâ
Natales vaga non fugiunt examina cellas.
Melliferis ergo caveis exire juventam
Non patiuntur apes; quoties pars maxima morbo
Aut improvifis perit imbribus: optima quamquam
Augur apis norit ventos & nubila cœli;
Nec procul excurrat pluviâ impendente, vel ædes
Præpetibus repetat pennis; inopina fugacem
Sæpe tamen fubito tempeftas occupat imbre,
Ad terram mifere affligens; ubi naufraga vitam
Demerfas inter fegetes amittit in undis.
Fatalem mœret fortem domus anxia; claufo
Cùm raras ad tecta videt fe reddere cœlo.
Felices quas forte cavo vel robore quercus
Excipit aut platanus frondentibus hofpita ramis.
Sæpe migraturas apiarius ipfe dolosâ
Fraude retentat apes, fpatiis majoribus ædes
Amplificans: vacuas fedes ftupet infcia turba;
Et fubitum miratur opus; juvenumque catervam
Stare jubet duce fublatâ; gaudetque capacis
Intra fepta domûs poffe horrea plura, novofque
Ædificare favos, queis larga cibaria condat:
Cura laboriferam tangit quæ maxima gentem.
Nec femel ambrofio cellas ubi melle replerunt,
E filvis erumpit apum fera turba, domique
Congeftas populatur opes, atque omnia vaftat.
Nam veluti gelido quondam fundebat ab axe
Barbara terra viros; queis longior annuus agri

Cultus erat, facilesque sibi per furta, scelusque
Quærere malebant fruges & vivere rapto;
Prædabunda cavis nemorum sic quercubus adsunt
Agmina, quæ gentis proprios exosa labores,
Non ceras, non mella hiemi provisa reponunt;
Horrea sed subitis vastant aliena rapinis;
Et toto quem Vere cohors operosa coëgit,
Unius expediunt victum per furta diei.
  Effera gens & mole valens, & viribus audax
Nil dubitat plenos apibus tentare recessus,
Expilare palam distractis horrea ceris,
Atque novum, si quæ mussat, scelus addere furto,
Et raptis opibus dulcem quoque tollere vitam.
Mella vident impune rapi, cerasque recidi,
Corruere & muros, desolarique penates;
Nec cuiquam est animus furaci obsistere turmæ.
  Cogeret hæc miseræ facies tristissima cladis
Maturare fugam, nova quam Regina parabat:
Illius at tantis mors luctibus additur; unamque
Interimunt vetulæ, cellis ut tota novandis
Permaneat, cerasque ferens atque mella juventus,
Acrius incumbat, propior quò Bruma, labori.
  Interea vacuas flavo dum nectare cellas
Implet apis, non pigra sequi pudet otia fucos:
Tecta fovent; vel si qua dies invitat amicâ
Luce frui; pecus ignavum spatiatur in horto,
Nil faciens operis, sed inania murmura miscens:
Et quamvis habeat validas ad pondera vires,
Nil tamen afflictis curat succurrere rebus,
Obvia vernantes neque sugere mella per agros;
Molliter in teneris recubat sed floribus, escæ
Immemor, ad saturum donec præsepe recurrat,
Servatas hiemi gaudens consumere fruges.

Indignantur apes ; sobolis sed amore creandæ
Fervida gens iras in idonea tempora differt.
Autumno redeunte, tonans cùm Jupiter imbres
Comparat, & sterilis monet annus parcere victu ;
Unanimi tunc bella cient asperrima motu,
Et stabulis abigunt fucos, aut funere tollunt.
Non secus ac urbem propior cùm territat hostis,
Obsidio ne longa famem ferat, oppida vulgi
Fæce levant, mittuntque foras quod inutile bello est :
Sic ubi pulsat hiems jam proxima, frigore pigram
Obsessura domi gentem, præsepibus arcent,
Interimuntque mares ; & quæ pia turba sororum
Exequias celebrat, cæsos ad limina fucos
Projicit ; extremo seu non dignatur honore
Funeris ignavum pecus, aut spectare peremptum
Vindictâque frui post fata novissima gaudet.
Obscuris si forte locis, turbante tumultu,
Delituere aliqui ; non horrida bella resumunt
Pacatis jam rebus apes : trepidantibus ultro
Indulgent vitam fucis ; sed ab ædibus illos
Protinus exturbant, & junctis viribus unum
Attollunt tres vel quatuor raptumque per auras
Extra limen agunt : procul effugit ille, fameque
Confectus moritur : tanti est, aliena secutum
Pabula, frugifero non assuevisse labori !
Extinctos reparat fucos Ver ova recludens,
Integra quæ nidis hiemem mansere per omnem :
Quamquam adeo exosum genus est, ut sæpe tenellam
Progeniem & clausos intra cunabula fucos
Aggrediantur apes, & acerbo funere mergant.
Non errant in cæde truci : cunabula fucos
Majores majora fovent : pariturаque mater
Ova suis æquo ponit discrimine nidis.

Hos foribus ſubeunt fractis, formataque nondum
Membra trahunt cellis, & humi morientia fundunt.
Altera pars ſupereſſet apes curare; ſed inter
Et volucres, & noſtra feras in tecta receptas
Utilis eſt Apis una, virûm nil indiga curæ:
Depopulatur enim florentia rura, favoſque
Sponte replet: ceras direptaque mella labôre
Indefeſſa novo reparat; rerumque ſuarum
Ut ſtatus eſt, auctam pellit retinetve juventam.
Emiſſis nova tecta para; caſiamque thymumque
Et flores prope caſtra ferens, occurre labori;
Ne faciat via longa moram laſſetque vagantes.
Præterea ſolare famem, Brumæque nivalis
Acre gelu. Vigili permittens cætera genti,
Et magis exemplo gaudens quam melle potiri,
Pacificum pecus obſerva: miſerabere ſortem
Degenereſque animos humanæ gentis, amicâ
Demiratus apes tectis in pace ſub iiſdem
Vivere concordes, & nos in mutua natos
Commoda, flebilibus miſere contendere bellis.
Antiquæ mentem ſubeat pietatis imago,
Cùm ſua Chriſtiadæ ſic in commune ferentes
Omnia, condebant placidos ſine crimine ſoles;
Et veteris ne vana putes præconia famæ,
Nunc etiam mare trans altum jacet angulus Orbis.
Quem qui norit, apum credat me nomine gentis
Illius ingenium, & varios celebraſſe labores.
Non certis armenta notis, non limite ſignant
Arva; ſed in medium quærentes omnia, fruges
Horrea convectant in publica: nulla politos
Diſciplina viros latet opportuna tuendis
Imperii rebus: terram pars ſcindit aratro;
Pars niveos fœcunda greges ad paſcua ducit:

Pars frumenta terit saxis, aut excoquit igne;
Atque alii falces, alii frabrilia tractant
Arma; domique suæ timuit qui mane labanti,
Sole cadente redux ab aratro, cuncta colonus
Sarta videt, tectisque nihil formidat apertis.
Consilio non jure senes dominantur: ab annis
Una potestatem facit experientia rerum;
Unaque lex est juris amans sua cuique voluntas.
Non homines (proprium qui nil potiuntur, & usu
Cuncta tenent) auri fulgor capit: una per illos
In pretio est pietas; alii nec pectora torquent
Invidiæ stimuli quàm quos movet æmula virtus.
Erudiant quamquam pueros exempla parentum,
Formandæ tamen haud desunt præcepta juventæ;
In commune placet fingi communia gentis
Pignora; ne patrum privatæ publica curæ
Totius incumbat spes & fiducia Regni.
Quos populi legêre duces rerumque magistros
Ille manet labor, ut juvenum quam quisquis ad artem
Aptior est, primis hanc edoceatur ab annis.
Æqua pares inter sunt omnia; nullaque primas
Obtinet, aut aliam gravat ars insignior artem:
Cuique decora sua est, si recte factitet: agris
Rustica vertendis, bello vel sumpta gerendo
Arma parem faciunt, si par industria, laudem.
Quamquam habitet pax alta locis, nec bella lacessat
Gens æqui justique tenax; tentare nec ausint
Finitimi Populi terras, quas fama tuetur
Roboris invicti; tamen arma ducesque paratos
Semper habent, Martisque truces formantur in usus,
Non belli studio, longæ sed pacis amore.
Hæc operum requies, Sacris jam ritè peractis,
Tympanaque & lituos festis audire diebus,

Et peditum turmas equitumque videre sub armis
Innocuæ inter se pugnæ simulacra cientes.
Sic juvenes ensem pariter durumque ligonem
Assueti tractare manu, nec corpora castris
Fluxa ferunt, nec cæca rudes in prælia dextras.
Felicem ditione tenens Hispania gentem
Ad subitum novit bellum quàm prompta juventus:
Nuper enim magno rerum discrimine jussi
Regis in auxilium socias adjungere vires,
Nobile continuo juvenum coit agmen ad arma;
Et totis acies veluti Cadmeïa terris
Extitit: egregias miratur Iberia turmas;
Obstupuitque magis, medium cùm vidit in hostem
Fortiter ire viros, celeremque referre triumphum,
Altera nec præter laudem sibi præmia velle.
Compositis redeunt armis ad aratra, senumque
Imperio læti parent qui bella regebant.
Fortunata minus veteris quæ sæcula Romæ
Carminibus celebrant Vates. Hìc fortis Arator
Castra sciens agrosque pari disponere curâ,
Vomere permutat fasces plaustrumque curuli;
Pauca relinquebat patrii quæ jugera fundi
Victrix Roma colit, Bellatorique Senatus
Villicat, & reduci, Victorum præmia, cultos
Reddit agros: quantò satius communibus arva
Publica bobus arat pinguis novus incola terræ.
Omnibus unus enim vel servit miles, agrestem
Rusticus aut operam confert; unique vicissim
Rure suum impendunt omnes & in urbe laborem,
Alterius sic messe fruens & sorte locorum,
Cui segetes periere suæ, nec ditior amplas
Inter opes, nec egens in paupertate, secundis
Non rebus tumet, adversis neque frangitur; æquam
Fortunâ

Fortunâ mentem servans in utrâque, minusque
Damna dolens sibi cum toto communia Regno.
Nescia gens nostrî vivit; nec ab hoste tuetur
Sed magis externis a Relligionibus oras:
Appositas struxere domos ad littora; portus
Ut peregrina suos intret si navis, amice
Hospitio excipiant, sed ad interiora venire
Regna vetent homines cupidos audita videndi.
Inde Caledonias vulgavit fama per urbes
Loïolidas dare jura viris, sceptrisque potiri,
Qualia forte dolent dites Orientis ad oras
Sacrilegis erepta dolis sibi regna: verendam
Hæresis ausa Crucem pedibus calcare, patentes
Una subit Japonum portus: nil quippe profanis
Vana Deûm simulacra timent hac hospite templis.
Non gentem imperio, sed Relligione tenemus:
Consiliis hominum parent, hanc vivere vitam
Qui docuere; Deum sanctè venerantur, amantque
Christi dulce jugum; cui gens sanctissima subdi
Tum magis atque magis gaudet, cùm cogitat olim
Ut nemorum per opaca vagi vixere parentes,
Relligio queis nulla fuit; rituque ferarum
Contiguis ut vivit adhuc gens impia silvis;
Fausta sibi dum sæcla fluunt, regnantque per illos
Alma fides, pax & pietas, & copia rerum.
Semina nos colimus faustis quæ jecimus agris;
Atque per immensos Christo nova Regna labores
Quærimus, hac operum solâ mercede, quòd emptam
Sanguine divino gentem cœlestibus oris
Asserere, & rigidæ placeat virtutis alumnos
Reddere, quos homines fieri vix posse putares.
Fortunata nimis gens, in commune beatos
Si pergant agitare dies; apibusque magistris
Commoda magna sibi pariant, dum publica quærunt.

ARGUMENTUM

LIBRI XV.

Variæ ſtagnorum ſpecies. Stagni agger dirutus. Stagni latibula ; umbracula. Caſtellorum foſſæ piſcibus opportunæ. Frequentanda piſcibus ſtagna, ubi de piſcatu. Piſces qui in aquis torpentibus aluntur, ubi de anguillis : metamorphoſis Carpi & ſociorum, in piſces. Cyprinus ; Lucius ; truta : ſubnectitur metamorphoſis Trutæ, virginis, in trutam, & Lucii, raptoris, in lucium. Mutua piſcium cædes. Variæ ſtagnorum peſtes : lutra, ubi de Prædio D. de Reſſeguier ; mures aquatici ; fiber ſeu caſtor ; arundines ; junci ; fames, ubi de cibo piſcium. Piſciculi, ubi de metamorphoſi juvenum in piſciculos. Piſces à furibus tuendi. Calx & dapes venenatæ injectæ piſcibus. Stagna exhaurienda. Piſcatus in ſtagno nondum frequenti. Linea piſcatoria : metamorphoſis Barbi, piſcatoris, in barbum.

LIBER QUINTUS DECIMUS.

Stagna.

FERT animus mea ſtagnicolas ad Prædia Piſces
Addere, quos olim teneris meditabar in annis.
Accipe, Lamoni, paucis meliora lituris
Carmina, quæ nomen quondam fecere Poëtæ,
Queis ſine nec vites, nec haberes fortè columbas,
Nec quæcumque tibi maturior extudit ætas.
Quas ego fabellas mutataque Numine Divûm
Corpora gaudebam puerili ludere verſu,
Forſan & his animum poterit recreare nepotum
Nobile par, fauſtis qui ſub penetralibus altæ
Semina mentis alunt, nondum exemplaria Græca,
Vel Romana manu verſantes, teque tuoſque
Sed propius mores, atque aurea dicta legentes,
Dulce rudimentum virtutis, & optima quondam
Fratribus ingenuis ad avitam hortamina laudem.
Officia & regni partes implere ſecundas
Curſonium poſtquam docuiſti, longius olim,
Ut patriæ proſis etiam poſt fata, colendam:
Aſſumis nati ſobolem; longamque nepotum
Dum ſeriem Lodoix orbi parat, ipſe viciſſim
Regibus æquævos gaudes formare Miniſtros,
Exemplis monitiſque tuis qui pondera rerum
Suſtineant, patriumque ferant in ſæcula nomen.
Stagna gregi qui rure paras habitanda natanti,

Irriguis præcincta tibi seu montibus arva
Absorbent resides immenso gurgite lymphas,
Naturæ non artis opus; seu vallis in arctum
Sic coit, ut facili frenentur pariete rivi:
Utere fortunæ donis & sorte locorum.
  Camporum qui plana colit, licèt aggere multo
Vix bene contineat graviorum pondus aquarum,
Nil desperet: opum vis & labor omnia vincunt.
  Flumineos ubi terra jacens imitabitur alveos,
Sit segeti quamvis ager ingeniosus alendæ,
Stagnet aquis; sulcentque rates quod vomer arabat
Æquor; & amnicolæ depascant humida pisces
Gramina, quæ simæ tondebant ante capellæ.
  Post ubi squamigero lustrum non amplius unum
Servierint pecori, lymphis exhausta, vicesque
Stagna per alternas annorum quinque colono
Reddita, majori parient cum fenore fruges.
Triticeam sic vallis opum ditissima messem
Educat & pisces; & in æquore fluctuat uno
Lympha segesque Notis undans; eademque vicissim
Regna tenent & flava Ceres, & candida Naïs.
  Hospitium rivis alii, piscique futurum,
Stagna parant mediis in collibus; unde virentes
Desiliens prono pede lympha perambulat hortos,
Arboribus vel clausa cavis tellure sub imâ
Clam fluit: & subito tollens se ludicra jactu,
In pluvios recidit latè resonabilis imbres.
  Sæpe manu factas aqua vincit pondere moles
Eluctata viam; & magno cum murmure secum
Squamosam per culta trahit Cerealia gentem.
Undisonos rivo cum desertore secutus
Transfuga piscis agros, late spatiatur, & almas

Nunc ſegetes, nunc prata tenet; nunc æquore merſas
Carpit ruris opes, & liberiore vagari
Flumine geſtit ovans; ſed aqua fugiente lutoſis
Immoritur ſulcis, & vota miſerrima damnat.
Qualis ubi raptus juvenis popularibus undis
In vetitum ruit, & fines perrumpit honeſti;
Jamque per omne ſcelus fertur, quocumque furentem
Dulcibus illecebris trahit imperioſa voluptas.
Illius at poſtquam, torrentis more, fugaces
Effluxere dies & gaudia vana; relictus
Jam ſibi, nec cœno (primos quo polluit annos)
Avelli potis, hæret iners; mortemque ſub ipſam
Irrita vota facit vitæ melioris amore.
Piſcis amat tacitos alta ſub rupe receſſus,
Queis lateat timidus, vel frigus amabile captet.
Tu gentis ſtudio indulgens, imitare cavatos
Quos Natura ſinus ſcopulis informat adeſis.
Sed quia contortis latebrarum anfractibus, intra
Torpet iners pigroque ſitu corrumpitur humor;
Arboribus circum poſitis umbracula piſci
Tendere maluerim, ſecum modò larga caducas
Devehat unda comas nemorum; ne tabida putri
Subſidat cum fronde lues, & flumina fœdet.
Ergo peregrinos juga per declivia rivos
Duc age; ſtagnantes ut aquas nova lympha perenni
Submoveat curſu. Ripis quæ labitur altis
Æquoreum ciet unda pecus, ſtrepituque ſonoro
Invitat lacubus ſeſe ſubducere clauſis.
Tu crates oppone fugæ, quibus altior amnis
Effluat; & niſu quibus obluctentur inani
Squamigeri cives; indignanteſque teneri
Præcipites oculis fluctus poſt clauſtra ſequantur.

Nulla gregi statio magis opportuna natanti,
Quàm quæ lympha fluet villarum mœnia circum
Defensura tuos atque ornatura penates.
Piscis enim sinuosa vagos per flumina cursus
Exercens, hiemis soles nunc captat amicos:
Nunc iterum nigram tecti spatiatur ad umbram,
Dum calet, & fluvio violentior incubat æstas.
Te neque jejunæ capient oblivia gentis:
Quippe suî piscis meminisse jubebit, ab undis
Rectior emergens, & hiante voracia pandens
Ora fame: patulis Cerealia dona fenestris
Mellitasque puer, quibus abstinet ipse, placentas
Projicit, & spectat gaudens hinc inde natantes
Una trahunt plures avido qui crustula morsu.
Relliquias cœnæ mensis dat verna remotis:
Intestina coquus leporum, piscesque vorandos
Piscibus, & patrum quoque projicit ilia natis.

Tu quoque certa docens ad signa venire vocatos
Triticeam sparges segetem, ludosque natantum
Bellaque despiciens; vel adacto in viscera plumbo,
Vel sub aqua missis nervo pulsante sagittis,
Venandi studio, solis securus & imbris,
Indulgere domi poteris; seu flumina piscis
Summa secat, sive in vacuum micat aëra saltu.

Stagna pares ubicumque, novos accersere cives
Tempus erit; primos cùm Vere cupidinis ignes
Sensit amans, ipsaque calens quoque piscis in unda
Mutatas vix sentit aquas; prægnansque tumenti
Fert utero secum numerosam fœmina prolem.

Quare age vicinos humentia lina per amnes
Tende, dolis instructa: rubros innecte colores,
Vitrea quos cupidus sequitur per flumina piscis.

Præterea captâ velut alite callidus auceps
Utitur; ut plures vocet unius ore volucres,
Quas positis fallat laqueis, viscoque tenaci.
Retibus implicitus sua sic in vincula pisces
Piscis agit: tantùm possunt exempla, timorem
Ut minuant. Non sponte tamen studioque nocendi
Cives ille suos, nostrâ sed perfidus arte,
Decipit; & mutæ scelus excusabile gentis,
Agmen ab insidiis si non absterret amicum.
Unus homo est proprii generis qui proditor, ultro
Illaqueat, sibi quos similes Natura creavit.
  Si qua jacet medio rupes in flumine, multus
Piscis inest: quod nosse potes cùm gurgite ab imo
Tollitur in bullas efflata natantibus aura.
Quos non saxa dabunt, imitaberis arte recessus,
Demergens cæsâ vinctas ex ilice frondes.
Piscis ubi dape pellectus consueverit uti
Ramorum hospitio; suspendes retia circum;
Iliceasque trahes alto de flumine virgas;
Humida squamigeros agitans ad lina natantes.
Rursus aquis fasces & frondea tecta repones;
Insidiisque novam structis sectabere prædam.
  Captivos ad stagna ferunt quæ dolia pisces
Accipiant superis lumen spirabile costis;
Et tibi si fluvius, si fons occurrat eunti,
Amnicolam bonus amne gregem solare recenti.
  Omnia non omnis nullo discrimine piscis
Stagna colit: nam lympha situ vel torpet inerti,
Vel graciles fundo tellus imitatur arenas;
Egeriturque novo fluctu mutabilis humor.
  Si stagnis jacet unda pigris immota, palustrem
Immittes Album, & Percam, timidosque Sarachos,

Qui totidem referunt, dorso variante, colores,
Adverso quot sole trahit Thaumantias Iris.
Sequanicos addes Épelanos, atque minorem
Chalcidem, & elingues, vulgi solatia, Tincas,
Anguillasque capi faciles, cùm flumine ab alto
In mare descendunt: ut enim peregrina quotannis
Australes sequitur Progne trans æquora soles;
Sic ubi tristis hiems Aquilonibus asperat undas,
Frigoris impatiens fluvios Anguilla rigentes
Deserit, & pelagi tepidis hibernat in oris,
Æstivosque redux gelido levat amne calores,
Littoreas captans umbras & frigus aquarum.
Ergo locum fraudi capies, ubi saxea moles
Fluminis angustat fauces; per iniqua viarum
Influat ut Cereri violentior unda terendæ,
Versandisque molis: medio quas aggere pandunt
Crescenti portas fluvio, coëuntibus arctum
In spatium cannis sternes: declivis arundo
Præcipites rimis effundet hiantibus undas,
Vimineoque cadens ultro se carcere claudet
Quæ sequitur pronos anguilla volubilis amnes.
Opportuna fugæ captabit tempora, tutum
Cùm dabit amnis iter brumali turbidus imbre.
Sed velut armigeras si quis devolvere turmas
Nocte parat; tenebris quoque callidus utitur hostis,
Ut ruat incautas inopino Marte cohortes.
Retia Piscator sic indeprensa lutosis
Fluminibus tendens, fugitivum intercipit agmen,
Versutosque dolis vincit fallacibus astus.
Torpenti quoque gaudet aquâ Ballerus oberrans
Littoribus, nec non Itali Pigus incola Larî,
Alburnusque vorax, veterique simillima Trutæ

Umbla, minax roſtro ſed iners ad prælia piſcis:
Nam licèt armatas triplici dens ordine fauces
Muniat; innumeras tamen irruit unus in umblas
Lucius, & paſſim fluctus impune cruentat
Cæde ferox: adeo eſt animus præſtantior armis.
Auſoniis etiam veniet peregrinus ab undis
Carpio; ramentis fulvi qui veſcitur auri,
Atque alio priſcos in corpore ſervat amores:
Exul enim Latiis olim Saturnus in oris
Cùm fugeret Jovis arma, ratem conſcenderat, ultra
Benacum facturus iter; pretiumque vehendi
Solverat, atque dato ſcelus irritaverat auro.
Jamque gubernator navis, cognomine Carpus,
Omnia furaci quòd carperet ungue, parabat
Vincla Deo: mentem ex vultu præſenſit iniquam,
Ulturuſque nefas, puppi Saturnus ab alta
Rectorem nautaſque maris dejecit in undas;
Naufragaque in piſces mutavit corpora, naves
Qui ſectantur adhuc, aurique cupidine flagrant;
Seque adeo humanâ teſtantur origine cretos.
Dives aquæ ſi forte lacus interfluit amnis,
Provenient melius maculoſo tergore Barbus,
Et Leuciſcus, aquam ſcindens quo more per auras
Excuſſum nervo jaculum volat; unde ſagittæ
Nomen habet: vivo gaudent quoque flumine Mullus
Perpetuiſque tumet venter cui fertilis ovis
Phoxinus, & roſtro fodicat quæ Barbota limum,
Lotaque ſetoſo pendet cui barbula mento,
Et Squalus, & ranæ rictu Muſtella supernè
Turpis, in anguillam quæ deſinit, atque Thymallus
Fontis amans, referenſque thymi fragrantis odorem,
Et graciles avidus qui Gobio ſorbet arenas,

Percaque duritie carnis gratoque ſapore
Æquoreos referens mullos, Capitoque minutis
Fartus aculeolis, rictuque Silurus hianti,
Et quæ Truta foret, niſi roſtro obtuſior, Umbra.
  Utraque ſtagna volens habitat, menſeſque per omnes
Ubere Cyprinus torrentia flumina partu
Torpenteſque lacus opulentat: Cypria nomen
Quo Venus ipſa ſuum pro fertilitatis honore
Impoſuit; Carpam Galli vertère vocantes.
Æquoreos inter non cautior altera piſces,
Obſeſſas ubi ſenſit aquas, mediamque teneri,
Nunc ſcopulis latet exeſis, nunc flumine ſummo
Enatat, atque levi tranſmittit retia ſaltu;
Nunc ſub aquis immota manens, vel mordicùs herbam
Ore tenet, merſumve luto caput inſerit alte,
Invitam ne lina trahant; & ſæpe ſub ipſis
Caſſibus effodiens, res obſervata, ſaluti
Non tantum cavet ipſa ſuæ; ſed retia dorſo
Suſtinet, & captum vulgus miſerata, patentes
Officioſa vias aperit, queis turba natantum
Diffugiat minor, & caſſes fruſtretur inanes.
  Non alius qui durando tot ſæcula vincat
Piſcis erit: cyprinus enim vetus incola fontis
Bellaquei, vidit qui Gallica ſceptra tenentes
Valeſios, vitreis idem miratur ab undis
Borbonios rerum dominos; patribuſque nepotes
Aſpicit abſimiles habitu: proh! tempora quantum
Obſtupeat mutata magis, ſi gentis honores
Noverit, & toto partos ſciat orbe triumphos.
  Jamque licèt ſenio ſquamis canentibus albent,
Regia longævæ ſulcant quæ flumina carpæ;
Non ſterilis, non fracta tamen, nec inertior ætas:

Nam vetulæ ludis agitant juvenilibus undas;
Præsidioque loci tutæ non gurgitis alti
Ima tenent; vasta littus sed mole legentes,
E manibus carpunt escas, & cætera sese
Bellaquei produnt inter miracula ruris;
Exsultantque magis, Lodoix cùm Magnus ad amnem
Ambulat, & quales habuit florente juventâ,
Haud alias animi vires & corporis effert.
Imperii non lustra putes ter quinque peracta,
Ni partos numeres terrâque marique triumphos,
Vel grandes atavo videas astare nepotes.

Gloria divitibus quamquàm non ultima mensis
Accedat, ne quære tamen quos Lucius amnes
Incolat: hunc stagno si quis concluserit, idem
Et milvo placidas in eadem turre columbas,
Gallinisque potest socias adjungere vulpes,
Atque trucem stabulare lupum cum mollibus agnis.
Sævit enim in pisces dirus regnator aquarum,
Nec proprio parcit generi; nisi forte paludes
Obscenas habitans, clamosis expleat atram
Ingluviem ranis; cœno quas eruit alto
Multa coaxantes nequicquam, obitumque sub ipsum
Irrita jactantes patulo convicia rictu.
Quin & cæruleis ubi garrulus anser in undis
Ludit; & instantis pluviæ certissimus augur,
Mergit aquis retrahitque caput, fluidumque supinis
Infundens humeris rorem, se proluit amne;
Lucius incautam rabido trahit ore volucrem
Improbus, & fluvii deducit ad ima vorandam:
Audet & in pueros, vitreis cùm forte fluentis
Mollia membra lavant, sceleratos stringere dentes.

Truta vagos amat obscuris in vallibus amnes;

Et pigris injecta vadis, oblita decorem
Ipsa suum, partûs & amorum nescia, vitam
Tristis agit, tardumque refert in carne saporem.
Tædia tanta levat, fessas errore viarum
Qui stagnis affundit aquas; Trutæque vaganti
Providet hospitium labentis ad ostia rivi,
Et mollem meminit ripam vestire perenni
Gramine, fulgenti sabulo conspergere fundum,
Saxorumque mora lympham irritare loquacem.
Talibus auxiliis vix Truta carebit: aquarum
Gaudet enim strepitu; nec, queis inclaruit olim,
(Cùm tacitos coleret virgo procul urbe recessus)
Dedidicit priscos, mutato corpore, mores.

Purpureos inter flores quercusque virentes
Ibat, & ingenti labens cum murmure pronas
Rivus agebat aquas, nemorisque silentia rauco
Turbabat strepitu. Sub opacis frigora captans
Ilicibus, vitreique sedens in margine rivi
Truta verecundos gaudebat fingere vultus,
Aureolosque levi crines innectere nodo.

Illa sibi dum sola placet, faciemque venenis
Inficiens, maculis variat nigrantibus ora;
Haud procul hinc per densa latens fur lustra ferarum
Lucius e latebris oculos in virgine figit,
Incertum est opibus captos an amore: decora
Nam facies vestisque pari fulgore nitebant.
Proxima sensit ubi nemoris virgulta moveri,
Pavit ad aspectus hominis perterrita virgo;
Et toto fugiens hinc illinc littore, Divos
Clamat, & in tantis duplicat pia vota periclis.

Præruptæ suberat rupi nitidissimus altæ
Gurges aquæ: cursu virgo conscendit anhelo

Saxosum moritura jugum; vitâque pudorem
Servatum bene credit emi, si vertice prono
In medias se mittat aquas: pede fervidus instat
Lucius; & tristi perituram funere Trutam
Apprensa dum veste tenet, communibus ambo
Præcipites obeunt fatis, vitamque resumunt
Consimilem; piscisque nova sub imagine servant,
Lucius audaces animos & cædis amantes,
Trutaque fœmineos trepido sub corde pavores.
Purpureis remanet guttis stellata: decorus
Virgineo sedet ore pudor: stat gratia vultûs;
Quæque fuit socias inter pulcherrima Nymphas,
Nunc inter reliquos est formosissima pisces.
  Cæde furens non unus erit qui stagna cruentet
Lucius; amnicolas agitat Discordia fratres:
Alter in alterius meditatur fata perennes
Insidias: premit imbellem qui viribus audax;
Majoresque, virûm de more, minoribus instant
Terribiles; & quæ saltus infamat & urbes,
Vis eadem, Martisque furor dominantur in undis;
Nec potuit bona Pax, terris ejecta, sub ipsis
Fluminibus, placidos inter remanere natantes.
Mutua sed quoniam piscis per funera vitam
Sustinet, alternæ nonnulla est gratia cædis.
  Quid memorem clades alias, quibus effera Lutra
Depopulatur aquas. Inter saliceta penates
Ædificat cæcos; & littore spectat ab alto
Æquorei pecoris ludos & prælia, tristi
Quæ dirimit nece bellantum: nam sævior hostes
In medios celeri ruit improvisa natatu.
Pauca fami, sed non odiis cæcoque furori
Corpora sufficiunt: pisces eviscerat; atro

Sanguine tinguntur fluctus; semesaque passim
Turbatis fluitant resupina cadavera lymphis.
Exsultans animis, & cædis imagine gaudens,
Lutra cavis laceros pisces taboque fluentes
Congerit, ac tetros inter pernoctat odores.
Fallaces alii pedicas & retia tendant;
Vel saturis lutram invitent succedere nassis:
Tu cape tela manu; densisque absconditus umbris,
Dum tacito struet ipsa suas e littore fraudes;
Cæde fatigatas referet vel ab æquore fauces;
Sterne solo; dulcesque tuis da piscibus escas,
Vulnere confossam mittens in flumina lutram.
Ne faciat quoque cæsa metus; huic detrahe pellem,
Quam matrona potens multo mercabitur ære.
Si nidum tenerosque feræ deprendere pullos
Contigit; absenti sobolem furabere matri,
Et dum mollis adhuc ætas facilisque doceri,
Piscandi cicurem lutram formabis ad artes;
Atque ubi transverso steterint suspensa fluento
Lina; cavernosos rimabitur illa recessus,
Ejectos specubus pisces in retia trudens:
Ut canis excitos agit in venabula cervos,
Et tacito sequitur leporum vestigia rostro.
Hoc ego piscatu tecum Autumnalia nuper
Tempora fallebam, rerum ô suavissime! fessum
A studiis & ab urbe, tuo qui rure, disertis
Sed salibus recreas magis, ingenuoque lepore:
Namque suum a rivo nomen sortita propinquo
Villa licèt mihi præ reliquis tua rideat agris;
Si tamen absfueris, jam me non floribus hortus,
Aurigerâ non amnis aquâ, non mollia verno
Prata colore juvant, non rauco murmure mecum

Visus & ipse queri nemora inter frondea rivus.
Ipsa etiam studii hortatrix, eademque levamen,
Laurea silva vagam tua post vestigia mentem
Vix revocare potest, & amicis reddere Musis.
Sæpius ergo tuo cùm te veniente redibant
Deliciæ ruri, placuit piscosa secundum
Flumina nunc, timidos lutrâ famulante natantum
Exagitare greges; nunc ad vivaria, sumptu
Quæ tibi regali Patres constructa pararunt,
Stare simul, docilemque vadis immittere lutram,
Illius & pisces educere fauce trementes.
Æquoreos etiam mures, Fibrumque voracem,
Qui desolatas populantur cædibus undas,
Aggrediere dolo: subeuntem in flumina fibrum
Si quando procul aspicias e littore, telum
Nequicquam expedies pharetrâ, mortemque parabis:
Gnarus enim fraudum, fur enatat usque sub amni;
Nec quibus ingreditur, ripis emergit ab iisdem.
Jam si canna virens & juncea silva palustres
Obsedere lacus, medios ne cædite culmos:
Qui remanet vitiabit aquas putredine truncus;
Et nova vivaci seges abs radice resurget.
Commoda vellendis adhibetur cymbula cannis:
Pellitis alii manibus capita alta tenebunt;
Atque alii remis lembum contoque saligno
Adversum impellent: contentaque brachia ducent;
Donec arundineam moveant ad littora silvam.
Piscosæ sed nulla magis metuenda paludi
Pestis erit, quàm dira fames: cerealia lymphis
Spargite dona, viri: morbo sublata latenti
Si qua peribit ovis, si quis bos inter arandùm
Conciderit, subitâ prostratus morte; vorandum

Mittite squamigeræ, convivia grandia, genti:
Projicite & tritas glandes, vilemque faselum,
Et ficus longo corruptas imbre, suisque
Poma sub arboribus passim quæ strata jacebunt:
Piscis enim stimulante fame crudasque (ferarum
More) vorat carnes, ovis instar gramina tondet,
Et ritu volucrum depascitur helluo fruges;
Nec jejuna suis a civibus abstinet ora.
Nequicquam Cobites, Cottusque, & Gobio tutum
Littus amant: anguilla vorax vada tranat, & atram
Pisciculis replet ingluviem. Cùm turba natantum
Cætera grandescat; nullis cur Phoxinus annis
Et Cottus minor, & Cobites ac Gobio crescant,
Dicite, Pierides, nanæ primordia gentis.
Oceano propior pigris ubi tardius undis
Volvitur Eridanus; juvenum manus inclyta quondam
Dum recreant animos ludo, placidumque per amnem
Conjiciunt lapides, qui summa per æquora crebro
Subsiliant saltû, metuentes flumine mergi:
His tum forte locis alto sub gurgite Clio
Naïades æquoreas dulci sermone tenebat,
Deceptos narrans Ephires absentis amores.
Turbari vitreas saxorum grandine lymphas
Audiit, & mediis Ægle caput extulit undis;
Jussit & hinc pueros procul esse; minasque severas
Intonuit, nisi paruerint: risere minantem,
Saxaque mutato jaculantes impia ludo,
Digna tuis refer hæc, aiunt, responsa querelis.
Exanimi perculsa metu se protinus Ægle
Reddit aquis; totumque replens ululatibus amnem,
Proh scelus! & nobis illuditur! ausaque sacrum
Hoc caput & dictis saxisque lacessere, vivet

Turba procax! Est quod teneris ignoscitur annis;
Nulla sed in Divos ætas sine crimine peccat.
Eia agite, & nostræ monstrum quod serviat iræ,
Monstrum immane, ferox, vicino accersite Ponto.
Dixit, & Oceano votis famulante Sororum,
Terribilis visu facies emergit ab undis.
Prospexere simul; simul intremuere, fugamque
Tentarunt pueri; sed iners fugientibus instat
Membra ligans timor: exanimes sternuntur; humique
Prostratos laniat, seseque in flumina monstrum
Projicit; ac tristi rorantes sanguine fauces,
Quassans turpe caput, fluvialibus abluit undis.
Horrendam Nymphæ cladem gemitusque cadentum
Audierant; irasque placet satiare videndo.
Fœmineo quid non possunt in corde juventus,
Et decor, in pueris etiam post fata superstes,
Qualis inest flori, qui cùm succisus aratro est,
Pulcher adhuc, languente licèt cervice, recumbit?
Credula res amor est: spectant hinc inde cruorem
Effusum, ac juvenes sparsim tellure jacentes;
Et dubitant metus an mors straverit: altera molli
Tentat corda manu, digitisque recludit ocellos:
Altera in extremis quærens num forte labellis
Halitus erret adhuc, os molliter applicat ori,
Oscula prætexens pietate: sed irrita seram
Cura requirit opem: nam quos in littore versant
Impia mors animâ gelidos spoliaverat artus;
Jamque tenebrosas fauces inamabilis Orci
Flebilis umbra tenens, trucis implacata Charontis
Pectora pæne movet precibus fletuque decoro.
Tristia Naïades miseratæ fata jacentum,
Oravere Deos, ut vivus in ima rediret

Ossa calor: nullis sed flectunt Numina votis;
Et precibus plus in pœnam valuisse dolentes,
Frigida membra trahunt alto tumulanda sub amne.
Post ubi cæruleos tetigere cadavera fluctus;
Fit puerûm nova forma: brevi manus utraque pinnâ
Contrahitur: squamis riget aspera pellis: in unam
Crura pedesque simul caudam falcantur; & undas
Jam secat adversas fluvii novus incola, priscam
Ingenio referens membrorum & mole juventam:
Nam genus hoc nullâ crescunt ætate, perennes
Exercent ludos, rixantur, amantque vicissim,
Et nequeunt, prisco puerûm de more, nec una
Vivere, nec sociâ sese divellere turbâ.
  Nocturno superest pisces a fure tueri,
Armatasque trabes imo demergere fundo,
Retia quæ teneant unco furacia morsu.
  Damna ferunt graviora, malis qui mista venenis
Pabula, vel vivam jaciunt in flumina calcem.
Hausit ubi pestem, violentior enatat undas
Piscis; & in varios amnem secat ebrius orbes,
Æquora summa tenens; cœlestis ut aëris haustu
Compescat furiale malum, quod viscera torret:
Sed stomacho magis usque furit teterrima labes;
Et jam deficiunt vires animique natantem:
Jam trahit extremas ægris pulmonibus auras;
Et fluitat resupinus aquis: dolet ipse malorum
Auctor, & exigui vastata cupidine lucri
Stagna videns, diras sceleris reus improbat artes.
  Ut pingues facilesque capi vivaria mensis
Sufficiant pisces; angustum pariete ducto
Claude locum, pleno quà defluit amnis ab alveo:
Murmur enim labentis aquæ, vel odora natantes

Esca trahens, dulci coget succumbere fraudi.
Vimineæ pandent iter irremeabile nassæ;
Captivumque gregem largo solabere victu,
Ut pinguem clauso ducas e carcere prædam.
Post aliquot messes, verno cùm tempore longa
Christicolæ pascunt uno jejunia pisce;
Tempus erit stagnis emittere flumen apertis,
Squamigerumque pecus plenis efferre canistris.
Laxatis infra portis erumpit aquæ vis,
Per valles, per saxa sonans, viresque ministrans
Fluminibus nullo mirantibus imbre tumentes
Ad pelagus solito ferri violentius undas.
Interea turbatur aquis: vagus undique piscis
Cursitat, & lymphâ jam deficiente, supremos
Consequitur fluctus, stagnis sed lapsus ab altis,
Vimineos cadit in corbes; vitamque relinquens
Cum fluvio, tenues animam diffundit in auras.
Ne pereat gens tota; vagæ miserere juventæ,
Pisciculumque vadis hærentem tolle, futuræ
Spem sobolis; vivumque novæ demitte paludi:
Enatat; & rerum trepidus, lateque vacantes
Admiratus aquas, lacubus dominatur avitis.
Exhaustis remanet stagnis anguilla, palustri
Mersa luto caput, & sinuosa volumina torquens:
Repentem per stagna manu comprende tenaci,
Ne fluat; & vacuam, cùm jam cepisse putabis,
Fortunæ similis, frustretur lubrica dextram.
Fertilibus dites scateant dum piscibus undæ,
Retia nulla trahes; primâ tibi messis in herbâ
Ne pereat: nassis poteris fallacibus uti,
Littoreumque nigris accendere noctibus ignem:
Piscis enim novitate rei perculsus, ad oras

Proximus accedit rutilas; avidusque sciendi
Dum stupet, & flammam crepitantem concipit aure,
Retibus incautum supera, vel fige tridenti.
  Curarum vacuas aliis fas artibus horas
Fallere, piscosum quibus haud populaberis amnem:
Imprimis viridante sedens in margine ripæ,
Fatalique vagos invitans munere pisces,
Objicies dapibus tectum lethalibus hamum.
  Gramineam nuper, memini, puer amnis ad oram
Sederat, ingenti juvenum spectante catervâ.
Tortile procerâ pendebat arundine linum:
Æquoreæ objiciens genti celata dolosis
Æra cibis: tacito puer alta silentia nutu
Imperat, infidum jaciens in flumina ferrum.
Conspicuus barbâ vitreas tum forte per undas
Grandior errabat Mullus: vidêre volentem
Nolentemque dapes morsu contingere, prono
Nunc labi fluvio, caudâ nunc remige fluctus
Ire per adversos; & quò revocabat edacem
Notus odor, flexis iterum se reddere gyris.
Qualis ubi tædam pictis circumvolat alis
Papilio, gaudens quo mox periturus ab igne est.
  Interea presso pueris vix spiritus ore
Ducitur: alternâ fluitat spe mobile pectus
Ambiguoque metu: prædâ lætantur opimâ,
Amissamque dolent; & in uno pisce sub undis
Defixis hærent oculis, ardentque tuendo.
Imperiosa metum vincit gula: credulus escam
Corripit, & fuso sorbens cum sanguine Barbus
Sentit inesse dolos: sed quo magis ore venenum
Exspuere, & ferro tentat subducere fauces,
Altius æra manent læso defixa palato.

Protinus elatâ piscator arundine barbum
Extrahit, & siccâ moriturum extendit arenâ.
Ille suum spectans fluvium, dat in aëra saltus
Terque quaterque leves, animisque cadentibus udâ
Cùm nequeat grave corpus humo jam tollere, pulsat
Indignante solum caudâ; mox ilia ducens,
Infestas animam moriens exspirat in auras.
Nullus erat tanto spectantum ex agmine, piscis
Qui barbam pinnasque manu contingere nollet.
Hìc tum forte puer fabellam aggressus anilem
Barbus, ait, carnosa dedit cui barbula nómen,
Vir quóndam letho propior fessusque senectâ,
Jam prope centenos vitæ compleverat annos:
Frons erat antiquâ rugosior ilice, pronum
In terram caput, ora cavo deformia rictu,
Excussi dentes, manus ossea; fusa comantis
Cæsaries barbæ mento demissa jacebat;
Nodosusque gradum baculus firmabat inertem.
Fluminibus teneros assueverat ille per annos,
Humida lina trahens; atque ut provectior ætas
Debilitat veteres, sed non extinguit, amores,
Sectabatur aquas; & quamvis obsitus ævo,
Piscibus insidians gaudebat adunca dolosis
Æra cibis tegere, ac puerilem ducere prædam.
Cùm semel extremâ senior consisteret orâ,
Percutiens baculo lambentem littora piscem,
Nec titubata tenens levi vestigia ripâ,
Pronus in undosum misere devolvitur amnem.
Cum rapidis luctatur aquis; & flumina dudum
Ingustata bibens, languentia brachia plausis
Jactat aquis; precibusque magis quàm viribus usus,
Vota facit, nihil hæc quoque profectura roganti.

Jamque ferebatur lymphis exſangue cadàver,
Cùm ſenis interitum miſerans regnator Olympi,
Vive, ſed æquoreos piſces, ait, inter aquarum
Incola vive novus: neque enim quæ vita manebat
Eſt tanti, primos cures redivivus ut artus;
Effœtique brevem mavis tibi corporis uſum.
Dixit; & in tenues panduntur brachia pinnas,
Contractique pedes caudam junguntur in unam:
In ſquamam toga panniculis conſuta rigeſcit;
Et prope qualis erat, ſpinæ manet arida crates;
Barbaque pendet adhuc mento concreta ſenili.
Exciderant dentes: gingiva remanſit inermis:
Omnia quæ priſcam referunt in piſce ſenectam;
Ipſaque maturos ævi provectior ætas
Nobilitat barbos; & queis mortalia paſſim
Cætera depereunt, ſibi laus accedit ab annis.
Præbueram vanis pueri ſermonibus aures,
Incipio queis pauca ſuper; variaſque ſecutus
Piſcatorum artes, & triſtia fata natantum;
Sors eadem, dixi, vos ô lectiſſima turba,
Inſidiæque manent ſimiles: nam piſcibus unis
Extuderat quos priſca dolos induſtria, pejor
Fallendis adhibet jam nunc mortalibus ætas;
Virque virum capit, inſidi vel muneris hamos
Objiciens avidis nimium, vel retia tendens
Indeprenſa parum cautis, aut oppida miſcens,
Turbidiora ſuis proſint ut tempora rebus.
Hac ætate capit vos inſidioſa voluptas,
Melle linens ſua dona, gravi quæ triſtia quondam
Pectora torquebunt ſenſu. Vidiſtis ut eſcam
Deliciaſque breves vitâ mercatus ademptâ,
Interiit piſcis, dulci male credulus hamo:

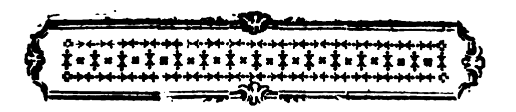
Non aliter fraudem blandis inimica voluptas
Occulit illecebris; quibus inconsulta juventus
Si capitur, jam non magis hausta venena tenaci
Egerit ex animo, captus quàm piscis aduncum
Sanguineis potuit divellere faucibus hamum;
Sed longo mœrore brevem dulcedinis usum
Æternisque luet vix cognita gaudia pœnis.

ARGUMENTUM
LIBRI XVI.

LEPORARIUM. *Cuniculorum fæcunditas, claustra, victus, proles. Cuniculus mas armillatus. Cuniculi claudendi vespere. Vivarium, ubi de Lamonio, de priorum* XV. *librorum argumento, & de Launæa Silva. Quo loco claudendæ feræ. Feræ muris claudendæ : cervus ; hinnuli ; aper ; rupicapra ; capreolus ; bubalus ; pygargus ; ibex ; dama ; bos ferus & silvestris, ubi de ludicro cum feris tauris certamine ; lupus ; vulpes. De venatione, ubi de juvenum luxu, de Ludovico XV, de Ravasini, poeta italo & de variis illius poematibus. Cervi venandi inquisitio & delectus, ubi de prandio venatorio. Venationis apparatus. Cervus e latebris ejectus : cervi astutiæ, ubi de canum sagacitate : cervi mors. Conclusio totius operis, ubi de Ludovico Magno.*

LIBER

LIBER SEXTUS DECIMUS.

Vivarium.

LAMONIUS, peragrata prius quàm rura relinquam,
Silvestres agitare feras jubet: ardua quamquam,
Jussa facescentes, ponamus tenuia primum
Claustra domosque tibi, villæ Lepus hospes agrestis;
Septa paraturi silvas majora per altas
Et Capreæ, & Damæ timido, Cervoque fugaci.
 Seu parvas habitet laxasve cuniculus ædes;
Sive domi captivus agat; seu liber apertis
Exspatietur agris; densam mirabere prolem,
Natorumque greges; quos indefessa laborum
Mater alit, partus anni cum mensibus æquans:
Pendet enim soboles nutricis ab ubere, ventrem
Cùm nova prægnantis tendit fœtura tumentem.
 Captivum vasto leporem juvat æquore cursus
Exercere vagos, & aprico ludere campo:
Indulge spatiis, arcti ne tædia norint
Carceris, & testem referant in carne saporem.
 Vix poteris muro gentem cohibere fugacem;
Ni quantùm æthereas paries assurgat in auras,
Obruta sint imis tantùm fundamina terris.
Fossor humum cavat ungue lepus muroque sub ipso
Quærit iter; tristi quo se subducere claustro
Possit, & immensis errare licentius agris.
Liberioris enim vitæ spes blanda ferarum
Sollicitat genus omne: famem pluviasque nivales

Atque hiemem nudo tolerare sub æthere malunt,
Arctius amissâ quàm libertate teneri,
Et saturis lare sub certo præsepibus uti.
Sunt qui structilibus ducunt pro mœnibus undam,
Et præcincta cavis vallant leporaria fossis:
Dant & aquis pisces; ludens ut pascat uterque
Grex oculos, mensasque cibis exornet inemptis;
Littoreque ex uno jaciant & missile plumbum
In lepores & in æquoreos cava retia pisces.
Ferrea quæ lepori subitam dat fistula mortem,
Terrificum pyrio cùm pulvere feta sonorem
Edidit, auditum trepidat grex omnis ad ictum:
Sed mox cum sonitu pavor evanescit in auras;
Strataque gaudentes ludunt per corpora, nostrî
Consimiles, quorum blandos mors dira sodales
Ex oculis in busta rapit; tristisque sepulcri
Immemorem tamen exigimus per gaudia vitam.
Si placet auritam nova claudat ut insula gentem;
Effodiens circum, colles imitare supinos,
Aggestâ in cumulum tellure: cuniculus altâ
Gaudet humo, tutos ubi ponat ab imbre penates.
Serpit enim, pullisque nocet, qui lubricus amnis
Insinuat sese raræ per inania terræ.
Fossa autem, spatiis lepores quæ continet arctis,
Bis denos sit lata pedes; demissaque sensim
Hinc facilem det ripa viam redeuntibus; illinc
Alveus adversâ sit inexsuperabilis orâ;
Ut cùm se tacitum mittet fugitivus in amnem,
Littoraque audaci petet ulteriora natatu,
Ungue lepus fluidam, prærepto margine, terram
Vellicet incassum; pedibusque adrepere tentans,
Decidat; & quoties nisu sublimis inani
Erigitur, toties altis ruat obrutus undis;

Viribus ac tandem jam deficientibus, ultro
Vertat iter, vanumque fugæ deponat amorem.
Vel molles lepori viciæ, vel avena ferantur;
Plurimaque hinc illinc pomis labentibus arbor
Sufficiat dulces epulas, aquilæque ruentis
Arceat insidias, & late brachia tendens,
Temperet æstivos umbrosâ fronde calores.
Præterea fenum furfurque dabuntur, olusque
Irriguis passim quod inutile vellitur hortis.
Parce tamen, quamvis gratos, apponere caules:
Caulis enim noto lepores infamat odore;
Quod faciunt & lenta salix, & populus alba,
Et quæcumque viret ripis propioribus arbor.
Conciliant dulcem contra argutumque saporem
Nardus odora, thymus, serpillum & canna palustris.
Captivum solare gregem; nec parcius herbas
Injice, ne tenuet macies ignobilis artus:
Unus enim lepores impastos inter, edendi
Fervet amor: Veneris neque norunt præmia, blandam
Nec sobolem curant educere: tristior illos
Cura domat: terram fodiunt, avidoque latentes
Herbarum stirpes corrodunt dente, nec ipsam
In sobolem sævos horrent quoque vertere morsus:
Seu furor est, pietasve magis; lentâque putetur
Durius esse fame, quàm dente perire paterno.
Sed non una fames catulorum sanguine patrem
Ora docet temerare: novos ut fœmina partus
Cogitet, & teneros non aspernetur amores,
Mas necat ipse suam, stimulante libidine, prolem:
Tantum audet scelerum Veneris malesuada voluptas!
Non ignara mali, quoties ad pascua mater
Progreditur, nidos stipulis fenoque relictos
Occulit, & sparsam pedibus superaddit arenam.

Tu cave ne referes aditus, quos illa (maritum
Formidans) herbis & pulvere contegit alto.
Si patuere fores; stupet ipso in limine mater,
Accusansque virum, retro vestigia flectit,
Ne cæsos videat, spectacula tristia, natos.
His occurro malis; & quos tellure sub alta
Excavat ungue parens, saxis imitare penates.
Angusti pateant aditus, quos vespere claudes,
Nocturnos ne vafra dolos meditetur inermem
In populum felis. Ne vir gregis ipse domorum
Interiora furens subeat, prolisque cruore
Tingat humum; ferro sint hispida colla trisulco:
Qualia torquatus vulgo gerit arma molossus.
Tristior ingreditur lepus armillatus; & arctis
Insertans foribus caput, ad penetralia matrum
Eluctatur iter; domibusque exclusus, ab ipso
Limine nequicquam blandos suspirat amores.
Dura gerit trito quæ mas insignia collo,
Hunc equidem instituunt dominum pecorisque maritum;
Furtivo petulans audet tamen igne juventus
Debita jura tori vel aperto invadere marte.
Parce procos volucri, media inter prælia, plumbo
Figere rixantes; ne pro mare fœmina pœnam
Persolvat: nam sæpe graves muliebriter iras
Exercent, & bella gerunt asperrima matres.
Ædiculas serâ subiens de nocte, jacentes
Aggrediere mares, quos in convivia captos
Curabis pingui saturos laxare saginâ.
Vesper ubi monet æstivæ decedere nocti,
Nequicquam compellis agens in tecta; receptum
Non audit lasciva cohors: hinc inde per agrum
Cursitat, & gaudet spretis incauta periclis
Æstivas Jove sub nudo traducere noctes,

Nec matutinâ prohiberi graminis herbâ.
  Erudiendus erit vastâ qui voce molossus
Commoneat, morsuque pigros in tecta propellat.
Ille ubì se campo medius tulit, atque minaci
Latratu ferus insonuit, grex totus in imos
Erigiturque pedes, arrectisque auribus astat;
Et pedibus plausos, viso cane, percutit agros.
Haud mora securis properant succedere tectis
Imbellesque fugâ matres, mollisque juventus.
  Quæ mactare paras epulis, exercita longo
Dulcius ut sapiant leporum corpuscula cursu,
Pernicem compelle canem; clausoque domorum
Effugio, pedibus tantum cursuque salutem
Quærat, & effuso lepus evolet ocyor Euro.
Mille legit relegitque vias; jam jamque teneri
Credit, & elusos audit concurrere dentes;
Immemor ad clausos sed dum redit usque penates,
Vincitur, & duro tandem comprensus ab hoste,
Supremo clamore fores compellat iniquas.
  Sed jam tempus apros silvis cervosque fugaces
Venatu meliore sequi: quæ rustica spectant
Prædia, quæ duros voluisti nosse colonos,
Omnia jam confecta. Tibi, quæ pauca supersunt,
Scribimus, ô rerum decus & tutela mearum,
Lamonide! neque enim mihi dulcior ulla laborum
Sit requies, quàm si tecum instituenda ferarum
Hospitia ingrediar; Launæaque rura peragrans,
Adjiciam fundo decus immortale, novasque
Delicias, domino dignas & sorte locorum;
Queis tecum, non spe tantùm præsumpta nepotum
Progenies, Atavo sed jam tibi nata, fruatur.
  Huc ades! agrestis jam tædia nulla movebit
Rusticitas: non durus ager rumpendus aratro,

Non ſeges ardenti ſub ſole metenda, nec imbres
Inter, oliva mánu nobis quatienda rigenti:
Non inſectandus raſtris operoſior hortus,
Nec muſto tingenda novo ſordentia crura.
Lanigeræ procul hinc pecudes, pecudumque magiſtri,
Mugituſque boum: non auribus obſtrepet anſer;
Non altâ tibi triſte gement e turre columbæ;
Iratæ nec apis morſus & tela timebis;
Nec lentus reſides ſtabis piſcator ad undas,
Hamatum tremula moderatus arundine linum.
Nobiliore feras ſtudio, genus acre luporum,
Et celerem ſaltus intra venabere cervum.
Quare age, Laünæum nemus ingrediamur: aquarum
Audio præcipites lapſus, tenebroſa locorum
Aſperaque intueor, denſiſque rigentia dumis.
Ille feris placet horror: amant per opaca jacere
Silvarum virgulta, ſuos ibi condere fœtus,
Et procul a ſtrepitu ſecurum accerſere ſomnum.
En ut dives aquæ rivus per gramina lætas
Itque reditque vias, ſilvamque perambulat omnem;
Incertus quâ parte fluat, quo tramite cæcos
Evadat ſaltus: quoties heu! laſſus & exſpes
Hac Cervus vitam, atque ſitim deponet in unda.
Quæ tibi mobilibus late vernantia rivis
Prata virent, herbis nullo morientibus æſtu,
Triticeis albent quæ meſſibus arva, relinques
Paſcendis inarata feris. Uberrima quamquam
Veſtiat herba ſolum, pingues & ab ilice glandes
Turbidus excutiat pennis ſtridentibus Auſter;
Cùm nix arva teget, vel inerti frigore nudos
Terra ſinus conſtringet; erit ſupplenda per altum
Siccior herba nemus; poſito quò dama pavore,
Quò lepores, quò torvus aper, pictuſque decoris

Capreolus maculis, & fœdis naribus urus,
Atque leves capreæ, celsique in cornua cervi
Conveniant: quam tu specula securus ab alta
Despicies variam circum præsepia gentem:
Ut caveis cùm festa suis eduxerat olim
Roma feras, lætoque dabat spectacula Circo.
Impensæ levis est quodcumque paravimus: agros
Immensos vallare, feras inhibere fugaces,
Hoc opus, hæc longi moles operosa laboris.
Non placet humentem formis componere terram,
Fronde superpositâ, tecti vice; qualibus hortos
Parietibus gravidasque solent circumdare vites.
Terreus hiberno sensim corrumpitur imbre,
Et lepores claudit male tuto carcere murus.
Nec tua præcinges ductis vivaria lymphis:
Scilicet oppositus cervos remorabitur amnis,
Horrida qui, timidum quamquam pecus, æquora tranant,
Læta petant Cypriis ut trans mare pascua terris.
Alter in alterius tergo capita alta reponunt;
Alternantque vices: & qui prior agmen agebat,
Postremus subit, & dorso fulcitur amico.
Non oculis terram, noto sed odore sequuntur;
Ardua pro levibus cœlo stant cornua velis,
Remorumque loco pedibus vada salsa propulsant.
Æquales opibusque tuis animisque labores
Aggredere, & solido circum duc mœnia saxo;
Quæ, si fata sinant, quot honos & fama manebunt
Lamonidum, totidem stent incorrupta per annos.
Roboribus terrâ fixis extrema viarum
Claudere nil prohibet; vacuos ut liber in agros
Captivis pateat gregibus prospectus; & ursos
Atque lupos avidis possit spectare viator
Luminibus, dentes nec formidare minaces.

Saxea circuitu ſurgent dum mœnia longo ;
Accipe quis melior ſuccedere debeat hoſpes.
Ante alios aderit cervus, quem pulcher adornet
Frontis honos, oculi grandes, exilia crura,
Cornuaque in plures ramos diffuſa ; pedumque
Mobilitas, celeres vincat quæ fulminis alas.
Cùm reliquas Natura feras vel dente, vel aſtu,
Cornibus aut ſævis, vel adunco armaverit ungue,
Aligeris cervum pedibus donavit inermem ;
Plana quibus fugiens rapit æquora, ſeque periclis
Expedit ; & lucos inter ne cornua denſis
Implicet arboribus, collum reſupinat ; iterque
Tendit ab obſcuris in aperta novalia ſilvis.
Ignavâ cùm torpet iners pinguedine, campos
Rarus adit, ſilviſque latet, viridantia furtim
Paſcua vix auſus clauſo decerpere cœlo ;
Dum redimat per longa citos jejunia curſus.
Si qua fides, cervus primo cùm Vere quotannis
Nobile frondoſi capitis decus exuit, imis
Se nemorum latebris recipit, metuitque videri.
Sic cultûs ſtudioſa domi ſe continet ultro
Fœmina ; turritæ linum niſi textile fronti
Altius inſurgat, veteri quàm cornua cervo.
Arboreo cùm dein capiti ſuccreſcere pulchrum
Cœpit onus, ſilvas iterum campoſque patentes
Ambitioſus adit : vitrei quoque fontis ad oras
Cernit inexpletùm liquidis ramoſa ſub undis
Cornua ; nec tantùm correptus imagine formæ
Gaudet hians ; habitum ſed venatoris & arcum,
Et quibus eſt periturus amat ſpectare ſagittas,
Ac levium vecors ſtupet ad miracula rerum.
Hinc ſtolidos ſpeculis ad retia trudere cervos
Non labor eſt, captoſque novis includere ſeptis.

Finibus at quoniam patriis ejectus, avitas
Cervus inoblito revocat sub pectore silvas,
Æternumque dolet spatiis detentus iniquis;
Materno teneros furemur ab ubere fœtus,
Hinnulus ut claustro primis assuescat ab annis,
Tædia nec subeant desideriumque locorum
Quæ fuerint vix nota sibi; sed finibus iisdem
Esse putet clausum, sua queis vivaria, Mundum.
Optimus hic vitæ modus & mensura beatæ est,
Nil vidisse, suis melius nil noscere regnis.
At neque difficilis quærentibus hinnulus: oras
Namque per extremas nemorum solet edere fœtus
Cerva suos, ubi nulla lupi vestigia cernit;
Quem pavet imprimis furem per opaca vagantem.
Ergo latens alta venator ab ilice cervam
Despiciat, cùm læta suos ad pascua natos
Producit; saturosque docet saxa obvia cursim
Et frutices foveasque levi transmittere saltu:
Natales repetit cunas exercita cursu
Progenies, nigrante parens quam contegit umbrâ:
Sed vitium est juvenile, diu non posse quieto
Stare loco. Celebres saltus, pertæsa penatum,
Cum paribus gaudens colludere cerva, frequentat;
Atque suos, matrum confidentissima, pullos
Se procul hinc absente putat, vel longa morarum
Tædia posse pati, vel inertes ducere somnos.
Prosiliens latebris improvida turba, paratos
Incidit in casses; lacrymisque miserrima feris
Flet genitrix raptos, carissima pignora, fœtus.
Sæcula, Lamonide, vivant cùm plurima cervi;
Ne lateat seros ætas diuturna nepotes,
Si placet hinnuleo torquem circumdare collo,
Hæc paucis super inscribam: *Tum vivere cœpi*,

Cùm pia Lamonius properans vir ad arma togatus
Edomuit fera monstra, jugis enata Gebennis;
Extinxitque facem, quam montibus Hæresis altis
Protulerat, toti laturam incendia regno.
Setigeri sobolem tutantur amantius apri:
Dulcibus invigilant nidis; & uterque vicissim
Excubitor, teneræ nunc mas nunc fœmina proli
Assidet, educens strictos in prælia dentes.
Quis tacitâ clam fraude, palam vel Marte lacesset,
Quos vigili defensor aper statione tuetur?
Cùm soli timet ille sibi, non provocat hostes,
Ni prius emisso cogant in prælia telo:
Ast ubi porcellis nemora inter opaca fovendis
Accubat, eductos ultro prorumpit in enses,
Atque viatorem transverso eviscerat ictu;
Ni cadit in vultum præceps, tacitusque tenet se
Fusus humi, vitamque tuens imitamine mortis.
Sævior errat aper stimulante libidinis æstu;
Effera rivalem vocat in certamina verrem,
Tundit humum pedibus, revolutos naribus ignes
Colligit; & dentes mordaci cote recurvos
Exacuit; costasque luto loricat, & armos
Arboris affrictu durans in vulnera, setis
Asperat hirsutis, spumasque agit ore minaces.
Imbelles procul & capreæ cervique paventes
Diffugiunt, neque stat contra genus acre luporum.
At non ille suos silvis & rure furores
Continet: ingreditur pagos, unàque ululatus,
Et timor, & luctus subeunt, & mortis imago.
Conclamant pueri matrem; puerosque requirit
Exanimata parens: concurrit ad arma juventus,
Arma viri capiunt: sed inulto sanguine tinctum
Carpit iter fugiens; lucosque ingressus, in ipsas

Sævit aper quercus, ac dentibus obvia quæque
Diſſecat, & laceris ſignat veſtigia ramis.
Quis putet auditis miteſcere cantibus aprum,
Horribilemque feram modulis in retia duci?
Opportuna dolo capies anguſta viarum;
Appoſitiſque plagis nemus ingrediere, canoris
Armatus fidibus, dulcique inſtructus avenâ.
Ad cytharæ ſonitum fœdas aper arrigit aures,
Et ſequitur quocumque trahit vis blanda canentum;
Nec meminit tenſos, victus dulcedine, caſſes.
Avulſum nemore ex alto dum fœmina totis
Quærit agris gemebunda virum; tu nota ferarum
Antra petens, nullo ſobolem cuſtode relictam
Arboreis educ latebris: grunnitibus auras
Porcelli querulis implent; miſeramque vocantes
Auxilio, nodoſa vocant ad retia matrem.
Rupicapræ teneros contra venabere pullos,
Si matrem teneas: adeo eſt ſtudioſa parentis
Progenies, ut ſi deduci fune ligatam
Viderit, adjungens ſeſe, latus applicet ultro
Captivo matris lateri, conſorſque malorum
Illius irritet conſoleturque dolores.
Capreolum noto perdix in retia cantu
Pelliciet: nam mirus amor conjungit utrumque.
Paſcuntur per prata ſimul; ſimul oſcula gaudent
Jungere, & herboſis unà colludere campis.
Formoſæ dorſo pecudis formoſior ales
Inſilit; aut celſis ſe cornibus altior effert.
Dum potuit fugiſſe virûm conſortia perdix,
Novit amicitiæ leges & ſacra tueri
Fœdera: ſed noſtros, cicur atque domeſtica, mores
Induit ac fraudes; & amico perfida cantu
Appoſitos vocat in caſſes, & fallit amantem.

Ille ubi captus erit, plures in retia mittes
Capreolos, silvam reperis si forte per altam
Lustra, quibus viduas traducit fœmina noctes:
Namque alios post fata viri meditatur amores,
Nec sequitur desponsa procum; sed prævia blandis
Illecebris ad opaca vocat spelæa, suosque
In thalamos trahit; & quamvis sperata dolosi
Gaudia præripiant casses; tamen usque volentes
Capreolos agit ex altis in retia silvis.
Non Danai domus immaduit crudelius olim
Cæde virûm, capreâ quam decipiente, peremptis
Conjugibus virgulta rubent, & pronuba tellus.
Bubalus inspectis qui venatoribus amens
Sic latitat, caput ut dumis silvestribus unum
Occultans, laceranda truci det terga molosso,
Venatu facili capietur: at omne caprarum,
Quod superest, silvestre genus, pygargus & ibex,
Damaque prærupti teneant si culmina montis,
Obsidione locum cinges, per & invia saxa
Durum iter ingrediens, canibus comitatus odoris;
Aspera dumosæ vinces fastigia rupis.
Stant in præcipiti, & per prodigiosa locorum
Intervalla levem capreæ dant corpore saltum:
Collectosque ruens ibex revolutus in artus,
Se lapidum rotat in morem: miratur ab alta
Rupe canis, latransque minas intentat inanes,
Quem non dente potest, fugientem voce lacessens.
Dum stupet attonitus mirâ vertigine rerum,
Accelera; vallemque prius quàm crura per imam
Explicet, insidias & retia tende fugaci.
Sæpe plagas sub rupe, jugo speculatus ab alto,
Desilit; atque suis, velut unco, cornibus ibex
Saxosis enata locis, virgulta capessens,

Per medium curvâ stat pendulus arbore clivum.
Sed nocet ipse suæ, quâ consulit arte, saluti:
Nam medio tensis dum pendet in aëre membris;
Non adeunda quidem canibus, sed pervia plumbo
Saxa tenens, & glande latus transfixus acerbâ,
Infelix perit ante diem: si viva fuisset
Nodosis fera capta plagis; habitanda manebant,
Pro sterili tellure, feris pro montibus, arva
Graminea, & nemorum loca læta virentibus umbris.
Ignavâ sic sæpe cadit formidine lethi
Inconsultus homo: sic spes abjecta salutis
Præcipitat mortem, fatis dubitantibus: ipsam
Nam Fortuna solet post cætera tollere mentem.
  Nullus erit nostros qui dignior incola saltus
Occupet, indomitâ quàm qui cervice juvencus
Altior ingreditur silvas, alterna superbo
Crura movens fastu, lucos mugitibus imos
Terrificans; & adesse monens, cui vulgus inerme
Cedat, & obsequio veneretur supplice regem.
  Saltibus e patriis quem vis humana revulsit,
Agrestis comitem vitæ sociumque laborum,
Hospitio nemorum taurus reddatur avito,
Et placidos agitet tranquilla per otia soles;
Immunisque operum, vacuis vel obambulet agris,
Gramina depascens pingui vernantia prato;
Vel satur umbroso salicum sub tegmine, molli
Fultus humo, procumbat iners, & ruminet herbas.
  Ille quidem Jove sub nudo pernoctat; & altis
Silvarum latebris hiemem defendit aquosam.
Non saturis habitat stabulis: sudore madentes
Nulla fricat costas manus officiosa Bubulci:
Sed neque colla jugo supponere cogit, acerbis
Tergora nec stimulis urit, nec stipite querno

Membra dolat. Non plena domi fenilia, latis
Pascua sed fundis, dulces in cespite somni,
Aurea libertas, & nescia vita laborum:
Quæ bonus indulge nemoralibus otia tauris.
Hinc epulis vitulos, fortes ad aratra juvencos
Accipies; acuensque feros in prælia tauros,
Martis inexpertam formabis ad arma juventam.
  Nonne vides ut Ibera paret gens fortia bello
Pectora, taurorum cursus instructaque festas
Prælia concelebrans, veteri de more, per urbes.
Namque ubi consedere viri; pictisque sub armis
Egregius stetit in mediâ bellator arenâ,
Tela solo defixa tenens; jactata per auras
Impavido taurus petit irritamina cornu.
Demissis ad terram oculis dum pronus in hostem
Irruit, objectam contra nec respicit hastam,
Ferri aciem petit imprudens, & vulneris auctor
Ipse sui, fracto demittit in ossa cerebro:
Præcipiti tantùm nocet acrior ira duello?
  Sunt qui, bina feri bovis inter cornua, pellem
Impingunt oculis piceatam, & luminis orbum
Sanguineis urgent stimulis impune juvencum.
Ille caput quatit, & risum tollente coronâ,
Huc illuc incertus abit, cœloque requirit
Arrectâ cervice diem; dumque irrita jactat
Cornua, & in ventum vires effundit inanes;
Usque novis foditur telis, totumque pererrat,
Purpureo signans vestigia sanguine, Circum.
  Nunc ab equo pugnâ qui nobiliore lacessit
Terribiles irâ tauros, nec fraude nec ullis
Utitur insidiis: animo viridique juventâ
Fretus, equum citat; & pugnæ præludit, in arctos
Quadrupedem flectens orbes: tum provocat hostem,

Qui cùm carceribus præceps erupit, & ictum
Jam stricto propior cornu meditatur; habenam
Flectit eques celerem; gyroque elapsus, euntem
Impetit, & longâ taurum ferit impiger hastâ.
Ille dolore ferox, sequitur per aperta volantem
Æquora quadrupedem; sed idonea tempora captans
Instat eques, vulnusque ferens lethale, juvencum
Sternit humi; victorque virûm conversus in ora,
Laude suâ fruitur tacitus, plausuque faventum.
  Venandi studio superest includere silvis
Horribilem feritate lupum, vulpemque dolosam.
Proh quantum exsolvat pretium mihi Villica! quanti
Pastor emat! merito damnem si carcere fures.
Non ita difficile est vivam deprendere vulpem:
Post ubi compertum quo se nocturnaque condat
Furta cavo; tetros accendant intus odores,
Et positos primo tendant in limine casses.
Impatiens fumi subit ultro retia vulpes:
Vincit enim versuta dolor quoque pectora, præsens
Exitii neque pœna sinit meminisse futuri.
  Mirâ fraude lupum capies, piscaria celans
Æra cibis: carnes & inextricabile ferrum
Hausit ubi, vis nulla potest exsolvere rubras,
Non ovium jam cæde, suo sed sanguine fauces.
  Præcipites etiam in foveas gula trudit edacem
Imperiosa lupum. Cæcos telluris hiatus
Contege fronde levi: vinclis stet mollibus agnus
Desuper evinctus, querulâ qui voce parentem
Evocet: audito properat lupus acrior agno,
Et prædâ stimulante ruit; secumque fragosam,
Subsidente solo, deducit ad ima ruinam.
Dum pavet, & tantis quâ se ratione periclis
Expediat, secum fossa meditatur in ima;

Et trepidum lacerat, nec edit famis immemor agnum;
Demittes valido suspensam fune, gravemque
Roboreis caveam clathris, quam porta recludat
Pensilis: emisso lapidum perterritus imbre,
Sponte suâ lupus iligno se carcere claudit;
Cœloque eductus, revolubile corpus in orbem
Circumagit, lucem fugiens oculosque videntum.
Illudunt capto pueri, vanâque tumentem
Jam rabie, & stricto nequicquam dente minacem,
Ingenti vicina trahunt per compita plausu.
  Venantum locus ingenuas hîc ire per artes,
Et canibus telisque sequi genus omne ferarum.
Nobilium labor ille virûm est, bellique cruenti
Dulce rudimentum: juvenes exercita cursu
Corpora venando durant ad frigus & æstum,
Corda sibi generosa parant, animamque capacem
Mortis, & expertem media inter tela pavoris:
Exercent & ad arma manus; astuque ferarum
Ac nemorum insidiis, & bellica furta docentur,
Hostilesque dolos: domitorum strage luporum
Nobile Martis opus discunt, & ab hoste tuentur
Defensos apris a vastatoribus agros.
  Fluxit in hos juvenum nunc mollis inertia mores,
Ut nisi venandi studium firmaverit artus,
Torpeat enervi cum corpore bellicus ardor:
Deseruere pilam, simulacràque ludicra pugnæ,
Et celeres in equo cursus: non flumina nando
Trajicere, & duris juvenilia membra palestris
Exercere juvat, pictis sed ludere chartis,
Concertare scyphis, mimoque obscœna jocanti
Plaudere, vel Satyri risus captare dicacis,
Proque tubâ mollem chelyn, & peccare docentes
Historias, vel quos moriendo Cygnea cantant

Ora Tragœdorum querulos audire dolores.
Vestitu indulgent muliebriter, oraque fuco
Dedecorant, speculumque magis quàm ferrea tractant
Tela manu : dant vel choreis vel amoribus unum
Dulcibus aut epulis ludum ; resolutaque luxu
Corpora militiæ tradunt : nisi forte Dianæ
Quàm Veneri servire, ferisque nivosa sequendis
Per loca maluerint acri præludere bello.
Cautior exemplo mores & tempora Princeps
Emendare volens, ubi magna negotia Regni
Explicuit, vacuas rerum venatibus horas
Dans Lodoix, bellum Gallos desuescere longâ
Pace vetat ; juvenum florem per acerba locorum
Indefessus agit vaga post vestigia cervi ;
Et soles hiememque pati, Martisque labores
Ferre docet, præsensque levat : duce Principe, sudor
Erroresque placent ; neque jam palatia curant,
Cùm populi Lodoix amor inde recedit, & Aulæ
Delicias secum montes transmutat in altos.
Italidum Ravasine decus, qui clarus avito
Nomine, gentilem post sæcula multa redonas
Virgilium Patriæ, nobis quas ille reliquit
Ruris opes, tu perge sequi : jam prata, measque
Falce retractasti vites meliore ; suisque
prædia donasti lymphis : venatibus aptos
Ingrediens lucos ; quas, ô clarissime Vatum !
Exercere tuum est, amplectere versibus artes.
Me satis est potuisse vias aperire Poëtis,
Certatim studiis qui se communibus uno
Mecum curriculo nunc effudere : monetque
Solvere tempus equos, & aperto cedere campo.
Unum ergo canibus cervum cursuque lacessam,
Præteriens leporesque vagos, vulpemque rapacem,

Et capréam, & lætis inimicum meſſibus aprum.
Ne tamen incerti nemorum per denſa vagemur,
Veſtiganda feræ nobis ſpelæa, priuſquam
Bellantum campis acies procedat apertis:
Fortuitis neque enim luſtris, vagus hoſpes, opacos
Per ſaltus habitat cervus; ſed paſcua propter
Stat ſua cuique domus, frondentibus abdita ramis:
Atque illum ſtabulis niſi deturbarit avitis
Vis infeſta canum, venatorumque tumultus,
Non aliâ veteres permutat ſede penates.
Si quem nactus eris primo qui flore juventæ
Fervidus antevolet Zephyros; hunc reſpue, curſu
Ne catulos ipſaſque vago clamore fatiges
Incaſſum ſilvas, & ſpe ludaris inani.
Anteferes cervum qui jam gravitate ſenili
Tardior eſt, aſtuque magis quàm robore pugnat;
Certaque ſigna pedum notoſque relinquit odores,
Inſcriptis graviora premens veſtigia terris.
Non dubiis autem indiciis agnoſcitur ætas:
Ipſa pedum, molles remanet quæ ſculpta per agros,
Forma docet: namque in ſenium vergentibus annis,
Contrahitur, neque jam partes diviſus in ambas
Pes apparet humi; longo ſed tritus ab uſu
Cernitur, & luteis infigitur altius arvis.
Stercora ſi qua cavis occurrunt aſpera rugis
Pinguiaque; annoſæ ſunt hæc quoque ſigna ſenectæ:
Præterea cervus, rerum inſcius, hoſpita recto
Tramite luſtra petit: longo ſed cautior ævo,
Diſſimulans iter, implexos per mille viarum
Circuitus, ſtabulis ſeſe frondentibus abdit,
Aſſuetos repetens, orto jam ſole, penates.
It quoque jam ſenior paſſu breviore; nec annos
Poſt aliquot, plantis cum poſterioribus uno

Anteriora pedum coëunt vestigia signo.
  Talibus instructus monitis venator, opacos
Mane petit, tellus albet dum roscida, saltus.
Prævius it loro catulus devinctus, odorâ
Rimetur qui nare feram; & vestigia nactus
Certa pedum, læto gressu caudâque trementi
Admoneat dominum, neque jam dubitanter oberret,
Compressâ sed voce petat ramosa latentis
Tecta feræ: stricto reprimes tunc fune molossum,
Ulteriùs ne tendat iter; cervumque fugacem
Excutiat latebris, vastumque effundat in æquor.
Namque levem pavet ad strepitum; gnarusque pericli
Membra toro levat; atque oculos e limine circum
Conjicit; arrectâque sonos examinat aure.
  Ancipitem si forte vides, nec vana timentem,
Falle dolo; tacitumque jubens per densa latere
Silvarum virgulta canem, Pastoria mitte
Sibila; vel resona quercus invade securi,
Et frondatorum modulos imitare canendo;
Depositâ donec jaceat formidine cervus,
Et teneram qui nocte vagus depascitur herbam,
Stratus humi somno det languida membra diurno.
  Ne prædâ tamen incassum lætere repertâ,
Haud procul ad dextram deflecte; feramque relinquens
In medio, spatiis circum procede recurvis;
Cautius observans spreto num forte cubili
Fugerit hinc aliò, pulsus formidine, cervus.
Quod dum nare canis scrutabitur; inter eundum
Æsculeos ferro passim tu dejice ramos.
Semiputata suis pendent quæ brachia truncis
Signabunt iter ambiguum: canis orbe peracto
Prima quiescentis releget vestigia cervi.
Tunc iterum silvis cedens, virgulta refringes

Monſtratura vias ; ut cùm lux craſtina Mundo
Fulſerit, indiciis certis & tramite noto
Heſternos iterans curſus, ad priſtina noris
Luſtra feram rediiſſe : pedum tum denique formam
Avelles humente ſolo ; nec ferre pudebit
Stercus humo, cervi propter ſpelæa, repertum :
Ut loca mox condicta petens, quam vincere verbo
Non poteris, magnâ venantum aſtante coronâ,
Hoc utroque tuam defendas indice cauſam.
Jam poſitâ prope fontis aquas in ceſpite menſâ,
Conſedêre viri ; fraudataque corpora ſomno
Simplicibus curant epulis hilarique Lyæo :
Jamque canum clamoſa cohors epulatur & ipſa
Parcius ; ut vacui rabies quoque ventris edaces
Acrius in cervum ſtimulet : ſibi namque ſuiſque
Venantur catuli menſis ; hominesque feraſque
Publica communi dudum lex colligat uſu,
Ut quantùm ſperant, tantùm ſibi mutua proſint.
Interea miſſi variis e partibus adſunt
Exploratores nemorum ; prædæque repertæ
Demonſtrant per ſigna pedum manifeſta ſenectam.
Omnibus ut primum fandi data copia, cervus
Eligitur ſenior, quem plana per æquora cœlo
Cornua tollentem, præſtet ſpectare ſequaces
Ante canes ; qui fraude vafer quâ laſſat, eâdem
Venantum ſtimulet curas ; & tardior ævo
Poſt aliquot cedat, defectus viribus, horas.
Æquævos inter cervos placet ille, nigranti
Exterior nemorum quem contegit angulus umbrâ :
Nempe per immenſos illinc protruditur agros,
Notior ut canibus fiat, nulloque trahantur
Dein errore, nemus refugit cùm cervus in altum.
Hunc ubi frondoſo ſtat proturbare cubili,

Surgitur : optatum pugnæ dat buccina signum,
Quo fremit audito quadrupes ; & sessile tergum
Subjiciens equiti, campo sese arduus infert.
Exsiliunt, nemorumque canes testantur amorem,
Et querulis demi sibi vincula vocibus instant.
Non temere tamen, & sine lege feruntur in hostem ;
In varios partita globos it odora canum vis :
Præficitur dux cuique suus : generosior altis
Militat in silvis acies, cervumque lacessit ;
Et procul hinc variâ reliqui statione locantur,
Post emensa vagis qui cursibus æquora, fessam
Excipiant, firmentque novo dein robore turmam.
Præsidia hæc immota manent, nec prælia tentant
Ante ducis quàm jussa vocent : levis ala jubetur
Ponè sequi per nota viæ compendia, præsens
Ut canibus ferat auxilium, cùm postulat usus.
Compositâ belli facie, proceditur altum
In nemus ; & fruticum denso munimine septam
Obsidione feram cingunt, lustroque propinquant.
Stant equites circum dextrâ lævâque ; canumque
Turba sagax hinc inde feram rimata, canoro
Latratu pavidam exagitat. Ne protinus erres,
Sedulus observa jam tum vestigia cervi,
Cùm celer e latebris in apertos prosilit agros :
Semper enim lateri comes indivisus amico
Junior accumbit cervus, qui fœdere miro
Auxilium vetulo ferat, accipiatque vicissim.
Callidior longoque senex exercitus usu
Pascua tuta docet, juvenemque tuetur inermem :
Ast ubi res agitur pedibus cursuque, periclum
Sponte subit ; sociumque jubens consistere silvis,
Junior audacis tentat certamina cursûs.
Ergo fugax impune nemus transmittat & agros ;

Tu catulos, qui ponè vagis latratibus instant,
Voce tubâque voca, primas hortatus odorâ
Quærere nare vias, primosque iterare labores.
Imperio parent ægre, reducesque latentem,
Atque tenebroso dubitantem exire cubili
Excutiunt cervum: fugit ocyor ille, morasque
Corrigit; & flexis retro per colla, per armos
Cornibus, evadit lucum: tum vertice recto
Arva volans per aperta, Notos post terga relinquit.
Silva virûm strepitu sonat & clangore tubarum,
Latratuque canum: quamvis intelligat unum
Se tanto clamore peti, nec vanus oberret
Ima per ossa tremor; primo tamen impete cervus
Mobilitate pedum viget, & juveniliter agris
Exultans, ævi florem mentitur, & annos
(Astutæ fraus prima feræ) tegit alite cursu;
Conceptas ut spes adimens animumque sequendi,
Suadeat alterius latebras inquirere cervi.
Mox ubi venantum, juga post frondentia, sese
Abstulit ex oculis; pedibus diffisus, ad astus
Vertit se solitos; recto nec tramite fertur,
Sed per itus reditusque, pedum vestigia turbat;
Vel curvis magnos spatiis vagus errat in orbes:
Tum leve corpus humi mittit procul alite saltu,
Indeprensa canes fallant ut signa sequentes.
Pinguia si taurum reperit per pascua, dorso
Insilit; & costis hærens, uterumque rigenti
Calce premens, celerare gradum jubet, ilia risu
Concutiunt circum qui quadrupedante coloni
In bove prospectant equitantem & grandia cœlo
Cornua tollentem cervum: novus herbida cursor
Emensus sic arva, canes ubi lusit odoros,
Desiliens fluit ad terram; tauroque relicto

Vepre latet, reputans ſecum quâ fraude tenacem
Conſilii, quibus aut ludat vafer artibus hoſtem.
Ambiguis ne cede dolis; oculoque fugacem
Camporum per plana feram licèt uſque ſecutus,
Ne breviora tamen compendia quære viarum:
Obſervata canes retro veſtigia cervi
Circuitus per mille legant; ut deinde ſequaces
Signa pedum teneant, longo jam cognita curſu.
Laſſus enim ſilvis iterum ſuccedit opacis;
Seque viæ comitem cervis errantibus addens,
Immiſcet pacata ſuis armenta periclis;
Alteriuſve petens ramoſa cubilia cervi,
Excutit hunc thalamis, qui viribus integer hoſti
Concurrat, pedibus fretus Phœboque cadenti.
Hîc dubios & voce canes hortare tubâque;
Et quorum tibi nota fides, Labrona, Melampum,
Ichnobaten, Leucon, & Ilactora ſæpe vocatos
Nomine compella proprio; quæ gloria tangit,
Exſtimulatque canes, dominorum & laudis amantes;
Tuque laborantes variarum errore viarum
Confirma monitis catulos, ſi forte reviſens
Signa pedum, mutata feræ veſtigia noris.
Aſt ubi conſimilis venit in certamina curſor
Par ætate, pares ſignans in pulvere plantas;
Arbitrio dirimenda canum eſt res tota ſequentum.
Nare recognoſcunt illi ſudore madentem,
Jamque viâ, longoque pedum certamine laſſum.
Cervus enim longos cùm vaſta per æquora ſudans
Explicuit curſus, graviorem exſpirat odorem,
Quàm cùm mane recens ſilvis egreſſus ab altis,
Præpetibus ſummam plantis vix libat arenam.
Ergo vias hinc inde canes rimantur odoras,
Atque ubi de numero quis fortunatior omni

Nare fatigati relegit vestigia cervi,
Continuo socios latrans compellat; at illi
Altius erectâ spectant cervice monentem,
Despiciuntque, canes inter si nullius ille
Nominis est meritique: fidem sed si quis anili
Voce facit, longo miles veteranus ab usu
Cognitus; accurrunt omnes, junctoque feruntur
Agmine, dum resonis tandem latratibus actam
Effundant iterum spatiosa per æquora prædam.
Cervus ab antiquo silvæ frondentis abactus
Hospitio, quamvis jam fractus & ilia pulsans,
Spem tamen & cursu vires affectat anhelo;
Donec ab aspectu longe semotus, onustum
Ad dextram lævamque caput demittit, & ægros
Molitur titubans, exhausto robore, passus.
Prælia si post longa canes videantur & ipsi
Segnius ire; recens atque integra turma labantes
Sustineat, socioque novas ferat agmine vires;
Jamque fatigatam suspiriaque ægra trahentem
Exagitans majore feram clamore, pavorem
Augeat, & solâ fractam formidine vincat.
In celeri cùm nulla super fiducia cursu,
Nulla fugæ, spes nulla doli; quæ sola salutis
Occurrit via, præcipitem se cervus in altum
Flumen agit: prono nantem rapit alveus amni;
Et cùm jam pedibus gradiens contingit arenam,
Ne qua fugam liquidum per iter vestigia prodant,
Per vaga longa viam secat; egressusque fluento,
Vix movet ignavo torpentia frigore crura.
Instabunt tepido catuli sudore madentes,
Oraque projectis pandentes arida linguis.
Igneus ardor aget nando per flumina cervum
Velle sequi: cohibe audaces, & nave paratâ

Transvehe,

Transſvehe, ne tepidos penetrabile frigus in artus
Gliſcat, & enervi ſolvat torpedine vires.
Agmine partito, ripas hinc inde ſagaci
Nare legant; nactique feræ veſtigia, lætis
Devia continuo latratibus agmina cogant.
Haud procul inde metu cervus perculſus inerti,
Sollicitâ capit aure ſonos hominumque canumque;
Feralemque tubam, præſagia triſtia mortis,
Audit; & exanimis quamquam trepiduſque, pavorem
Comprimit ignavum, tumidaſque recolligit iras:
Sive ſuos etiam moriens non exuat aſtus;
Sive novas addant ſuprema pericula vires.
Ima ſedens in terga, caput ſublimis & armos
Erigit; ac furiis accenſus, turbida diris
Aſperat ora minis; ut, qui pavet ipſe, timorem
Incutiat, retroque canes avertat, inulto
Vel non indecorem timidus det ſanguine vitam.
Ergo laceſſentes confuſis vocibus hoſtes
Provocat intrepido ſimilis; frontemque minacem
Arduus oſtentans, parat horrida vulnera cornu.
Circumſtant magno catuli clamore; nec audent
Ancipitis propius tentare pericula belli.
Si quis erit rudis incauto qui cominus hoſtem
Dente petat; ſubitâ proſtratus morte, cohortem
Admonet arguto procul ore laceſſere cervum,
Atque obſtare fugæ; noto dum buccina cantu
Optatos ſonet interitus, ſparſamque per agros
Triſtia venantum vocet ad ſpectacula turmam.
En vitæ mortalis habent quem gaudia finem!
Non tacitâ ſine triſtitiâ, morſuque doloris
Percipitur multo quæſita labore voluptas.
Æger enim, vitæ poſitâ ſpe, cervus inertes
Confugit ad lacrymas; & flexo poplite, frontem

Arboream demittit humi, vitamque precatus
Suppliciter, triſtes immurmurat ore querelas:
Quo gemitu concuſſi animi miſerantur, & orant
Unanimes tanto vitam indulgere dolori.
Sed neque venator lacrymis, nec voce movetur
Supplice; crudeli latus immiſerabilis enſe
Tranſadigit: revolutus humi pede cervus iniquam
Tundit humum; vitamque nigro cum ſanguine fundit:
Ah! duplici ſaltem morti ne trade jacentem;
Et ſtricto ſit cura canes removere flagello,
Intima ne lacerent avido præcordia morſu.
Ætati tamen indulge; catuluſque laborum
Inſcius, & duras rudis inſtituendus ad artes,
Diſcat inexpertâ dulcedine ſanguinis æſtum
Ferre gravem, longo nec deinde ſatiſcere curſu.
Exanimis poſtquam fera concidit, enſe reciſum
Tolle pedem; quæ dona manent inſignia Regem,
Aut alium qui de numero præſtantior omni
Adfuerit: ſervata ſibi convivia, plauſtro
Impoſitum catuli cervum comitantur ovantes;
Quem magno ſerâ comedant ſub nocte paratu.
Ante fores cœlo menſam Venator aperto
Inſtruit: incenſis ardent cœnacula lychnis;
Atque ubi jam ſtructor manibus verſata cruentis
Iliaque & carnes aſpergine ſanguinis atri
Condiit, & toſtis exoſſes frugibus eſcas
Intrivit, domibus fluit ingens turba relictis;
Ut canibus Jove ſub nudo cœnantibus aſtent.
Ipſæ adeo decorant epulum, ſtudioque videndi
Stant cupidæ, ſero metuunt nec ab æthere Matres.
Mox ubi dulce ſonans vocat ad convivia cornu,
Audito clangore ruunt; nec pabula morſu
Protinus invadunt, ſueti parere regentum

Imperio catuli : ſtat turba famelica circum ;
Et longum juſſis ſtationibus hæret in orbem,
Ora tenens defixa cibis, oculoſque voraces
Intuitu paſcens ; læto dum buccina ſigno
Exſpectata canat genialis tempora cœnæ.
Erumpunt agilemque levi dant corpore ſaltum
Unà omnes, uno velut impete miles in hoſtem
Irruit, ut primum Tubicen feralia cornu
Bella canens, movet effuſas in prælia turmas.
Incumbens epulis avidus conviva, palato
Fercula moroſo non ſeligit optima, parcus
Temporis ; objectas nec dentibus atterit eſcas :
Sed pleno ſimul ore trahit, ſimul ingerit alvo.
Nec requies, donec menſas nudarit acernas ;
Atque hilares mixto vocum det murmure ſaltus.
Hinc nemorum tanto ſatur exardeſcit amore,
Ut cùm deinde toro cœnatus membra reponit,
Silveſtres repetat canis inter ſomnia lucos ;
Vanaque venandi ſtudio ſimulacra ſecutus,
Allatretque feras, curſuſque extendat inanes.
Hæc quæ rure ſuper cecini, florentibus olim
Imperii rebus mihi cœpta, jacentibus iiſdem
Interrupta diu ſteterant ; cùm totus in unum
Irrueret Regnum bellis ſocialibus orbis ;
Itala gens illinc conſurgeret, inde rebellis
Heſperiæ pars magna, ferox hinc Marte Britannus,
Hinc Batavus, junctiſque potens Germania turmis.
Mille locis acies diſtraximus : obruta necdum
Ceſſiſſet numero virtus, niſi peſtifer annus
Arma juvans inimica, famem morboſque tuliſſet ;
Et quos non poterat ferro Mors vincere, Gallos
Corrupto cœli tractu tentaſſet, in unam
Armaſſetque polum terraſque & tartara gentem.

Quæ ſiluere diu Muſæ inter bella, reſumunt
Nunc animum & calamos, ſalvis cùm denique rebus
Major ab immenſis emerſit Gallia damnis;
Et cùm fortunam Lodoïx qui nuper acerbam
Infractus tulerat, dulci non ebrius, orbem
Vincere quem poterat fatis felicibus uſus,
Maluit optatâ rurſum componere pace;
Urbibus haud multis redimens ditiſſima Regna
Heſperiæ, & terras Phœbo ſub utroque jacentes:
Bellorum quæ finis erat, quæ meta laborum.
Nunc vero Regni luſtris ter quinque peractis,
Pluribus inſignem lauris, pietate ſenectam
Nobilitat, veræque docet virtutis amorem,
Quem puer a natis natorum ad ſceptra relictus
Ex Atavo diſcit, patremque redonat ademptum.
Nos autem domito quos ſæpius orbe fideles
Bellorum ſocios habuit, cùm fata benignis
Amplius haud obſtant animis; & in alta quietos
Otia Francigenas tranſmittit, & ubere rerum
Pace beat, quos ad ſummum decus extulit armis.

FINIS.

INDEX RERUM

ET VERBORUM MEMORABILIUM

EX VARIIS PRÆDII RUSTICI Editionibus excerptus.

A

B

C

D

E

F

G

H

M

N

O

P

Q

R

T

P. S. *Quæ in prioribus Prædii Rustici editionibus imas paginarum partes tenebant, in hunc Indicem inseruimus adnotationes, ut in posterum auctoris nostri textum inoffenso pede liceret percurrere. Hasce Lector facile sentiet esse adnotationes, quas asteriscis * præsignavimus. Versum quoque, ubi res poposcit, & paginam, quibus istæ conveniunt adnotationes, subnectere curavimus.*

INDEX

LIBRORUM PRÆDII RUSTICI.

INDICULUS AUCTORUM,

Quos in lucem edidit J. BARBOU, quorumque editio locupletatur tum egregiis diagrammatibus, tum emendatissimis viticulis, exaratis a celebratissimis DD. Cochin & Eisen, aliisque celeberrimis Magistris, in-12.

CATULLUS Tibullus Propertius.
Lucretius.
Virgilius., 2 vol 1767.
Horatius.
Juvenalis & Persius.
Phædri Fabulæ cum notis & Supplementis Brotier, Accesserunt Parallelæ de la Fontaine Fabulæ, 1783.
Martialis Epigrammata, 2 vol.
Pub. Ovidius Naso, 3 vol.
Lucani Pharsalia cum Supplementis Maii.
Plauti Comœdiæ, 3 vol.
Terentius, 2 vol.
Bezæ, Mureti & J. Secundi Juvenilia. 1779.
P. Desbillons Fabulæ.
Sarbievii, (Casimiri) Carmina.
Sarcotis & Caroli V. Carmina, a P. Masenio, 1771.
Rapin de hortis, *in*-12 1780.
Cæsaris Commentaria, 2 vol.
Q. Curtius.
Sallustius.
Velleius-Paterculus.

INDICULUS AUCTORUM.

Eutropius.
Cornelius Tacitus, 3 vol.
Encomium Moriæ ab Erasmo, & Mori Utopia.
Cornelius Nepos.
Justinus.
Ciceronis Opera, 14 vol.
Plinii Epistolæ, & Panegyricus Trajano dictus.
Imitatio Christi ex recensione Valart.
Novum Jesu Christi Testamentum.
Titus Livius ex recensione Lallemant. 7 vol.
C. Plinii Historia Naturalis 6 vol.
Selecta Senecæ opera, cum interpretatione Gallica.
—De Beneficiis & de Clementia excerpta in Gallicum conversa.

APPROBATIO.

ILLUSTISSIMI Galliarum Cancellarii jussu legi hanc novam Editionem auctiorem, & emendatiorem *Prædii Rustici*, quod opus dignum judicavi quòd iterum Typis mandaretur. Datum Parisiis 27 die Octobris 1770.

MARIN.

Le Privilege se trouve au Virgile du P. de la Rue 3 vol. *in*-12.

